

ACADEMIA ROMÂNĂ

Filiala Iași

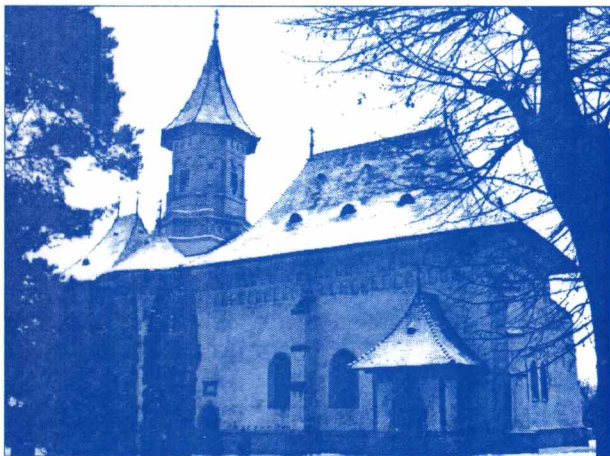
CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”

RĂDĂUȚI

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XI, 2/2004

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. RADU GRIGOROVICI
Acad. GHEORGHE PLATON
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
Acad. LIVIU IONESI
MIHAI IACOBESCU
MARIAN OLARU
ȘTEFAN PURICI

Redactor-șef:

D. VATAMANIUC
membru de onoare al Academiei Române

Secretar de redacție:

VASILE I. SCHIPOR

Responsabil de număr:

OVIDIU BĂTĂ

În țară și străinătate, revistele se pot procura prin poștă, pe baza unui abonament la:
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sect. 5, 050 711,
București, România, tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, fax 4021-318 24 44;
e-mail: edacad@ear.ro; web: www.ear.ro

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sect. 1, București, România, P.O. Box
33–57, tel. 4021-318 70 01, fax 4021-318 70 02, e-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000, S.R.L., P.O. Box 77–19, sect. 3, București, România,
tel./fax 4021-335 02 96, 4021-335 31 04, e-mail: office@orionpress.ro

Apare de două ori pe an.

Coperta: Biserica Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou din Suceava, din 1991 reședința
Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

Adresa redacției:
Calea Bucovinei, nr. 9
725 400 – Rădăuți
jud. Suceava

© 2005, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13
050 711 București, România

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XI

2 / 2004

SUMAR

EDITORIAL

D. VATAMANIUC, „Tribuna”, cotidianul sibian, la 140 de ani de la fondarea sa.....	275
---	-----

EVOCĂRI

PETRU BEJINARIU, <i>Evocare la centenarul nașterii biologului Ion T. Tarnavski</i>	277
VASILE I. SCHIPOR, <i>Eugen Pohonțu (1897–1992) și Societatea Artiștilor și Amicilor Artelor Plastice din Bucovina (1931–1934)</i>	283

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

D. VATAMANIUC, <i>Teodor Balan, Istoria teatrului românesc în Bucovina (1858–1913)</i>	295
D. VATAMANIUC, „Tribuna” și presa bucovineană	329
SIMINA-OCTAVIA STAN, <i>Societăți culturale românești din Bucovina până la Primul Război Mondial</i>	335
MIHAELA-ȘTEFĂNIȚA UNGUREANU, <i>Societăți studențești germane din Bucovina înainte de Primul Război Mondial</i>	345
RODICA IAȚENCU, <i>Fenomenul cultural din Bucovina în perioada 1941–1944</i>	351

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

ȘTEFAN PURICI, <i>Considerații privind administrația austriacă în Bucovina în perioada prepașoptistă</i>	377
LUMINIȚA LĂZĂRESCU, <i>Considerații generale asupra caracteristicilor populației municipiului Rădăuți</i>	393

FOLCLOR, ETNOGRAFIE, ARHITECTURĂ

ELENA PASCANIUC, <i>Folcloriști bucovineni în exilul literar românesc. Petru Iroaie (1907–1984)</i> ...	409
---	-----

ȘTIINȚELE NATURII

OVIDIU BĂTĂ, <i>Izvoare de apă minerală în Bucovina</i>	417
---	-----

ASPAZIA ANDRONACHE, <i>Cercetări privind filogenia, ecologia și taxonomia plantelor parazite și semiparazite din județul Suceava</i>	427
IOAN PODAȘCĂ, <i>Mineralizația de la Mânăila (Obcina Mestecăniș)</i>	441

OPINII

D. VATAMANIUC, <i>Cercetările locale și importanța lor: Biserica din Bădeuți</i>	453
--	-----

DOCUMENTAR

D. VATAMANIUC, <i>Claudiu Isopescu în corespondență cu N. Iorga (1926–1935)</i>	455
DANIEL HRENCIUC, <i>Despre așezarea frontierei dintre România și Polonia la sfârșitul Primului Război Mondial</i>	463

CĂRȚI. REVISTE

N. Adăniloae, P. Țaranu, <i>Școala din Șaru Dornei. Repere istorice</i> , [Suceava], 2003, 224 p. (Vasile I. Schipor)	473
Mihai Iacobescu, <i>Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava. File de istorie</i> , Suceava, Editura Universității din Suceava, 2003, 308 p. (Marian Olaru)	474
Vasile Ilica, <i>Martiri și mărturii din nordul Bucovinei (Fântâna Albă–Suceveni–Lunca–Crasna–Igești...)</i> , Oradea, Editura de Vest, 2003, 476 p. (Elena Olaru)	477
Gh. Giurcă, <i>Istoria învățământului din Suceava</i> , Suceava, 2004, 412 p. (Vasile I. Schipor)	480
Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Reveca Prelipcean, <i>Cupca, un sat din Bucovina – Monografie istorică. Partea I (anii 1429–1944)</i> , Câmpulung-Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, 468 p. (Elena Olaru)	483
Daniel Hrenciuc, Florin Pintescu, <i>Istoria și tradițiile minorității poloneze</i> , Suceava, Editura Universității din Suceava, 2004, 140 p. (Rodica Iațencu)	486
Laurențiu Dragomir, <i>Crasna, un colț de eternitate românească din Bucovina. Monografie etnografică și istorică</i> , București, Editura Coralia, Colecția Bucovina, 2004, 234 p. (Vasile I. Schipor)	488
Mihai Bejinaru, <i>Natura și cercetarea biologică în Bucovina</i> , [București], R.A. „Monitorul Oficial”, 2004, 224 p., 6 hărți, 38 planșe (Sorin Trelea)	491
Liviu Papuc, <i>Leca Morariu</i> . Studiu monografic, Iași, Editura Timpul, 2004, 306 p. (Elena Pascaniuc)	493
„Septentrion literar”, Cernăuți, anul V, nr. 1(17)–5(21), 2003 (Vasile I. Schipor)	495
„Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, XII, Cernăuți–Târgu-Mureș, 2003, 256 p. (Vasile I. Schipor)	498
„Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, X, 2003, nr. 3–4 (39–40) (Rodica Iațencu)	500
„Septentrion”. Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, anul XV, nr. 21, 2004, 16 p. (Ovidiu Bătă)	502

CRONICĂ

Anul „Ștefan cel Mare și Sfânt – 500” (Vasile I. Schipor)	505
Bucovineni la Societatea de Istoria Medicinii, Filiala București (Mircea Grigoroviță)	510
A XII-a Sesiune anuală de referate și comunicări științifice a Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei, cu tema: Simbolistica național-comunistă din România. Cazul Bucovinei istorice , Rădăuți, 24 septembrie 2004 (Vasile I. Schipor)	511

IN MEMORIAM

RUDOLF WAGNER (1911–2004) (Aurel Constantin Onciul)	513
GEORGE MUNTEAN (1932–2004) (George Galan)	517

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XI

2 / 2004

INMHALTSVERZEICHNIS

LEITARTIKEL

D. VATAMANIUC, <i>Der Hermannstädter Zeitung „Tribuna“ – 140 Jahre seit ihrer Gründung</i>	275
--	-----

NACHRUFE

PETRU BEJINARIU, <i>100 Jahre seit dem Geburt des Biologen Ion T. Tarnavschi – Nachruf</i>	277
VASILE I. SCHIPOR, <i>Eugen Pohorlu (1897–1992) und die Gesellschaft der Künstler und Freunde der bildenden Künste Bukowina (1931–1934)</i>	283

DAS POLITISCHE, KULTURELLE, LITERARISCHE UND KÜNSTLERISCHE LEBEN

D. VATAMANIUC, <i>Teodor Balan, Historische Theaters in der Bukowina (1858–1913)</i>	295
D. VATAMANIUC, <i>Die „Tribuna“ und die bukowinische Presse</i>	329
SIMINA-OCTAVIA STAN, <i>Rumänische Kulturgesellschaften aus der Bukowina vor dem ersten Weltkrieg</i>	335
MIHAELA-ŞTEFĂNIŢA UNGUREANU, <i>Deutsche Studentenvereine aus der Bukowina vor dem ersten Weltkrieg</i>	345
RODICA IAŢENCU, <i>Das kulturelle Phänomen in der Bukowina in der Periode zwischen 1941 und 1944</i>	351

GESCHICHTE, DEMOGRAPHIE, TOPONYMIK, ONOMASTIK, STATISTIK

ŞTEFAN PURICI, <i>Wertschätzungen bezüglich der Verwaltungsentwicklung der Bukowina in der Vorzeit der Revolution von 1848</i>	377
LUMINIŢA LĂZĂRESCU, <i>Wertschätzungen bezüglich der Verwaltungsentwicklung der Bukowina in der Vorzeit der Revolution von 1848</i>	393

FOLKLORE, ETHNOGRAPHIE, ARCHITEKTUR

ELENA PASCANIUC, <i>Folkloristen aus der Bukowina im rumänischen literarischen Exil. Petru Iroaie (1907–1984)</i>	409
---	-----

NATURWISSENSCHAFTEN

OVIDIU BĂTĂ, <i>Mineralwasser Quellen in der Bukowina</i>	417
ASPAZIA ANDRONACHE, <i>Forschungen im Bereich der Filogenie, Ökologie und Taxonomie der parasitischen und unparasitischen Pflanzen im Kreis Suceava</i>	427
IOAN PODAȘCĂ, <i>Die Mineralisation von Mănăila (Bergkamm Mestecăniș)</i>	441

STANDPUNKTE

D. VATAMANIUC, <i>Die Lokalforschungen und deren Bedeutung: Die Kirche aus Badeutz</i>	453
---	-----

DOKUMENTE

D. VATAMANIUC, <i>Claudiu Isopescu in Briefwechsel mit N. Iorga (1926–1935)</i>	455
DANIEL HRENCIUC, <i>Die durchführung der Abgrenzung zwischen Rumänien und Polen am Ende der ersten Weltkriege</i>	463

BÜCHER, ZEITSCHRIFTEN	473
-----------------------------	-----

CHRONIK

<i>Das Jahr „Ștefan ce Mare și Sfânt – 500“ (Vasile I. Schipor)</i>	505
Bukowiner bei der Bukarester Niederlassung der Gesellschaft für Geschichte und Heilkunde (Mircea Grigoroviță)	510
<i>Die 12. Jährliche Tagung von Referaten und wissenschaftlichen Mitteilungen des Zentrums für Bukowina-Studien. Die national-kommunistische Symbolistik aus Rumänien. Der Fall der historischen Bukowina, Radautz, den 24. September, 2004 (Vasile I. Schipor).....</i>	511

IN MEMORIAM

RUDOLF WAGNER (1911–2004) (Aurel Constantin Onciul)	513
GEORGE MUNTEAN (1932–2004) (George Galan)	517

„TRIBUNA”, COTIDIANUL SIBIAN, LA 140 DE ANI DE LA FONDAREA SA

D. VATAMANIUC

Congresul organizat de studenții români de la Universitatea din Viena, la propunerea lui Eminescu, își ține lucrările în cadrul Serbării de la Putna, din august 1871, și hotărăște să se înființeze un ziar, cu sediul la Sibiu, sub conducerea lui Ioan Slavici, care să ducă lupta pentru unitatea culturală a românilor și să fie și un centru pentru viața culturală și literară.

Cotidianul sibian este fondat în 14/26 aprilie 1884 și își desfășoară activitatea până în 29 aprilie 1903. Noul ziar se angaja să combată, fără nici o rezervă, măsurile legislative și administrative care împiedicau dezvoltarea firească a românilor, însă și a celorlalte popoare din Imperiul Austro-Ungar. Ziarul susține activitatea deputaților români în Dieta ungară și în Parlamentul de la Viena, cum face și presa bucovineană și este, un timp, organul central de presă al Partidului Național Român din Transilvania.

Contribuția sa decisivă în lupta politică a românilor din imperiul dualist se situează în anii pregătirii *Memorandului* și a procesului de la Cluj, intentat memorandiștilor. Ziarul mobilizează conștiința națională a poporului român și transformă „cauza română” în una internațională împotriva asupririi seculare. Ioan Rațiu susține, în fața instanțelor judecătorești din Cluj, în mai 1894: „Existența unui popor nu se discută, se afirmă!” Cuvinte memorabile și de neuitat.

Cotidianul sibian promovează activitatea culturală și literară, cu rezultate strălucite. Aici își face intrarea în literatură George Coșbuc, al doilea mare poet, după Ioan Budai-Deleanu, pe care îl dă Transilvania literaturii române.

„Tribuna” se impune, cum remarcă un istoric literar, ca unul „de plus importants périodiques transylvains et de plus sérieux de toute la littérature roumaine”¹.

Revista „Tribuna” din Cluj-Napoca, succesoarea „Tribunei” sibiene, declară anul 2004, *Anul „Tribuna”* și publică, număr de număr, articole, studii, corespondență, documente.

Ne alăturăm și noi cinstirii înaintașilor noștri, întemeietorii unuia dintre marile ziare din presa românească.

¹ D. Popovici, *La littérature au XIXème siècle*, în *La Transylvanie*, București, [Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională], 1938, p. 701.

EVOCARE LA CENTENARUL NAȘTERII BIOLOGULUI ION T. TARNAVSCHI

PETRU BEJINARIU

Născut la 19 august 1904, în Rădăuți, Ion I. Tarnavski a urmat școala primară în orașul natal și apoi cursurile Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi”, pe care le-a absolvit în anul 1924. Copil fiind, a făcut numeroase deplasări în pădurile Bucovinei împreună cu tatăl său, care era silvicultor la Vicovu de Sus, de unde și interesul și pasiunea față de marea diversitate de forme și culori din lumea plantelor.

După terminarea liceului se înscrie și urmează cursurile Facultății de Științe de la Universitatea Cernăuți, pe care le absolvă în anul 1928, obținând licența în științele naturale cu mențiunea „foarte bine”. La data de 1 aprilie 1929 este numit preparator suplinitor la Institutul Botanic din Cernăuți, la 1 ianuarie 1934 este încadrat ca preparator provizoriu, iar la 1 decembrie 1937 devine preparator definitiv. Tot în această perioadă satisface serviciul militar, iar între anii 1932 și 1933 este bursier al statului francez, la Grenoble, specialitatea cariologie.

Ion T. Tarnavski susține teza de doctorat în anul 1935 și obține titlul de doctor în științe naturale la Universitatea din Cernăuți, cu mențiunea „foarte bine cu distincție”. Profesorul său, Mihai Gușuleac, se transferă, în anul 1939, de la Universitatea Cernăuți la Universitatea București, unde preia catedra la Facultatea de Științe Naturale, dar și funcția de director al Grădinii Botanice București. Vine la București și Ion T. Tarnavski, care, în anul 1942, devine șef de lucrări la aceeași catedră a Facultății de Științe Naturale. Între anii 1948 și 1961 a fost conferențiar, iar din 1961 și până în 1972 profesor universitar. A fost șef de catedră, între anii 1951 și 1960, și decan la Facultatea de Biologie, între anii 1967 și 1969.

Din anul 1952 și până în 1975, timp de 23 de ani, Ion T. Tarnavski, a îndeplinit funcția de director al Grădinii Botanice din București.

În activitatea didactică, profesorul Ion T. Tarnavski s-a exprimat competent, cu autentică vocație și cu mare interes pentru pregătirea și viața studenților săi.

La Catedra de botanică sistematică a Institutului Botanic din Cernăuți i s-a încredințat conducerea lucrărilor practice cu studenții din anul II și III, iar la Institutul Botanic din București, începând cu 1 decembrie 1939, a continuat această activitate didactică. Din anul 1947 ține cursul de morfologie vegetală studenților din anul II, iar din 1948 și celor din anul I. Începând cu anul universitar 1954/1955,

în cadrul grupei de specializare de biolog-botanist, la anii III și IV de studiu, a predat cursul de morfologia plantelor – capitole speciale.

Iată ce scria, în 1986, prof. univ. dr. Constantin Toma, astăzi membru corespondent al Academiei Române, despre conducătorul tezei sale de doctorat, eruditul om de știință Ion T. Tarnavschi: „Eminent cadru didactic a celei mai mari universități a țării, dascăl prin vocație, pasionat cercetător, cu remarcabile contribuții științifice în botanică, profesorul Ion T. Tarnavschi s-a făcut cunoscut în țară și peste hotare prin lucrările sale”¹. Cursurile, de o înaltă ținută științifică și academică, au fost ținute la zi cu bibliografia necesară. Consultând numeroase tratate, manuale, monografii, lucrări științifice apărute în țară și străinătate, a asigurat activității sale didactice un nivel științific adecvat, oferind studenților și cadrului pentru aplicații, deplasări în teren și cercetare. A condus cercuri științifice studențești, multe lucrări de diplomă și, din 1953, lucrări de doctorat pentru morfologia plantelor, geobotanică, fiziologia plantelor și genetică. Suntem în măsură să apreciem activitatea științifică a profesorului Ion T. Tarnavschi și prin date statistice: 183 de lucrări științifice în 7 000 de pagini, cu peste 4 500 de figuri; 12 traduceri din opera lui Darwin; filme și diafilme cu teme științifice.

Prima lucrare publicată a fost intitulată *Contribuții la cunoașterea algelor din Bucovina* (Buletinul Facultății de Științe, Cernăuți, vol. IV/II, 1930) și ultima *Eine botanische Expedition nach Kalimantan der Republik Indonesien* (Feddes Repertorium, Bd. 96, Helf 1–2, Berlin, 1985).

În continuare enumerăm câteva dintre domeniile de cercetare ale profesorului: studiul florei și vegetației algologice de apă dulce, de terenuri sărăturoase și acide-turboase; studiul nucleului celulei vegetale (forme diploide, tetraploide, allopoloide); studii asupra naturii morfologice a gineceului inferior; cercetări morfogenetice privind fructele; cercetări citologice, anatomice și morfologice și cercetări morfopalinologice.

Ion T. Tarnavschi a descris și publicat 30 de unități sistematice, prima fiind *Gomophonema Teodorescu*, specie nouă în flora algologică (1961) și ultima *Neidium affinae*.

În perioada cât a lucrat ca director al Grădinii Botanice din București, Ion T. Tarnavschi a dovedit deosebite calități manageriale, exprimate într-o gamă foarte amplă de lucrări, de la colecțiile de ierbar până la construirea noului Institut Botanic.

Profesorul dr. docent Ion T. Tarnavschi a îndeplinit multiple funcții, fiind membru al Consiliului profesoral al Facultății de Biologie, începând cu 1948, fiind 7 ani și secretar științific al acestuia; membru al Senatului Universității; membru al Comisiei de specialiști ai M. I.; decan al Facultății de Biologie (1967–1968); membru al colegiului M. I.; membru în Comisia de biologie a M. I., membru în Colectivul de creație pentru România a „Feddes Repertorium”; membru în

¹ Aurel Ardelean, Gheorghe Nedelcu, Gheorghe Mohan, *Profesor dr. doc. Ion T. Tarnavschi. 100 de ani de la naștere*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2003, p. 78.
<http://cimec.ro/> <http://institutulbucovina.ro>

Societatea Internațională de Biosistematică din S.U.A.; membru în Comitetul Redacțional al „Analelor Universității”; membru în comitetul de conducere al Societății de răspândire a științei și culturii; membru în Comisia Muzeelor; membru în Comisia de Ocrotirea Naturii; inspector în Comisia Monumentelor Naturii a Academiei; membru, din 1949, în Consiliul de conducere și Biroul de conducere al Societății de Științe Naturale și Geografie și în Comitetul de direcție al revistei „Natura”, iar din 1957, președintele Secției de botanică.

În această funcție, profesorul Ion T. Tarnavschi a organizat cele zece Consfătuiri de Geobotanică, pentru unificarea metodologiilor de cercetare în fitosociologie. Aceste consfătuiri au cuprins întreaga țară: 1958 – în București și Moldova; 1960 – în Transilvania; 1961 – în Oltenia; 1962 – în Banat; 1966 – în Bucovina; 1969 – în Dobrogea și Delta Dunării; 1969 – în partea nordică și Maramureș; 1970 – în Masivul Bucegi; 1971 – în Munții Apuseni; 1974 – în Munții Făgăraș.

Materialele și concluziile acestor Consfătuiri au fost publicate în volumele de *Comunicări de Botanică*, ale Secției de botanică a Societății de Științe Biologice, editate de profesor.

Profesorul Ion T. Tarnavschi a luat parte și la organizarea și înființarea Institutului de Biologie „Tr. Săvulescu”, făcând parte din Comitetul științific al acestei instituții, precum și din Colectivul de redacție al revistelor „Studii și cercetări” și „Revue de Biologie”, seria Botanique, publicate de Academia Română.

Profesorul Ion T. Tarnavschi a reprezentat țara în numeroasele deplasări de peste hotare, participând, în 1963, la o expoziție în Indonezia, în insulele Djawa, Kalimantan, Bali, apoi la Moscova, Kiev, Leningrad, iar din 1967 a participat la Congresul Internațional al Muzeelor de Științe Naturale, din Germania.

În 1960 a fost numit vicepreședinte al Secțiunii de citologie a Congresului botanic din Canada; în 1968 participă la Congresul internațional de integrare și coordonare a învățământului științific din Bulgaria, iar în 1970 este membru oficial în Comisia de doctorat a Facultății de Științe de la Orsay (Franța).

Profesorul Ion T. Tarnavschi a orientat, îndrumat și format numeroși specialiști botaniști de marcă, prin doctorat, din rândul cărora îi amintim, dintr-o listă cu peste 70 de nume importante din botanica românească, pe: Gabriela Jitariu-Șerbănescu, Natalia Mitroi, Didona Rădulescu, Elena Petria, Lucreția Spiridon, George Nedelcu, Tițu Haralambie, Ion R. Ciobanu, Aurelia Brezeanu, M. Comănescu-Paucă, Florin Tăcină, Vasile Simeanu, I. Lungeanu, Tr. Rădoi, M. Alexan.

Încheiem această scurtă prezentare cu ceea ce scriau autorii unui articol omagial la adresa profesorului, foști doctoranzi ai acestuia: „Activitatea sa timp de peste patru decenii pusă în slujba țării constituie un bun național, fiind o contribuție valoroasă la patrimoniul științei universale”².

La sărbătorirea centenarului Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți (1972), Ion T. Tarnavschi, șeful Catedrei de biologie de la Universitatea București

² M. Andrei, Gabriela Șerbănescu-Jitatriu, Natalia Rădulescu-Mitroi, Elena Petria, Didona Rădulescu, *Profesor dr. doc. I. T. Tarnavschi, în „Natura”*, nr. 2, 1989, p. 64.
<http://cimec.ro> <http://institutulbucovina.ro>

și director al Grădinii Botanice, a prezentat, la sesiunea de comunicări, ilustra figură a lui Mihai Gușuleac, fostul său profesor de liceu la Rădăuți.

În anul centenarului, evocarea personalității și activității biologului Ion T. Tarnavski au făcut-o oamenii de știință care l-au cunoscut sau i-au fost aproape, printre care și noi, cei de la Rădăuți. Cartea, intitulată *Profesor dr. docent Ion T. Tarnavski (1904–1989). 100 de ani de la naștere*, reprezintă „o excepțională lucrare de istorie a botanicii în România”. Autorii cărții sunt Aurel Ardelean, rectorul Universității de Vest „Vasile Goldiș”, George Nedelcu și Gheorghe Mohan. Lucrarea este prefată de cunoscutul biolog-ecolog, prof. univ. dr. Viorel Soran. În cele 123 de pagini, cartea cuprinde cinci capitole: *Dr. docent Ion T. Tarnavski 1904–1989*; *Lista lucrărilor publicate și unitățile sistematice noi descrise și publicate*; *Lucrări apărute despre prof. Ion T. Tarnavski*; *Testamentul sau ultima dorință a unuia care s-a identificat cu instituția în care a lucrat* și *Aspecte din viața prof. dr. docent Ion T. Tarnavski*. Din această carte reiese că profesorul Ion T. Tarnavski a avut „o strălucită carieră didactică, științifică și managerială în domeniul botanicii din România, formând peste 70 de oameni de știință preocupați de studiul lumii vegetale”³. În capitolele lucrării sunt prezentate informații de mare interes pentru specialiștii din domeniul botanicii și, cu deosebire, pentru cei din cercetare.

La Rădăuți, au fost publicate articolele: *Ion T. Tarnavski* („Septentrion”, anul XV, nr. 21, 2004, p. 13); *Fondatorul școlii românești de palinologie – Ion T. Tarnavski* („7 zile bucovinene”, anul V, nr. 195, 2004); *O lucrare despre un remarcabil biolog din Rădăuți*, („Ecos”, Pitești, nr. 16, 2004, p. 118–119).

În cadrul celei de a XII-a sesiuni anuale de referate și comunicări științifice, organizată de Centrul de Studii „Bucovina” Rădăuți (24 septembrie 2004), am susținut comunicarea *Ion T. Tarnavski – fondatorul școlii românești de morfopalinologie*.

Redăm, în continuare, *Testamentul* întocmit de prof. Ion T. Tarnavski, un autentic *curriculum vitae*, dar și un document istoric și moral, care merită atenția noastră.

TESTAMENTUL

sau ultima dorință a unuia care s-a identificat cu instituția în care a lucrat, întocmit de: dr. doc. Ion T. Tarnavski, fost director al Grădinii Botanice din București (1952–1975) și șeful Catedrei de Botanică de la Facultatea de Biologie (1951–1972) (n. 19 august 1904, în Rădăuți, jud. Suceava, Bucovina)

Am activat din 1940 (1 dec. 1939), ca asistent la Institutul Botanic din București, venind de la Cernăuți (Institutul Botanic al Universității din Cernăuți,

³ Constantin Moțaș, *Centenarul profesorului Eugen Botezat*, în „Natura”, nr. 2, 1989, p. 50.
<http://cimec.ro/> <http://institutulbucovina.ro>

unde am fost numit în anul 1929 ca preparator universitar – vezi: volumul omagial din „Acta Botanica Horti Bucurestiensis” 1970–1971, București, 1973).

În anul 1944 (la 4 IV), Grădina Botanică și Institutul din București, lovite de 96 bombe aviatice anglo-americane în bombardamentul de atunci, am salvat (ca șef de lucrări) de la incendiu toată zestrea Institutului Botanic, cu care s-a putut continua activitate didactică (1945).

În acel an (după bombardament) am evacuat toate lucrurile salvate și altele de la Facultatea de Biologie și de la catedrele medicale din universitate, cu un tren (10 vagoane) plecând din București la Târgu-Jiu, unde au fost adăpostite în sălile de clasă ale Liceului Industrial din Târgu-Jiu.

În anul 1944–1945 am organizat Institutul Botanic în fostul restaurant rechiziționat.

După 23 August 1944 am încercat să refac „paguba” Institutului Botanic și Grădinii (împreună cu muncitorii grădinii și personalul de la Institut).

Din anul 1948 până în 1972 am fost cadru de preparare didactică la Institutul Botanic, respectiv Catedra de Botanică (conferențiar – 1948, profesor universitar – 1959, de morfologia plantelor pe lângă Facultatea de Biologie a Universității din București).

Odată cu pensionarea profesorului dr. Mihail Gușulescu (1951) am fost numit, mai întâi, șef de catedră adjunct, avându-l pe profesorul acad. Traian Săvulescu ca șef de catedră (1948–1960). În ultima funcțiune am lucrat independent din 1960 până la pensionarea mea în 1972.

În noul „adăpost” (restaurantul grădinii) am funcționat între anii 1945 până la 1960/61, când noua clădire a Institutului Botanic (cel actual) din Grădina Botanică (care s-a construit sub conducerea mea) a fost inaugurată, în mod festiv, cu ocazia sărbătoririi centenarului (1860–1960) Grădinii Botanice (27–29 oct. 1961).

Până la centenarul Grădinii Botanice am reorganizat grădina în forma în care se găsește astăzi, completând (între altele) inventarul grădinii cu plante noi caracteristice sectoarelor nou create.

Cu ocazia centenarului s-au plantat, în mod festiv, arbori comemorativi (stejari), pe peluza din centrul grădinii (lângă seră).

Cu acest prilej s-a înființat (încă în 1958) revista Grădinii Botanice, care apare (aproape) anual și se oferă „în schimb” grădinilor botanice de peste hotare (în special). În felul acesta, inventarul bibliografic al instituției se mărește an de an cu cca 125–130 reviste sau publicații de specialitate, cu material documentar. Revista se intitulează „Acta Botanica Horti Bucurestiensis” sau „Lucrările Grădinii Botanice din București”.

Cu ocazia centenarului Grădinii Botanice s-a publicat și un volum festiv (în 2 părți), care conține 101 lucrări științifice ale participanților, tot atâtea câți ani a împlinit (efectiv) atunci Grădina Botanică.

Am inițiat și construirea noilor sere și betonarea lacului Grădinii Botanice, cea din urmă însă s-a efectuat după pensionarea mea (oct. 1975) din direcția

Grădinii Botanice, în care post am funcționat de la 29 mai 1952 până în oct. 1975 (vezi Cronica din „Acta Botanica Horti Bucurestiensis”, 1975–1976, București, 1976).

Întrucât din anul 1940 am fost foarte atașat de această instituție și în care am lucrat cu multă tragere de inimă în toate sectoarele grădinii și în Institutul Botanic, instituții unde am realizat unele lucruri bune, pentru ca unitatea botanică să existe ca și celelalte așezăminte similare de la universitățile din toată lumea, ca atare, rog conducerea Institutului ca atunci când nu voi mai fi să-mi pot lua „rămas bun” de la Grădina Botanică și de la Institutul Botanic, în starea de astăzi este în bună parte opera subsemnatului, pe lângă instituția pe care ne-a lăsat-o ca bună moștenire profesorul dr. Dimitrie Brândză și de oameni, să mi se rezerve, dacă se poate, în sera mare un loc de expunere a rămășițelor mele lumești.

În felul acesta, cred, că se va face o dreptate civică și activitatea depusă la Grădina Botanică și Institutul Botanic din anul 1940 până la părăsirea terenului va fi un bun exemplu de urmat în viitor.

M-am legat de instituție și prin faptul că am donat întreaga mea bibliotecă de specialitate botanică Bibliotecii Institutului Botanic, cărțile și revistele mele alcătuind aici un însemnat bun. Inventariate fiind, ele sunt integral puse la dispoziția studenților și cercetătorilor Institutului Botanic, respectiv catedrelor de botanică ale Facultății de Biologie a Universității din București.

De aici voi fi dus de copiii mei la locul de veci pregătit în Cimitirul „Sf. Vineri” din București.

Aceasta este una din ultimele mele dorințe și semnez cele arătate în plină luciditate și cu bună conștiință.

Noroc bun tuturor celor care rămân.

prof. dr. doc. Ion T. Tarnavschi

Consultant la Facultatea de Biologie a Universității din București

100 Jahre seit dem Geburt des Biologen Ion T. Tarnavschi – Nachruf

(Zusammenfassung)

Dieser Artikel hebt die Persönlichkeit von Ion T. Tarnavschi hervor, der am 19. August 1904 in Radautz geboren ist. Absolvent der Fakultät für Wissenschaften an der Czernowitzer Universität (1928) und Doktor der Wissenschaften (1935) entwickelte er seine didaktische Tätigkeit an der Bukarester Universität. Zwischen 1952 und 1975 war er Direktor des botanischen Gartens aus Bukarest.

Der Professor Ion T. Tarnavschi hatte eine hervorragende didaktische, wissenschaftliche und Management-karriere im Bereich der Botanik in Rumänien.

EUGEN POHONȚU (1897–1992) ȘI SOCIETATEA ARTIȘTILOR ȘI AMICILOR ARTELOR PLASTICE DIN BUCOVINA (1931–1934)

VASILE I. SCHIPOR

În lucrările istoriografice din Bucovina, date și informații biobibliografice referitoare la Eugen Pohonțu se publică după 1989. Emil Satco îi consacră un articol distinct în *Arta în Bucovina*, volumul II, Suceava, Biblioteca Județeană „I. G. Sbiera”, 1991, în capitolul *Artă plastică. Adenda la „Arta în Bucovina”*, vol. I, [1984], p. 169–170. Emil Satco și Ioan Pînzar îi consacră un articol distinct și în *Dicționar de literatură Bucovina*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 1993, p. 176. Mihai Bejinaru și Doru Gușu îi consacră un medalion în *Monografia Liceului Militar „Ștefan cel Mare”*, ediția a II-a, îmbunătățită și adăugită, Iași, Editura Trinitas, 2002, p. 268. Autorii monografiei de la Câmpulung-Moldovenesc citează amândouă lucrările de mai sus, precizând, totodată, că „în arhivele M.Ap.N., privitor la L. M. «Ștefan cel Mare» (1924–1937), am găsit un nume ce impresionează prin frecvența cu care este pomenit în ipostaza de ofițer și profesor. [...] În rândul educatorilor și elevilor din liceul nostru militar s-a bucurat de multă simpatie și elogioase aprecieri”. Materialele de arhivă referitoare la „căpitanul-profesor Pahonțu Eugen”, cercetate de către autorii monografiei, nu aduc însă, din păcate, nimic nou în cunoașterea biografiei și activității acestui cărturar din veacul trecut.

Eugen Pohonțu se naște la 10 iunie 1897 în Mihăileni, județul Dorohoi. Face școala primară la Mihăileni și Bucecea, după care urmează cursurile Liceului „Laurian” din Botoșani, perioadă în care trăiește ca mulți adolescenți ai vremii „mitul și mirajul Iorga”¹. Profesorii acestui liceu de elită (Nicolae Răutu, Victor de

¹ În *Amintiri despre N. Iorga*, publicate postum în „Analele Bucovinei”, anul VII, nr. 2, 2000, p. 541–562, Eugen Pohonțu mărturisește despre anii săi de liceu de la Botoșani: „Am trăit, ca elev de liceu, mitul și mirajul Iorga. Pentru generația noastră tânără a fost mai mult decât un supraom. A fost un idol, pentru că supraomul, oricât de sus s-ar afla, poate fi ajuns și chiar întrecut de altul. Pe Iorga îl simțeam în afara oricărei posibilități de a fi întrecut de cineva.

Neputând fi luat drept model de imitat, l-am așezat în suflet în situația de extremă admirație. Și asta nu venea din vasta lui operă scrisă, pe care mințile noastre n-o puteau nici cuprinde și nici înțelege. Miracolul din sufletele noastre venea din marile și îndrăznețele acțiuni de ordin național în acele vremuri când Idealul Întregirii Neamului cuprinsese inimile tuturor și îndeosebi sufletele tinerilor. [...] Această acțiune patriotică ne umplea sufletul de bucurie că se găsisse omul providențial care cu autoritatea lui să risipească lipsa de încredere în noi înșine, să risipească mentalitatea umilitoare că tot ce vine de peste hotare trebuie să fie bun și admirat, chiar dacă realitatea este alta” (p. 541).

Fleury și, mai cu seamă, Grigore Poslușnicu, animator al vieții cultural-artistice botoșănene și autor al lucrării *Istoria muzicii românești*), culturalitatea orașului îi influențează adolescentului de la Mihăileni acești ani de bogate trăiri și aspirații: „În toamna anului 1915, pe când eram în clasa a V-a de liceu, profesorul nostru de istorie, fostul său student, rămas de atunci neclintit «iorghist», și-a invitat magistrul în orașul nașterii și copilăriei sale, să țină o conferință.

După o așteptare pe care nerăbdarea a făcut-o și mai lungă, pe scena împodobită cu scoarte românești a apărut Iorga, înalt ca un sfânt bizantin sau ca un ctitor coborât dintr-o frescă bisericească. [...] Ceea ce ne-a captivat până aproape de întreruperea respirației nu era mulțimea uluitoare a cunoștințelor, cu aluzii dese la situația locală, cât curgerea fără poticnire a cuvintelor fericit găsite și împerecheate în asociații ce te uimeau cu noutatea lor, îmbrăcând gândirea în somptuoasă haină de sărbătoare. [...] Farmecul cuvântului ne-a prefăcut în stane. Nu ne-am trezit din vrajă decât când lumea a izbucnit în aplauze frenetice. Aproape tot liceul se găsea afară. Când Iorga a ieșit în curtea mică de la intrare, elevii au dat năvală spre dânsul și l-au izolat de însoțitori. Brațe pigmeice au ridicat gigantul, l-au smuls pământului și l-au purtat până la trăsură. Atelajul era de prisos. În locul lui s-au înhămat vlăjganii din ultima clasă. Restul, cu torțe aprinse, ne-am strâns în jur ca albinele în jurul mătcii și în urale zgomotoase de s-a cutremurat noaptea din țâțânele ei de întuneric, l-am purtat în triumf pe străzile orașului până la locul de găzduire. Era triumful omului slujitor al cauzelor mărețe ce ne încălzesc sufletele”².

După absolvirea liceului, Eugen Pohonțu urmează cursurile Școlii de Ofițeri de Rezervă din Dorohoi, promoția 1917. Participă la operațiunile militare din zona Mărășești – Cașin, luptând în cadrul Regimentului 37 Infanterie. Își trece bacalaureatul la Cernăuți la Școala Reală Superioară Ortodoxă în 1922. Studiază ca „student extraordinar auditor” la Universitatea din Cernăuți, unde obține în 1927 licența în litere și filosofie. Concomitent, funcționează ca ofițer în cadrul Diviziei a 8-a din Cernăuți și ca profesor la Liceul Militar „Ștefan cel Mare” (1925–1934).

La recomandarea Consiliului Universității din Cernăuți, devine membru al Școlii Române de la Fontenay aux Roses, condusă de Nicolae Iorga (1927–1929), unde face studii de istoria artei medievale, estetică și psihologie. Eugen Pohonțu adună din bibliotecile Parisului materiale pentru teza de doctorat consacrată vieții și operei lui Alexandru Macedonski, precum și documente privind activitatea Elenei Văcărescu, la solicitarea profesorului Nicolae Iorga. Audiază la Sorbona cursurile de istoria artei medievale ale lui René Schneider, cursurile de estetică ale lui Victor Rush, iar la Collège de France prelegerile de psihologie ale lui Pierre Janet și cele de istoria artei ale lui Henri Focillon. Pentru completarea cunoștințelor de istoria artelor, efectuează călătorii de documentare, vizitând muzeele din Paris, Viena, Milano, Florența, Brugge, Gand, Anvers, Bruxelles,

² *Ibidem*, p. 542–543.

Amsterdam, Heerlen, Rotterdam, Londra, Nürnberg, München, Dresda, Leipzig, Berlin, Cracovia și Varșovia³.

În 1929 Eugen Pohonțu se întoarce în țară, profesând la Catedra de filosofie și educație morală a Liceului Militar din Cernăuți. „Temeinicul cunoscător al artei plastice, apreciatul critic și fanaticul frumosului”, cum îl consideră Constantin Loghin, înființează în 1931, împreună cu Gheorghe Lövendal și alți artiști plastici din Cernăuți, Societatea Artiștilor și Amicilor Artelor Plastice din Bucovina, o dată cu expoziția de artă din 18 octombrie 1931 ce cuprinde 240 de lucrări semnate de 43 de pictori, „fără deosebire de naționalitate și confesiune [...], o adevărată înfrățire care ni se comunică prin arta plastică”. Cel dintâi președinte, ales pe timp de un an, este Paul Verona, „un impresionist pur”, născut la Herța în 1897, „crescut în prielnică atmosferă sufletească... picturală” și format la Școala de Arte Frumoase din Iași și la Academia Julien din Paris, nepotul cunoscutului pictor Artur Verona⁴. Până în toamna anului 1934 Societatea organizează la Cernăuți alte trei saloane de pictură, două tabere de vară la Sucevița și Mahala, serbări și conferințe pentru educația estetică a publicului, construiește un local propriu (preocupări ce vor fi continuate, parțial, după 1934 de către Petru Luța⁵), punându-se astfel bazele unei școli de pictură în Bucovina⁶.

³ Despre acest stagiul de perfecționare, profesorul Eugen Pohonțu notează în memorialistica sa: „Școala Română din Franța cu sediul la Fontenay aux Roses era [...] o instituție de afirmare a valorilor românești în devenire, aparținând statului nostru, care întreținea permanent 7–8 membri proveniți de la cele patru universități din țară (București, Iași, Cluj, Cernăuți) și de la cele două Academii de Arte Frumoase (Iași și București). Fiecărei Universități și Academii îi revenea ca în fiecare an sau la doi ani o dată să recomande unul sau doi dintre tinerii lor, aleși din rândurile liceanților, doctoranzilor sau doctorilor ca să-și perfecționeze pregătirea, făcând studii în continuare sub direcția unor specialiști și să facă cercetări personale pe una din laturile celor trei secții prevăzute de regulamentul de funcționare al școlii, și anume: filologică-literară, istorică și artistică. Membrii nu erau supuși nici unui fel de program sau restricții, putând dispune liber de organizarea vieții și de întrebuințarea timpului. Singura obligație ce le incumba era să publice rezultatul cercetărilor întreprinse sau măcar o parte din ele în organul publicitar al școlii, cu apariție anuală, intitulat „Melanges de l'Ecole Roumaine en France” (p. 544–545).

⁴ Eugen Pohonțu, *Pictorii noștri*, în „Junimea literară”, Cernăuți, anul XXI, nr. 1–6, ianuarie – iunie, 1932, p. 35–38, passim.

⁵ Petru Luța, 14 martie 1891, Cernăuți – 20 aprilie 1971, Brașov, de formație jurist, se ocupă de pictură, perfecționându-se cu maestrul Alfred Öffner din Cernăuți și Gustav Ecsig din München. În perioada 1923–1944 deține funcția de secretar al Comisiei Monumentelor Istorice. În 1934 este ales președinte al Societății Artiștilor și Amicilor Artelor Plastice din Bucovina. În cadrul Muzeului Regional Cernăuți organizează o galerie de pictură bucovineană și un atelier-cămin pentru tinerii plasticieni. În 1937 organizează cea mai mare retrospectivă de artă Epaminonda Bucevski, ce reunește 125 din lucrările artistului. În presa vremii Petru Luța publică studii referitoare la Franz Xavier Knapp, Epaminonda Bucevski și Gheorghe Lemeni.

⁶ Prima expoziție generală de pictură și sculptură a artiștilor bucovineni se inaugurează la Cernăuți la 10 mai 1925, aceasta constituindu-se într-o adevărată istorie a picturii din Bucovina. Sunt expuse, începând cu această dată lucrări semnate de Epaminonda Bucevski, Isidora Constantinovici, Irene Cuparencu, A. Czemy, W. Klein, Augusta Kochanowska, Maria și August Kratochwil, Eusebie Lipecky, Eugen Maxomovici, Leca Mironescu, Camilla Neumann, Vladimir Nichitovici, Oscar Öffner, Iustin Pihuleac, B. Reder, A. Reiner, Hugo Rezori, Arhip Roșca, Maria Seleschi, Ilarion Șuhan, Constantin Tarnavski, Maria Topor-Tarnovețchi, Samuil Wirth (cf. Emil Satco, *Arta în Bucovina. Ghid bibliografic*. Suceava, Biblioteca Județeană, 1984, p. 282–283). După înființarea Societății Artiștilor din

Începând din 1934, Eugen Pohonțu este profesor la Școala Voievodului, „clasă palatină” înființată de regele Carol II, pentru instruirea și educarea fiului său Mihai (Mare Voievod de Alba Iulia, după actul restaurației din iunie 1930), la sugestia lui Nicolae Iorga și Dimitrie Gusti, cuprinzând elevi foarte buni la învățătură, selectați din toate provinciile și păturile sociale ale Regatului. Funcționând ca liceu civil și militar, Școala Voievodului dispunea de un corp profesoral valoros, alcătuit din profesori civili de prestigiu și ofițeri de carieră. Totodată, Eugen Pohonțu lucrează în această perioadă și în cadrul Oficiului de Educație a Tineretului Român (OETR), apoi la conducerea organizației Straja Țării, creată în 1937, pentru atragerea tineretului și contracararea Mișcării Legionare⁷. Experiența sa de pedagog, studiile temeinice de psihologie, cunoașterea profundă a realității din societatea românească îi dau posibilitatea să elaboreze un regulament de educație a tineretului, prin cultivarea valorilor culturii și civilizației naționale, realizare pentru care i se conferă distincția „Meritul cultural”⁸.

La 1 octombrie 1940, Eugen Pohonțu demisionează din postul de conducere de la Straja Țării⁹. În perioada 1941–1943 este profesor de estetică și istoria artelor la Academia de Arte Frumoase din Iași.

Bucovina (1931), devin membri ai acesteia, printre alții: Traian Bărgăoan, Isidora Constantinovici-Hein, Leon Hrușcă, Berthold Klinghofer, Artur Kolnic, Gheorghe Lövendal, Parteni I. Masichievici, Vladimir Nichitovici, Rudolf Rybiczkă, Maria Seleschi, Constantin Tamavski-Milon, Maria Tămovețchi-Topor, Paul Verona, Vladimir Zagorodnikow. Societatea Artiștilor din Bucovina organizează saloane de pictură de primăvară, de toamnă, de iarnă, expoziții comemorative, retrospective și omagiale. Dintre artiștii omagiați: Epaminonda Bucevski, Ion Cârdei, Franz Xavier Knapp, Arhip Roșca, Vera Veslovski-Nițescu.

⁷ Ion Mamina, *Regalitatea în România, 1867–1947*, București, Editura Compania, 2004, p. 102, 161.

⁸ Cf. *Educația tineretului prin „Straja Țării”*, articol nesemnat, publicat în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, anul XXI, nr. 5259, 10 februarie 1938, p. 2. Un fragment din cuprinsul acestuia este ilustrativ pentru înțelegerea rolului „de a despolitiza tineretul” al organizației: „M.S. regele Carol stă în fruntea organizației tineretului «Straja Țării». Ea este opera sa personală. Majestatea sa se ocupă de aproape de ea și este astfel în permanent contact cu tineretul.

Organizația străjerilor cuprinde toată generația tânără a țării. Participarea este obligatorie. Scopul ei este educația cetățenească și morală, precum și oțelirea corpului. Este o organizație apolitică cu scopul de a despolitiza tineretul.

Voim să ferim tineretul de politica de partid tocmai în anii cei mai de seamă ai dezvoltării lui. Fărâmițarea tineretului în partide este o nenorocire. Acestei împrăstieri i se opune organizația noastră, care e alcătuită după sistemul cercetașilor. [...] Un spirit nou și sănătos de învioreare și înnoire se dezvoltă în acest tineret, – o generație nouă de la care se poate aștepta mult din clipa în care ea va păși în viața de toate zilele”.

⁹ Cu privire la această perioadă din activitatea profesorului Eugen Pohonțu, doctorul Gheorghe Radu, un apropiat al său din anii de refugiu petrecuți la Câmpulung Muscel, precizează în corespondența cu noi din 10 ianuarie 2003: „În legătură cu regretatul meu «prieten» și «rabi» în cele esențiale ale filosofiei vieții, am omis să vă scriu că fostul director al Liceului Militar din Cernăuți, colonelul Mircea Grigorescu, fiul fostului mareșal Eremia Grigorescu, a fost adus ca director la Școala Voievodului de către regele Carol al II-lea, colonel care a ordonat și aducerea profesorului Pohonțu la București, la Catedra de Etică și Educație Civică. În aceste împrejurări și probabil și altele a fost promovat Eugen Pohonțu în funcția de director la Oficiul Educației Tineretului, pentru a contracara prin Străjerie Mișcarea Legionară”. În acest sens, trebuie reținute și confesiunile profesorului Eugen Pohonțu din *Amintiri despre N. Iorga*, admirabile prin sinceritatea, modestia și demnitatea cărturarului: „Eu m-am menținut însă mai departe în viitor de a evita apropierea de

După 1944 profesorul Eugen Pohonțu se stabilește la Câmpulung-Muscel, un orașel poetic, cu o viață culturală animată. De-a lungul vremii aici apar periodice diverse ce susțin un admirabil localism creator: „Muscelul” (1907–1908, o revistă cu preocupări pentru folclor), „Prietenul nostru” (1911–1916, 1923–1926, revistă culturală pentru popor condusă de C. Rădulescu-Codin), „Muguri” (1922–1923, publicație care, fără a uita „bunul fior al tradiției literare”, aspiră să devină o revistă de prestigiu), „Facla Muscelului”, 1926–1927, foaie pentru luminarea poporului, continuată în anii următori de către „Piatra Craiului”, la Dragoslavele), „Provincia literară” (1928–1938, urmașă a „Mugurilor”, revistă deschisă tinerelor condeie), „Literatură. Poezie. Artă” (iulie – august 1944, periodic lunar sub îngrijirea lui Pericle Martinescu și Ernest Bernea)¹⁰. În anii 1930–1940, orașelul de pe Pârâul Târgului devine un centru al activităților de vară organizate cu elevii din întreaga țară, la recomandarea lui I. C. Petrescu. Sunt invitați aici profesori și funcționari ai Ministerului Culturii și Propagandei care activează în cadrul Oficiului de Educație a Tineretului (OETR), precum și critici și scriitori de prestigiu din colegiul de redacție al „Revistei Tineretului”: Tudor Arghezi, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Alexandru Philippide, Perpessicius, Pericle Martinescu, Pompiliu Constantinescu. Lor li se alătură scriitorii câmpulungeni Mihai Moșandrei, Tudor Mușatescu și, mai rar, Ion Barbu¹¹.

În perioada 1952–1953 profesorul refugiat Eugen Pohonțu este deținut politic, la fel ca mulți dintre intelectualii de seamă ai vremii, la Colonia de muncă forțată Canalul Dunăre – Marea Neagră¹². După eliberarea din detenție, trăind cu povara marginalizării

oameni[i] mari și de cei ce dețin posturi înalte de conducere. Dacă în viață am ajuns uneori în situații ceva mai răsărite, ele nu se datoresc sprijinului nimănui. Au venit de la sine fără să cer și fără să mă înghesui. Mi s-au dat sau chiar mi s-au impus contrar voinței mele, așa că nu aveam de ce să cultiv «măririle» – mijloc de parvenire pentru mulți” (p. 562).

¹⁰ Cf. I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești, 1790–1990*, Ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 297, 344, 295, 174, 348–349.

¹¹ Cf. Tudor Oprea, *Pietre la templul adevărului*, [București], Editura „Fiat lux”, 1995, p. 25–26.

¹² Referindu-se la acest episod dramatic din viața profesorului Eugen Pohonțu, doctorul Gheorghe Radu scrie în corespondența cu noi din 26 iunie 2003: „În timpul vieții sale mi-a descris odată viața din lagărul de la Canalul Dunăre – Marea Neagră și m-a cutremurat ce am auzit. Rămăsese să reluăm discuția, dar cred că-i era teamă să mai spună și cred că era înainte cu puțină vreme de a se muta la București. Eu i-am spus să scrie toate aceste amintiri trăite, așa în nuditatea lor, ca să se dovedească până la ce grad poate coborî demnitatea umană. Iată ce mi-a povestit dânsul. Printre tovarășii de lagăr se găsea și Gh. Cristescu, unul dintre fondatorii PCR-ului, care între timp trecuse la PSD-ul lui Titel Petrescu. Într-un fel erau tovarăși și de partid, deoarece și Pohonțu era membru PSD, aripa Titel Petrescu, care n-a trecut de partea PMR-ului. Faptul că Gh. Cristescu-„Plăpumarul” fusese fondatorul PCR, desființat de gen. Averescu, [l-a influențat pe] comisarul politic [care] i-a dat în primire o magazie cu unelte de lucru pentru deținuți și nu l-a scos la munca grea, unde el cerea mereu să fie trimis. După ieșirea din închisoare, în 1965, când Nicolae Ceaușescu a fost ales secretar general al PCR, Gh. Cristescu i-a trimis [o] telegramă cu următorul conținut, spus de d-l Pohonțu cu mult haz: «Gh. Cristescu-Plăpumarul, fondatorul PCR, [il] felicită pe cismarul Nicolae Ceaușescu pentru ocuparea celei mai înalte funcții din partid și din stat». Cred că se poate cerceta adevărul acestei situații. Se pare că Gh. Cristescu mai venea la Câmpulung în timpul verii.

Un alt aspect trăit în lagăr a fost distrofia proteică (foame, subnutriție) și efortul fizic mare al deținuților, careureau umflați, cu edeme generalizate.

și într-o modestie distinsă, Eugen Pohonțu își găsește aici un loc de refugiu, sub apăsarea proletcultismului și a „revoluției culturale” biruitoare. În această perioadă de „edificare a lumii noi”, pe care o glorifică poetaștri imberbi dar și nume glorioase ale literaturii noastre (Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Zaharia Stancu, Geo Bogza, Eugen Jebeleanu), cărturarul refugiat din Bucovina participă la ședințele Cenaclului Literar al Casei de Cultură, susține cursuri de istorie și teorie a artelor la Școala Populară de Pictură, organizează și conduce activitatea Cenaclului „I. D. Negulici”, susține conferințe despre artă la Câmpulung Muscel, Suceava, Iași, Dorohoi, Botoșani, păstrează o legătură intimă cu scriitorii și artiștii Bucovinei risipiți în refugiu și exil.

Înzestrat cu „o mare dragoste pentru cultura națională”, Eugen Pohonțu întreprinde „cercetări meticuloase, trudnice, în arhive, în depozite de muzee, în colecții aproape necunoscute de artă și numere vechi ale unor publicații uitate”¹³ și tipărește câteva lucrări ce-i evidențiază vocația de întemeietor. La sugestia lui Nicolae Iorga studiază literatura Elenei Văcărescu și contribuția poetei la cunoașterea, în Franța, a folclorului românesc. Studiul său, cea dintâi contribuție românească pe această temă, *L'activité patriote d'Hélène Vacaresco – contribution au folklore roumain en France*, apare în 1928 în periodicul „Mélanges de l'Ecole Roumain en France”, Paris, Ed. Gamber și, în extras, în 1929.

Câțiva ani mai târziu, Eugen Pohonțu publică studiul *Alexandru Alex. Macedonski. Viață, atitudini, adversități. Influențele franceze și concepțiile despre artă. Valoarea și modernismul operei. Macedonski și generațiile tinere*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina” I. E. Torouțiu, 1935, 156 p., cea dintâi sinteză biografică din istoriografia noastră literară consacrată poetului *Nopților*¹⁴ (Tudor Vianu publică *Viața și personalitatea lui Alexandru Macedonski*, introducere la Alexandru Macedonski, *Opere*, I, *Poezii*, București, E.F.R., 1939, p. XV–LXXXIII; George Călinescu, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, E.F.R., 1941, îi consacră un capitol distinct, p. 456–463; Adrian Marino publică mult mai târziu *Viața lui Alexandru Macedonski*, București, Editura pentru Literatură, 1966 și *Opera lui Alexandru Macedonski*, București, Editura pentru Literatură, 1967).

Începutul preocupărilor pentru „reabilitarea acestui creator urgisit”, artist „vizionar, îmbătat de sine și de vis”¹⁵, datează din perioada studiilor la Universitatea din Cernăuți: „Convins că acest poet, promotor de literatură nouă, merită să fie scos

Motivul pentru care [profesorul Pohonțu] a fost judecat și închis se poate cerceta la Ministerul de Interne, *Dosar deținuți politici*, dar cred că principalele motive au fost: – fondatorul și organizatorul *Regulamentului Străjeriei*, în calitate de director al Oficiului Educației Tineretului (OETR), pentru care Carol al II-lea i-a acordat Medalia «Meritul Cultural». Există o carte cu acest regulament, pe care eu am avut-o și am înstrăinat-o la o directoare de casă de copii orfani; – a fost profesor la Școala Voievodului Mihai (situație pe care ați omis-o în articolul dedicat lui); – a fost membru PSD, șef de organizație din aripa Titel Petrescu, care n-a fuzionat cu PMR și majoritatea acestor membrii au fost închiși”.

¹³ Cf. Dan Grigorescu, *Modestia cărturarului*, în „România literară”, București, anul XX, nr. 31, 30 iulie 1987, p. 18.

¹⁴ Cf. Adrian Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 508.

¹⁵ Eugen Pohonțu, *Alexandru Alex. Macedonski*, p. 16.

la suprafață de la periferia vieții noastre artistice și culturale unde era așezat, am cerut, după licență, încuviințarea profesorului Leca Morariu să-mi pregătesc teza de doctorat tratând despre viața și opera lui Alexandru Macedonski. Profesorul a primit propunerea cu răceală, însă, cum știa că, deși am idei moderne mai largi, ele sunt însă ponderate și cum, pe de altă parte, mă bucuram de bunele lui aprecieri, a acceptat până la urmă. Dar, deosebit de sentimentul de dreptate și de echitate ce mă chinuia, mai era un motiv ce m-a determinat să pornesc acțiunea susținută de reabilitare a acestui creator urgisit. Alegerea subiectului avea în vedere și faptul că plecam pentru doi ani în Franța, iar la Școala Română de la Fontenay aux Roses, al cărei membru devenisem, se crease o tradiție ca cei ce făceau istorie pură ca și cei ce se ocupau de istoria vreuneia din arte să-și aleagă subiecte din cele ce puteau pune în evidență raporturi franco-române. Macedonski îmi oferea posibilitatea să scot în evidență astfel de raporturi, fiindcă toată viața s-a comportat ca un seismograf care a înregistrat, în literatura noastră, frământările artistice de pe malurile Senei”¹⁶.

La Paris, în primăvara anului 1928, Eugen Pohonțu își impune proiectul temerar de cercetare într-o memorabilă întâlnire cu profesorul Nicolae Iorga, consemnată în *Amintiri...*: „În fiecare an, Iorga venea la Paris de obicei la sfârșitul lui februarie sau la începutul lui martie, să se intereseze de mersul școlii, de nevoile ei, de domeniile de cercetare ale membrilor și de stadiul în care li se găsește lucrările. Nu știu cum va fi fost așteptată sosirea de către ceilalți membri, [...], pe mine însă mă îngrijora de-a binelea pentru faptul că îmi alesesem ca subiect de lucru *Viața și opera lui Alexandru Macedonski*, pe atunci încă poet «blestemat», căruia chiar oamenii de specialitate, fără a mai vorbi de opinia publică neînțelegătoare și cu idei primite de-a gata, îi refuzau cu îndârjire meritele artistice. În decursul timpului, se mai ridicaseră glasuri răzlețe în susținerea valorii lui, însă nu reușiseră să disloce și să împrăstie atmosfera grea, opacă și sufocantă în care era menținut. [...]

Hotărât în a-mi accepta subiectul ales, mi s-a părut atunci când Iorga a dat peste un extras din *Cântecul prozei*, unde Macedonski cânta Patria cu un elan și cu o putere de cucerire de arară frumusețe. La căldura acestor rânduri, în sufletul sensibil al lui Iorga, în care vibra cu intensități neobișnuite tot ce avea atingere cu sentimentele de dragoste de neam și de patrie, s-au topit reticențele, câte le avea, și s-a instaurat altă părere, trădată de uimirea cu care m-a întrebat: – Cum, el a scris asta?”¹⁷

În demersul său temerar, Eugen Pohonțu caută să descifreze „unitatea vieții sufletești” a lui Macedonski, urmărind „achizițiile ancestrale și comportamentul față de societate din atitudinile ce le-a avut față de oameni și evenimente, atitudini ce-au înăspriț raporturile în mod reciproc”, precum și „eliminarea socialului adumbritor de strălucire, prin chiar cunoașterea condițiilor sociale în care s-a mișcat omul și artistul”: „N-am reconstruit atmosfera ca să reîmprospătez aversiunile, ci ca să arăt ambianța ce-a determinat lumea să se îndepărteze nu numai de om, ci și de opera artistului. În adevăr, împrejurările sociale neprielnice

¹⁶ Cf. Eugen Pohonțu, *Amintiri despre N. Iorga*, p. 547–548.

¹⁷ *Ibidem*, p. 546–548, *passim*,
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

în legătură cu omul, dimpreună cu o parte din opera nevaloroasă, au format laolaltă un conglomerat de minereu tăinuit de valoare”¹⁸.

În acest studiu, aproape uitat astăzi, Eugen Pohonțu insistă asupra raporturilor dintre poezia lui Macedonski și creația europeană a sfârșitului de secol XIX, „dintr-o perspectivă comparatistă cumpănită care respinge excesul «teoriei influențelor», larg acceptată în epocă de literatura comparată”¹⁹. Opera sa îndrăzneată, de pionierat este recunoscută abia peste o jumătate de veac: „Într-o vreme când creația lui Macedonski era ignorată sau contestată și când încercările lucide și de exemplară onestitate intelectuală ale lui Tudor Vianu – care se străduia să-i facă dreptate poetului *Nopților* – erau printre foarte puținele de acest fel, Eugen Pohonțu avea curajul să deslușească în poezia română modernă o direcție a cărei origine putea fi stabilită în poezia lui Macedonski și în programul „Literaturului”²⁰. Efortul „de-a unifica aspectele structurale și de-a privi invers manifestările individuale prin prisma sintezei sufletești” reprezintă un proiect admirabil pentru o lungă epocă în care conștiința publică a deținut „puteri dictatoriale” asupra scriitorului Alexandru Macedonski, „care a inițiat în misterele artei câteva generații de efebi”, slujind prin „îndelungă creație și pătimire” „arta ridicată la rang de sens al vieții”²¹.

Lucrarea *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova. Gh. Asachi și Gh. Panaiteanu*, București, Editura Meridiane, 1967, 120 p. + 15 planșe cu reproduceri după lucrări de artă, cu un *Cuvânt înainte* al autorului, p. 5–7, valorifică investigații migăloase din arhiva Academiei de Arte Frumoase din Iași, întreprinse înainte de bombardamentul aerian asupra Iașilor din 1944 și refugiul Academiei la Făget (Banat), oferind material inedit celor interesați de trecutul nostru cultural și artistic pentru a înțelege „condițiile și strădaniile celor ce au așezat piatră pe piatră la înfăptuirea progresului”. În istoriografia noastră, această lucrare reprezintă pentru cercetători „unica sursă de informații referitoare la una dintre cele mai semnificative epoci din istoria culturii românești”²².

„O excelentă lucrare destinată tineretului, concepută dintr-un punct de vedere superior didactic, [...] sistematică, ordonând cu rigoare un material imens”, urmărind „să familiarizeze cititorii cu problemele complicate ale evoluției sensului și structurilor artelor vizuale”²³ este *Inițiere în artele plastice*, București, Editura Albatros, Colecția „Cristal”, 1980, 302 p., cu o *Prefață* de Dan Grigorescu, p. 5–14, *Bibliografie*, p. 271–275 și *Indice de persoane și de opere*. Cu „o uimitoare claritate”, „într-un stil accesibil”, dar „fără a face concesii rigorii de informație”²⁴, lucrarea „semnalează necesitatea înțelegerii artei”, mai cu seamă de către tineri, detaliind „sistematic și coerent” câteva din problemele ei fundamentale: viziunea

¹⁸ Eugen Pohonțu, *Alexandru Alex. Macedonski...*, p. 4.

¹⁹ Dan Grigorescu, *Modestia cărturarului*, *ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Eugen Pohonțu, *Alexandru Alex. Macedonski...*, p. 31–32.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

rezultată din funcționarea organului vizual, exprimarea viziunii, concepțiile de artă care modifică viziunea organică și conduc exprimarea artistică (urmărite de la arta primitivă și arta naivă până la abstracționismul secolului al XX-lea. „Orizontul larg al comentatorului, cunoașterea temeinică a faptelor comentate, lipsa de emfază a explicațiilor sunt [...] evidente”. Prin *Inițiere în artele plastice*, Eugen Pohonțu pune la îndemâna utilizatorilor „o carte utilă al cărei scop e urmărit cu grijă și care înseamnă deslușirea unei forme de cultură, a artelor vizuale, ce a relevat, de-a lungul istoriei, o contribuție românească specifică și, nu o dată, de largă rezonanță”, ancorată, prin întregul ei spirit, în creația tradițională și comunicând, în același timp, cu universul cuprinzător al artei universale. Capitolul *Repere în arta românească*, p. 236–270 este un breviar de istorie a artei, străbătut de farmecul indelebil al sentimentului de încredere în „dreptul de a trăi al valorilor autohtone” în universalitate, ilustrat și confirmat magistral de către Brâncuși²⁵.

Pe lângă aceste lucrări de pionierat, Eugen Pohonțu publică studii și articole consacrate aceluiași domenii învecinate, istoria literară și critica de artă. În paginile unor periodice de la Cernăuți, cronologic, apar: *P. Cerna – viața și opera lui*, „Junimea literară”, anul XIII, nr. 3–4, martie – aprilie, 1924, p. 145–150, Nr. 5–6, mai – iunie, 1924, p. 234–239, nr. 7–8, iulie – august, 1924, p. 331–339 și nr. 9–10, septembrie – octombrie, 1924, p. 427–434; *Poezia contemporană. Emancipare – individualism* (1925), *Ion Pillat, satul meu* (1925), *Cronica artistică*, cu referire la Arhip Roșca, anul XIV, nr. 5–7, mai – iulie, 1925, p. 227–299, *Poezia simbolistă* (1925), *Domeniul irealității din „Făclia de Paști”* (1925), *Pentru pedagogia lui Creangă* (1926), *Cronica artistică* (nr. 5–7, 1927), *Contribuții literare. Ion Pillat* (1928), *Molima nouătății din arta contemporană* (1929), *Cronica artistică* (Nr. 9–12, 1929), *Constantin Berariu dramaturg, poet* (1930), *Cronica artistică* (Nr. 5–8, 1930), *Pictorii noștri. Paul Verona, Georg Lövendal*, „Junimea literară”, anul XXI, nr. 1–6, ianuarie – iunie, 1932, p. 35–41, *Considerațiuni despre plastica anului*, cu referiri la Isidora Constantinovici-Hein, anul XXI, nr. 7–12, 1932, p. 337–340.

Dintre recenziile și foiletoanele publicate tot la Cernăuți, în ziarul „Glasul Bucovinei”, între anii 1926 și 1934, sunt de menționat, mai ales pentru valoarea documentară ce o reprezintă în cercetarea de astăzi consacrată vieții culturale și artistice din Bucovina: *Expoziția de pictură Leon Hrușcă* (8 aprilie 1926), *Expoziția de pictură A. Kolnic* (noiembrie 1926), *Expoziția de pictură Paul Verona și R. Giurgiuveanu* (30 și 31 martie 1927), *Expoziția de pictură Isidora Constantinovici* (24 aprilie 1927), *Interesantă manifestare plastică, L. Hrușcă* (3 noiembrie 1927), *Cultul trecutului* (1928), *Indiferentism* (1928), *Tradiție și modernism* (1928), *Faze ale modernismului plastic. Claude Monet – Auguste Rodin* (16 martie 1928), *Direcții și realizări teatrale* (1928), *O nouă expoziție de pictură feminină* (12 octombrie 1928), *Expoziția de pictură și sculptură I. Cosmovici R. Hette* (23 ianuarie 1930), *Concursul pentru bustul lui Eminescu în Cernăuți* (4 iunie 1930), *Către artiștii plastici din Bucovina* (1931), *Deschiderea Salonului de toamnă bucovinean* (20 octombrie 1934),

²⁵ Dan Grigorescu, *Prefață*, p. 14.
<http://cimec.ro/> <http://institutulbucovina.ro>

Dare de seamă asupra Salonului de Toamnă Bucovina (1931), *Serbarea artiștilor și amicilor artelor plastice* (15 martie 1932), *Al treilea Salon al pictorilor bucovineni* (5 ianuarie 1934), *Nonvalorile și ultimele valori* (1934).

Merită, de asemenea, menționate și lucrările profesorului Eugen Pohonțu rămase în manuscris: *Însemnările elevului Nanu* (roman), *Gheorghe Asachi, Unde dai și unde crapă* (piese de teatru), *Viața și opera pictorului Henri Catargi, Viața și opera pictorului R[osenbluth] Iosif, Nicolae Bălcescu, Pinacoteca și Academia de Bele Arte din Iași, Istoria omenirii în imagini* (în colaborare), *Educația iubirii, Materiale privind artel plastice, Materiale privind istoria artelor*.

Referințe la activitatea profesorului și criticului de artă Eugen Pohonțu se găsesc risipite în periodice de altădată ori mai noi: „Glasul Bucovinei” (Cernăuți, 20 octombrie 1931, 15 martie 1932), „Universul” (București, 16 noiembrie 1934), „Curentul” (5 octombrie 1936), „Orizonturi” (Galați, martie 1938), „Gazeta bucovinenilor” (25 august 1935), „România literară” (București, 30 iulie 1987).

Prin grija Doctorului Gheorghe Radu din Câmpulung Muscel, un apropiat al profesorului, președintele Societății Culturale „Negru-Vodă” în anii din urmă, la Fondul Documentar „Profesor Eugen Pohonțu – Doctor Gheorghe Radu” al bibliotecii Centrului de Studii „Bucovina” din Rădăuți au fost depuse, cu scrisoarea din 30 mai 2001, cele trei cărți, toate cu dedicație către donator²⁶, și câteva materiale din arhiva Eugen Pohonțu: *Amintiri despre N. Iorga, Filiațiuni populare în evoluția plastice românești, Scurtata viață bogată* (manuscris dactilografiat, 16 pagini, datat 3 martie 1992, cuprinzând însemnări biografice valoroase și o interesantă cronică acoperind cea mai mare parte a veacului trecut), un *Curriculum vitae* însoțit de *Bibliografie*.

Profesorul și criticul de artă Eugen Pohonțu se stinge din viață la 12 iunie 1992, fiind înmormântat în Cimitirul Flămânda din Câmpulung-Muscel.

La împlinirea a 107 ani de la nașterea sa, comunicarea noastră reprezintă un „exercițiu de admirație”, omagiind viața și activitatea unui distins pedagog, istoric literar și critic de artă pe nedrept uitat, de numele căruia se leagă o strălucitoare perioadă de înflorire a vieții artistice bucovinene și generația din care a făcut parte²⁷.

²⁶ Dedicățiile autorului, ca mai toate însemnările făcute de-a lungul vremii pe marginea cărților, merită consemnate: „Dlui Doctor G. Radu, cu sentimente prietenești, îi ofer această carte, cea dintâi ce a pornit pe drum de reabilitare a unui poet însemnat, multă vreme urgisit, care a părăsit totuși lumea cu convingerea că generațiile ce vor urma îi vor face dreptate și-i vor acorda locul ce i se cuvine. Creația și munca lui de posedat stau mărturie tuturor că *per aspera ad astra*, Eug. Pohonțu, 17 VIII 1983” (*Alexandru Alex. Macedonski*, 1935, p. 3, *Introducere*, supra); „Doamnei și Domnului Dr. G. Radu, spre aducere aminte, Eug. Pohonțu, 1 sept. 1983” (*Începuturile vieții artistice moderne în Moldova*, 1967, p. 1, gardă); „Dlui Doctor Gheorghe Radu, cu admirație pentru competența și conștiinciozitatea profesională și cu multă simpatie omului de mare afabilitate, Eug. Pohonțu” (*Inițiere în artel plastice*, 1980, p. 3, gardă).

²⁷ În Bucovina, un material mai amplu, consacrat lui Eugen Pohonțu și valorificând date și informații inedite, *In memoriam Eugen Pohonțu, distins pedagog și critic de artă pe nedrept uitat*, se publică la împlinirea a 105 ani de la naștere și a 10 ani de la moartea sa, sub semnătura noastră, în pagina culturală și de informare științifică a săptămânalului „7 zile bucovinene”, Rădăuți, anul III, nr. 114, 26–31 decembrie 2002, p. 6. Cu titlul evocării din acest număr al periodicului „Analele Bucovinei”, comunicarea noastră a fost cuprinsă în programul celei de a XII-a sesiuni anuale a Centrului pentru Studiul Problemelor Bucovinei, Rădăuți, 24 septembrie 2004.

„Entuziastul organizator” al Societății Artiștilor și Amicilor Artelor Plastice din Bucovina – „o înaltă școală de prețuire a valorilor”²⁸ – a fost „un om care s-a devotat o viață întreagă punerii în lumină a valorilor culturii naționale”, muncind „cu o pilduitoare modestie, animat nu o dată de un curaj pe care, cândva îl lăuda Tudor Vianu. [...] Cărțile, studiile și articolele sale risipite prin ziarele și revistele [vremii] conturează portretul unui cărturar de aleasă spiță”²⁹. Viața și întreaga activitate a profesorului Eugen Pohonțu sunt luminate de spiritul îndrăzneț și superior al generației din care a făcut parte, așa cum aceasta ni se dezvăluie din documentele de epocă: „O generație se realizează numai în măsura misiunii sale. [...] A naționaliza o provincie nu înseamnă spoirea fațadei în tricolor, ci primenirea din străfunduri a conștiințelor, permanentizarea unui mod de a simți și gândi românește, prin purgatoriul de foc a[l] creației de artă. [...] Cea dintâi misiune a tinerei generații este să contribuie efectiv la unificarea suflutească a Bucovinei cu V. Regat și provinciile alipite [...], prin schimb reciproc de creații de artă. A doua misiune este să exprime în forme universale acest suflet românesc din Bucovina, care este o nouă fațetă a spiritualității românești. A treia misiune a tinerei generații din Bucovina ca și din întreaga țară este pregătirea unei rezistente armături morale pentru orice eventualitate”³⁰. Pentru generațiile de acum, ar putea, toate acestea, oferi măcar un reper în anevoioasa deprindere a științei de a înțelege prezentul și de a construi împreună viitorul?

Eugen Pohonțu (1897–1992) und die Gesellschaft der Künstler und Freunde der bildenden Künste Bukowina (1931–1934)

(Zusammenfassung)

Das Studium ruft in Erinnerung den Lebenslauf und die Tätigkeit des Professors, Kunst-Kritikers, Literatur-Historikers und Memorien Verfassers Eugen Pohonțu.

Seine Studien Jahre in Czernowitz und Paris, seinen Beitrag zur Gründung der Gesellschaft der Künstler und Freunde der bildenden Künste in der Bukowina, seine Tätigkeit als Lehrer an das „Ștefan cel Mare” Gymnasium in Czernowitz sowie an der fürstlichen Schule.

Seine Haftjahre in den kommunistischen Gefängnissen und die Jahre der vielen sozialen Entbehrungen, stellen die wichtigsten Augenblicke im Lebenslauf dieses Wissenschaftlers, der durch höchste Bescheidenheit sich bezeichnete, dar.

Gleichzeitig analysiert die Studie die Werke des Professors Eugen Pohonțu im Bereich der Literatur-Geschichte und der Kunst-Kritik, wodurch er hervortrat durch einige bahnbrecherische Beiträge, als Ergebnis gründlicher Forschungen in den Archivs, Bibliotheken und Museen in Rumänien und im Abendland.

²⁸ Al. Stejar, *Bucovina în cărți și icoane*, cronică, în „Făt-Frumos”, Cernăuți, anul IX, nr. 2–3, martie – iunie, 1934, p. 72.

²⁹ Dan Zamfirescu, *Modestia cărturarului*, p. 18. Portretul acestui „cărturar de aleasă spiță”, trăind mereu într-o distinsă modestie, se întrecește din mărturiile unor apropiați de-ai săi, ca doctorul Gheorghe Radu, și din confesiunile din *Amintiri despre N. Iorga*, lăsate posterității cu „voluptatea unei mândrii odihnitoare” și în care îl simțim, trăind cu distincție, pe omul Eugen Pohonțu, „fire modestă și singuratică, care nu se simte în largul lui decât între cunoscuți și egali, dar care dă îndărăt și se distanțează de autorități și de oamenii iluștri”, *ibidem*, p. 548.

³⁰ Iulian Vesper, *Imperativele prezentului și misiunea unei generații*, în „Glasul Bucovinei”, Supliment literar și artistic, Cernăuți, anul XVIII, nr. 4 477, marti, 15 ianuarie 1935, p. 5.

TEODOR BALAN, *ISTORIA TEATRULUI ROMÂNESC ÎN BUCOVINA (1858–1913)*

D. VATAMANIUC

Teodor Balan (1885–1972) este, alături de Ion Nistor, unul dintre istoricii bucovineni din perioada interbelică, cu o activitate științifică remarcabilă, care a stat și în atenția revistei noastre („Analele Bucovinei”, VII, nr. 1, 1999, p. 15–18). Alături de lucrările tipărite, foarte multe, Teodor Balan a lăsat și în manuscris un mare număr de studii, monografii, documente, intrate în patrimoniul mai multor instituții din țară. Arhivele Naționale din București dețin un mare număr dintre manuscrisele sale care au constituit *Fondul T. Balan*. Între lucrările de aici reținem, deocamdată, două: *Istoria teatrului românesc în Bucovina. 1858–1913* și *Zur Geschichte des deutschen Theaters in der Bukowina. 1825–1877* („Istoria teatrului german în Bucovina. 1825–1877”). Începem prezentarea cu prima monografie, pentru motive ușor de înțeles.

Istoria teatrului românesc în Bucovina (1858–1913), este elaborată în două părți: o expunere generală și o a doua parte, documente. Textul se păstrează în manuscris și dactilografiat, ca pentru tipar. Între cele două versiuni nu sunt deosebiri importante.

Monografia este concepută ca o expunere generală, în funcție de persoana care organizează reprezentațiile teatrale, expunere în care sunt integrate și afișele spectacolelor privind piesele jucate și numele interpreților, documente de mare însemnătate pentru cunoașterea vieții teatrale în Bucovina. Expunerea generală este susținută de documente, grupate în *Anexe* privind demersurile pe lângă autoritățile locale privind obținerea aprobărilor în vederea reprezentațiilor. Documentele sunt transcrise în originalul german și în traducerea autorului, cu indicarea sursei. Se consemnează și ecourile din presă, iar informațiile cele mai importante sunt preluate din ziarul „Bukowina”, scos la Cernăuți de Ernst Rudolf Neubauer, profesorul lui Eminescu în capitala Bucovinei și director al Liceului german din Rădăuți. Colecția ziarului se păstrează, în țară, numai la instituția noastră.

Monografia lui Teodor Balan, *Istoria teatrului românesc în Bucovina (1858–1913)* o tipărim după manuscrisele sale, cu completările necesare privind trimerile la sursele de informație.

I

1. Primele începuturi – 1855–1861

Acrobatul Nicolai Doroșan (1855); artistul Mihail Dimancea (1861)

Pe la mijlocul secolului trecut, publicul român din Bucovina nu era nici atât de numeros și nici atât de instruit ca să poată întemeia o trupă de teatru. Pe lângă câțiva fii de boieri culti se găsea un număr mic de intelectuali români crescuți în școala nemțească, din mijlocul cărora nu se puteau ridica elemente care să se dedice carierei dramatice. Astfel, românii Bucovineni [?] avizați la sprijin venit din afară, la trupele de teatru din învecinata Moldovă, unde se trezise acum interesul pentru artă, pentru teatru. Aceste trupe n-au întârziat să vină. Au sosit în Bucovina pe rând acrobați, cântăreți izolați și, în cele din urmă, trupe de teatru bine încheigate.

Cel dintâi sol al Moldovei sosit în Bucovina a fost un oarecare Nicolai Doroșan, acrobat de profesie. Personalul lui se constituia din el, soția lui și din cei doi copii ai lui. În primăvara anului 1855 el s-a adresat Guvernământului Bucovinei, cerând să i se dea voie să susțină în capitala Bucovinei reprezentații de acrobație și pantomimă. El a promis să arate „balanțuri ușoare”, „sărituri”, „salte mortale”, „grupe de piramide, peste tot dispunând de o putere erculică” se va strădui să arate că este specializat în „științele gimnastice”. El asigură publicul că petrecerea „va fi una din cele mai plăcute”¹.

Doroșan va fi dat desigur câteva reprezentații prin lunile martie și aprilie, însă neexistând pe atunci în Bucovina ziare, nu se pot da amănunte asupra jocului lui.

După șase ani a sosit la Suceava artistul Mihail Dimancea. El s-a adresat, în septembrie 1861, Prefecturii din Suceava cerând o autorizație pentru a da în acest oraș cu trupa sa o serie de reprezentații de teatru în limba „moldovenească” îmbinate cu declamațiuni. La rândul ei, Prefectura a avisat, pe cale telegrafică, Guvernământul din Cernăuți opinând pentru respingerea cererii, deoarece piesele teatrale n-au fost prezentate spre revizuire. Guvernământul și-a însușit propunerea Prefecturii, respingând cererea.

Respingerea cererii era o nedreptate și însemna o lovitură dată publicului sucevean, fiindcă Mihail Dimancea a fost artist de seamă, care, mai târziu, și-a câștigat o reputație destul de frumoasă. La 1862 el a jucat în trupa Mariei Vasileasca, iar pentru stagiunea 1863–1864 a fost angajat la Teatrul Național din Iași. Tot aici îl găsim și în stagiunea 1866–1867².

2. Prima stagiune a trupei d-nei Fani Tardini

30 febr./13 martie – 17/29 mai 1864

Despre originea și viața artistei Fani Tardini s-a scris foarte puțin. Numele ei este italianesc, dar artistul Petre I. Sturdza îi neagă originea italiană³. Totuși, dintr-o

¹ Anexa nr. 1.

² Anexa nr. 2. Vezi și T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, II [Iași, Tipografia „H. Goldner”, 1922], p. 200.

³ Petre D. Sturdza, *Amintiri. Patruzeci de ani de teatru*, București, Editura „Casei Școalelor”, 1940, p. 163.

anumită parte se susține că era italiancă, născută în anul 1823, la Triest. Tatăl ei trecuse la Galați, unde și-a deschis o agenție de vapoare, așadar Fani Tardini era de proveniență austriacă, dar, crescută la Galați, s-a românizat. Ea se atașase întâi trupei lui Costache Caragiale și-și însușise arta dramatică mai mult pe cale empirică⁴. A colaborat un timp cu Mihail Pascaly, iar pe urmă și-a creat o trupă proprie, în colaborare cu frații Alexandru și Ioan Vlădicescu. În primăvara 1864 ea se găsea cu trupa ei la Botoșani, unde o văzu jucând boerul bucovinean Emanuil Costin, așezat în Moldova⁵. Acesta se hotărî s-o angajeze pentru Cernăuți. El aviză pe cunoscuții săi din Bucovina, în rândurile cărora se găseau frații Alecu și Gheorghe Hurmuzachi. Aceștia întemeiaseră un comitet teatral și făcură intervențiile necesare la Guvernământul Bucovinei, obligându-se totodată să acopere din mijloacele lor eventualul deficit. O dată terminate pregătirile preliminare, Fani Tardini a fost invitată să vină cu trupa ei la Cernăuți. Însuși Gheorghe Hurmuzachi ne spune, într-o scrisoare, că doamna Fani Tardini a venit în Bucovina „în urma invitării noastre”⁶.

Văzându-se atât de mult încurajată și solicitată, Fani Tardini înaintă, la 8 februarie 1864, din Botoșani, unde se afla cu trupa ei, Consulatului General Austriac din Iași o cerere în limba germană, rugându-l să intervină la Guvernământul Bucovinei să i se elibereze o autorizație pentru a da, în limba română, în sala casei Mikuli, un număr de 20 de reprezentații⁷.

Aflând moșierii români din Cernăuți de hotărârea doamnei Fani Tardini de a veni cu trupa ei la Cernăuți, au închiriat sala hotelului „Moldavie” al familiei Mikuli, amenajând totodată scena.

Cererea doamnei Fani Tardini a fost expediată cu aviz favorabil la Cernăuți, de unde a sosit răspunsul cu data de 22 februarie 1864. I s-a dat autorizația cerută, cu condiția să nu înființeze în Cernăuți un teatru românesc stabil.

Cele 20 de reprezentații s-au terminat cu un succes strălucit, doamna Fani Tardini, îndemnată fiind de publicul român, a înaintat, la 30 aprilie 1864, o nouă cerere, la fel, în limba germană, solicitând prelungirea autorizației pentru alte zece reprezentații⁸.

La această cerere, Guvernământul n-a răspuns direct, ci a avizat Comisariatul de poliție din Cernăuți să răspundă doamnei Fani Tardini că cererea i-a fost aprobată⁹. În baza acestei autorizații, reprezentațiile trupei doamnei Fani Tardini au continuat până în ziua de 17/29 mai 1864, când a avut loc reprezentația de adio, dată în folosul „Societății pentru Cultură”.

⁴ O. Minar, *Caragiale (Omul și opera)*, Iași, Editura Librăriei Socec, [f. a.], p. 13.

⁵ Teodor T. Burada, *op. cit.*, p. 202–204.

⁶ N. Bănescu, *Correspondența familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Barițiu*, Vălenii de Munte, Tipografia Societății „Neamul Românesc”, 1911, p. 121–123; A. Hurmuzachi, *Teatrul Național în Cernăuți*, în „Foaia Societății pentru Cultură și Literatura Română în Bucovina”, I, nr. 1–3, 1 martie 1865, p. 60.

⁷ Anexa 3.

⁸ Anexa 4.

⁹ Anexa 5.

Trupa doamnei Fani Tardini era alcătuită din zece domni, trei doamne și patru domnișoare, deci în total din 17 artiști. Lista domnilor: Stavru Sachelarie, Alexandru Evolschi, Conrad Scotu, Ioan Delacia, scris și D. Lacia sau simplu Lacea, Alexandru Vlădicescu, Lache Chirimescu, Nicu Constandinescu, Ioan Romanescu, Bujorean și Ioan Comino. Lista doamnelor: Fani Tardini, Catinca Dimitreasca și Elena Albeasca. Lista domnișoarelor: Mica (Alexandrina) Albeasca, T. Arghireasca, Dimitreasca și Matilda.

Spicuim câteva caracterizări din însemnările contemporanilor.

În fruntea ansamblului se găsea, vezi bine, directoarea Fani Tardini. Avea o înfățișare plăcută și atât habitul cât și gesturile ei erau elegante. Dispunea de o inteligență rară, care îi permitea să-și joace rolurile cu o „măiestrie” neîntrecută. Era „maestră” și în rolurile tragice, iar la recitări excela printr-o impecabilă dicțiune. Peste tot, era o femeie extraordinară, o „adevărată artistă”¹⁰.

Alătura de ea se situa Alexandru Vlădicescu, tovarășul ei de viață. Alexandru Hurmuzachi vedea în el un „talent foarte deschis”, un artist inteligent, fin și de o înfățișare plăcută. Dispunând de un glas de bariton apreciabil, reușea să entuziasmeze publicul cu cântece naționale. Deși „fără învățătură”, a devenit totuși un mare artist. Avea „șimț fin și bun”. La întrebarea lui Alexandru Hurmuzachi, Vasile Alecsandri îl caracterizează astfel pe Alexandru Vlădicescu: „Mă întrebi, cum îmi place talentul lui Vlădicescu? O singură dată l-am văzut jucând pe scena din Iași și am constatat că are foarte bune dispuneri pentru arta dramatică; pe lângă aceste mai este înzestrat cu un glas simpatic care se poate încă mult desvolta”. Alecu Hurmuzachi susținea chiar că el ar fi pentru Iași „o prea bună achizițiune”¹¹.

Evolschi, sau Ivolschi, imita foarte bine pe greci, evrei și lipoveni. Ca lipovan droșcar în piesa *Doi morți vii* era de un comic irezistibil. Cu el rivaliza în scenele comice Comino. Lacea era specializat în roluri de bătrâni, iar Sachelarie în cele de intrigant. Chirimescu era bine în rolul lui Acrostihescu în piesa *Doi morți vii*.

Artistele puteau fi numite bune, chiar foarte bune. Adesea jocul lor nu era mai prejos de cel al colegilor lor. După părerea lui A. Hurmuzachi, care nu lipsea de la nici o reprezentație, Dimitreasca și Albeasca erau „foarte bune actoare”¹². Domnișoarele apăreau în roluri mai mici, și de aceea au rămas nementionate. Între ele s-a remarcat totuși domnișoara Matilda – numele ei de familie nu se cunoaște – care excela prin frumusețe. Pe dânsa a eternizat-o Vasile Alecsandri în piesa *Agachi Fluture*.

În prima stagiune din primăvara 1864 trupa doamnei Fani Tardini a dat, într-un răstimp de două luni și jumătate, 31 de reprezentații cu 33 de piese.

¹⁰ A. Hurmuzachi, *op. cit.*, p. 62; A. Hurmuzachi, *Corespondența între d-nii V. Alecsandri și A. Hurmuzachi*, în „Familia”, XX, nr. 3, 15/27 ianuarie 1884, p. 25; *Theater in Czernowitz, Romanische Bühne*, în „Bukowina”, III, nr. 65, 20 martie 1864, p. 3, nr. 101, 5 mai 1864, p. 3.

¹¹ A. Hurmuzachi, *op. cit.*, p. 64; A. Hurmuzachi, *Corespondența...*, în „Familia”, nr. 3, 15/27 ianuarie 1884, p. 25; Il. Chendi, *Corespondența lui V. Alecsandri cu bucovinenii*, în „Convorbiri literare”, XL, nr. 10, octombrie 1906, p. 954. Scrisoarea a VII-a.

¹² A. Hurmuzachi, *op. cit.*, p. 62

Întrucât atât repertoriul cât și repartitia rolurilor sunt necesare pentru alcătuirea unei istorii complete a teatrului românesc, vom reproduce aici atât titlurile pieselor jucate cât și rolurile susținute de artiști. Afișul prin care s-a anunțat deschiderea stagiunii se va reproduce pe de-a-ntregul, în timp ce la celelalte se vor înregistra numai titlul pieselor și repartitia rolurilor.

Lista pieselor jucate se prezintă astfel:

1. Duminică, 30 februarie/13 martie 1864

Abonoma. Cu multă voce. Teatru Romanu sub direcția doamnei Fani Tardini, astăzi, Duminică la 30 Faur sau 13 Martie 1864 în localul teatrului se va reprezenta pentru prima oară piesa *Radu Calonfirescu*, vodevil național în cinci acte, cu mare spectacol. Persoane: Mihai Viteazul, prințul român – d-nul Stavru Sachelarie; Spataru Vintilă, locuitoru de domnu – Alexandru Evolschi; Stroe Buzăscu, general – Conrad Scotu; Căpitan Preda – Ioan Dealcia; Ancuța, fiica sa – d-na Fani; Radu Calonfirescu – d-nul Vlădicescu; Lambru Ciortan – d-nul Lachi Chirimescu; Stănică Hălăciu – d-na Dimitreasca; Cristina, mama lui Radu – d-ra Matilda; Vlad, țaran – d-nul Nicu Constandinescu; Niacșu, țaran – d-nul Ioan Romanescu; un om domnescu – d-nul Bujorianu; țărani, țărance, popor.

Prețurile locurilor: Stal de sus lângă lojă – 1 fl. și 50 cr.; Stal de jos – 1 fl. Parchet – 60 cr. Parter – 40 cr. Carta pentru garnizon – 30 cr.

Biletele se vor găsi înainte cu o reprezentație la direcție Otel Paris, iar în ziua reprezentației la casa teatrului. Începutul la 7 ½ oare fics.

2. Joi, 5/17 martie 1864

Baba Hârca, vodevil național în două acte, de dl Matei Milo, muzica de dl Flechtenmacher. Persoane: Baba Hârca – d-nul Comino; Vlad – d-na Dimitreasca; Viorica, fiica lui – d-ra Matilda; Îngerul – d-ra Mica Albeasca; Chiosa țiganul – d-nul Vlădicescu; Vârzu – d-nul Evolschi; Gânju – d-nul Delacia; țărance, țărani, țigani.

Spectacolul se va începe cu *Un trântor cât zece*, comedie vodevil în un act.

Persoane: Tânjală – d-nul Evolschi; Teodorescu – d-nul Delacia; Tița, soția sa – d-na Albeasca; Gaița – d-na Danieleasca; Gogu – d-nul Chirimescu.

3. Duminică, 8/20 martie 1864

Chirița în Iași, comedie vodevil în trei acte, de dl V. Alecsandri, muzica de Flechtenmacher. Persoane: D-na Chirița – d-na Dimitreasca; Grigore Bârzoii – d-nul Delacia; Aristița – d-șoara Dumitreasca; Calipsița – d-șoara Arghireasca; Pungescu, coțcar – d-nul Vlădicescu; Bondiți – d-nul Evolschi; Guliță – d-nul Chirimescu; Afinoie – d-șoara Matilda; Luluță – d-na Albeasca; Cuculeț – d-nul Conrad; un fecior boieresc – d-nul Sachelarie; un slujitor – d-nul Constandinescu; invitați, slugi.

4. Luni, 9/21 martie 1864

Cimpoiul dracului, vodevil național în două acte, și *Hoțul și fanaragiul*, comedie într-un act. Pe afiș lipsește distribuția. Darea de seamă *Theater in Czernowitz. Romanische Bühne*, în „Bukowina”, III, nr. 67, 23 martie 1864, p. 2.

5. Miercuri, 11/23 martie 1864

Iași în carnaval, tablou în trei acte, de dl Vasile Alecsandri. Persoane: Postelnicu Tache Lunetescu – d-nul Evolschi; Tarșița, femeia lui – d-na Dimitreasca;

Jicniceru Vadră ot Nicorești – d-nul Lacia; Alecu, nepotul său – d-nul Vlădescu; Leonil, cadet de cavalerie – d-nul Chirimescu; Cati, modistă – d-ra Matilda; Șătraru Săbiuță, comisariu – d-nul Comino; Marghioala, fiica lui – d-na Albeasca; un comisariu – d-nul Romanescu; un turc – d-nul Constandinescu; irozi, păpuși, lăutari, servi.

6. Luni 16/28 martie 1864

Iancu Jianu, căpitan de haiduci, melodramă națională în patru acte, cu cântece de dl I. Anestin, muzica de I. Vachman. Persoane: Ileana, gazda lui Jianu – d-na Fani; Iancu Jianu, căpitan de haiduci – d-nul Vlădescu; Gulei – d-nul Chirimescu; Ilie, un negustor – d-nul Sachelarie; Sultana, amanta lui Jianu – d-na Dimitreasca; Cărc-sărdariu Stoica – d-nul Comino; Gincu, căpitan de poteră – d-nul Lacia; Alexe, haiduc – d-nul Evolschi; Barbu, haiduc – d-nul Constandinescu; Petre, fiul Ileanei – d-na Albeasca; Cristea – d-ra Matilda; haiduci, poterași.

7. Miercuri, 18/30 martie 1864

Doi morți vii, vodevil național în două acte, de V. Alecsandri, muzica de Flechtenmacher. Persoane: D-na Ferchezanca – d-na Fani; Dimitrie Ghiftui – d-nul Vlădescu; Hagi Flutur – d-nul Comino; Acrostihescu – d-nul Chirimescu; Talpă lată – d-nul Lacia; Tița, epitropisița sa – d-na Albeasca; Igor, lipoveanu – d-nul Evolschi; un țăran – d-nul Romanescu; Gionu – d-nul Constandinescu; Cărciog – d-nul Conrad.

Spectacolul se va începe cu *Fata cojocarului*, vodevil într-un act, de dl D. Miclescu. Persoane: Tănase Cojocar – d-nul Lacia; Filip, actoru – d-nul Vlădescu; Mariuța – d-na Albeasca; Mărgărita – d-na Dimitreasca; Profesorul Luca – d-nul Evolschi.

8. Joi, 19/31 martie 1864

Cimpoiul dracului, vodevil național în două acte. *Doi țărani și cinci cârlani*, comedie în un act. *Erșcu Bocșagiu*, de dl Vasile Alecsandri, cansonetă executată de dl Evolschi. (Pe afiș lipsește distribuția. Darea de seamă în ziarul „Bukowina”, din 3 aprilie 1864.)

9. Duminică, 22 martie/3 aprilie 1864

Gabrina sau camera leagănului, dramă în trei acte, tradusă din franceză de dl Alecu Poenariu. Persoane: Gabrina – d-na Fani; Conetabilul Francisco – d-nul Evolschi; Conradu, soldatu – d-nul Vlădescu; Ranucio, duce de Parma – d-nul Chirimescu; Eduard, regele, fiul său – d-na Albeasca; Matilda, regentă – d-na Dimitreasca; Șambelanu – d-nul Lacia; Stenio – d-nul Constandinescu; Guvernoru – d-nul Sachelarie; un oficeriu – d-na Romanescu; seniori, popor, soldați.

10. Luni, 23 martie/4 aprilie 1864

Învierea Babii Hârcei, dramă-vodevil național în patru acte, compusă de dl M. Pascaly, în muzica de dl Wachmann. Persoane: Cucoana Evghenița – d-na Fani; Laecu, fiul său – d-nul Vlădescu; Viorica, soția lui – d-na Albeasca; Hârca, jupâneasa în casă – d-nul Comino; Chiosa, epistatu de moșie – d-nul Evolschi; Gânju, pădurariu – d-nul Lacia; Bârzu – d-nul Sachelarie; Stoica – d-nul Constandinescu; un țăran – d-nul Romanescu; țărani, țărance.

11. Luni, 30 martie/11 aprilie 1864

Soldatul și plăeșul, vodevil național cu cântece, în două acte, de dl Parfiriu. Persoane: Dragomir, plăeșu – d-nul Vlădescu; Vlad, țăranul – d-nul Lacia; Florica,

fiica sa – d-ra Matilda; Verdiș, soldatul – d-nul Comino; Stan, slugă – d-nul Evolschi; Mama Dohița – d-na Dimitreasca; Vornicu satului – d-nul Chirimescu; țărani, țărance.

Scara mâței, comedie într-un act, de dl Alecsandri. Persoane: Anica Florineasa, tânăra văduvă – d-na Albeasca; Ghiță Făuriu, văru ei – d-nul Evolschi; Magdian, președinte la Roma – d-nul Vlădicescu; Marin, grădinaru – d-nul Comino; Florica, femeia lui – d-na Dimitreasca; o servă – d-ra Matilda; țărani, țărance.

12. Marți, 31 martie/12 aprilie 1864

Cine vrea, poate, vodevil național în două acte, tradusă (!) din franceză de dl Stăncescu. Persoane: Ana de Austria – d-na Fani; Carol al 2-lea, regele Spaniei – d-na Dimitreasca; Rustomez – d-nul Vlădicescu; Ducesa de Ascoli – d-na Albeasca; Marchizu de Santa Cruce – d-nul Lacia; Inigo – d-nul Chirimescu; Gabriela – d-ra Matilda; un ofițer – d-nul Constandinescu; soldați, invitați.

Spectacolul se va sfârși cu *Munteanul*, consonetă-vodevilă de dl Carada, executată de d-nul Vlădicescu.

13. Luni, 6/18 aprilie 1864

Omul care își ucide femeia, vodevil în două acte, de dl Pop. Persoane: Pupinel – d-nul Comino; Sabinia, femeia sa – d-na Dimitreasca; Onorina, sora sa – d-na Albeasca; Brandaburcă – d-nul Lacia; Rămasă – d-nul Conrad; Madame Porter – d-ra Matilda; popor.

Spectacolul se va sfârși cu *Corbul român*, vodevil național în un act, de dl Alecsandri. Persoane: Moșu Corbul, cîmpoiu – d-nul Vlădicescu; Ispravnicul – d-nul Comino; Bujor – d-nul Evolschi; Anica – d-na Albeasca; Dochița – d-na Dimitreasca; Leonaș – d-nul Chirimescu; țărani, țărance.

14. și 15. Afișele și dările de seamă lipsesc.

16. Luni, 20 aprilie/2 mai 1864

Urâta satului, vodevil în două acte, compusă (!) de dl Carada, muzica de Flechtenmacher. Persoane: Ileana – d-na Fani; Florea – d-nul Vlădicescu; Nicola – d-nul Lacia; Dumitru – d-na Dimitreasca; Păuna – d-na Albeasca; un țăran – d-nul Chirimescu; țărani, țărănci.

După cererea onorabilului public: *Herșcu Boccegiu*, șansonetă executată de dl Evolschi.

17. Marți, 21 aprilie/3 mai 1864

Iancu Jianu, căpitan de haiduci, dramă în patru acte, de dl Anestin. Persoane: Jianu – d-nul Vlădicescu; Ileana – d-na Fani; Cărg (!), Sărdar Stoica – d-nul Camino; Alexe – d-nul Evolschi; Sultana – d-na Dimitreasca; Căpitan Gincu – d-nul Lacia; Petru, fiul Ileanei – d-na Albeasca; Barbu – d-nul Constandinescu; Ilie – d-nul Sachelarie; Gulei – d-nul Chirimescu; Părvu – d-nul Romanescu; țărani, haiduci.

18. Joi, 23 aprilie/5 mai 1864

Doi pricopsiți, comedie într-un act, tradusă din franceză de dl Mihălescu. Persoane: d-nul Rovervil – d-nul Lacia; Ledru – d-nul Vlădicescu; Sen Glan – d-nul Evolschi; Carol – d-nul Constandinescu; Janeta – d-na Albeasca; Eliza – d-ra Matilda; Antonie – d-nul Romanescu; țărani, țărance.

Doi soldați români, comedie națională într-un act, de dl Mihălescu. Persoane: Porumba, vivandiera – d-na Dimitreasca; Iosif – d-nul Sachelarie; Rămurea – d-nul Comino; Florea – d-na Albeasca; Neagu – d-nul Lacia; Stana – d-ra Matilda; țărani, țărance.

După cererea onorabilului public, șansoneta *Munteanu* executată de dl Vlădicescu.

(Fără număr), Duminecă, 26 aprilie/8 mai 1864

În beneficiul Domnului Alexandru Vlădicescu – *Onoarea franceză sau Jorj și Maria*, dramă în șase acte, tradusă din franceză de dl Grigorescu. Persoane: Jorj Teveneu – d-nul Vlădicescu; Baroana Danghevil – d-na Fani; Baron, soțul ei – d-nul Lacia; Maria, fiica lor – d-na Albeasca; Sir Maghinel – d-nul Comino; Marieta, sora lui Jorj – d-na Dimitreasca; Valentin, soțul ei – d-nul Chirimescu; Contele Valedo – d-nul Evolschi; D-na Brue, oteliera – d-ra Matilda; Cicilia, servă la baroana – d-na Dimitreasca; Paul Frement, doctor – d-nul Sachelarie; un țăran – d-nul Constandinescu; un serv – d-nul Romanescu; ofițeri francezi.

Beneficiantul face a sa plecată invitație și speră spre încurajarea sa un generos concurs din partea onorabilului public.

19. Marți, 28 aprilie/10 mai 1864

Bogdan-Vodă, dramă națională cu cântece războinice în cinci acte, cu tablouri de d-nul Ioan D. Lacia, sujet din scrierile d-lui Pelimon. Persoane: Bogdan-Vodă, prințul Moldovei – d-nul Vlădicescu; Ileana, fiica sa – d-na Fani; Mircea cel Mare, prințul României – d-nul Chirimescu; Radu Laiotă Basarab – d-nul Evolschi; Moțicu, credinciosul său – d-nul Lacia; Puchi, general la armii tătărești – d-nul Comino; Episcopul Sofronie, confesorul Ileanei – d-nul Sachelarie; Dragoși – d-na Dimitreasca; Mariea – d-na Albeasca; Dochiea – d-ra Matilda; Ealam, ofițerul lui Puchi – d-nul Constandinescu; un țăran – d-nul Romanescu; o păstoriță – d-na Dimitreasca; români, moldoveni, tătari, țărani, țărance.

(Fără număr), Joi, 30 aprilie/12 mai 1864

În beneficiul domnului Alexandru Evolschi – *Idiotul sau Suteranele de Elsberg*, dramă în cinci acte și trei tablouri, tradusă de d-nul Mihălescu. Persoane: Idiotul – d-nul Evolschi; Vilhelmie – d-na Fani; Ducesa de Eilberg (!) – d-na Dimitreasca; Amelina – d-na Albeasca; Fridericu, fiul ducesei – d-nul Chirimescu; Atanasius, profesorul lui – d-nul Lacia; Toni, confidentul ducesei – d-nul Sachelarie; Volfrug – d-ra Matilda; Ulricu – d-nul Romanescu; un serv – d-nul Romanescu; Oscar – d-nul Romanescu; Bantau, un cancelar – d-nul Romanescu; Arnold, un ofițeriu – d-nul Romanescu; invitați, invitate.

Beneficiantul face a sa supusă invitație și speră la un generos concurs din partea onorabilului public.

20. Sâmbătă, 2/14 mai 1864

După cererea generală a onorabilului public – *Omul care își ucide femeia*, comedie în două acte, cu cântece, tradusă de d-nul Pop. Persoane: Pupinel – d-nul Comino; Sabinia, femeia sa – d-na Dimitreasca; Onorina, sora sa – d-na Albeasca;

Căpitanul Brandaburcă – d-nul Lacia; Ramasa – d-nul Evolschi; Madame Porter, oteliera – d-ra Matilda; servi, vămuitori, țărani.

Doi pricopsiți, comedie într-un act, de dl Mihălescu. Persoane: Robervil – d-nul Lacia; Ledru – d-nul Vlădicescu; Senglan – d-nul Evolschi; Janeta – d-na Albeasca; Carol – d-nul Constandinescu; Antonie – d-nul Romanescu; țărani, țărance.

(Fără număr), Luni, 4/16 mai 1864

În beneficiul domnului Ioan Comino, *Fătu Haiducu*, comedie națională cu cântece, compusă de dl Pănescu, în două acte. Persoane: Fătu Haiducul – d-nul Evolschi; Nițu, orbul – d-nul Vlădicescu; Lăzărilă – d-nul Comino; Eleana – d-na Albeasca; Radu – d-nul Lacia; Alecu, proprietar – d-nul Chirimescu; Nicolai – d-nul Constandinescu; Ioaniță – d-ra Matilda; țărani, țărance, haiduci.

Piatra din casă, comedie într-un act, compusă de dl V. Alecsandri, muzica de Flechtenmacher. Persoane: Căminariu Grigore Pălcu – d-nul Lacia; Comisul Miac, fiul său – d-nul Comino; Zamfira, văduva – d-na Dimitreasca; Marghiolița, fiica ei – d-na Albeasca; Leonil, vărul ei – d-nul Chirimescu; un doctor – d-nul Evolschi; o țigancă – d-ra Matilda; un fecior – d-nul Romanescu.

N. B. Beneficiul speră la un generos concurs din partea onorabilului public. Biletele d-lor abonați se vor respecta până la 12 ore în ziua reprezentației.

(Fără număr), Mittwoch, den 18 Mai 1864

Zum ersten male: Romanisch-polnisch-deutsche Vorstellung, unter gefälliger Mitwirkung der Herren Wladiczescu und Rapacki. Zum Vortheile des Regisseurs und Schauspielers Adolf Nadler. (Miercuri, 18 mai 1864. Pentru prima dată reprezentația româno-polonă-germană cu binevoitoarea colaborare a d-lor Vlădicescu și Rapacki. În beneficiul regizorului și actorului Adolf Nadler.)

I. Abtheilung (Partea I). Pan Rapacki również zgrzecznosci dla Beneficyanta odegra wyjatek z Tragedyi 5. Aktu Shillera p. t.: *Zbojcy (Hoții)*. (Dl. Rapacki va juca din curtoazie pentru beneficiul din tragedia lui Schiller, actul V, anume *Hoții*.)

Aus *Kabale und Liebe*, von Schiller (III, Akt Briefscene). (Din *Intrigă și dragoste*, de Schiller, actul III, scena cu scrisoarea). Wurm – Adolf Nadler; Louise – frl. v. Waldheim.

II. Abtheilung (Partea a II-a). Zum ersten Malle: *Gute Nacht, Rosa!* Dramatisches Genzebild in 1 Akt von Friedrich Kaiser (im K. K. Hofburgtheater in Wien mit Beifall gegeben). (Pentru prima dată: *Noapte bună, Rosa!*, tablou dramatic în 1 act de Friederich Kaiser. S-a reprezentat cu succes în Caes. reg. teatru imperial din Viena.) Dr. Moorstein – Adolf Nadler; Rosa, desem frau – frl. Waldheim; Sekretär Brint – Hern Wagener.

III. Abtheilung (Partea a III-a). *Munteanul român*, șansonetă națională de D. Carada, executată de d. Vlădicescu. Zum ersten Malle (pentru prima dată): Aus *Faust* von Goethe, 3 Akt: Schülerscene. Mephistopheles – Adolf Nadler; Ein Schüler – Herr Roman. (Din *Faust* de Goethe, actul III, scena cu elevul). Der besonderen Gefälligkeit und wahrhaft Kollegialen Gesinung der oben genannten

Herren verdanke ich die Möglichkeit, dem P. T. Publikum etwas ganz Neues zu bieten, welches gewisz einen sehr interessanten Abend verbürgt. Zu diesem macht seine höflichste Einlandun und bittet un recht zahlreichen Besuch. Ergebenster: Adolf Nadler. (Datoresc deosebitei amabilități și sentimentelor adevărat colegiale ale domnilor mai sus menționați puțința a prezenta onor public ceva de tot nou care asigură o seară foarte interesantă. La aceasta face cea mai politicoasă invitare și roagă publicul să ia parte în număr cât mai mare, cu devotament: Adolf Nadler.)

(Fără număr), Joi, 7/19 mai 1864

În beneficiul d-nei Catinca Dimitreasca, *Tuzu Calicul*, vodevil național cu cântece în două acte, compus de dl Matei Millo. Persoane: Tuzu Calicul – d-nul Comino; Lăzărilă – d-na Dimitreasca; Țița – d-na Albeasca; Logea – d-nul Evolschi; Tomiță – d-nul Chirimescu; Tufana – d-ra Matilda; Gorguță – d-ra Dimitreasca; un țăran – d-nul Romanescu; țărani, țărance.

N. B. Beneficienta speră la un generos concurs din partea onorabilului public spre încurajarea sa. Biletele d-lor abonați se vor respecta până la 12 ore în zi de reprezentație.

(Fără număr), Duminică, 10/22 mai 1864

În beneficiul doamnei Elena Albeasca, *Săracul cinstitu*, comedie națională cu cântece, compusă de d-nul Helepliu, în trei acte. Persoane: Cuconul Dumitrache Săvescu – d-nul Lacia; Alexandru, june moldovean – d-nul Vlădicescu; Elena, fiica lui cuconu Dumitrache – d-na Dimitreasca; Marița – d-na Albeasca; Nicolai Zbărciog – d-nul Comino; Kir Sandulachi – d-nul Evolschi; Vlăduță, servu – d-nul Constandinescu; Jupâneasa Catina – d-ra Matilda; țărani, țărance.

N. B. Beneficienta speră la un generos concurs din partea onorabilului public spre încurajarea sa. Biletele d-lor abonați se vor respecta până la 12 ore în zi de reprezentație.

(Fără număr), Luni, 11/23 mai 1864

În beneficiul d-nei Fani Tardini, *Viitorul României*, monolog național în versuri într-un act, compus de d-nul M. Pascali. Persoane: Cobeia țarei – d-na Fani; Poetul Cârlova – d-nul Vlădicescu; Îngerul – d-na Albeasca.

Însurășeii, vodevil național cu cântece, în două acte, compus de d-nul M. Millo, muzica de Flechtenmacher. Persoane: Zoita – d-na Fani; Stan Strugariu – d-nul Vlădicescu; Scociorescu, vătavul moșiei – d-nul Comino; Ihim – d-nul Evolschi; Spătăreasca – d-na Dimitreasca; Florea – d-na Albeasca; țărani, țărance, dorobanți.

N. B. Beneficienta speră la un generos concurs din partea onorabilului public spre încurajarea sa. Biletele d-lor abonați se vor respecta până la 12 ore în zi de reprezentație.

(Fără număr), Miercuri, 25 mai 1864

Pozegnalne przedstawienie Wincentego Rapackiego, artysty sceny polkiej, w Ktoren przyjna udział Z grzeczności Artysci Teatru Rumunskiego I Polskiego, dani bedzie wyjatek z 3 aktu, scena 10, tragedyi- Fr. Schillera p. t. *Don Karlos, infant Hiszpanski*. Osoby: Filip II, Krol Hiszpanski – Rapacki; Markiz Poza – Pan

Dembowski. (Ultima reprezentație a lui Vincențiu Rapacki, la care vor lua parte, din curtoazie, artiștii teatrului românesc și polonez; se va reprezenta un pasaj din actul III, scena 10, din tragedia lui Fr. Schiller, anume: *Don Karlos, infant din Spania*. Persoane: Filip II, regele Spaniei – Rapacki; Marchizul Poza – dl Dembowski). Monodram w 1 akie przez Wladislawa Syrokomle oryginalnie napisany p. t. *Natura wilka Wyciasa z lasu*, Roscislav – aktor Rapacki, Glos dziecka za scena (scena w lesie). (Monodramă într-un act, scrisă în original de Vladimir Syrokombe, anume: *Natura trase lupul din pădure*, Roscislav – actorul Rapacki, Glasul de copil după scenă; scena în pădure). Zahonczy: Komedia z francuziego P. Dumanoir w 1 akcie, p. t. *Pafnucy i Narcyz*, Pafnucy – Rapacki; Aurelia, jęgo zona – P-ni Tomaszewicz; Matgosia, sluzaca – P-ni Modrzejewska; Narcysz – Pan Dembowski (scena w Paryżu). (La sfârșit: comedia din franțuzește de P. Dumanoir într-un act, anume *Pafnuti și Narcis*, Pafnuti – Rapacki; Aurelia, soția lui – d-na Tomaszewicz; Matgosia, servitoarea – d-na Modrzejewska; Narcis – dl Dembowski; scena în Paris).

D-na Directrița Fani Tardini a binevoit a conlucra cu mai mulți domni actori la această reprezentație: *Un trântor câtu zece*, comedie cu cântece în două acte, de dl M. Millo. Persoane: Moș Tănjală – d-nul Evolschi; Gogu, țăran – d-nul Chirimescu; Gahița – d-na Dimitreasca; Tița – d-na Albeasca; Teodorescu, soțul ei – d-nul Lacea.

(Fără număr), Vineri, 15/27 mai 1864

În beneficiul d-lor: d-nul Ioan D. Lacia și Chirimescu, *Barbierul de Sevilla*, comedia vodevilă în patru acte, tradusă de dl Costache Carageali. Persoane: Doctorul Bartolo – d-nul Lăcia; Rozineta, epitropița lui – d-na Albeasca; Conte Almaviva – d-nul Vlădicescu; Bărbieru Figaro – d-nul Comino; Don Bazilio – d-nul Evolschi; Filip – d-nul Chirimescu; Lăzărilă – d-nul Constandinescu; un notar – d-nul Sachelarie; un Comisar – d-nul Romanescu.

N. B. Beneficienții speră la un generos concurs din partea onorabilului public. Biletele d-lor abonați se vor respecta până la 12 ore în zi de reprezentație.

(Afișul lipsește), Duminică, 17/29 mai 1864

Reprezentăția de adio, dată în folosul „Reuniunii Române”... din Cernăuți.

Considerându-se străduințele făcute de intelectualii români pentru asigurarea succesului, intervențiile făcute de ei pe la autoritățile statului și munca depusă pentru amenajarea sălii de spectacole, nu-i de mirare că deschiderea stagiunii trupei Fani Tardini a fost așteptată cu mare nerăbdare de publicul român din Bucovina. Acesta era dornic să asiste la spectacolele românești, deoarece până atunci nu se reprezentaseră în Bucovina piese în limba germană și poloneză.

Prima reprezentație cu piesa *Radu Calonfirescu* s-a dat în fața unei săli arhipline. Lojele erau ocupate de familiile românești, care le cumpăraseră în abonament, iar parterul de intelectuali, de elevii de liceu și de popor. Apariția artiștilor a fost întâmpinată cu ropote de aplauze. În cursul reprezentației entuziasmul creștea de la scenă la scenă, de la act la act, manifestându-se treptat în

aplauze frenetice. Reporterul ziarului german „Bukowina” relatează că sala a fost ticsită de lume, iar piesa a fost jucată „foarte bine”¹³. Tot așa de plină a fost sala și în seara a doua, când s-au reprezentat cele două vodeviluri ale lui Matei Millo: *Baba Hârca* și *Un trântor cât zece*. Făcând darea de seamă, cronicarul ziarului german a ținut s-o caracterizeze pe d-na Fani Tardini. „Ea – zicea el – nu este numai o maestră în roluri tragice, ci o ființă care se impune prin vasta și multilaterală ei cultură”¹⁴.

Piesa lui V. Alecsandri, *Chirița în Iași*, a fost jucată „cu multă măiestrie”. Melodiile intercalate merită toată lauda (verdienen alle Anerkennung). Punctul culminant (Die Krone des Abendes) l-au format prestațiile doamnei Dimitreasca în rolul „Chiriței”. Ea a jucat „cu o vivacitate adevărat italiană” (mit echt italienischer Lebendigkeit). Sala a fost ca de obicei tixită de lume (gedrängt voll Besuchern)¹⁵.

Luni, în 9/21 martie, s-au dat piesele *Cimpoiul dracului* și *Hoțul și fanaragiul*. Despre aceste două reprezentații suntem avizați numai la relatările ziarului „Bukowina”. Sala a fost din nou arhiplină (das Haus war wieder äusserst Zahlreich besucht). În prima piesă au excelat (waren ausgesichnet) Vlădicescu, ca cioban, Comino, ca boier și d-na Dimitreasca, ca dracul. Într-a doua, Vlădicescu l-a dat pe străjerul, iar Comino pe ștregarul. Amândouă reprezentațiile au fost soldate cu „aplauze frenetice” (Begeisterter Beifall). Jocul a fost atât de desăvârșit, încât reprezenta „un măgulitor certificat pentru admirabilele prestații ale trupei de teatru române” (Ein schmeichelhaftes Zenguis, mit welchgrosser Auszeichnung die Leistungen der hiesigen romanischen Bühnengesellschaft anerkannt werden)¹⁶.

Cu mare nerăbdare a fost așteptată reprezentația din 16/28 martie a piesei *Iancu Jianu, căpitan de haiduci*. Aglomerația la casă a fost extraordinară (ausperordentlicher Andrang) iar sala a fost arhiplină (überfüllt). Jocul artiștilor a uimit publicul. Au plăcut mult Vlădicescu, ca Iancu Jianu, d-na Fani Tardini în rolul Ilenii, gazda lui Jianu, și Dimitreasca, ca amanta acestuia. Publicul a aplaudat frenetic (stürmischer Applaus, reicher Beifall)¹⁷. Reprezentația a fost atât de reușită, încât a trebuit repetată la 21 aprilie/3 mai. Atunci, Dimitreasca n-a jucat rolul, ci „l-a trăit, reușind să îmbine curajul amantei unui haiduc cu delicatețea și finețea unui suflet de femeie” (verstand es hier sich in die Rolle ganz hineinzuleben und den Muth der Gebiebtten eines Räubers mit dem Zastgefühl und der Weichheit eines Weiberherzens zu verbinden)¹⁸.

În piesa *Doi morți vii*, a lui V. Alecsandri, despre care reporterul ziarului german susținea că a fost scrisă după modelul piesei germane *Der Zerrissene* de

¹³ *Theater in Czernowitzer. Romanische Bühne*, în „Bukowina”, III, nr. 62, 17 martie 1864, p. 3 (Das Haus war wieder äusserst zahlreich besucht).

¹⁴ *Ibidem*, nr. 65, 20 martie 1864, p. 3 (Sie ist nicht nur als Meisterin im tragischen Fache, sondern auch durch ihre hohe rialeitige Bildung bekannte Frau).

¹⁵ *Ibidem*, nr. 66, 22 martie 1864, p. 3.

¹⁶ *Theater in Czernowitz. Romanische Bühne*, în „Bukowina”, nr. 67, 23 martie 1864, p. 3.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 71, 30 martie 1864, p. 2.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 104, 10 mai 1864, p. 3.

I. Nestroy, doamna Fani Tardini a avut un joc „magistral” (meisterhaft). La fel au excelat Vlădicescu și Comino. Foarte bine a fost Evolschi, care imita la perfecție vorba stâlcită a lipovanului Igor. În *Fata cojocarului*, Albeasca, în rolul Măriuței, a fost „o figură luată din viață” (eine sehr interessante ganz aus dem Leben gegriffene Erscheinung). Foarte „natural” (naturgetren) au jucat și partenerii ei, Lacea, Vlădicescu și Evolschi¹⁹.

Reușită a fost reprezentarea piesei *Doi țărani și cinci cârlani*, iar șansoneta lui V. Alecsandri, *Herșcu Boccegiul*, a produs mare ilaritate. Evolschi, în rolul evreului, a fost răsplătit cu „aplauze frenetice” (Stürmischer Applaus)²⁰.

Seria vodevilurilor a fost întreruptă, la 22 martie/3 aprilie, cu reprezentarea dramei *Gabrina sau Camera leagănului*. După relatările reporterului german, artiștii au răscolit sufletul auditoriului cu jocul lor maestru (Haben die Gemüter der Zuhörer auf das Tiefste ergriffen). Jocul d-nei Fani Tardini, în rolul Gabrinei, a fost „emoționant”. Zguduitoare a fost scena când ea, primind știrea condamnării ei la moarte, a fost cuprinsă de un acces de nebunie (Hat ihre Meisterschoff... glänzen bewiesen). Jocul lui Vlădicescu în rolul soldatului Conrad a fost, fără măgulire, admirabil (ohne Schmeichelei ausgezeichnet)²¹.

Pentru a înveseli spiritele răscolite de drama *Gabrina*, direcțiunea teatrului a găsit cu cale să reprezinte, a doua zi, în 4 aprilie, vodevilul *Învierea Babei Hârçi*, a lui M. Pascaly. Prestațiile au fost peste tot admirabile (durchwegs ausgezeichnet)²².

Dar după reprezentarea dramei franțuzești s-a intercalat o pauză de o săptămână, pentru a da ocazie actorilor să pregătească o a doua serie de vodeviluri. La 11 aprilie a urmat reprezentarea piesei naționale a lui Parfiriu, *Soldatul și Plăeșul*, și a comediei lui V. Alecsandri, *Scara mâtei*. Vlădicescu a avut din nou ocazia să-și afirme talentul în rolul plăieșului Dragomir. Chiar de la început, el a captivat atenția auditoriului, prezentându-i imaginea magnifică a munteanului autentic (förmliche Beifallsstimme). Au plăcut mult Evolschi, ca sluga Stan, și Lacea, ca țăranul Vlad. Piesa *Scara mâtei* a fost jucată în mod precis, făcând o impresie bună (Günstiger Eindruck)²³.

Despre reprezentarea piesei *Urâta satului* a lui Carada s-a păstrat un reportaj amănunțit. Doamna Fani Tardini, dând rolul Ilenii, a dovedit tact și sentiment, entuziasmând publicul cu cupletele ei „admirabil” cântate (war durch einem Klaren und gefühlvollen Vortrag aus gezeichnet). Ca și prima dată, Evolschi, a fost foarte reușit în *Herșcu Boccegiul*²⁴.

În piesa franceză *Doi pricopsiți* a lui Eugène Seribe, se reprezintă cearta dintre doi profesori. Evolschi a fost foarte reușit în rolul profesorului de modă

¹⁹ *Ibidem*, nr. 76, 3 aprilie 1864, p. 2.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, nr. 79, 8 aprilie 1864, p. 2.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, nr. 84, 14 aprilie 1864, p. 4.

²⁴ *Ibidem*, nr. 101, 5 mai 1864, p. 3.

veche Sen Glen. Șansoneta *Munteamul*, repetată la dorința publicului, a fost bine cântată de Vlădicescu, care, pentru prestațiile sale, a fost răsplătit cu ropote de aplauze (mit besonderen Takt und Gewandtheit sowohl im Gesange wie im Monologe).

În comedia *Doi soldași români* au excelat Comino, Lacea și Dumitreasca²⁵.

În seara zilei de 8 mai a început seria beneficiilor. Primul „beneficiar” a fost Alexandru Vlădicescu. S-a prezentat piesa franceză în șase acte *Onoarea franceză sau Jorj și Maria*. Vlădicescu l-a uimit pe reporterul ziarului german, care i-a dedicat următoarele cuvinte măgulitoare: „Suntem datori atât artei, cât și nouă înșine să aducem acestui artist genial omagiile noastre” (und wir sind es der Kunst und uns selbst schuldig, diesem genialen Künstler unsere grösste Achtung darzuthum). Artist genial! Acest atribut e cea mai înaltă prețuire ce i se poate aduce unui artist, unui om²⁶.

La 12 mai a urmat beneficiul lui Alexandru Evolschi, cu piesa în cinci acte *Idiotul sau Suteranele de Elsberg*. Cum era firească, lui Evolschi i s-a rezervat rolul de căpetenie. El s-a achitat de rolul „Idiotului” într-un mod magistral. „Acest rol – scrie în ziarul german – cere mai mult decât un studiu amănunțit, cere, am putea spune, o completă uitare de sine, o identificare desăvârșită. El i-a asigurat d-lui Evolschi locul între cei dintâi artiști ai timpului nostru. Completa inconștiență, infirmitatea, muțenia, stângăcia în actul prim ca și atacul de nebunie din actul ultim, sunt prestații de primul rang, dar numai dacă rolul este jucat astfel”. (Diese Rolle, die mehr als alleiniges Studium, die möchten wir fagen, ein Sichselbstvergessen, ein unbedingtes Aufgehen in dieselbe, erheischt, hat Herrn Evolschi den Stand neben den ersten Mimikern unserer Zeit gesichert. Die totale Unwissenheit, der Blödsein, die Sprachlosigkeit die eckige Gelenkigkeit im ersten, sowie das Verfallen in Wahnsinn im letzten Akt sind Bühnenparthien erster Grösze und zwar nur dann, wenn sehr gut zur Darstellung wie hier gelangen)²⁷.

Pentru beneficiul din 16 mai al lui Ioan Comino, comicul trupei, au fost rezervate comediile *Fătu Haiducul* și *Piatra din casă*. Și de data aceasta sala a fost arhiplină (das Haus war über und über voll). Jocul artiștilor a fost apreciazabil²⁸.

Au urmat apoi beneficiile date în cinstea artiștilor Catinca Dimitrească, Elena Albească, Fani Tardini, D. Lacea și O. Chirimescu. Cu toate că lipsesc dările de seamă, ne putem imagina ce entuziasm trebuie să fi domnit în sală, mai cu seamă în seara zilei închinată „doamnei Fani”, favorita publicului. Acesta se va fi grăbit să mulțumească adorabilei directoare pentru sublimele clipe de înălțare sufletească dăruită de trupa ei.

Trupa românească a mai colaborat cu cea polono-germană din Cernăuți. S-au dat trei reprezentații comune. La cea din 18 mai, Vlădicescu s-a produs cu

²⁵ *Ibidem*, nr. 104, 10 mai 1864, p. 3.

²⁶ *Ibidem*, nr. 107, 13 mai 1864, p. 2.

²⁷ *Ibidem*, nr. 111, 19 mai 1864, p. 3.

²⁸ *Ibidem*.

șansoneta națională *Munteanul român*, iar în 25 mai s-a prezentat piesa *Un trântor cât zece*. Nu se cunoaște titlul piesei românești, reprezentate la 21 mai.

Duminică, 17/29 mai 1864, a avut loc reprezentația de adio, dată în folosul „Societății pentru Cultură”. Titlul piesei reprezentate n-a fost consemnat. Atâta se știe, că la sfârșitul reprezentației, d-na Fani Tardini a rostit câteva cuvinte bine simțite la adresa românilor din Bucovina, mulțumind acelor cercuri care au înlesnit și îndrumat darea reprezentațiilor și au asigurat reușita primului turneu de luptă românească în Bucovina. Publicul, stând în picioare, a aplaudat, aruncând buchete de flori pe scenă, transformată „într-un adevărat ocean de flori” (Respektive auf das Wohl derjenigen, die uns hier erhelten haben. Die Vorstellung schloz unter einem nicht enden wollendem. Applaus und einem wirklichen Blumenmeer, als das die Bühne mit Recht angesehen werden durfte). Venitul a fost de 474 flor. 25 cruceri.

Reporterul recomandă trupa și altor teatre, fiind sigur „că unei astfel de trupe nu-i va lipsi nici existența, nici prosperarea” (Einer Truppe wie diese kann das Fortbestehen und Gedeihen gewisz nicht fehlen)²⁹.

După cum s-a putut constata, reprezentațiile trupei doamnei Fani Tardini au avut un succes deplin, întrecând toate așteptările. Dacă înainte de inaugurarea lor s-au putut ivi unele temeri, unele nedumeriri, la terminarea stagiunii însă, atât publicul român cât și cel străin, era plin de laudă, elogiind prestațiile trupei.

Dar reprezentațiile date de trupa doamnei Fani Tardini mai aveau, pe lângă valoarea lor artistică, un merit, care nu poate fi îndeștulat evidențiat. E meritul cultural al lor. Bucovina, ruptă cu aproape un secol înainte din trupul Moldovei, a pierdut contactul cu patria de care fusese despărțită. Cordonul tras de austrieci a izolat-o de țara căreia îi aparținea după configurația geografică și după compoziția etnică a populației. În urma colonizării efectuate, ea, dintr-o țară pur românească ce fusese la 1775, urma să devină o provincie poliglotă. Trupa românească a doamnei Fani Tardini a adus din nou în Bucovina vorba românească, sufletul românesc, înnodând firul unde fusese rupt și înlăturând cordonul înstrăinător. Artiștii moldoveni au fost primii soli ai culturii românești veniți să recâștige terenul pierdut de neamul românesc. Aceasta au înțeles-o chiar atunci românii din Bucovina. Gheorghe Hurmuzachi a văzut în sosirea în Bucovina a trupei românești „un adevărat eveniment”³⁰, iar studentul Vasile Bumbac i-a asemănat pe artiștii trupei românești cu niște stele radioase „ce vestesc patriei noastre un ferice viitor ce e al nostru dulce vis”³¹.

Și Ion Sbierea menționează într-o scrisoare către T. Maiorescu reprezentațiile trupei de sub conducerea doamnei Fani Tardini. El a găsit că „însuflețirea ce au

²⁹ *Ibidem*, nr. 125, 5 iunie 1865, p. 2; Gheorghe Hurmuzachi și Ambrosiu Dimitroviță, *Protocolul Adunării generale I a Societății pentru Literatura și Cultura Poporului Român în Bucovina, ținută în Cernăuți, în 11/23 ianuarie 1865*, în „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Poporului Român în Bucovina”, I, nr. 1–3, 1 martie 1865, p. 8.

³⁰ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 121–123.

³¹ *Eminescu – lămuriri pentru viața și opera lui Eminescu*, Cernăuți, 1930, anul I, p. 29–30.

produs-o aceste reprezentațiuni asupra publicului român a fost indescriptibilă”. Profundă a fost impresia ce ele au făcut-o asupra tineretului de la liceu. Mihail Eminescu, pe atunci elev de liceu, a fost atât de entuziasmat, încât voia cu tot dinadinsul să devină actor și autor dramatic. De dragul teatrului a și părăsit liceul³².

ANEXA 1

Cenăuți, primăvara 1855

Afișul acrobatului Nicolai Doroșan Cu înaltă voce.

Se face cunoscut onoratei Nobleță și respectabilului public, că sosind aici o companie de artiști jucători pe sârmă și seritori de trampolină sub direcția lui Nicolai Doroșan, va avea cinste a da după regulile artei astăzi

O Mare Reprezentație acrobatică și ecsperimente

Despărțirea 1. D. Nicolai Doroșan va produce balanțuri ușoare, precum și cele mai grele.

Despărțirea 2. Se vor face mari serituri „Salto mortale”, grupe și piramide d. Nicolai Doroșan, unde își va arăta puterea lui cea erculică.

Comicul păiața se va sili a face petrecerea onoratei Noblețe și respectabilului public cu cea mai mare silință.

La reprezentația de astăzi oricare din artiști se vor sili a dovedi științele gimnastice și prin acuratețea jocurilor lor se vor a face petrecerea privitorilor a fi una din cele mai plăcute.

Spre sfârșit: 1. Piramide egiptiene, 2. Poziții atleatice, 3. Voiajul cu Vapor, 4. Arătare de clou, 5. Poziții erculice cu patru capete care va fi iluminată cu focul bengal.

Prețul locurilor: Locul 1-iu: 2 sfanți; Locul 2-lea: 1 sfanț; Locul 3-lea: ½ sfanț.

Începutul la ore... ..

ANEXA 2

Suczawa, 1861 September 4

Telegrama Prefecturii din Suceava către Guvernământul din Cernăuți despre cererea artistului Mihai Dimance

No. 176/M. V. Bezirksvorsteher in Suczawa an das hohe Landespräsidium in Czernowitz.

³² I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare „Junimea”*, III, București, Institutul „Bucovina”, 1932, p. 116–117.

Eine moldauische Theatergesellschaft aus Bottoschan unter der Direktion des Mihay Dimance wünscht hierorts mehrere Theatervorstellungen und Deklamationen in moldauischer Sprache aufzuführen und bittet um die hohe Bewilligung.

Da die moldauischen Theaterstücke hierlandes unbekannt und nicht zensuriert sind, so wird auf Abweisung angetragen und um sogleiche Antwort gebeten.

Traducere:

Suceava, 1861, septembrie 4

No. 176/M. V. Prefectul Sucevii către Prezidiul țării în Cernăuți.

O trupă teatrală moldovenească, sub direcția lui Mihai Dimance, dorește să dea aici mai multe reprezentații teatrale și declamații în limba moldovenească și roagă să i se acorde înalta autorizație.

Întrucât piesele teatrale moldovenești nu sunt cunoscute la noi în țară și deoarece ele nu sunt cenzurate, se propune respingerea cererii și se roagă să se răspundă imediat.

Răspunsul Guvernământului Bucovinei

Czernowitz, 1861, September 4

Herr Bezirksvorsteher in Suczawa

Der k. k. Bezirksvorsteher werden in Erledigung der telegraphischen Anfrage vom 4-ten dieses Monates angewiesen, die Dymanzesche Gesellschaft im Sinne des § 1 und 3 der Theaterordnung vom 25. November 1850 (Reich-Gesetz-Blatt 454) vorzubescheiden.

Traducere:

Cernăuți, 1861, septembrie 4

D-lui prefect de Suceava

C. r. Prefectul se avizează în legătură cu rezolvarea întrebării telegrafice din 4 l.c. să răspundă trupei Dimance conform art. 1 și 3 al Legii teatrelor din 25 noiembrie 1850 (Foaia Legilor imperiale 454).

ANEXA 3

Bottuschan, 1864, Februar 8

Cererea doamnei Fani Tardini

Hochlöbliche Agentie und General-Consulat!

Da ich beabsichtige im Laufe der Monate März und April mit meiner Truppe einen Cyclus von zwanzig theatralischen Vorstellungen in romanischer Sprache in Czernowitz zu eröffnen, so nehme ich mir die Freiheit, die hochlöbliche k. k.

Agentie und General-Consulat ergebenst zu bitten, sich gefälligst beim hohen k. k. Landespräsidium für das Herzogthum Bukowina dahin verwenden zu wollen, damit mir die Concession zur Aufführung von zwanzig theatralischen Vorstellungen in romanischer Sprache in Czernowitz und zwar in den hierzu concessionierten Räumlichkeiten des Herrn von Mikuli ertheilt werden möchte.

Von dem Resultate dieses Gesuches bitte ich mich mit möglichster Beschleunigung in die Kenntniss setzen zu wollen.

Fanny Tardini

Traducere:

Botoșani, 1864, februarie 8

Onorată Agenție și Consulat General!

Intenționând să inaugurez în Cernăuți, cu trupa mea, în cursul lunilor martie și aprilie, un ciclu de douăzeci de reprezentații teatrale în limba română, îmi permit a ruga onor c. r. Agenție și Consulat General să binevoiască a interveni la înaltul c. r. Guvernământ al ducatului Bucovina, ca să mi se elibereze o autorizație pentru douăzeci de reprezentații teatrale în limba română în Cernăuți, anume în localul concesionat al d-lui de Mikuli.

Rog să mi se comunice pe cât se poate de îngrabă rezolvarea acestei cereri.

Fanny Tardini

Rezoluția Guvernământului Bucovinei

Es wird der Frau Fanny Tardini bewilligt, 20 Vorstellungen in Czernowitz in romanischer Sprache abzuhalten, ohne die förmliche Konzession zur Errichtung und Direktion einer Theatergesellschaft für die Bukowina in sich zu begreifen.

Traducere:

Se acordă doamnei Fanny Tardini autorizația să dea, în Cernăuți, 20 de reprezentații în limba română, fără însă să i se acorde concesiia formală pentru înființarea și conducerea unei trupe de teatru stabile.

ANEXA 4

Czernowitz, 1864, April 30

A doua cerere a doamnei Fani Tardini

Hohe Landesregierung

Die gefertigte Direktorin der romanischen Theatertruppe war zwar so glücklich, von der hohen Regierung eine Concession auf 20 Vorstellungen zu bekommen. Da jedoch die Endesgefertigte die concessionirten 20 Representationen

bald beendigen dürfte und dieselbe ausser den bereits bewilligten Vorstellungen auf Verlangen des geehrten Publikums noch 10 Vorstellungen zu geben wünscht, so waget die gehorsamst Gefertigte die hohe k. k. Landesregierung zu bitten, Hochdieselbe geruhe ihr zu diesem Ende die Concession auf 10 frische Theatervorstellungen geneigtens verlängern zu wollen.

F. Tardini

Traducere:

Cernăuți, 1864, aprilie 30

Înalt Guvernământ al țării!

Subsemnata directoare a trupei teatrale românești a avut fericirea să obțină dela Înaltul Guvernământ o autorizație pentru 20 de reprezentații. Fiind pe cale a termina cele 20 reprezentații obținute și dorind, la cererea onor. public, a mai da alte 10 reprezentații în afara celor obținute până acum, respectuos subsemnata cutează a ruga Înaltul c. r. Guvernământ al țării să binevoiască a-i prelungi, în scopul acesta, autorizația pentru alte reprezentații de teatru.

F. Tardini

ANEXA 5

Czernowitz, 1864, Mai 2

Adresa Guvernământului către Comisariatul de Poliție

K. K. Polizeikommissariat, hier

Im Nachhange zu dem Erlasse vom 23. Februar 1864 Zahl 428/Pracs. wird das C(ommissariat) in die kkenntnis gesetzt, dass der Frau Fanny Tardini über ihr Einschreiten vom 30. April l.J. die Beweilligung ertheilt wird, im laufe des Monats Mai l.J. mit ihrer Gesellschaft in den hiesigen interimistischen Theaterlokalitäten zehn weitere theatralische Vorstellungen in romanischer Sprache veranstalten zu dürfen.

Hiervon ist die Bittstellerin sogleich zu verständigen.

Negrusz.

Traducere:

Cernăuți, 1864, mai 2

C. c. Comisariat de Poliție, aici

Cu referire la ordinul din 23 februarie 1864 m. 428/Praes. Se înștiințează comisariatul, că s-a acordat doamnei Fanny Tardini la cererea ei din 30 aprilie a. c. autorizația, să dea în cursul lunei mai a. c. cu trupa ei alte zece reprezentații în limba română în localul provizor din localitate.

Petiționara se va înștiința imediat.

Negrusz.

ANEXA 6

Czernowitz, 1864, Juni 3

Cererea doamnei Fani Tardini

Hohes k. k. Landes-Präsidium!

Ich erlaube mir gestützt auf die mir bereits früher so huldvoll gewährte Concession zur Aufführung von zwanzig theatralischen Vorstellungen in romanischer Sprache das hohe k. k. Landespräsidium zu ersuchen, mir die Bewilligung ertheilen zu wollen, theatralische Vorstellungen in romanischer Sprache in der zeit vom 1. November 1864 bis Ende April 1865, im Mikulischen Theatergebäude zur Aufführung zu bringen.

F. Tardini

Traducere:

Cernăuți, 1864, iunie 3

Înalt c. r. Prezidiu al țării!

Bazându-mă în bunăvoința Domniei Voastre ce mi-ați arătat-o cu prilejul eliberării unei autorizații pentru 20 de reprezentații teatrale în limba română, îmi permit a ruga Înalt c. r. Prezidiu al țării să binevoiască a-mi elibera o autorizație pentru reprezentații teatrale în limba română pentru timpul de la 1 noiembrie 1864 până la sfârșitul lunii aprilie 1865, în localul de teatru al familiei Mikuli.

F. Tardini

ANEXA 7

Czernowitz, 1864, Juni 3

Autorizația înmănată lui Oreste Renney de către doamna Fani Tardini

Vollmacht

Ich ermächtige hiermit den Herrn Orestes Renney de Herszeny, Landesausschuss-Sekretär zu Czernowitz, während meiner Abwesenheit von der hochlöblichen k. k. Landesregierung des Herzoghtums Bukowina die für mich bestimmte Zuschrift betreffs der von mir unter dem heutigen nachgesuchte Concession für die unter meiner direction in Czernowitz zu gebenden romanischen Theatervorstellungen zur Übermittlung an mich gefälligst zu empfangen.

F. Tardini

Nikovon Wassilko als Zeuge

Nicolaus Hormuzacki als Zeuge

Traducere:

Cernăuți, 1864, iunie 3

Autorizație

Autorizez prin prezenta pe d-l Oreste Renney de Herszeny, secretarul Comitetului țării din Cernăuți, să ia în primire în absența mea adresa Înaltului c. r. Guvernământ al

Ducatului Bucovinei referitoare la cererea mea cu data de astăzi pentru eliberarea unei autorizații de a da reprezentații teatrale românești cu trupa de sub direcția mea.

F. Tardini

Nico de Vasilco, martor

Nicolai Hurmuzachi, martor

ANEXA 8

Hermannstadt, 1864, Juni 11

Telegrama Guvernământului din Sibiu

Gubernial-Präsidium an löbliches Landespräsidium
in Czernowitz 3 646/Präs.

Fanni Tardini bittet Concession zu Theatervorstellungen in Kronstadt. Ersuche um telegraphische Auskunft, ob hingenen aus persönlichen und polizeilichen Gründen ein Abstand (obwaltet) oder nicht.

Traducere:

Sibiu, 1864, iunie 11

Gubernial-prezidiul către onor. Guvernământul
în Cernăuți 3 646/Praes.

Fanni Tardini cere autorizație pentru reprezentații teatrale în Brașov. Rog informație telegrafică, dacă din motive personale sau polițienești există vreo piedică sau nu.

Răspunsul Guvernământului din Cernăuți

Czernowitz, 1864, Juni 11

Gubernial-Präsidium Hermannstadt

Fanni Tardinis und ihrer Gesellschaft Haltung war in politischer und moralischer Hinsicht hierorts unbeanstandet.

Traducere:

Cernăuți, 1864, iunie 11

Gubernial-Prezidiu, Sibiu

Comportarea politică și morală a d-nei Fani Tardini și a trupei ei a fost aici ireproșabilă.

ANEXA 9

Czernowitz, 1864, Juni 18

Adresa Guvernământului Bucovinei către directorul Poliției, Dits, să raporteze despre cererea din 3 iunie a doamnei Fani Tardini

Mit dem Auftrage sich gutachtlich über das Ansuchen der Frau Fanny Tardini vom 3. Juni zu äussern, besonders, ob es vereinbar ist mit der Konzession, welche man Gustav Sinnmayer für deutsche und polnische Vorstellungen ertheilt hat.

Traducere:

Cernăuți, 1864, iunie 18

Cu ordinul a-și da părerea despre cererea doamnei Fany Tardini din 3 iunie, îndeosebi dacă este compatibilă cu autorizația eliberată acum lui Gustav Sinnmayer pentru reprezentații germane și poloneze.

ANEXA 10

Czernowitz, 1864, Juli 5

*Raportul directorului Poliției, Dits, către Guvernământul Bucovinei
despre cererea doamnei Fani Tardini din 3 iunie*

Ist der Ansicht, dasz man der Frau Fanny Tardini trotz der Bewilligung an Sinnmayer die Konzession geben soll jedoch soll sie nur zweimal wöchentlich Vorstellungen geben dürfen, hingegen die deutsche un polnische Gezellschaft wöchentlich 3 Vorstellungen geben soll, wodurch dem theaterbesuchenden Publikum aller hierlandes vertretenen Nationalitätän genügend Rechnung getragen wäre. Frau Fanny Tardini soll sich mit Sinnmayer bezüglich des Lokales und der Tage, an welchen die verschiedenen Vorstellungen zu geben wären, abfinden.

Was endlich die moralische und politische Haltung des Personals der Frau Tardini anbelangt, so ist in diese Beziehung während ihrer Anwesenheit seit März bis Juni d. J. nicht nachtheiliges vorgekommen.

Traducere:

Cernăuți, 1864, iulie 5

E de părere să i se elibereze doamnei Fany Tardini autorizația, cu toate că o autorizație fusese acordată lui Sinnmayer, cu condiția să dea reprezentații numai de două ori pe săptămână, în timp ce trupa germană și poloneză să aibă a da câte trei reprezentații pe săptămână, cu care aranjament se va satisface publicul iubitor de teatru al tuturor naționalităților din țară. Doamna Fany Tardini să se înțeleagă cu Sinnmayer despre local și zilele în care să se dea diferitele reprezentații.

În ce privește atitudinea morală și politică a personalului doamnei Tardini, nu s-a întâmplat nimic defavorabil în privința aceasta în răstimpul prezenței ei de la martie până la iunie a.c.

ANEXA 11

Czernowitz, 1864, Juli 14

*Raportul Guvernământului Bucovinei către Ministerul de Poliție din Viena
despre reprezentațiile teatrale ale trupei doamnei Fani Tardini*

Bukowiner Landespräsidium berichtet an das Polizei-Ministerium in Wien über die Frau Fani Tardini zu gewährende Konzession für romanische Vorstellungen.

Das Präsidium beruft sich darauf, dasz im Feber der Frau Fani Tardini die Konzession ertheilt wurde mit ausdrücklicher Betonung, dasz ihr die Erlaubnis zur

Errichtung einer Theatergesellschaft für die Bukowina nicht erteilt wird. Nun erneuert Frau Tardini ihr Gesuch, Vorstellungen vom 1. Nov. 1864 bis Ende April 1865 in Czernowitz geben zu dürfen. Da schon Sinnmayer die Konzession für deutsche und polnische Vorstellungen erhalten hat, so wären 3 Theatergesellschaften in Czernowitz, von denen sich wahrscheinlich jene auflösen würden, welche nur auf den Ertrag der Vorstellungen angewiesen sind. Dessen ungeachtet hat es seine besonderen Schwierigkeiten einer oder der anderen dieser Gesellschaft die Konzession zu verweigern, weil das Theaterpublikum jeder Nationalität und jeder Zunge seine Ansprüche geltend macht und unbekümmert über das in der Regel traurige Los der Theatergesellschaft, an den dermal allen anderen Rücksichten vorangehenden Grundsätze der Gleichberechtigung beharrlich festhält. Am schnellsten und sichersten würde em Schicksale der Auflösung die romanische Gesellschaft verfallen, weil das eigentlich romanische Element und von diesem das der romanischen Sprache überhaupt mächtige in der Hauptstadt nach Abschlag der Vorstädte, welche nicht in Rechnung kommen, am schwächsten vertreten ist. Aber eben dieser Gesellschaft wird von einigen Gutsbesitzern romanischer Nationalität die Existenz garantiert.

Die Berufung diser Gesellschaft nach Czernowitz im heurigen Frühjahr ging eben von denselben Gutsbesitzern aus und ungeachtet der sich hindurch auferlegten finanziellen Opfer und ungeachtet ihrer eigenen gegenwärtig sehr bedenklichen Geldverhältnisse sind sie zu neuen Opfern bereit, um nur den eweis zu liefern, dasz die Nationalität der Romanen in der Hauptstadt der Bukowina auf festem Boden steht.

Icherlaube mir zu bemerken, dasz das eigentliche romanische Theaterpublikum in Czernowitz 200–300 Köpfe zählt. Es sind bei diesem Streben der Czernowitzer Romanen weniger Geselligkeits- und noch weniger Bildungszwercke maszgebend, zumal die Gesellschaft, was den künstlerischen Standpunkt anbelangt, in sehr primitiven Zuständen sich befindet, es ist vielmehr die Herbeiziehung dieser Gesellschaft einer der Schritte der hierländigen Romanen, welche seit einigen Jahren systematisch einer dem anderen folgt, um der Bevölkerung des nachbarlichen Romaniens die Zugehörigkeit des bukowiner Romanenlandes bei jeder Gelegenheit zu demonstrierten, wobei sich leider ein höherer Grad von Intelligenz kund gibt gegen alles, was dem romanischen Element nicht angehört oder wenigstens nicht mitgeht und mithilft am Romanenthum.

Wie die Verhältnisse beschaffen sind, so würde die Verweigerung der Konzession für die romanische Gesellschaft als tiefe Kränkung und von den Leitern der nationalen Angelegenheiten als solche ausgebeutet werden, deshalb habe ich im Feber, geleitet von gleichen Rücksichten das erste Gesuch Tardinis nicht zurückgewiesen, war jedoch damals des Dafürhaltens, dasz sie ihr Unternehmen, weil es ohne namhafte Subvention nicht lebensfähig, auf einen Versuch beschränken wird. Nachdem sie es aber erneuert und es den Anschein hat, dasz die erwähnten Gutsbesitzer, hier als Theatercomité konstituiert, die Gesellschaft im Lande zu stabilisieren beabsichtigen, so glaube ich nicht zu fehlen,

wenn ich in Anbetracht der Bittstellerin als Ausländerin ihr Gesuch dem hohen Ministerium zur Schluszfassung vorlege.

Das Landes-Präsidium weisz nicht, was zu tun. Die allgemeine Theaterordnung enthält keine Bestimmung für Ausländer. Der gesellschaft ohne Konzession Erlaubnis zu geben, Vorstellungen abzuhalten, hält der Präsident nicht für geeignet und direkt der deutschen oder polnischen Gesellschaft wird sich die romanische Gesellschaft keinesfalls fügen. In Czernowitz besteht kein Theatergebäude und zwar nur ein Lokal in einem Gasthaus, das in der Regel für Theatervorstellungen benützt wird, darum bittet man um rasche Erledigung, weil das Lokal umgebaut oder ein Zubau errichtet werden müszte, weil noch im Sommer geschehen musz und zwar teilweise auf Kosten des sogenannten romanischen Theatercomités ausgeführt werden soll.

Ohngeachtet dessen, vom politisch-polizeilichen Standpunkt, wäre sie (Frau Tardini) zurückzuweisen, so bin ich doch des Erachtens, dasz wenigstens dermal noch jene Rücksichten überweigend sind, welche es rätlich machen, Nationalitätsbestrebungen nicht offen entgegen zu treten, dasz daher die Konzession für die Dauer von 6 Monaten gegen dem zu erteilen wäre, dasz die Vorstellungen nur in einem hinzu behördlich als geeignet erkanten Locale stattfinden dürfen, wobei ich mir, weil nur ein solches Lokal in Czernowitz besteht, vorbehalte, die Zahl der Vorstellungen, mit Rücksich auf die deutsche und polnische Gesellschaft, auf zwei in jeder Woche zu fixieren.

Landespräsident: Rudolf Graf Amadei.

Traducere:

Cernăuți, 1864, iulie 14

Guvernământul Bucovinei raportează Ministerului Poliției din Viena despre autorizația ce urmează să se elibereze pentru reprezentațiile românești ale doamnei Fani Tardini.

Prezidiul se referă la faptul că, în februarie, s-a eliberat doamnei Fani Tardini autorizația, cu condița expresă că nu i se eliberează concesiunea pentru înființarea unei trupe teatrale pentru Bucovina. Acum doamna Tardini își înoiește cererea pentru a da reprezentații în Cernăuți, în timpul de la 1 noiembrie 1864 până la sfârșitul lui aprilie 1865. Dar, întrucât Sinnmayer primise acum autorizația pentru reprezentații germane și poloneze, ar exista în Cernăuți trei trupe teatrale, dintre care s-ar desființa probabil aceea care e avizată numai la încasări. Cu toate acestea, ar fi deosebit de greu a refuza uneia sau alteia din trupe autorizația, deoarece publicul de orice naționalitate și de orice limbă insistă asupra pretențiilor sale, ținând înainte de toate morțiș la principiul egalei îndreptățiri, fără să ia în considerare soarta tristă ce o așteaptă de obicei trupele de teatru. Cel mai dăgrabă și cel mai sigur va fi lovită de desființare trupa românească, deoarece elementul românesc și cel ce cunoaște în capitală limba română este cel mai slab reprezentat, cu excepția suburbiilor, care însă nu vin în vedere. Dar tocmai acestei trupe i se asigură existența de către câțiva moșieri de naționalitate română.

Dar ideea aducerii la Cernăuți a acestei trupe în primăvara aceasta a pornit tocmai de la acești moșieri, care sunt gata la noi jertfe, neconsiderând jertfele financiare ce li se vor impune și neluând în calcul situația materială precară în care ei înșiși se găsesc, aceasta numai pentru a dovedi că naționalitatea românilor din capitala Bucovinei se găsește pe o bază solidă.

Îmi permit a observa că publicul român din Cernăuți, care vizitează teatrul, cuprinde 200–300 capete. Cu străduințele acestea ale românilor din Cernăuți se urmăresc mai puțin scopuri sociale și încă mai puțin culturale, întrucât societatea românească se găsește pe o treaptă foarte primitivă. Aducerea acestei trupe aici oglindește unul din demersurile românilor băstinași, care se succed de câțiva ani încoace în mod sistematic, pentru a demonstra la toate ocaziile populației României învecinate apartenența Bucovinei românești: cu acest prilej se manifestă cu părere de rău tendința de a dovedi superioritatea culturală față de toți care nu aparțin elementului românesc sau cel puțin care nu colaborează cu românii.

Stând astfel lucrurile, refuzul autorizației pentru trupa românească ar însemna o jignire profundă și s-ar exploata ca atare de către conducătorii treburilor naționale și de aceea, călăuzit de aceste considerații, n-am respins, în februarie, prima cerere a Tardiniei, fiind de părere că ea va face deocamdată o încercare, deoarece în Bucovina existența trupelor teatrale nu este asigurată fără subvenții substanțiale. Dar întrucât ea repetă cererea și e evident că boierii mai sus amintiți, constituiți în comitet teatral, intenționează să aducă trupa în țară, cred că nu greșesc dacă înaintez cererea ei înaltului Minister spre rezolvare, având în vedere faptul că petiționara este cetățeană străină.

Prezidiul țării nu știe ce să facă. Legea teatrelor nu conține nici o dispoziție cu privire la cetățenii străini. Președintele crede că nu e potrivit a permite trupei să dea reprezentații fără autorizație și e sigur că trupa românească nu se va supune celei germane și poloneze. În Cernăuți nu există o clădire potrivită pentru teatru, ci numai un local într-un restaurant, care se folosește de obicei pentru reprezentații teatrale. De aceea, rugăm ca problema aceasta să se rezolve cât se poate de în grabă, deoarece localul trebuie transformat sau lărgit, ceea ce trebuie confecționat încă în cursul verii și anume parte pe cheltuiala așa-zisului comitet teatral român.

În afară de aceasta, ar fi nimerit ca, din considerații politico-polițienești, cererea ei (Fani Tardini) ar trebui respinsă. Totuși cred, că pentru moment persistă încă acele considerații care fac inoportună opoziția față de tendințele naționale și de aceea trebuie acordată autorizația pe timp de 6 luni, cu condiția ca reprezentațiile să aibă loc numai într-un local aprobat de oficialitate; în acest caz, îmi rezerv dreptul, având în vedere faptul că în Cernăuți există numai un singur local potrivit, să fixez numărul reprezentațiilor pe două într-o săptămână, aceasta pentru menajarea intereselor trupei germane și poloneze.

Președintele țării: Rudolf conte Amadei.

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

ANEXA 12

Czernowitz, 1864, Juli 19

*Cererea moșierilor români pentru accelerarea rezolvării cererii
doamnei Fani Tardini*

Hohes k. k. Landes-Präsidium!

Von der M-me Fany Tardini, Directorin der aus der letzten Saison hier wohlbekannten romanischen Theater-Gesellschaft, gegenwärtig in Kronstadt befindlich, soeben zu wiederholten Malen angegangen, haben wir die Ehre, das Ansuchen um die geneigte Erledigung ihres Concessions-Gesuches, während der nächsten Winter-Saison unter eigener Direction 40 romanische Theater-Vorstellungen in Czernowitz geben zu dürfen, zu wiederholen.

Wir erlauben uns zu bemerken, dass die Direktorin, M-me Fany Tardini nun nichts Neues hat, als was ihr bereits gewährt war, um die gleiche gesetzliche Bewilligung, wie im letzten Frühjahr, wo sie durch 4 Monate in Czernowitz Theater-Vorstellungen gab.

Der sittlich und ästhetische Werth dieser Letzteren, das musterhafte Verhalten der ganzen Theater-Gesellschaft und der grosze Zuspruch eines gewählten Publikums, sowie das erneuerte Engagement der Concessions-Werberin auf das allgemeine Verlangen des Letzteren, lieferten den Beweis, dass M-me Fany Tardini der ersten Concession sicht nicht unwürdig gezeigt hat.

Auch das siebenbürgische Landes-Gubernium nachm keinen Anstand, derzelben Kürzlich die gleiche Bewilligung für Kronstadt während des Sommers zu ertheilen.

Wir erlauben uns die weitere Bemerkung, dass die seitens Seiner Hochgeboren des Herrn Landes-Chefs im mündlichen Wege als anstandslos anerkannte und daher auch in Aussicht gestellte Konzessions-Bewilligung die Gefertigten sowie die übrigen zahlreichen Theatersubskribenten veranlaszt hat sofort auch den vorhandenen Theatersall zu miethen.

Eine so sehr verzögerte Bewilligung bei der vorgerückten Bauzeit kommt jedoch unter den bekannten obwaltenden Umständen, bei der Nothwendigkeit eines Zubaues zu jenem Theatersalle – zur allgemeinen Bequemlichkeit und Vermeidung der Feuergefährlichkeit desselben – in ihrer Wirkung einer Veweigerung der Concession ganz gleich.

Die Gefertigten sind jedoch der Überzeugung, dass das grosze einheimische romanische Publikum nicht geringeren Anspruch auf ein Theater in seinen eigenen Idiome haben dürfte als z. B. der geringe bruchtheil eines meist fremden Publikums auf ein polnisches Theater, wozu die Concession neuerlich ohne Schwierigkeit ertheilt wurde.

Die Gefertigten setzen zu viel Vertrauen in die Absichten des hohen Landespräsidiums, als dass sie an der gerechten Auffassung und Handhabung des vom höchsten Kaiserthron proklamierten Regierungsprinzips der Gleichberechtigung

der Sprachen, seitens unserer Landes-Behörde in dem vorliegenden Falle zweifeln möchte.

Blosz die verlängerte ziemliche ungewisheit für die zunächst beteiligten wegen des Zeitpunktes, sowie die vorgeschrittene Sommerzeit, nöthigt die Gefertigten um die geneigte endliche Erfolgung einer Entscheidung in einer Angelegenheit, für welche ein so klares, kaum einige Monate altes Präcedens vorliegt, höflich zu ersuchen, damit sie sich darnach zu richten wissen und eventuell im Falle eines ungünstigen Bescheides auch höchsten Ortes ihren Recurs zeitgerecht vorbringen können.

Czernowitz, den 14. Juli 1864

Nicolaus von Wassilko, Georg von Aywas, Basil Zotta, Elias von Wassilko, Johann von Wassilko aus Panka, Emanuel Styrce, Johann Costin, Alexander Kostin, Georg Ritter von Kostin, George Hormuzaki, Niko von Wassilko, Victor Styrce, Nicolaus Hormuzaki, Theodor Ritter von Buchenthal, Nikolaus von Kirste, Georg von Dzurzowan, Eugen Styrce.

Traducere:

Cernăuți, 1864, iulie 14

Înalt caes. regal Prezidiu al țării!

Rugați fiind de mai multe ori de către d-na Fany Tardini, directoarea trupei de teatru române bine cunoscută aici de la ultima stagiune încoace, în prezent aflătoare la Brașov, avem onoarea a repeta cererea pentru binevoitoarea rezolvare a cererii ei pentru primirea autorizației de a da, în Cernăuți, în cursul proximei stagiuni de iarnă, sub conducerea proprie a ei, 40 de reprezentații teatrale românești.

Ne permitem a menționa că directoarea, d-na Fany Tardini, n-a cerut nimic nou decât ceea ce îi fusese aprobat acum, adică aceeași aprobare legală ca în primăvara trecută, când a dat în Cernăuți, în curs de 4 luni, reprezentații teatrale.

Valoarea morală și estetică a acestora din urmă, purtarea exemplară a întregii trupe teatrale și numeroasa participare a unui public select, ca și reînviul angajament al solicitantei la cererea unanimă a acestuia din urmă, dau dovada că d-na Fany Tardini nu s-a arătat nevrednică de prima autorizație primită.

Și Guvernământul din Ardeal n-a găsit nici o piedică de a-i acorda în ultimul timp aceeași autorizație pentru Brașov pentru sesiunea de vară.

Ne mai permitem a remarca că subsemnații ca și ceilalți numeroși subscribenți ai teatrului ne-am simțit îndemnați să închiriem de îndată sala de teatru existentă în baza declarației orale a d-sale domnului șef al țării de recunoaștere a aprobării autorizației eliberate și a noii autorizații puse în vedere.

O aprobare atât de mult amânată este complet identică cu un refuz, având în vedere timpul înaintat și împrejurările existente cunoscute, ca și necesitatea de a adăuga accesoriile la acea sală de teatru, necesare pentru asigurarea comodității și evitarea pericolului de incendiu.

Dar subsemnații sunt convinși că numerosul public indigen român nu are mai puțină pretenție la un teatru în limba sa proprie, ca de exemplu frântura publicului, în majoritatea cazurilor străin, la un teatru polonez, căruia i s-a acordat acum din nou autorizația fără dificultate.

Subsemnații au prea multă încredere în intențiile înaltului Prezidiu al țării, încât să se îndoiască, în cazul de față, de concepția dreaptă și de aplicarea principiului de egalitate în drepturi a limbilor de către autoritatea țării noastre, principiu proclamat de însuși tronul imperial.

Chiar numai prelungirea termenului, ca și timpul verii înaintat, silește pe jos iscăliții să ceară cu respect publicarea hotărârii într-o problemă pentru care există un caz de precedentă limpede de acum câteva luni, aceasta pentru a se putea îndrepta lucrurile sau eventual a înainta locului prea înalt timp recursul în cazul unui răspuns nefavorabil.

Cernăuți, 14 iulie 1864,

Nicolai de Vasilco, Gheorghe de Aivas, Vasile Zotta, Ilie de Vasilco, Ioan de Vasilco din Panca, Emanuil Stârce, Ioan Costin, Alexandru Costin, Gheorghe cav. de Costin, Gheorghe Hormuzachi, Nico de Vasilco, Victor Stârce, Nicolai Hormuzachi, Teodor cav. de Buchental, Nicolai de Cârste, Gheorghe de Giurgiuvan, Eugen Stârce.

La 28 iulie 1864, Guvernământul Bucovinei a înaintat Ministerului Poliției cererea boierilor. Ministerul Poliției a răspuns cu adresa din 3 august 1864, lăsând în seama Guvernământului „rezolvarea meritorie“ a cererii (meritorische Erledigung).

ANEXA 13

Wien, 1864, Juli 20

*Adresa Ministerului de Poliție către Guvernământul Bucovinei
în care nu se împotrivește aprobării cererii doamnei Fani Tardini*

Das Polizei-Ministerium im Einvernehmen mit dem Staatsministerium findet prinzipiell gegen die willfahrende Entscheidung des Bukowiner Landes-Präsidiums in Bezug auf das Gesuch der Fany Tardini nichts einzuwenden, weil es sich nicht um die Errichtung einer stabilen Theaterunternehmung durch (eine) Ausländerin handelt, sondern nur um die Bewilligung zu einem Cyclus von theatralischen binnen einer Zeitperiode aufzuführenden Vorstellungen. Die Erledigung des Gesuches der Fany Tardini wird der kompetenten Schlussfassung des Bukowiner Landes-Präsidiums überlassen.

Traducere:

Viena, 1864, iulie 20

În înțelegere cu Ministerul de Interne, Ministerul de Poliție nu are, din principiu, nimic de obiectat împotriva eliberării unei autorizații din partea

Guvernământului Bucovinei solicitată de d-na Fani Tardini, întrucât nu-i vorba de înființarea unei întreprinderi teatrale de către o cetățeană străină, ci numai de o autorizație pentru un ciclu de reprezentații teatrale pentru o durată fixă. Rezolvarea cererii d-nei Fani Tardini se lasă în competența Guvernământului Bucovinei.

ANEXA 14

Czernowitz, 1864, August 1

Autorizația Guvernământului Bucovinei eliberată d-nei Fani Tardini

Es wird Ihnen die Bewilligung erteilt, in der Zeit vom 1. November 1864 bis Ende April 1865 allwöchentlich in Czernowitz zwei theatralische Vorstellungen in romanischer Sprache zu geben.

Bezüglich der Tage der Vorstellungen wollen Sie sich mit der deutschen und polnischen Gesellschaft des H. Sinnmayer ins Einvernehmen setzen.

Diese Bewilligung ist selbstverständlich nicht als eine förmliche Befugnis zur Errichtung einer stabilen Theaterunternehmung anzusehen.

Traducere:

Cernăuți, 1864, august 1

Vi se eliberează autorizația pentru a da în Cernăuți reprezentații teatrale în limba română, în două zile pe săptămână, pentru durata de la 1 noiembrie 1864 până la sfârșitul lunii aprilie 1865.

Pentru fixarea zilelor de spectacole binevoii a lua contact cu întreprinderea germană și polonă a d-lui Sinnmayer.

Această autorizație nu va fi socotită drept un permis pentru înființarea unei întreprinderi teatrale stabile.

ANEXA 15

Czernowitz, 1864, November 18

Directorul Poliției, Dits, raportează Guvernământului Bucovinei că a rezervat, pentru reprezentațiile trupei d-nei Fani Tardini, zilele de luni și marți

Der Polizeidirektor berichtet, dass das angeordnete Uebereinkommen zwischen Fanny Tardini und Sinnmayer betreffs die Theatervorstellungen trotz wiederholter Versuche nicht erzielt werden konnte. Er schreibt die Schuld der Fanny Tardini zu. Von der romanischen Theaterunternehmung werden an Sinnmayer die überspanntesten Forderungen gestellt, auf welche derselbe ohne seinen Ruin evident herbeizuführen keineswegs eingehen konnte. So wurde demselben die Überlassung aller Sonntage, Montage und Donnerstage, somit der einträglichsten Abende angesprochen, ferner demselben die Benützung des Mikulischen Theatersaales bloß gegen das übermäszige Entgelt von 25 fl. Täglich oder 400 fl. Monatlich zugestanden.

Die Anerbiethungen Sinnmayers waren günstiger. Derselbe war geneigt, der romanischen Theaterunternehmung 3 Spieltage in der Woche, darunter jeden 3. Sonntag zuzugestehen und für dieses Zugeständnis die Benützung des Theatersaales gegen von monatlich 80 fr. österreichischer Währung zu beanspruchen.

Da kein Uebereinkommen zu erzielen war, hat der Polizeidirektor für die romanische Theatergesellschaft den den Montag und Dienstag in jeder Woche als Spieltage entschieden.

Traducere:

Cernăuți, 1864, noiembrie 18

Directorul de Poliție raportează că învoială ordonată între Fani Tardini și Sinnmayer referitor la reprezentațiile teatrale nu a putut fi încheiată cu toatele repetate încercări. El atribuie vina doamnei Fani Tardini. Din parte trupei românești s-au formulat față de Sinnmayer cele mai exagerate pretenții, pe care el nu le putea accepta fără a se ruina. Astfel, i s-au cerut cedarea tuturor zilelor de duminică, luni și joi, adică seriile cele mai rentabile, iar folosirea sălii de teatru a lui Mikuli i s-a cedat numai în schimbul sumei de 25 fl. pe zi sau 400 fl. pe lună.

Ofertele lui Sinnmayer erau mai favorabile. El a fost dispus să cedeze trupei românești trei seri de spectacole pe săptămână și tot a treia duminică și să folosească în schimb sala de teatru cu prețul de 80 fl. valuta austriacă pe lună.

Neputându-se obține nici o învoială, Directorul de Poliție a dispus rezervând trupei românești zilele de luni și marți pe săptămână.

Czernowitz, 1865, Februar 4

Cererea d-nei Fani Tardini pentru obținerea unei noi stagiuni de teatru

Hohes k. k. Landes-Präsidium!

Da der Wunsch allenthalben laut geworden ist, damit ich noch fernerhin und zwar in der 2. Hälfte des Jahres 1865 und in der 1. Hälfte des Jahres 1866 meine theatralischen Vorstellungen in romanischer Sprache fortsetzen und mit diesen zugleich solche in dsutscher Sprache in Verbindung bringen möchte, so nehme ich mir die Freiheit das hohe k. k. Landes-Präsidium in Erwägung, dasz meine theatralischen Vorstellungen in romanischer Sprache sowohl des inneren Gehaltes der aufgeführten Stücke, als auch wegen der Art und Weise ihrer Aufführung allgemein Anklang gefunden haben, in Erwägung ferner, dasz die von mir engagierte romanische Truppe zur gröszen Zufriedenheit sowohl der Privaten als auch der hohen k. k.-Behörden beigetragen hat, in Erwägung endlich, dasz ich der deutschen Sprache vollkommen mächtig bin und anlangend die deutsche Bühne die genaueste Kenntnis besitze, demnach die berechtigte Hoffnung aussprechen kann, dasz die von mir aufzuführende deutsche Vorstellung wir nicht minder die von mir

zu engagierende deutsche Truppe allgemein befriedigen wir, ehrfurchtsvoll zu bitten, mir die Konzession zur Aufführung theatralischer Vorstellungen in romanischer und deutscher Sprache für die Dauer eines Jahres, d. i. für die Zeit vom 1. Juli 1865 bis dahin 1866 gnädigst ertheilen zu wollen.

F. Tardini

Traducere:

Cernăuți, 1865, februarie 4

Înalt c. r. Prezidiu al țării!

Manifestându-se dorința generală ca să continui cu reprezentațiile mele în limba română și în jumătatea a doua a anului 1865 și în jumătatea primă a anului 1866 și în legătură cu ele să dau reprezentații și în limba germană, îmi iau libertatea să rog respectuos Înaltul c. r. Prezidiu al țării să binevoiască a-mi acorda autorizația pentru reprezentații în limba română și germană pentru durata unui an, anume pentru timpul de la 1 iulie 1865 până la 1 iulie 1866, indicând în sprijinul cererii mele următoarele fapte:

Reprezentațiile mele date în limba română au găsit răsunet în public atât în urma conținutului pieselor reprezentate, cât și din pricina felului cum ele au fost reprezentate.

Trupa românească angajată de mine a avut o comportare ireproșabilă atât în viața particulară cât și față de înaltele c. r. autorități.

Stăpânesc perfect limba germană și sunt la curent cu creațiile teatrului german.

Aceste momente mă fac să sper că atât reprezentațiile germane ce urmează a fi date, cât și trupa germană ce o voi angaja, vor satisface pretențiile publicului.

F. Tardini

Czernowitz, 1865, März 11

*Raportul Directorului de Poliție, Dits, despre cererea d-nei Fani Tardini
din 4 februarie 1865*

Polizeidirektor ist für die Erteilung der Konzession an Fani Tardini.

Die Direktorin der romanischen Theatergesellschaft Frau Fani Tardini – zu ihrem Lobe halte ich es für meine pflicht zu erwähnen – hat seit November 1864 bis zum heutigen Tag ihre eingegangenen Verbindlichkeiten gegenüber dem Publikum pünktlich eingehalten und die bestehenden Vorschriften genau eingehalten und mit ihrer Gesellschaft während dieser Zeit eine derart musterhafte Ordnung aufrechterhalten, dasz nicht die geringste miszliebige Wahrnehmung gemacht wurde.

Frau Fani Tardini ist bemittelt und, falls sie die Konzession auch für deutsche Vorstellungen bekommen wird, sie sich sogleich nach Wien begeben wird, um die

neusten und besten Theaterstücke und eine vollkommen entsprechende Gesellschaft für die nächste Wintersaison zu engagieren, um das Publikum in jeder Beziehung zu befriedigen.

Traducere:

Cernăuți, 1875, martie 11

Directorul de Poliție recomandă cererea d-nei Fani Tardini.

Doamna Fani Tardini, directoarea trupei românești – țin de datoria mea să menționez, spre lauda ei – a împlinit exact din noiembrie 1864 începând până în ziua de astăzi obligațiile ei față de public, respectând totodată și prescripțiile existente și a păstrat în acest timp cu trupa ei o ordine atât de exemplară, încât nu s-a putut observa nici cea mai mică abatere.

Doamna Fani Tardini posedă mijloace și dacă va primi autorizația și pentru reprezentații în limba germană, va pleca de îndată la Viena, ca să achiziționeze cele mai noi și mai bune piese de teatru și să angajeze pentru proxima stagiune de iarnă o trupă perfect corespunzătoare, ca să satisfacă cerințele publicului în toată privința.

Definitiva rezolvare a cererii doamnei Fani Tardini din 4 februarie 1865

Czernowitz, 1865, März 22

Bukowiner Landes-Präsidium an Frau Anna Tardini.

Ihr Gesuch wird nur insoferne (genehmigt), als ihr bis Ende Dezember 1865 die Konzession für einige Theatervorstellungen in jeder Woche nur in romanischer Sprache verlängert wird.

Traducere:

Cernăuți, 1865, martie 22

Prezidiul țării Bucovinei către doamna Anna Tardini.

Cererea D-voastră se aprobă numai astfel, că i se prelungește autorizația până la sfârșitul lui decembrie 1865 pentru câteva reprezentații teatrale de fiecare săptămână, vezi bine, numai în limba română.

Czernowitz, 1865, April 4

Cererea d-nei Fani Tardini prin care solicită o prelungire a autorizației până la sfârșitul lunii mai 1866

Hohes k. k. Landespräsidium!

Mit dem Erlasze des hohen k. k. Landespräsidiums vom 22. März 1865 Zahl 731 wurde mir die bereits in einem früheren Erlasz erteilte Bewilligung zur Aufführung von Vorstellungen in jeder Woche in romanischer Sprache bis Ende

Dezember 1865 verlängert und für diese Vorstellungen die gleiche Anzahl und dieselben Tage in der Woche reserviert. In Erwägung, dasz ich von dieser hohen Bewilligung durch die Sommermonate keinen Gebrauch machen kann, zumal mir nicht bewilligt wurde, auch Vorstellungen in deutscher Sprache zu geben, in Erwägung, dasz ich also erst ungefähr Mitte Oktober laufenden Jahres die Aufführungen in romanischer Sprache beginnen kann, dann dasz ich ein Abonament, das im Oktober zu beginnen und im Mai zu endigen hat, eingegangen bin, ich daher die weite Reise mit meiner Truppe Bukarest nicht antreten kann, ohne früher die Garantie zu haben, dasz es mir gestattet sein werde, das einzugehende Abonament zu beenden, erlaube ich mir das hohe k. k. Landespräsidium angelegentlichst zu bitten, mir die mit obcitiertem hohe Erlasse bewilligte Cocession unter denselben Bedingungen bis Ende Mai 1866 um so mehr verlängern zu wollen, als ja auch, wie es allgemein velautet, Herr Sinnmayer – Modrzyewski die Cocession für Aufführung von Vorstellungen in deutscher und polnischer Sprache bis Ende Mai 1866 erhalten hat.

F. Tardini

Traducere:

Cernăuți, 1865, aprilie 4

Înalt caes. reg. Prezidiu al țării!

Cu decretul Înaltului caes. reg. Prezidiu al țării din 22 martie 1865 nr. 731 mi s-a prelungit termenul pentru reprezentații teatrale în limba română până la sfârșitul lunii decembrie 1865, rezervându-mi-se pentru ele același număr de reprezentații și aceleași zile pe săptămână.

Dar considerând că nu mă pot servi de această înaltă autorizație în cursul lunilor de vară, mai cu seamă că nu mi s-a permis să dau reprezentații și în limba germană:

Considerând că nu voi putea începe seria reprezentațiilor în limba română decât pe la mijlocul lunii octombrie a. c.,

Mai având în vedere, că am încheiat un contract, potrivit căruia sunt obligată să încep stagiunea în luna lui octombrie și s-o termin în luna lui mai 1866,

Mai având în vedere, că nu pot întreprinde cu trupa mea călătoria de la București fără garanția prealabilă că-mi va fi îngăduit să-mi execut obligațiile decurgând din contract,

Îmi permit să rog, cu acest prilej, Înaltul c. r. Prezidiu al țării să binevoiască a-mi prelungi, până la sfârșitul lunii mai 1866, în aceleași condiții, autorizația eliberată cu decretul sus citat, aceasta cu atât mai mult cu cât domnului Sinnmayer-Modrzyewski i s-a eliberat o asemenea autorizație pentru reprezentații în limba germană și poloneză până la sfârșitul lunii mai 1866.

F. Tardini

Cererea a fost aprobată.

Cernăuți, 1865, aprilie

Scrisoarea de mulțumire a „Societății pentru Cultură” adresată d-nei Fani Tardini

Doamnei Fani Tardini, Directoarea Teatrului Român în Cernăuți

Prea onorată Doamnă!

Comitetul „Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” a însărcinat pre subscrisul cu plăcuta datorie de a fi interpret al simțimentelor lui față cu fapta-Vă generoasă și acesta se simte fericit de a vă putea spune, prea onorată Doamnă, cum că recunoștința Societății pe cât era de profundă în anul trecut, pe atât au câștigat în putere văzând cu ce nobilă abnegare de sine și cu ce zel înfocat național mai presus de toată lauda ați dat și est an dovadă, că misiunea Domniei Voastre ca directorie a unui teatru român o înțelegeți în sensul cel mai nalt, adică al dezvoltării artei și culturai naționale și o urmăriți numai condusă de dorința fierbinte a sprijini tot ce este frumos, nobil și național.

Primiți dar, prea onorată Doamnă, espresiunea cea mai călduroasă și adânci mulțămite a Comitetului pentru folosul strălucit ce ați mijlocit societății noastre literare prin sacrificiul însemnat al frumoasei reprezentațiuni dramatice dată de Domnia Voastră cu atâta nobilă și pilduitoare desinteresare în 15/27 mart 1865.

Numele Domniilor Voastre va rămâne purure în mijlocul nostru înconjurat de adevărată stimă, dragoste și recunoștință.

Vă închin omagiul deosebitei mele considerațiuni cu care sunt, prea onorată Doamnă, al Domniei Voastre plecat serv.

Președinte, G. Hormuzachi

Secretar, Ambrosie Dimitroviță

Teodor Balan, *Historische Theaters in der Bukowina (1858–1913)*

(Zusammenfassung)

Teodor Balan (1885–1972) ist einer der Bukowiner Historiker aus der Zwischenkriegszeit, der durch eine regge wissenschaftliche Tätigkeit, neben den gedruckten Werke, eine grosse Anzahl Studien, Monographien und Dokumente, die zum Kulturgut mancher Institutionen im Land geworden sind, hinterlassen hat.

Zwei seiner Manuskripte, die im National-Archiv Bukarest aufbewahrt sind, erforschen das rumänische und das deutsche Theater in der Bukowina.

Zu Beginn veröffentlichen wir, eine Monographie (im zwei Teile) des rumänischen Theaters in der Bukowina zwischen 1858 und 1913.

Der erste Teil ist eine allgemeine Darlegung worin Plakate und Namen der Schauspieler beigefügt sind. Diese Darlegung wird im zweiten Teil mit Dokumente die über die Leiter der Theater Truppen Nicolai Doroșan, Mihail Dimancea, Fani Tardini und dessen Unternehmen um die notwendigen Genehmigungen für die Veranstaltungen bei den Behörden zu erlangen, ergänzt.

„TRIBUNA” ȘI PRESA BUCOVINEANĂ

D. VATAMANIUC

Congresul organizat de studenții români de la Universitatea din Viena, la propunerea lui Mihai Eminescu, își ține lucrările în carul Serbării de la Putna, din august 1871. Congresul ia hotărârea ca „tinerii”, cum își spuneau cei din generația lui Eminescu, să-și desfășoare activitatea politică în provinciile românești – Transilvania, Bucovina, Basarabia – atunci sub stăpânirea imperiilor vecine, sub deviza luptei pentru unitatea culturală a tuturor românilor. Se hotărăște, tot atunci, să se înființeze și un organ central de presă, prin care să se ducă această luptă și se alese ca sediu, pentru el, Sibiul, nu la întâmplare. Aici activa Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), înființată în noiembrie 1861, și ieșea, tot aici, „Telegraful român”, fondat de Andrei Șaguna în noiembrie 1853, cel mai vechi ziar românesc, cu o apariție până în zilele noastre. Congresul studențesc a hotărât să încredințeze conducerea acestui organ central de presă lui Ioan Slavici, președintele Comitetului de organizare a Serbării de la Putna din august 1871, scriitor cunoscut și ziarist cu prestigiu în cultura română.

Cotidianul propus la Congresul studențesc de la Putna se înființează la Sibiu, cu titlul „Tribuna”, în 14/26 aprilie 1884, sub conducerea lui Ioan Slavici și avea să înscrie o epocă în presa românească.

Pregătirile pentru înființarea „Tribunei” au durat destul de mult și le-am prezentat pe larg în monografia consacrată lui Ioan Slavici¹, încât nu reluăm toată informația de acolo, cum vom face și mai departe. Să amintim, totuși, că viitorii fondatori ai „Tribunei” s-au grupat în jurul „Telegrafului român”, în speranța că îl puteau transforma, dintr-o publicație religioasă, în una politică, ceea ce nu s-a întâmplat. Concomitent cu activitatea la „Telegraful român”, ei scot „Foișoara «Telegrafului român»”, în care critică în termeni severi etimologismul, principală piedică în lupta pentru unitatea culturală și adoptă în scriere ortografia fonetică, în uz în cea mai mare parte a poporului român.

„Tribuna” se deschide, cum era în practica vremii, cu un apel *Către publicul român*, căruia îi urmează editorialul pragmatic, venind din partea redacției.

¹ D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, Editura Academiei, 1968, p. 269–281. Consacrăm „Tribunei” o secțiune monografică în care prezentăm: 1. *Întemeierea „Tribunei”*; 2. *Orientarea politică*; 3. *Instituțiile de peste munți*; 4. *Procese de presă*; 5. *Mișcarea literară*; 6. *La Vaș, în temniță*; 7. *Din nou în luptă*, p. 269–366.

Imperiul Austro-Ungar este declarat stat poliglot, se denunța pactul dualist din 1867 și se revendică autonomia Transilvaniei. Se invocă „tradiționala alipire către tron”, ca o măsură împotriva politicii guvernelor de la Budapesta față de români și popoarele din Ungaria. „Tribuna” se anunță și ca un „centru de lucrare literară” pentru toți românii. Să menționăm că ținuta grafică a cotidianului sibian, asemănătoare cu cea din presa occidentală, conferea ziarului o individualitate evidentă în contextul presei transilvănene, iar titlul „Tribuna”, ales de Ioan Bechnitz, va face o carieră neașteptată în presa română.

Conducerea „Tribunei” considera că în activitatea în care se angaja sub deviza luptei pentru unitatea culturală să fie integrată și presa bucovineană. Se avea în vedere faptul că Bucovina era, la acea dată, ducat, cu statut autonom și trimitea deputați în Parlamentul din Viena. Aceștia aveau un cuvânt greu de spus în apărarea drepturilor românilor. Sunt aspecte asupra cărora nu s-a stăruit până acum și ar merita un studiu special.

Director al „Tribunei”, Ioan Slavici se adresează intelectualilor din Bucovina, foștilor săi colegi la Universitatea din Viena și participanți, cu rol important, în organizarea Serbării de la Putna din 1871, să facă front comun în lupta pentru unitatea culturală a poporului român. Vasile Morariu, fiul lui Silvestru Morariu, mitropolitul Bucovinei, da curs acestei invitații, în numele Societății politice „Concordia”. „Ne-am bucurat foarte de publicarea «Tribunei» – îi scrie Vasile Morariu lui Ioan Slavici, în 26 iulie 1884 – mai ales că avem speranță comună. Această foaie va avea și pentru noi un interes mare”². Din aceeași scrisoare aflăm că Vasile Morariu își începe colaborarea la „Tribuna” cu prezentarea dezbatărilor din Dieta bucovineană.

Cercetătorii insistă, pe bună dreptate, asupra faptului că înființarea la Sibiu a Asociațiunii Transilvane..., în 1861, a constituit un îndemn și pentru intelectualii bucovineni să treacă la forme organizate în activitatea lor pe tărâm cultural. Un grup dintre ei înființează, la inițiativa lui I. G. Sbiera, viitorul profesor de română de la Universitatea din Cernăuți, Reuniunea Română de Leptură, în 19 aprilie/1 mai 1862, transformată în 1865 în Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, ca să desfășoare, paralel cu Asociațiunea Transilvană, o activitate rodnică până în zilele noastre.

Intelectualii din Bucovina înființează și ei o publicație, care să constituie, după exemplul „Tribunei”, un centru de activitate culturală și implicit și politică. Matei Lupu scoate la Suceava, din 15 mai 1886, „Revista politică”, menită să apere, cum se arată în apelul *Către publicul român*, „poziția românilor în viața publică din Bucovina și să ție la sentimentul lor de solidaritate”. Programul revistei

² Scrisoare datată: Cernăuți, 26 iulie 1884. Se păstrează la Biblioteca Academiei Române, sub cota S 50 (I)/XXXII. Am prezentat-o, cu comentarii, în *Ioan Slavici. 1848–1925. Bibliografie*, elaborată în colaborare cu Teofil Bugnariu și Ioan Domșa și tipărită la București, Editura Enciclopedică Română, 1973, p. 426. În volum în E. Glück, G. Neamțu, D. Vatamaniuc, *Studii și documente privind activitatea lui Ioan Slavici*, II, Arad, 1976, p. 17–18. Volum litografiat, în două părți.

este „tribunist”, cu o deschidere largă spre viața culturală. Se insistă, în mai multe rânduri, asupra legăturilor între revista bucovineană și cotidianul sibian.

Intellectualii din Bucovina se pregătesc încă din 1886 să scoată și un ziar, care să reflecte mai viu viața politică și cea culturală din provincia de sub stăpânirea habsburgică. Întemeiază la Cernăuți, în 2/14 mai 1891, în plină desfășurare a acțiunii memorandiste, „Gazeta Bucovinei”, prin unirea cu „Revista politică” și sub egida Societății politice „Concordia”. „Gazeta Bucovinei”, noua publicație, se deschide, cum face și „Tribuna”, cu un apel *Către publicul român*, de astă dată din Bucovina și tot după exemplul cotidianului sibian, publică *Programul nostru* din partea conducerii ziarului. Se invocă „alipirea către tron”, cum face și „Tribuna” pentru aceleași motive, se declară pentru apărarea autonomiei Bucovinei, obținută după evoluția din 1848 și pentru promovarea „spiritului de solidaritate în toate afacerile naționale”. „Gazeta Bucovinei” reproduce, încă din primul număr, *Diploma împăratească din 9 decembrie 1862*, invocată frecvent și de cotidianul sibian. „Gazeta Bucovinei” scoate și un supliment, *Foaia sateanului*, în 1891, care amintește de *Foaia poporului*, întemeiată la Sibiu, în 1892.

Presa bucovineană este sub raport politic și cultural „tribunistă”. Important, în egală măsură, este și un alt aspect. Conducerea Societății politice „Concordia” stăruie ca ziarul „Gazeta Bucovinei” să fie condus de un „tribunist”, pentru motive ușor de înțeles. Este trimis, de la Sibiu, Pompiliu Pipoșiu, redactor la „Tribuna” în mai multe rânduri. Societatea politică „Concordia” îi încredințează conducerea, ca director al „Gazetei Bucovinei” și al „Foi sateanului”. Editor figurează Modest, cavaler de Grigorcea, iar redactor răspunzător, Vasile Marco. Conducerea Societății politice „Concordia” îi încredințează lui Pompiliu Pipoșiu, în noiembrie 1892, conducerea ziarului ca director și ca editor. Vasile Morariu îi scrie lui Ioan Slavici în 18/30 noiembrie 1892 că Societatea politică „Concordia”, i-a trecut lui Pompiliu Pipoșiu toată răspunderea pentru „Gazeta Bucovinei”, care ducea mai departe „politica inaugurată de el”³. Cu alte cuvinte cea „tribunistă”.

Pompiliu Pipoșiu încetează din viață în 25 ianuarie/6 februarie 1893, la numai 33 de ani. „Gazeta Bucovinei” consacră fostului său director o prezentare elogioasă, „model de om” politic, care lasă moștenire o bogată activitate publicistică. De aici aflăm că editorialele dintre 2/14 mai 1891 și 6/18 ianuarie 1893 erau scrise de el⁴. Este obligația noastră morală să le tipărim și în volum.

Societatea politică „Concordia” se adresează din nou lui Ioan Slavici, întors la București, în martie 1890, și lui Septimiu Albini, care preluase conducerea cotidianului sibian, să-i trimită un „tribunist”, căruia să i se încredințeze conducerea ziarului într-un moment când se pregătea procesul *Memorandului*. Ioan Slavici îl propune, în înțelegere cu Septimiu Albini, pe Ghiță Popp, originar din

³ Scrisoare datată: Cernăuți, 18/30 noiembrie 1892. Se păstrează la Biblioteca Academiei Române, sub cota S 50(2)XXXII. Prezentată în Ioan Slavici. *Biobibliografie*, p. 440. Tipărită în volum în *Studii și documente*, II, p. 132–133.

⁴ „Gazeta Bucovinei”, III, nr. 8, 28 ianuarie/9 februarie 1893, p. 1.

Luduș, cu studii la Universitatea din Budapesta și specialist în limba germană. Se făcuse cunoscut prin *Horia*, tragedie istorică, în versuri, în cinci acte, tipărită la Budapesta, în 1891⁵. Vasile Morariu îl informează pe Ioan Slavici, în 3/15 februarie 1893, că Societatea politică „Concordia” acceptă propunerea și îi comunică condițiile, foarte avantajoase în care i se oferea conducerea ziarului⁶. Ghiță Popp (1864–1915) nu acceptă propunerea. Profesor de română și germană la Brașov, intră în conflict cu administrația maghiară și trece în România.

Conducerea „Gazetei Bucovinei” o ia Gheorghe-Bogdan Duică, ca director, în 22 aprilie/4 mai 1893, proprietar rămâne Societatea politică „Concordia”, iar redactor responsabil, în continuare, Vasile Marco⁷. Personalitate cu rol important în activitatea „Tribunei”, Gheorghe Bogdan-Duică conduce „Gazeta Bucovinei” în linia predecesorului său, până în 24 iulie/5 august 1894⁸. Activitatea sa la conducerea ziarului bucovinean prezintă o importanță aparte și în altă privință. Comentează într-o suită de articole lucrarea lui Ioan Budai-Deleanu, *Scurte observări asupra Bucovinei*⁹ și elaborează lucrarea *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, tipărită la Sibiu, în 1895¹⁰. Este a treia lucrare după cea a lui Ioan Budai-Deleanu din 1813, *Scurte observații asupra Bucovinei*¹¹, și cea a lui P. S. Aurelian, *Bucovina. Descriere economică*¹², tipărită la București, în 1876.

„Gazeta Bucovinei” este încredințată, după plecarea lui Gheorghe Bogdan-Duică, succesiv, lui Eusebie Ștefanelli, Zaharia și Dionisie Voronca, Mihai Teliman și Dimitrie Bucevschi – care nu se abat de la programul „tribunist” – până în 6/18 aprilie 1897, când ziarul își încetează apariția.

Conducerea „Gazetei Bucovinei” își ține la curent cititorii cu pregătirile care se făceau pentru „procesul monstru” al memorandiștilor și trimite „fraților noștri” și „frunțașilor bravi întreaga comoară de iubire”¹³. Osândirea memorandiștilor în

⁵ Ghiță Popp, *Horia*. Tragedie istorică în 5 acte. Edițiunea Societății „Petru Maior” a Junimii studioase din Budapesta. Budapesta, Tiparul Institutului Tipografic din Sibiu, 1891. Tragedia este întâmpinată cu rezerve de Gh. Bogdan-Duică, cum arată C. Berariu, care îi consacră în „Gazeta Bucovinei” o *Dare de seamă*, în cinci numere (I, nr. 60, 24 noiembrie/6 decembrie 1891 – nr. 65, 12/24 decembrie 1891). Face vinovată tragedia de lipsă de fantezie și de scene naive și comune. Tragedia se retipărește în SUA, la Cleveland – Ohio, în 1900.

⁶ Scrisoarea datată: Cernăuți, 3/15 februarie 1893. Se păstrează în Biblioteca Academiei Române sub cota S 50(3)/XXXII. Prezentată în Ioan Slavici. *Biobibliografie...*, p. 440. Tipărită în volum în *Studii și documente...*, II, p. 132–133.

⁷ „Gazeta Bucovinei”, III, nr. 31, 22 aprilie/4 mai 1893, p. 2.

⁸ *Ibidem*, IV, nr. 58, 24 iulie/5 august 1894, p. 3.

⁹ *Ibidem*, nr. 8, 27 ianuarie/8 februarie 1894 – nr. 23, 20 martie/1 aprilie 1894.

¹⁰ Gh. Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, Institutul Tipografic, 1895.

¹¹ Ioan Budai-Deleanu, *Kurzgefasste bemerkungen über Bukowina* („Scurte observații asupra Bucovinei”). În *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*. Ediție bilingvă, îngrijită, cu introducere, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici. Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 378–425.

¹² P. S. Aurelian, *Bucovina. Descriere economică*, însoțită de o hartă, București, Tipografia Laboratorilor Români, 1876.

¹³ „Gazeta Bucovinei”, II, nr. 30, 14/26 aprilie 1894, p. 1–2.

procesul de la Cluj, din mai 1894, este comunicată „Gazetei Bucovinei” printr-o telegramă trimisă la încheierea ședinței¹⁴. Ioan Rațiu declară în fața instanțelor judecătorești maghiare: „Existența unui popor nu se discută, se afirmă”. Cuvinte memorabile și de neuitat.

Congresul naționalităților la care participă românii, sârbii și slovacii își ține lucrările la Budapesta, în 10 august 1895. Stabilește programul, în mai multe puncte, în lupta pe care să o ducă, împreună, împotriva stăpânirii dualiste. „Gazeta Bucovinei” consacră Congresului naționalităților un număr special și reproduce integral programul, pe care îl însoțește cu comentariu. Apreciază lucrările sale ca un eveniment de cea mai mare însemnătate în viața politică europeană¹⁵. O lună după încheierea Congresului naționalităților, memorandiștii sunt eliberați din închisoare.

Presa bucovineană ocupă un loc important în lupta „tribuniștilor”, politică și pentru unitatea culturală și ilustrează, nu se poate mai clar, că ea se ducea și dincolo de hotarele de atunci ale provinciei. Ioan Slavici îi atrage atenția lui Septimiu Albini, redactorul „Tribunei”, să nu piardă din vedere rolul presei bucovinene în desfășurarea viitoare a evenimentelor politice. „Mă înțelegeți tot atât de bine, ca noi [cei din România] – îi scrie Ioan Slavici, în 28 ianuarie/9 februarie 1893 – cât de important e să păstrăm pozițiunea pe care ne-am creat-o în Bucovina și ca «Gazeta Bucovinei» să rămână în strânsă legătură cu «Tribuna», căci orișicât s-ar codi boierimea bucovineană, nu mai poate să fie departe timpul când va susține programul croit în înțelegere cu noi”¹⁶. Cuvinte profetice, care se vor împlini în 1918.

Die „Tribuna” und die bukowinische Presse

(Zusammenfassung)

Der Verfasser schildert das Unternehmen zur Gründung der Zeitschrift „Tribuna” die seit 1884 unter der Leitung von Ion Slavici in Hermannstadt erscheint. Gleichfalls, werden die Bestrebungen der Führung dieser Zeitschrift zur Einbeziehung im Kampf für die kulturelle Einheit aller rumänen, der bukowinischen Presse, analysiert.

Man berücksichtigte die Tatsache, dass die Bukowina zu jener Zeit, ein Herzogtum mit autonomen Status war und Abgeordnete im Wiener Parlament sandte, die ein mächtiges Wort zur verteidigung der Rechte der rumänischen Bevölkerung sprechen konnten. Dien Intellektuellen haben die Zeitschriften „Revista Politică” (15 Mai 1886) und „Gazeta Bucovinei” (14 mai 1891) beeinflusst, dessen Inhalt war im Seine der „Tribuna” und bildeten den Mittelpunkt der kulturellen und politischen Tätigkeit.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 38, 15/27 mai 1894, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, V, nr. 61–62, 6/18 august 1895, p. 1–4.

¹⁶ Scrisoare datată: București, 28 ianuarie/[9 februarie] 1893. Se păstrează la Biblioteca Academiei Române, sub cota 27 437. Prezentată în Ioan Slavici. *Biobibliografie...*, p. 415. Tipărită în volum în *Studii și documente...* I, p. 127–128.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

SOCIETĂȚI CULTURALE ROMÂNEȘTI DIN BUCOVINA PÂNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

SIMINA-OCTAVIA STAN

Până în 1775, teritoriul numit de austrieci Bucovina, a fost parte integrantă a spațiului românesc și aparținea Țării de Sus a Moldovei, cuprinzând întreg ținutul Cernăuți și cea mai mare parte a ținutului Suceava, cu fostele ocoale domnești Câmpulung pe Ceremuș și Câmpulung-Moldovenesc. Până la această dată, nu a existat o țară numită Bucovina. Cuvântul „bucovina”, provenind din termenul slavon „buc”, apare în documentele Evului Mediu de douăzeci și cinci de ori, utilizat în întreg spațiul românesc cu înțelesul de „pădure de fagi, făget”. Termenul apare pentru prima dată într-un document emis de Petru I Mușat, domnul Moldovei, la 30 martie 1392, prin care dăruiește lui Ionaș Viteazul trei sate aflate pe apa Siretului, mai sus de „bucovina cea mare”¹. Imediat după anexare, s-au folosit diferite denumiri: *Moldova austriacă*², *Moldova turcească*, *Moldova imperială*, cea mai răspândită fiind cea de *Cordon* sau *Cordon*³ și abia după 1786 s-a impus toponimul *Bucovina*, pentru a putea distinge cât mai bine noul teritoriu de Moldova.

În Bucovina, în momentul ocupării de către austrieci, viața spirituală era în plin avânt, astfel că noua stăpânire nu a găsit o populație românească lipsită de știință de carte, ci o populație care frecventa aceleași tipuri de școli pe care le întâlneau și în restul Moldovei la jumătatea secolului al XVIII-lea.

În perioada următoare, autoritățile habsburgice au inițiat o puternică acțiune de colonizare, organizată și sistematică, noii veniți primind loturi de pământ, scutiri de dări și taxe etc., ceea ce le-a permis o consolidare a poziției lor în cadrul economiei⁴, apoi și pe plan social-politic și cultural.

Agravarea contradicțiilor sociale și naționale a determinat, în 1848, o puternică mișcare revoluționară și în Bucovina, cu caracter social și național, în

¹ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. 1, (1774–1864), București, Editura Academiei Române, 1993, p. 113.

² Mircea Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, p. 20.

³ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 110.

⁴ Emlian-Dan Petrovici, *Repertoriul societăților cultural-naționale românești din Bucovina (1848–1918)*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XX, 1993, p. 219.

urma căreia au fost înfăptuite unele reforme, iar ceva mai târziu Bucovina a devenit un ducat autonom în cadrul monarhiei habsburgice. Cu toate acestea, românii au continuat să fie menținuți într-o stare de inferioritate economică⁵, fiind și slab reprezentați în administrație și justiție.

În secolul al XIX-lea, politica de deznaționalizare a românilor s-a manifestat mai ales în domeniul învățământului, al culturii în general. Școala a fost privită ca un instrument de întărire a dominației habsburgice, prin intermediul căreia trebuiau aplicate toate măsurile pentru germanizarea noii provincii. Școlile primare înființate în Bucovina, cu limba germană de predare, au fost puse, între 1816 și 1850, sub conducerea Consistoriului romano-catolic din Lemberg, care a intensificat procesul de catolicizare. Din 1850 până în 1869 școala a trecut sub conducerea Consistoriului ortodox din Cernăuți, în această perioadă sporind eforturile pentru crearea unor școli românești. Intelectualii români au pornit o intensă campanie prin publicații, broșuri, memorii, iar după 1860, în cadrul societăților culturale ce se vor înființa.

După înlocuirea guvernului federalist cu unul centralist, la 26 februarie 1861 a fost promulgată noua Constituție care prevedea, asemenea Constituției din 4 martie 1849, separarea Bucovinei de Galiția și constituirea ei într-o țară de coroană, autonomă, cu titlul de Ducat. Și în Bucovina au avut loc noi alegeri pentru Dietă, iar în condițiile în care majoritatea a fost centralistă, președinte al Dietei confirmat Căpitan al țării, a fost ales istoricul Eudoxiu Hurmuzachi⁶.

S-a creat astfel cadrul politic favorabil dezvoltării vieții social-politice a românilor bucovineni, iar la scurt timp și cel legal, prin promulgarea Legii întrunirilor, din 15 noiembrie 1867, care reglementa activitatea oricărei societăți culturale sau politice⁷, organizatorii unor astfel de manifestări trebuind să solicite în scris aprobarea autorităților, obligându-se să susțină întrunirea în limita prevederilor statutare ale societății.

Preocupările culturale de la 1848 vor fi preluate și continuate de Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina (SCLRB). Înființarea Societății, numită la început Reuniunea Română de Leptură, la 1 mai 1861, s-a datorat „unui număr îndestulător de bărbați zeloși și înzestrați cu științe”⁸. Societatea s-a bucurat de o largă adeziune nu numai în Bucovina, ci și în celelalte teritorii românești, conform statutelor urmărindu-se răspândirea culturii naționale, editarea de studii și acordarea de burse, dezvoltarea învățământului în limba română, sprijinirea tuturor celor care doreau să se afirme pe tărâmul național etc.

⁵ *Ibidem*, p. 219.

⁶ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 116.

⁷ Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, p. 75.

⁸ „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, nr. 1, 1865, p. 2; apud Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare*, Cernăuți-Timișoara, Editura Alexandru cel Bun, Editura Augusta, 2000, p. 52.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Primul comitet al Societății a fost alcătuit din Mihai Zotta – președinte, Alecu Hurmuzachi – vicepreședinte, I. G. Sbiera – secretar, Ion Calinciuc, Aron Pumnul, Alexandru Costin, Leon Ciupercă – membri⁹. În ianuarie 1865, Reuniunea Română de Leptură se transformă în Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, președinte fiind ales Gheorghe Hurmuzachi, adevăratul întemeietor și organizator al Societății în noua structură, el conducând destinele ei până în 1882. De-a lungul existenței sale, președinții, vicepreședinții și secretarii au fost unele dintre cele mai cunoscute personalități ale Bucovinei: Gheorghe Hurmuzachi, Alexandru Hurmuzachi, Mitropolitul Silvestru Morariu, Miron Călinescu, Dionisie Bejan, mitropolitul Vladimir de Repta, Iancu Flondor, Sextil Pușcariu, Constantin Loghin, Iancu Zotta, Grigore Nandriș¹⁰ ș.a.

SCLRB a desfășurat o activitate susținută până în 1918, scopul ei fiind sprijinirea și întărirea culturii naționale în toate domeniile de activitate, editarea de cărți, manuale școlare și tratate științifice, broșuri și calendare, înființarea de școli publice românești, susținerea conferințelor publice, a șezătorilor literare, organizarea reprezentațiilor teatrale românești etc. A fost prima instituție culturală care a avut menirea de a trezi conștiința românilor bucovineni în domeniul școlar, literar și național.

Societatea s-a luptat pentru deschiderea de clase paralele pe lângă școlile secundare (la Suceava și Cernăuți), a înființat școli particulare, a sprijinit școlile publice, a sprijinit susținerea unui curs de istorie națională și a înființat o școală normală particulară de învățători și învățătoare la Cernăuți (1912)¹¹. Până la unire, a deschis și întreținut 14 școli cu 26 de clase, frecventate de aproximativ 1 400 de elevi și 25 de învățători¹².

Din fondurile Societății au fost create numeroase burse pentru elevii și studenții români, printre aceștia numărându-se: Dimitrie Onciul, Orest Dlujanschi, Epaminonda Voronca, George Popescu, Ilarion Onciul, Ioan Cocinschi ș. a., tineri care ulterior își vor aduce contribuția la cultura națională.

După înființarea Universității din Cernăuți, în 1875, SCLRB va milita pentru crearea unei Catedre de limba și literatura română, al cărei titular a fost I. G. Sbiera, apoi Sextil Pușcariu¹³, iar în 1912 va fi creată Catedra de istorie sud-est europeană, condusă de Ion Nistor.

⁹ Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 227.

¹⁰ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 80.

¹¹ Sevastița Irimescu, *Relațiile societăților culturale românești cu celelalte provincii românești (1862–1918)*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Național al Bucovinei”, XXI, 1994, p. 228.

¹² Ion Negură, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, IV, 1977, p. 118.

¹³ Vladimir Trebici, *Societatea pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina. 125 de ani de la înființarea ei*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, XIII–XIV, 1986–1987, p. 32; apud Rodica Iațencu, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina în perioada interbelică – deziderate și realizări*, în „Analele Bucovinei”, VI, nr. 2, 1999, București, Editura Academiei Române, p. 307.

Societatea a încurajat activitatea teatrului românesc, înființând un teatru de amatori și invitând trupe teatrale din Țările Române: 1869 – Pascaly, în 1870 – Fany Tardini, în 1871 – Matei Millo, în 1910 – Petre Liciu, în 1912 – Belcot¹⁴.

Având o tipografie proprie, Societatea a tipărit reviste, ziare, precum și lucrări de literatură și folclor. Organul de presă al Societății a fost „Foaia Societății pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina”; între 1881 și 1884 a fost editată revista „Aurora română”, iar de la 1873 la 1885, Societatea a editat „Calendarul românesc” care avea o importantă parte literară. De asemenea, au fost editate numeroase lucrări în colecțiile „Biblioteca pentru tinerimea română” (1886) și „Biblioteca pentru tinerimea adultă” (1890)¹⁵ în tiraje mari, răspândite gratuit.

SCLRB, având o funcționare îndelungată, a fost cea mai răspândită modalitate de afirmare a intelectualilor români bucovineni.

Societățile studențești românești au fost cele mai reprezentative din Bucovina datorită manifestărilor, duratei de existență¹⁶ și tradiției culturale pe care au format-o și impus-o în conștiința contemporanilor.

Apariția societăților studențești a fost determinată de înființarea Universității din Cernăuți, în 1875, tinerii bucovineni având posibilitatea să-și facă studiile la ei acasă și nu numai în universități străine, ca Lemberg sau Viena. Urmând exemplul studenților de la alte universități, tinerii bucovineni s-au constituit în societăți care „după caracterul lor, erau societăți cu scopuri științifice și literare și cu scopuri sociale și distractive”¹⁷. Societățile românești se deosebeau de cele ale colegilor de alte etnii prin ținuta deosebită, „portul emblematic al culorilor naționale, faptul că fiecare avea un imn al său și respectau, în mod deosebit, codul onoarei”¹⁸.

Astfel, studenții români din Cernăuți au constituit, din inițiativa lui T. V. Stefanelli (fost membru al Societății „România Jună” de la Viena)¹⁹, la 22 decembrie 1857, prima Societate Academică Română: Arboroasa (1875–1878). Primul comitet a fost format din Gherasim Buliga, Ciprian Porumbescu, Ion Topală, Zaharie Voronca, Gheorghe Popescu și Ilarie Onciul²⁰. Societatea avea un imn propriu, compus de Ciprian Porumbescu pe versurile lui T. V. Stefanelli, *În țara mândră a fagilor*, iar membrii acesteia purtau pe piept o panglică tricoloră.

Scopul urmărit de Societatea „Arboroasa” era „perfecționarea reciprocă a membrilor pe terenul național, literar și cultural, prin prelegeri literare, prin îndeletniciri în arta oratoriei, prin întreținerea unui cabinet de lectură și a unei

¹⁴ Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 228.

¹⁵ Constantin Loghin, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina (1864–1942). La 80 de ani – istoric și realizări*, (în continuare se va cita Constantin Loghin, *La 80 de ani*), Cernăuți, 1943, p. 117–118.

¹⁶ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 78.

¹⁷ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 229.

¹⁸ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 79.

¹⁹ Ilie Luceac, *op. cit.*, p. 57.

²⁰ Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 228.

biblioteci, prin aranjarea de petreceri, precum și prin sprijinirea membrilor lipsiți de mijloace și căutarea lor gratuită în caz de boală”²¹.

La reuniunile „Arboroasei” se țineau conferințe, se făceau declarații, se cântau cântece naționale, ele contribuind la dezvoltarea interesului pentru operele literare românești. De asemenea, a stabilit legături de colaborare cu intelectuali și societăți studențești din alte orașe: „Alexi-Șincaiana” din Gherla, „Inocențiu-Clainiana” din Blaj, „Clubul studenților universitari” din Iași, „România Jună” din Viena, „Petru Maior” din Budapesta, „Uniunea română” din Paris, „Uniunea română” din München.

Societatea a primit un ajutor financiar de la București, de 250 de lei, a sprijinit acțiunile patrioților români din Imperiu de solidarizare cu lupta românilor în Războiul de Independență, a trimis o telegramă de condoleanțe la Iași, semnată de Ciprian Porumbescu – președinte și Constantin Morariu – secretar, cu prilejul comemorării centenarului morții lui Grigore Ghica III.

Toate acestea au oferit motivul autorităților de a stopa activitatea Societății și de a-i aresta pe conducători. Ciprian Porumbescu, Constantin Morariu, Zaharie Voronca, Orest Popescu și Eugen Siretean au fost acuzați de înaltă trădare și atac la siguranța statului, judecați și achitați, însă „Arboroasa” a fost desființată, guvernul austriac crezând că, odată cu înăbușirea glasului membrilor ei, care nu cereau decât dreptate și libertate pentru neamul lor, activitatea tinerilor naționaliști va fi stopată.

Însă, o parte a membrilor societății dizolvate au creat, la 7 decembrie 1878, o nouă societate, „Junimea” (1879–1938), care a preluat statutul, imnul festiv și deviza „Arboroasei”, continuând și dezvoltând idealurile naționale proclamate de aceasta, reușind să fie cea mai mare și mai însemnată societate studențească din Cernăuți. Primul comitet era format din Dimitrie Onciul, Ștefan Cocinschi, Ciprian Porumbescu, Teodor Bujor și Metodi Luția. Dintre președinții din anii următori, amintim pe George Popovici (1883), Alexandru Humuzachi (1888), Iorgu Toma (1893), Dorimedont Popovici (1894), Ion Nistor (1898), Aurel Morariu (1908)²². Activitatea ei s-a desfășurat în cadrul secțiilor: literară, muzicală, teatrală și economică; avea un cabinet de lectură și o bibliotecă valoroasă care, prin donațiile unor oameni de cultură, va deveni cea mai mare bibliotecă românească din Bucovina.

Societatea organiza serate literar-muzicale, conferințe pe teme istorice și literare, concerte, spectacole de teatru. Conducerea ei s-a ocupat de pregătirea intelectuală și afirmarea membrilor în creația literară și cercetarea științifică. Întemeiază astfel revista „Junimea literară” care apare la Suceava și Cernăuți între 1904 și 1939²³. De asemenea, a întreținut strânse legături cu celelalte societăți culturale românești din Bucovina și a stabilit relații cu peste 25 de societăți studențești din Regat și din principalele centre universitare europene.

²¹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 229.

²² Emilian-Dan Petrivici, *op. cit.*, p. 229.

²³ D. Vatamaniuc, *Societatea „Junimea” din Cernăuți, în lumina documentelor*, în „Analele Bucovinei”, V, nr. 1, 1998, București, Editura Academiei Române, p. 82.

O dată cu desființarea „Arboroasei”, compusă în majoritate din studenți teologi din Bucovina, acestora li s-a interzis să facă parte din alte societăți studentești. După înscăunarea mitropolitului Silvestru și cu sprijinul acestuia, studenții de la Teologie s-au instituit, la 9 decembrie 1884, în Societatea „Academia Ortodoxă” (1884–1938), primul președinte fiind George Șandru. Scopul prevăzut în statut era „cultivarea reciprocă a membrilor pe terenul literaturii, retoricii și muzicii bisericești”²⁴.

Societatea avea un cabinet de lectură, o bibliotecă, organiza conferințe și ședințe literare, precum și concerte, mai ales în scop de binefacere. De asemenea, a editat un grup de broșuri în „Biblioteca populară bucovineană” (1886–1892)²⁵, răspândite gratuit, și a tipărit numeroase partituri muzicale.

Prin întreaga ei activitate, „Academia Ortodoxă” se alătură celorlalte societăți, adevărul ei țel fiind continuarea eforturilor de ridicare a conștiinței naționale românești.

Tot cu sprijinul Miropolitului Silvestru s-a înființat, la 10 iulie 1881, Societatea „Armonia”. Președinte a fost Leon, cavaler de Goian, printre membrii fondatori amintim pe Ion Bumbac, Tudor Flondor, Dimitrie Socoleanu, Vasile Morariu (fiul mitropolitului) etc. Societatea și-a propus „cultivarea și răspândirea muzicii naționale, vocale și instrumentale și a artei dramatice, prin executarea lucrărilor diverse ale compozitorilor români, răspândindu-le prin țară și, mai ales, prin școlile civile”²⁶. Ea a organizat petreceri și serate muzicale, concerte, cursuri muzicale, a editat diverse lucrări muzicale încurajând pe tinerii compozitori prin decernarea de premii. Prin întreaga activitate susținută, „Armonia” a reprezentat „un moment de seamă în dezvoltarea muzicii noastre, fiind unul dintre cele mai importante focare de cultură națională”²⁷.

Întrunirile Academice Române „Bucovina” (1880–1938) și „Moldova” (1910–1938) au fost înființate ca o consecință a faptului că, în Cernăuți, nu exista nici o societate studentească de tip conservativ a românilor care să corespundă tradițiilor medievale universitare de factură germană. Studenții doreau să intre în astfel de societăți, uniforma, chipiul, sabia și imaginea de „luptător cu sabia pentru apărarea onoarei”²⁸ constituind adevărate puncte de atracție.

Întrunirea Academică Română „Bucovina” a fost înființată de un grup de 9 junimiști, în frunte cu Ștefan Cocinschi²⁹, având ca scop perfecționarea membrilor în domeniul național literar, dezvoltarea spiritului social, precum și cultivarea colegialității studentești. Crearea societății urmărea să combată tendința unor

²⁴ Constantin Lohin, *Istoria literaturii române din Bucovina*, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 1996, p. 205.

²⁵ Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 231.

²⁶ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 285.

²⁷ Ilie Luceac, *op. cit.*, p. 60.

²⁸ Orest Tofan, *Societățile academice din Bucovina (1875–1938)*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVII, XVIII, XIX, 1990, 1991, 1992, p. 321.

²⁹ Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 230.

studenți români de a participa la activitatea unor societăți străine, atrași de organizarea fastuoasă a acestora. În acest sens și ca semn distinctiv, membrii purtau în piept, pe tunică, panglica tricoloră cu culoarea roșie sus, dar cu chenar roșu și chipiu special tot roșu³⁰.

Înființată ceva mai târziu, întrunirea-soră „Moldova” avea același regulament și aceleași principii călăuzitoare, aceleași însemne, diferind culoarea: tricolorul cu albastru în sus, chenar albastru și chipiu albastru³¹.

Aceste societăți luptau pentru același ideal național, cu aceleași mijloace ca și celelalte societăți românești, dar adoptând forma exterioară tradițională a societăților studentești germane.

Societatea Academică „Dacia” (1905–1938) a fost înființată de 5 studenți, foști junimiști (Teodor Balan, Simion Ivanovici, Liviu Marian, Filaret Doboș, Dimitrie Logigan), cărora li s-a alăturat un fost „buchez” (membru al Societății „Bucovina”), Vasile Marcu. Ea își propunea să urmărească „cultivarea simțului național, perfecționarea pe tărâm literar, răspândirea culturii în popor, creșterea spiritului de societate, apărarea drepturilor și intereselor studenților români de la Universitate și ajutarea celor lipsiți de mijloace materiale”³².

„Dacia” a îmbrățișat aceleași aspecte de activitate pe tărâm național pe care le-am întâlnit și la celelalte societăți academice bucovinene, manifestate mai ales la sate, deviza Societății fiind luată din poezia lui George Coșbuc³³: „Altarul de jertf-al națiunii să fim și sufletul neamului nostru”.

În septembrie 1883 a fost înființată, la Suceava, în sprijinul învățământului și culturii românești și la inițiativa profesorilor de la Gimnaziul superior, Ștefan Ștefureac și T. V. Ștefanelli, Societatea „Școala Română”. Ea își propunea sprijinirea și înființarea de școli primare și secundare, editarea unor publicații școlare, cumpărarea de cărți, tipărirea de manuale școlare etc. Primul comitet era alcătuit din George Popovici (președinte), Ștefan Ștefureac, T. V. Ștefanelli, A. Dașchievici, Simeon Florea Marian, Andrei Pașcan și Lazăr Vicol³⁴. Societatea a sprijinit crearea claselor românești paralele la Liceul din Suceava, a oferit burse elevilor și studenților merituoși, a publicat numeroase manuale școlare, lucrări de literatură, a acordat ajutoare constând din cărți, haine, încălțăminte, bani pentru gazde copiilor de români pentru a urma școli românești etc.

În 1906 a reușit înființarea unei școli primare românești în Suceava – „Școala Primară Românească de 4 clase pentru băieți și cea de 3 clase pentru copile”³⁵ – care a cuprins, în primul an, 225 de băieți și 192 de fete și a deschis Internatul de

³⁰ Orest Tofan, *op. cit.*, p. 321.

³¹ *Ibidem*, p. 322.

³² Filaret Doboș, *Societatea academică „Dacia”, în volumul Români din Bucovina (1775–1906)*, Cernăuți, 1906, p. 125; apud Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 231.

³³ Ilie Luceac, *op. cit.*, p. 60.

³⁴ Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 234.

³⁵ Petru Bejinariu, *Societatea culturală „Școala Română” în apărarea românismului din Bucovina*, în „Analele Bucovinei”, VIII, nr. 1, 2001, București, Editura Academiei Române, p. 39.

Băieți Ortodocși și Orientali „Vasile Cocârlă”³⁶. „Școala Română” a sprijinit acțiunile celorlalte societăți culturale și a fost în strânsă legătură cu acestea, prin activitatea sa cultural-națională dezvoltând și menținând o atmosferă de autentică viață națională la Suceava.

Nici cadrele didactice nu au fost uitate, în 1893 înființându-se Reuniunea Pedagogică Română din Bucovina ce-și va schimba succesiv denumirea, în 1905 – Reuniunea Școlară Română, iar în 1908 – Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina. A fost o modalitate de a întruni învățători, profesori și alți oameni de cultură și de a sprijini dezvoltarea instituțiilor de educație și instrucție. Mai ales după 1908 sub conducerea lui George Tofan se remarcă avântul învățământului național și al activităților culturale, în acest scop Societatea având opt cercuri culturale, în cadrul cărora au fost organizate șezători, conferințe, serbări populare³⁷.

De la acțiunile societăților românești pentru manifestarea sentimentelor naționale și afirmarea lor în toate domeniile de activitate, nu puteau lipsi femeile române. Astfel, s-a înființat, în 1890, Societatea Doamnelor Române din Bucovina cu scopul de „a lucra pentru înaintarea culturală și în special a învățământului la partea femeiască a populației române din Bucovina și pentru sporirea industriei de casă”³⁸. Din comitet făceau parte Eufrosina Petrino (președintă), Aglaia Isopescu, Eugenia Morariu și Agripina Onciul. Societatea a înființat un curs de limba română la Cernăuți, urmat în primii doi ani de 412 fete, în 1898 o școală publică pentru fete, în 1906 o grădiniță și un orfelinat³⁹, după ce, în 1904, deschisese un internat de fete la Cernăuți⁴⁰.

În scopul reînvierii portului național, Societatea Doamnelor Române din Bucovina a înființat un atelier de croitorie, un bazar de lucrări casnice românești, a participat cu obiecte românești la expozițiile din București, Paris, Londra, în Germania și la New York. Pe lângă acestea, ea a organizat serate și întruniri social-muzicale.

Societățile culturale românești din Bucovina din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au reprezentat o formă specifică de manifestare a conștiinței sociale, cu pronunțat caracter național. Aceste întruniri au avut o aplicare specifică în Bucovina, unde fiecare naționalitate încerca să se afirme pe tărâm propriu național, deosebindu-se de societățile din teritoriile românești. Fiind o modalitate de protest, de rezistență față de politica austriacă, organizarea societăților a constituit o școală în cadrul căreia s-au format intelectualii români care vor juca un rol important în realizarea unității culturale și naționale a românilor.

Nu trebuie să uităm activitatea societăților culturale românești la sate, mai ales că o mare parte dintre membrii lor (profesori, învățători, preoți, studenți) cunoșteau bine situația țărănimii, ei înșiși fiind fii de țărani.

³⁶ *Ibidem*, p. 40.

³⁷ Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 235

³⁸ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 289.

³⁹ Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 236.

⁴⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 289

Pentru a sprijini activitatea cabinetelor, societățile culturale editează numeroase broșuri, cuprinzând lucrări de literatură și istorie românească, sfaturi economice, juridice, de morală. Astfel, din 1886 Societatea pentru Cultură publică 14 broșuri în colecția „Biblioteca pentru tinerimea română” și, din 1890, 4 broșuri în colecția „Biblioteca pentru tinerimea adultă”⁴¹; Societatea „Academia Ortodoxă” s-a îngrijit de editarea a 11 broșuri ce au format „Biblioteca poporală bucovineană”; „Școala Română” a publicat, din 1896, mici lucrări adresate țăranilor în colecția „Biblioteca de petrecere și învățătură pentru tineretul român”⁴². Dorind ca țăranii români să-și recâștige încrederea în forța lor, s-a acordat o atenție deosebită cunoașterii trecutului glorios al românilor. În acest scop, au fost publicate studii istorice, legende istorice de tradiție populară, poezii patriotice.

Acțiunea de înființare a cabinetelor de lectură se intensifică între anii 1895 și 1905, impulsionată de participarea studenților de la „Junimea” și „Dacia”, astfel încât în 1905 existau astfel de așezări culturale în peste 100 de localități. Pentru a suplini numărul mic de școli publice românești, Societatea pentru Cultură a deschis, din fondurile ei, mai multe școli particulare care vor fi susținute și de „Școala Română”.

Până în 1912, Societatea pentru Cultură a susținut, din fondurile ei, 14 școli primare sătești cu 26 de clase, frecventate de peste 1 400 de elevi, o școală normală și cursuri de pregătire a elevilor pentru intrarea în gimnaziu și câteva grădinițe de copii; a editat 12 manuale pentru școala primară și câteva pentru școlile secundare⁴³.

Activitatea de susținere a învățământului românesc la sate a fost sprijinită intens de către Societatea „Școala Română”, ea încurajând funcționarea școlilor sătești prin organizarea unor cursuri de pregătire pentru gimnaziu și acordarea unor premii învățătorilor care trimiteau în școlile secundare elevi din ciclul primar bine pregătiți. De asemenea, elevii care terminau studiile secundare au fost răsplătiți cu burse și alte ajutoare materiale pentru a urma studii superioare în diferite centre universitare⁴⁴.

Societatea Doamnelor Române din Bucovina, prin cele 30 de filiale, a organizat cursuri de limba română și a acordat numeroase ajutoare materiale unor elevi și studenți.

Reuniunea Pedagogică Română s-a preocupat de educarea în spirit național a tinerei generații, desfășurând o bogată activitate de ridicare cultural-economică a satului românesc, prin organizarea de cursuri practice și însușirea unor cunoștințe agronomice.

⁴¹ Constantin Loghin, *La 80 de ani*, p. 116–118.

⁴² Iorgu Toma, *Școala Română, societate culturală în Suceava*, Suceava, 1908, p. 60; apud Emilian-Dan Petrovici, *Aspecte ale activității societăților cultural-naționale românești din Bucovina în lumea satelor*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVIII, XVIII, XIX, 1990, 1991, 1992, p. 330.

⁴³ Emilian-Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 334.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 335.

Membrii Societății „Dacia”, pe lângă activitatea menționată anterior, au organizat cursuri serale pentru neștiutorii de carte din localitățile apropiate de Cernăuți⁴⁵.

Prin acțiunile organizate cu un puternic conținut național, societățile culturale au contribuit la consolidarea elementului românesc în Bucovina, la păstrarea individualității sale etnice, iar prin atenția acordată dezvoltării învățământului românesc, cunoașterii limbii, literaturii și istoriei naționale, au urmărit educarea tineretului în spiritul idealurilor naționale, pregătind astfel o generație care va contribui la înfăptuirea unității politice a românilor.

Cultivând limba și literatura română, istoria și tradițiile luptei pentru libertate a poporului român, societățile culturale au constituit punctul de plecare al dezvoltării științelor, literaturii și artei naționale. Prin bibliotecile, cabinetele de lectură și casele naționale înființate, ele au dezvoltat aprofundarea limbii și literaturii române, au impulsionat viața culturală a poporului prin conferințe, cursuri de alfabetizare, coruri, reprezentații teatrale etc.

Societățile culturale au constituit modalități largi de afirmare a idealului național prin intermediul culturii, ele îndeplinind și un important rol social-politic, contribuind la subminarea regimului monarhiei dualiste.

Sociétés culturelles roumaines en Bucovine jusqu'à la première guerre mondiale

(Résumé)

L'article présente les sociétés culturelles roumaines les plus importantes en Bucovine dans la deuxième moitié du XIXe siècle et le début du XXe et aussi leur contribution à l'émancipation culturelle, économique et politique des Roumains. Les relations entre leurs membres, les objectifs mentionnés dans leurs programmes et statuts, l'activité spécifique, tout cela a défini le rôle de ces sociétés en tant que véritables écoles où s'épanouit le sentiment national et l'amour de tout ce qui est roumain.

Les sociétés culturelles roumaines de Bucovine ont pris part à tous les événements politiques et culturels de leur temps, en impliquant la Bucovine dans le mouvement national de toutes les provinces historiques pour l'affirmation des droits du peuple roumain à la liberté, l'unité et l'indépendance nationales.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 337.

SOCIETĂȚI STUDENȚEȘTI GERMANE DIN BUCOVINA ÎNAINTE DE PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

MIHAELA-ȘTEFĂNIȚA UNGUREANU

În volumul apărut în anul 1961, intitulat *Buchenland – 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, profesorul Franz Lang apreciază societățile germane, în ansamblu, ca fiind o „componentă importantă în alcătuirea comunității germane”, „un organ de autoafirmare în lupta pentru existență, în mijlocul unor popoare străine și o expresie a spiritului german de sociabilitate”. Potrivit aceluiași autor, societățile și asociațiile germane din Bucovina au avut rolul de *Kulturträger* în ceea ce privește valorile populare moștenite și, de asemenea, rolul de a transmite noile valori apărute în imperiu.

Ca și celelalte națiuni ale monarhiei dunărene, germanii au fost preocupați de conservarea și cultivarea specificului lor național, datorită contactului permanent cu cultura celorlalte popoare, îndeosebi cu românii, ucrainenii și polonezii.

Cele mai vechi asociații din Bucovina austriacă au fost cea de sprijinire a membrilor săraci ai comunității din Câmpulung (1816) și cea a arcașilor din Cernăuți (1825).

După anul 1848, numărul societăților a crescut, majoritatea fiind de binefacere și întrajutorare pentru bolnavi, văduve și orfani, precum și pentru meseriași și elevi. Au urmat asociațiile muzicale din Cernăuți (1859), Siret (1864), Suceava (1866), Rădăuți (1867). Tot la Cernăuți a luat ființă, în 1862, „Der Verein zur Förderung der Tonkunst”, iar în 1872 der „Männergesangverein”.

În ceea ce privește societățile științifice și literare, în 1851 a apărut la Cernăuți „Der Landeskultur- und der Landesbibliothekverein”, apoi „Der Verein zur Förderung der wissenschaftlichen Bildung” și, în 1871, „Deutsche Lesehalle”, iar la Siret „Der Museumsverein”.

Ca organizații profesionale, au apărut curând asociații ale funcționarilor, învățătorilor și medicilor. De asemenea, s-au înființat la Cernăuți, Rădăuți, Suceava, Câmpulung și Siret asociații ale cazinourilor.

Toate aceste organizații au fost fondate de germani sau sub influența hotărâtoare a acestora, dar n-au avut un caracter național german.

Societăți naționale, aproape concomitent și pentru fiecare naționalitate din Bucovina, au apărut după înființarea Universității din Cernăuți, în 1875. Este vorba despre o serie de asociații naționale, corpuri, și alte societăți studențești academice.

Conform unor tradiții medievale de sorginte franceză, studenții de la universitățile germane se organizau în societăți „academice”, adică formate din elevi ai cursului superior al gimnaziului. Membrii fiecărei societăți aveau o uniformă și însemne proprii (chipiu, panglică multicoloră ce se purta pe piept), iar fiecare membru obișnuia să practice scrima, ca „armă pentru apărarea onoarei”¹. Studenții universității cernăuțene au urmat exemplul studenților germani.

O dată cu inaugurarea Universității „Francisco-Josephina” din Cernăuți au apărut astfel numeroase asociații studențești, orașul devenind treptat un „Heidelberg al Estului”². Prima asociație (academică) studențească, a cărei înființare aproape că a coincis cu deschiderea Universității, a apărut la 17 oct. 1875 și a primit denumirea de „Austria”. Culoarele specifice erau negru-auriu-negru, iar lozinca era „Furchtlos und treu” („Neînfricat și onest”).

A urmat apoi, la 26 oct. 1875, înființarea „Academiei de Lectură” („Akademische Lesehalle”), printre ai cărei membri fondatori s-a numărat și rectorul universității de atunci, dr. Constantin Tomașciuc, deputat în Dieta Bucovinei și consilier de stat. Culoarele membrilor ei erau auriu-negru-auriu, iar deviza – „Für Kaiser und Reich – Für Wahrheit und Wissen!” („Pentru împărat și imperiu – Pentru adevăr și cunoaștere!”). Atât în cazul „Austriei”, cât și al celorlalte societăți academice, tendințele naționaliste erau excluse.

La 15 mai 1876 a fost fondată o nouă societate studențească la Cernăuți, „Gothia”, care, spre deosebire de „Austria”, ce a funcționat până în 1930, a rezistat numai pînă în anul 1918. Deviza „Gothiei” era „Einer für alle! – Alle für einen!” („Toți pentru unul – unul pentru toți!”), iar culorile erau verde-alb-auriu.

A urmat apoi Asociația studențească „Alemannia”, înființată la 13 mai 1877 de Eduard Wurzer, Michael Komoroszan și Eduard Pawlowski. După o perioadă de suspendare, între 1885 și toamna anului 1887, activitatea a fost reluată la inițiativa studenților Alfred Handl, Rudolf Zucker și Rudolf Grünfeld.

Scopul acestei societăți studențești, potrivit afirmațiilor lui Anton Norst, exprimate în lucrarea *Alma Mater Francisco-Josephina* (Cernăuți, 1900), era acela „de a reuni o parte din tineretul academic din Cernăuți într-un cerc de prieteni” cu aceleași preocupări și preferințe specifice vârstei lor, în vederea cultivării spiritului și trupului și a formării de „cetățeni onești și plini de caracter ai patriei”.

Culoarele Societății studențești „Alemannia” erau negru-albastru-auriu pe fond albastru. Deviza era: „Dem Freund die Hand – Dem Feind die Stirn!” (Prietenului – mâna, dușmanului – fruntea!”).

Blazonul avea următoarele reprezentări: în stînga sus, culorile „Alemanniei”, în stînga jos două spade specifice, de paradă, încrucișate, iar în spațiile dintre aceste două imagini, inițialele G.U.N. (*Gladius Ultra Noster*) pe fond alb. În colțul din dreapta sus era trecută data înființării și deviza, cu litere negre pe fond alb, iar

¹ Orest Tofan, *Societățile academice din Bucovina. Scurtă privire istorică*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, p. 315.

² R. Wagner, Czernowitz, eine Stadt im Wandel der Zeit, Stuttgart, 1988.

în dreapta jos, pe fond roșu, o bufniță, simbol al înțelepciunii, în fața unui fag doborât.

Redăm, în continuare, un fragment din imnul Societății studențești „Alemania”:

Bundeslied

*Tön' auf, du alter Burschensang,
Aus treuer Burschenseele
Dem Bande, das uns einst geweiht,
Dem Bande ohne Fehle;
Für deine Ehre, Burschenband,
Wollen wir den Schläger schwingen,
Zu deinem Preise wollen wir
Das letzte Lied einst singen:
„Dem Freund die Hand, dem Feind die Stirn!“*

*Răsună, tu, vechi cântec studențesc,
Din sufletul sincer de student,
Spre cinstirea culorilor frăției!
În onoarea voastră
Vrem să ne încrucișăm spadele
Și vouă vă închinăm
Cel din urmă cântec:
„Prietenului îi întindem mâna,
dușmanului – fruntea!“*

Dintre membrii mai cunoscuți ai „Alemaniei” îi menționăm pe dr. Ionel Calinciuc, compozitorul imnului studențesc *Es zog ein Bursch hinaus*, și pe dr. Julius Hatschek, jurist la Universitatea din Göttingen.

La 10 iulie 1877, după modelul societăților internaționale, a fost înființat „Clubul Studenților Germani”. Culorile sale erau negru-roșu-galben, iar printre membrii fondatori au fost: chestorul de atunci al universității, Carl Alois Hofmann, germanistul Max cavalier de Waldberg, Carl Köhler, studenții Alfred Eckhardt, Eduard Hackmüller, Otto Mayer.

La 5 septembrie 1879, clubul condus de Carl Köhler a devenit Asociația Academică Germană „Arminia”. În anul 1880, ea se declară „societate” academică, rămânând în această formulă până la 15 decembrie 1883. În așa-numita „carte de aur” a societății se găsesc însemnări ale unor scriitori și filosofi precum Felix Dahn, Paul Heyse, Peter Rosegger, Gustav Freytag.

Deviza Societății era „In deutscher Hand die blanke Wehr’ – Für’s Vaterland und Burschenehr!” („În brațul german stă apărarea – Pentru patrie și pentru onoarea studențească!”).

Redăm un fragment și din imnul acestei societăți:

Bundeslied

*Trennt das Geschick des großen Bundes Glieder
So reichet euch die treue Bruderhand!
Noch einmal schwört's, ihr meine deutschen Brüder
Dem Bunde treu und treu dem Vaterland!*

*Ob Fels und Eiche splintern,
Wir werden nicht erzittern!*

*Chiar dacă soarta-i va despărți pe membrii
acestei mari societăți,
Voi să vă dați mâna cu credință!
Frații mei germani, jurați încă o dată
Să fiți fideli societății și patriei!*

*Chiar dacă stânca și stejarul se vor despica,
Noi nu vom șovăi!*

O parte dintre membrii „Arminiei” au fondat Societatea studențească „Teutonia”, iar cealaltă parte „Uniunea Studenților Germani”, căreia i se vor alătura și membrii „Teutoniei”, după desființare.

Istoria Societății studențești „Teutonia”, înființată la 5 decembrie 1903, a fost consemnată de Hans Prelitsch într-o lucrare publicată în 1953, la Berlin³. Culoarele „Teutoniei” erau negru-roșu-auriu, iar deviza, preluată de la poetul Felix Dahn, era: „Einig und stark, deutsch bis ins Mark” („Uniți și puternici, germani în adevăratul sens al cuvântului”).

În anul 1891 a luat ființă Societatea catolică internațională „Unitas” (grupare ce reunea studenți romano-catolici, greco-catolici și armeni), din care, în 1906, s-a format societatea catolică „Frankonia”, alcătuită numai din studenți germani. Aceasta din urmă a avut un rol deosebit de important în viața germanilor bucovineni, deoarece din rândurile ei s-au desprins liderii cei mai importanți ai Consiliului Popular German și ai altor asociații germane.

Culoarele asociației erau alb-negru-auriu, pe fond albastru, iar deviza era *Pro fide et patria*. Istoria asociației studențești „Frankonia” a fost publicată de Joseph Klepsch, la Viena, în 1955.

Numeroase alte grupări, majoritatea mixte, au dispărut înainte de primul război mondial, altele și-au încetat activitatea o dată cu unirea cu România. Au rezistat numai societățile germane. În afară de societatea „Arminia”, au mai rămas societățile studențești „Alemannia”, „Frankonia” și „Teutonia”, activitatea lor continuând până în anul 1938.

³ Hans Prelitsch, *Geschichte der Czernowitzer Burschenschaft Teutonia*, în Erich Geißler, *Geschichte der Burschenschaft Primislavia 1877–1952*, Berlin, Verl. d. Burschensch. Primislavia, 1953, p. 1–52.

Dintre societățile studențești germane menționate au fost reactivate după război, în Occident, numai Societatea „Arminia”, la Linz, și societatea „Frankonia”, la Erlangen.

Deutsche Studentenvereine aus der Bukowina vor dem ersten Weltkrieg

(Zusammenfassung)

Der Artikel bietet eine kurze Darstellung der bedeutendsten deutschen Studentenvereine aus der Bukowina bis 1940 an. Es werden die wichtigsten Mitglieder und Merkmale dieser Vereine, sowie Fragmente aus ihrer spezifischen Hymnen in rumänischer Übertragung präsentiert.

FENOMENUL CULTURAL DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA 1941–1944

RODICA IAȚENCU

I. Considerații generale

Evenimentele petrecute în Europa o dată cu declanșarea celui de al Doilea Război Mondial au marcat semnificativ și spațiul românesc. După o perioadă în care România și-a menținut neutralitatea, ofensiva germană, din mai 1940, și căderea Franței, în iunie același an, au surprins autoritățile române, țara rămânând fără aliați și la dispoziția unei Germanii hitleriste și a unei Rusii staliniste, înțelese, încă din august 1939, asupra împărțirii sferelor de influență în Europa de Răsărit. În aceste condiții Stalin a prezentat României, la 26 iunie 1940, un ultimatum prin care se cerea imediata evacuare a Basarabiei și a nordului Bucovinei. Față de nota ultimativă înaintată de U.R.S.S. s-au ridicat proteste în Parlament și la Academia Română. În cadrul Parlamentului s-a votat o moțiune (semnată, printre alții, de N. Iorga, I. Maniu, I. Mihalache, I. Nistor, Pan Halippa, D. Ciugureanu, Al. Lapedatu, Gh. Brătianu) în care s-a afirmat că „ultimatumul, ce a fost urmat de o înstăpânire imediată a provinciilor românești, nu poate găsi nici un temei istoric și legal și înstrăinarea unei atât de largi părți a României unite calcă peste dreptul a trei milioane de țărani români și a unei păтури de intelectuali români devotată cauzei naționale. Fără a pune în discuție necesitățile care s-au socotit că nu se pot evita, subsemnații, dintre care cei mai mulți sunt întemeietorii înșiși ai statului român unitar în hotarele lui firești, nu pot admite ca, în orice formă, să se dea o recunoaștere legală, în numele statului și poporului român, la ceea ce nu este decât o uzurpațiune determinată de confuzia de noțiuni, firește trecătoare, a unei epoci de criză fără pereche”¹. I. Nistor a redactat, din partea Academiei Române, un memoriu în care se arăta marea pierdere culturală suferită de neamul românesc prin ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei. Acesta a fost trimis tuturor academiilor din lume, solicitându-se suport moral pentru redobândirea provinciilor românești. Istoricul bucovinean a prezent un memoriu privitor la pierderea Bucovinei și regelui Carol al II-lea².

¹ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 419–420.

² *Ibidem*.

Ca urmare a notei ultimative înaintate de U.R.S.S., Marele Stat Major a dispus, în urma hotărârii Consiliului de Coroană, ca, începând din 28 iunie 1940, să se procedeze la evacuarea Basarabiei și a nordului Bucovinei. Ordinea de urgență, în caz de evacuare, era următoarea: 1) familiile militarilor și funcționarilor civili; 2) filialele Băncii Naționale a României, a altor bănci, instituții financiare, comerciale, industriale; 3) averile bisericesti; 4) arhivele statului; 5) administrații financiare; 6) vămile; 7) organele judiciare, curți de apel, tribunale, judecătoria; 8) inspectoratele cadastrale; 9) școlile de învățământ superior, laboratoare, instituții culturale, muzee; 10) prefecturile și preturile; 11) averea școlilor; 12) materiale și resurse depozitare; 13) camerele agricole, de muncă, industriale și de comerț; 14) averea mobilă a fermelor, crescătorilor de animale, în special proprietatea statului; 15) populația³. Autoritățile politico-administrative române au întocmit planuri de evacuare pentru fiecare localitate în parte, dar precipitarea evenimentelor și nerespectarea, de către sovietici, a condițiilor privind retragerea trupelor și a administrației românești, au dus la compromiterea acțiunii de salvare a multor bunuri.

Înainte de intrarea trupelor sovietice pe teritoriul bucovinean, unele instituții din nordul provinciei au fost evacuate în Oltenia, Transilvania și Banat. Universitatea (cu excepția bibliotecii) a fost mutată la București, dar instituția nu și-a mai continuat activitatea, fiind desființată. Profesorii și studenții cernăuțeni au fost transferați la universitățile din Iași, București și Cluj. Mitropolia Bucovinei și membrii Consistoriului, împreună cu direcția Fondului bisericesc ortodox român au fost evacuate la Suceava și Câmpulung-Moldovenesc. Școlile secundare din nordul Bucovinei au fost mutate la Siret, Rădăuți, Suceava, Gura Humorului, Câmpulung-Moldovenesc⁴.

Datorită precipitării evenimentelor, planurile de evacuare stabilite nu au putut fi aplicate în totalitate, astfel încât unele instituții au rămas în nordul Bucovinei. Așa s-a întâmplat cu Arhivele Statului din Cernăuți. Șeful acestei instituții, Teodor Balan, a înaintat un raport, la 2 iulie 1940, către directorul general al Arhivelor Statului, Aurelian Sacerdoțeanu, în care arăta următoarele: „Regret din suflet că n-am putut salva Arhivele Statului, o avere ce aparține Bucovinei întregi, întregului neam românesc. Cauza acestei regretabile întâmplări este ultimul scurt pe care rușii au binevoit să ni-l acorde și, într-o privință oarecare, și autoritățile noastre, care au refuzat să îndrumeze din timp evacuarea”⁵.

În nordul Bucovinei a rămas și biblioteca profesorului Sever Zotta, posesorul unei impresionante colecții de cărți rare și documente, care a preferat să nu se refugieze, sperând că, în acest fel face „un serviciu civilizației umane și, poate,

³ Mihai-Aurelian Cărunțu, *Bucovina în al Doilea Război Mondial*, Iași, Editura Junimea, p. 116–117.

⁴ I. Nistor, *op. cit.*, p. 419.

⁵ „Revista Arhivelor” (București), IV, 1941, p. 377–378. *Apud* Mihai-Aurelian Cărunțu, *op. cit.*, p. 121.

națiunii”⁶. Majoritatea intelectualilor bucovineni însă, din teama de a nu deveni victime ale represiunii sovietice, au preferat să-și părăsească ținuturile natale, lăsând în urmă averea lor materială, dar și manuscrise, însemnări științifice, biblioteci. Radu Sbiera îi mărturisea lui Teodor Balan, într-o scrisoare din aprilie 1941, că „nu numai averea mea materială, toată toată, mi-a rămas la Cernăuți, pradă invaziei sălbatice, ci și manuscrisele și însemnările mele științifice, de atâta importanță pentru mine și, poate, de un real folos pentru neamul nostru. Și cu toate acestea a rămas acolo și biblioteca mea și a tatălui meu neuitat și, împreună cu ea, și rarul ziar «Bucovina» din 1848”⁷.

Nerespectarea, de către sovietici, a clauzelor privind retragerea trupelor și administrației românești a dus la eșuarea planurilor de evacuare a bunurilor Mitropoliei Bucovinei și cele care aparțineau Fondului bisericesc ortodox-român (odoarele de preț, muzeul eparhial, arhiva și odăjdiele bisericești)⁸.

După instaurarea regimului Antonescu (ianuarie 1941) și declanșarea războiului împotriva U.R.S.S. (iunie 1941), teritoriile Basarabiei și ale nordului Bucovinei au fost în totalitate eliberate și integrate în cadrele Statului Român.

Ne propunem în continuare să analizăm coordonatele evoluției procesului cultural în spațiul bucovinean în diversitatea lui (cu referiri și la perioada ocupației sovietice: 28 iunie 1940 – 9 iulie 1941), prezentând activitatea unor instituții culturale sau diferite manifestări culturale care au avut loc în provincie în această perioadă.

II. Evoluția instituțiilor de învățământ

În ceea ce privește învățământul preuniversitar, în iunie 1940, în Bucovina funcționau 602 școli de stat (cu 2501 posturi de învățători) și 30 de școli particulare. Frecvența în aceste școli era una dintre cele mai bune din țară (87% din elevii înscriși)⁹. În urma ultimatumului sovietic, din nordul Bucovinei s-au refugiat, după 28 iunie 1940, 1336 cadre didactice (1202 de învățători și 134 de profesori și maiștri). Ministerul Educației Naționale s-a implicat în repartizarea acestora către o serie de catedre libere, dar a avut în vedere și crearea unor catedre noi¹⁰. Constantin Loghin, de pildă, de la Liceul „Mitropolit Silvestru” (Cernăuți) a fost trimis la Liceul „Matei Basarab” (București); Nicolae Grămadă, de la Gimnaziul „Miron Costin” (Cernăuți) a ajuns la Liceul de Băieți (Dorohoi), Teodor Balan, repartizat inițial la Cluj, a funcționat, temporar, la Liceul „Gh. Lazăr” (Sibiu)¹¹. Unii dintre

⁶ Mihai-Aurelian Căruntu, *op. cit.*, p. 121.

⁷ *Ibidem*, p. 139.

⁸ *Ibidem*, p. 121.

⁹ M. Grigoriș, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 51.

¹⁰ Inspectoratul școlar al județului Rădăuți comunica faptul că au fost create, pe lângă cele 457 posturi existente în zonă, alte 115 pentru cadrele didactice refugiate. Cf. Mihai-Aurelian Căruntu, *op. cit.*, p. 188.

¹¹ *Ibidem*, p. 172.

profesorii bucovineni refugiați au avut ocazia să lucreze, în continuare, la aceeași unitate școlară, întrucât unele dintre acestea au primit aprobarea să funcționeze în teritoriile neocupate: Liceul Comercial de Băieți (Cernăuți) și-a reluat activitatea la Siret, Liceul Industrial de Fete (Cernăuți) s-a transferat la Câmpulung-Moldovenesc, Liceul Teoretic „Aron Pumnul” (cursul superior) din Cernăuți s-a mutat la Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava¹².

În ceea ce privește elevii evacuați, Ministerul Educației Naționale estima, în toamna anului 1940, la 13957 numărul acestora, din care 4755 proveneau din Basarabia și nordul Bucovinei. Numărul studenților evacuați se ridica la 2186¹³. Elevii și studenții bucovineni, sprijiniți material de către statul român, și-au continuat școlarizarea în diverse instituții de învățământ din sudul Bucovinei sau din alte regiuni ale țării.

În perioada ocupației sovietice (28 iunie 1940 – 9 iulie 1941) „sistemul de învățământ și cultura au constituit [...] mijloace eficiente de deznaționalizare și răspândire a ideologiei marxist-leniniste”¹⁴. Frecventarea școlii a devenit obligatorie, fiind organizate cursuri pentru copii și tineri între 8–18 ani și pentru adulți, până la vârsta de 45 de ani. În urma acestei măsuri au fost cuprinși în sistemul de școlarizare 50 700 cetățeni¹⁵.

În anul școlar 1940–1941, în regiunea Cernăuți au funcționat 405 școli cu limba de predare ucraineana, 114 cu predare în limba „moldovenească”, 11 rusești, 9 evreiești și doar 22 de școli românești. Acestea funcționau cu 4 clase (la sate), 7 clase (în centrele comunale) și 10 clase (la orașe). Alături de aceste instituții școlare își desfășurau activitatea și un institut pedagogic, două școli de gospodărie sătească, o școală de comerț și una de industrie textilă, precum și câteva școli de arte și meserii. Din 9 august 1940 a fost introdus, obligatoriu, în toate școlile, învățământul mixt în limba rusă. În cadrul acestor unități de învățământ au fost școlarizați 106 626 de elevi¹⁶. În locul cadrelor didactice refugiate și a celor considerate necorespunzătoare din punct de vedere politic, au fost aduse, la începutul lunii septembrie 1940, în Basarabia și nordul Bucovinei, 800 de profesori din U.R.S.S. De asemenea, pentru a-și însuși principiile sistemului de învățământ sovietic, 1200 de învățători din Basarabia și nordul Bucovinei au urmat cursuri, de scurtă durată, la Tiraspol. Pentru anul 1941 se prevedea ca 1 180 absolvenți din teritoriul sovietic să fie trimiși în regiunea Cernăuți¹⁷. Calitatea procesului educațional în perioada ocupației sovietice a fost foarte scăzută datorită ideologizării învățământului și a promovării, prin manualele sovietice, a unui

¹² *Ibidem*, p. 188.

¹³ *Ibidem*, p. 174. Din toamna anului 1940, au fost create organisme specializate care s-au implicat direct în sprijinirea refugiaților.

¹⁴ *Ibidem*, p. 250.

¹⁵ Mihai-Aurelian Cărunțu, *op. cit.*, p. 250.

¹⁶ *Ibidem*, p. 250–252.

¹⁷ *Ibidem*, p. 251.

antiromânism virulent. Autoritățile sovietice au declanșat o adevărată ofensivă împotriva culturii românești: scriitorii români n-au mai fost studiați; bibliotecile școlare, cele ale societăților culturale și ale instituțiilor publice au fost distruse; s-a încercat înlocuirea limbii literare cu un dialect artificial, care cuprindea foarte multe cuvinte din limba rusă¹⁸.

După reîntregirea spațiului românesc, în urma campaniei din anul 1941, a început un proces de refacere a sistemului de învățământ din nordul Bucovinei, pe baze naționale. Prima măsură luată în acest scop a fost cea legată de reîntoarcerea cadrelor didactice refugiate, începând de la 1 septembrie 1941. Conform hotărârii Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, al cărui titular era generalul Radu Rosetti, toate școlile din Basarabia și nordul Bucovinei urmau să fie deschise până la 1 octombrie 1941. Se propunea ca anul școlar desfășurat sub ocupație sovietică să nu fie considerat, elevii urmând a fi reînscși în același an de studiu¹⁹. De asemenea se avea în vedere, ținând cont de efectele negative ale sistemului de învățământ sovietic, declanșarea unui proces de „refacere educațională”, pentru „a curăța mințile copiilor de influența rusească” și de „toată ideologia bolșevică”²⁰.

În scopul reluării activității școlare (noul an școlar trebuia să înceapă la 9 septembrie 1941) s-a prevăzut, pentru întreaga provincie, asigurarea unui număr de 2035 posturi de învățători, 73 de maiștri de lucru manual și 32 de maiștri agronomi. În județele Cernăuți și Storojineț urmau să fie deschise 265 de școli, procesul educațional fiind susținut de 1142 cadre didactice²¹. Refacerea sistemului de învățământ din Bucovina nu a fost lipsită de greutate. La 25 noiembrie 1941 în Bucovina existau 1014 școli primare și grădinițe, din care funcționau 855, restul fiind închise din cauza lipsei de învățători. În luna următoare au rămas descoperite doar 30 de catedre²². În anul 1942, în Bucovina funcționau 1 006 școli de stat (din care 581 în nordul Bucovinei), frecventate de 191 317 de elevi. În teritoriile eliberate își desfășurau activitatea 1 907 de învățători (din care 160 erau suplinitori). S-au deschis 18 școli teoretice (cu 6085 de elevi) și 23 de școli practice (cu 3 802 de elevi)²³.

După ce spațiul românesc a fost reîntregit, în Cernăuți au continuat să funcționeze următoarele licee: „Aron Pumnul” (singurul liceu teoretic care a funcționat în anul școlar 1941–1942), Liceul Ortodox de Băieți „Mitropolit Silvestru”, Liceul de Fete Ortodox nr. 1 „Elena Doamna”, Liceul Militar „Ștefan cel Mare” (revenit din refugiul de la Câmpulung-Muscel la sfârșitul anului 1941)²⁴, Școala Normală de Băieți, Școala Normală de Fete „Maria Voichița”, Institutul de Orbi și Surdomuți „Regina Maria”, Institutul de Educație, Școala Clericală, Școala de Conducători și Desenatori de

¹⁸ *Ibidem*, p. 252–254.

¹⁹ *Ibidem*, p. 364.

²⁰ „Bucovina” (Cernăuți), I, nr. 48, 6 septembrie 1941, p. 5.

²¹ *Ibidem*, nr. 26, 23 august 1941, p. 5–6.

²² Mihai-Aurelian Cărunțu, *op. cit.*, p. 365.

²³ *Ibidem*.

²⁴ M. Bejinaru, Dorul Gușu, *Monografia Liceului Militar „Ștefan cel Mare”*, Iași, Editura Trinitas, 2002, p. 45.

Arhitectură – Liceul Industrial de Băieți, Liceul Comercial de Băieți, Liceul Comercial de Fete. În anul 1942 s-a înființat, la Cernăuți, Școala de Notari Comunali și de pregătire tehnică profesională administrativă (unde se predau cursuri de drept constituțional, administrativ, civil și procedură civică, drept penal și procedură penală etc.) și o Școală de Meseriași C.F.R. În privința învățământului particular (preșcolar, primar, mediu), școlile de acest gen nu și-au mai reluat activitatea.

În perioada la care ne referim (iulie 1941 – martie 1944) s-au ținut și cursuri pentru ucenici și ucenice, organizându-se școli de perfecționare profesională pe lângă marile întreprinderi, la Cernăuți funcționând, între 1942–1944, și o universitate liberă muncitorească, alături de trei școli superioare țărănești (la Roșă, Bucșoia și Suceava). De asemenea, au continuat să se organizeze cursuri de perfecționare pentru medici și învățători²⁵. În anul 1944 s-au făcut demersuri pentru înființarea, la Suceava, a Liceului Teoretic Mixt al județului Suceava, a unei Școli Normale de Învățătoare la Gura Humorului și a uneia de învățători la Siret²⁶.

Reorganizarea învățământului bucovinean a stat în atenția organelor administrative ale provinciei. În anul 1942, autoritățile școlare din Bucovina au ridicat problema întocmirii unui chestionar care trebuia să clarifice următoarele probleme: în ce condiții școala poate deveni un focar de „pedagogie practică”; ce măsuri trebuie luate pentru a se ajunge la rezultate folositoare pentru ca tineretul să ia contact permanent cu disciplina națională a muncii; cum se valorifică tradiția istorică și amintirile simbolice ale regiunii²⁷. În anul 1944 s-a discutat problema înființării unor servicii ale educației și culturii în fiecare județ, cu trei secțiuni: a învățământului, cultelor și serviciului artistic-cultural, înființarea de noi licee și de comitete școlare²⁸. De asemenea, s-a hotărât constituirea unei secții culturale sub auspiciile serviciului învățământului și cultelor²⁹.

În ceea ce privește activitatea profesorilor, la Cernăuți au continuat să activeze Asociațiile corpului didactic, care organizau congrese și alte activități culturale. De pildă, în anul 1942, la o ședință a comitetului Asociației Învățătorilor din Bucovina s-a hotărât tipărirea unei lucrări semnate de Teodor Balan, iar la 27 iunie 1943 s-a organizat, de către „Gruparea învățătorilor scriitori”, o manifestare închinată memoriei învățătorilor eroi³⁰. Chiar dacă în Bucovina nu au funcționat toate instituțiile de învățământ preuniversitar care existau aici înainte de izbucnirea războiului, școala românească s-a remarcat, în perioada 1941–1944, prin profesionalismul cadrelor didactice și calitatea învățământului promovat de acestea.

După ce, în iunie 1940, România a fost obligată să evacueze nordul Bucovinei, universitatea și-a întrerupt activitatea, care n-a mai fost reluată în perioada refugului.

²⁵ M. Grigoroviță, *op. cit.*, p. 62 și urm.

²⁶ Direcția Generală a Arhivelor Naționale, Filiala Suceava (în continuare A.N.S.), Fond Prefectura județului Suceava, dosar 101/1944, f. 19, 95.

²⁷ *Ibidem*, dosar 19/1942, f. 31v.

²⁸ *Ibidem*, dosar 101/1944, f. 17.

²⁹ *Ibidem*, dosar 104/1944, f. 7.

³⁰ M. Grigoroviță, *op. cit.*, p. 114.

Zona din care își recruta studenții era sub ocupație sovietică, profesorii erau răspândiți în diverse colțuri ale țării, sediul, utilajele, laboratoarele și biblioteca rămăseseră în spațiul ocupat. Datorită precipitării evenimentelor (intrarea sovieticilor în orașul Cernăuți înainte ca ordinul de evacuare să sosească) și a ineficienței organelor administrative, arhiva universității, deși era pregătită în lăzi, n-a putut fi transferată din Bucovina³¹. Ulterior, într-un interviu acordat ziarului „Bucovina”, Orest Marcu (directorul Institutului Zoologic), comenta astfel lucrurile petrecute în acea perioadă: „În situația de atunci am cerut, cu ultima disperare, rezidentului regal, diviziei și primăriei, câteva autocamioane, ca să transportăm imediat lăzile la gară. N-am primit nici vagoane și nici autocamioane”³².

În urma ultimatumului sovietic, 45 de cadre didactice ale universității cernăuțene au fost nevoite să plece în refugiu, stabilindu-se la București sau în alte localități din teritoriile românești libere. Deși, în vara anului 1940, au fost întocmite memorii, adresate regelui Carol al II-lea și Ministerului Educației Naționale, prin care se cerea continuarea activității universității sau menținerea unor facultăți, care să fie afiliate unor instituții din țară, acest lucru nu a fost posibil. Prin Decretul-lege nr. 2865 (23 august 1940) au fost desființate Facultățile de Litere-Filozofie, Drept și Științe, profesorii cernăuțeni fiind încadrați, din oficiu, la universitățile din București, Iași și Cluj³³. În ceea ce privește Facultatea de Teologie, s-a dorit, inițial ca ea să fie atașată universității din Cluj, dar să funcționeze la Suceava. Ministerul Educației Naționale s-a exprimat favorabil față de această hotărâre, dar evoluția evenimentelor politice (aparitia Dictatului de la Viena) a făcut imposibilă finalizarea acestei acțiuni. Însă, ca urmare a intervenției ministrului Traian Brăileanu, care exprima și cererile Mitropoliei Bucovinei, în ședința Consiliului de Miniștri, din 18 septembrie 1940, s-a hotărât mutarea Facultății de Teologie, încadrată, din punct de vedere organic, Universității din București, la Suceava. Din 7 octombrie 1940 ea a funcționat, sub conducerea decanului Nicolae Cotos, în clădirea Liceului „Ștefan cel Mare”, asigurându-se, în condiții grele (lipsa bibliotecii, a unui spațiu adecvat), continuitatea învățământului superior bucovinean³⁴.

În timpul ocupației sovietice (28 iunie 1940 – 9 iulie 1941), a funcționat Universitatea de Stat din Cernăuți, cu limba de predare rusă, înființată prin Decretul din 13 august 1940, unde urmau să fie înscriși 420 de studenți³⁵. Profesorii, în marea lor majoritate, erau din Harkov și Kiev, iar rectorul din Moscova. Universitatea a fost frecventată de foarte puțini români (datorită motivelor politice și a barierelor lingvistice), majoritatea studenților fiind evrei.

³¹ Fostul rector al universității, profesorul Eugen Botezat, a rămas la Cernăuți, el fiind cel care s-a ocupat de predarea acestei instituții sovieticilor. Cf. „Bucovina”, I, nr. 67, 28 septembrie 1941, p. 5.

³² *Ibidem*.

³³ Mihai-Aurelian Cărunțu, *op. cit.*, p. 193.

³⁴ În anul 1940–1941, cursurile facultății au fost frecventate de 388 de studenți, din care 184 au obținut licența în teologie. Cf. *ibidem*, p. 193–194.

³⁵ N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 134.

Învățământul universitar a fost aservit ideologiei comuniste (în cadrul universității funcționa un laborator de marxism-leninism și un cerc unde erau înscriși 30 de studenți; se organizau, sub egida universității, manifestări „științifice” despre „materialismul dialectic și istoric” etc.)³⁶. Biblioteca universitară a suferit transformări, din secția Facultății de Drept a acesteia fiind transferate 31 283 de volume (care au fost readuse în anul 1943) către Lemberg, primindu-se, în schimb, 90 000 de cărți de la Universitatea din Liov, din diferite domenii ale științei³⁷.

Biblioteca Facultății de Teologie a fost risipită, o parte dintre volumele acesteia fiind aruncate în locuri virane. În acest mod au fost distruse 8 000 de cărți valoroase. De asemenea, bibliotecile particulare ale unor intelectuali bucovineni refugiați au fost transportate la universitate, fiind transferate în fondurile de carte ale unor institute³⁸.

În perioada 1940–1941, viața universitară din nordul Bucovinei n-a mai cunoscut eferescența culturală caracteristică perioadei interbelice, ocupația sovietică având efecte negative asupra evoluției întregii provincii.

După reîntregirea spațiului românesc (1941), s-au depus eforturi pentru redeschiderea universității românești, însă numai Facultatea de Teologie și-a continuat activitatea. Bucovina a suferit o grea pierdere prin imposibilitatea funcționării universității, dat fiind faptul că, în perioada interbelică, aceasta s-a impus în circuitul valorilor culturale prin prestigioasa activitate pe care a desfășurat-o.

În anul 1941 s-a organizat o comisie care a hotărât desființarea universității cernăuțene (prin decretele din 5 și 7 septembrie 1941), cu perspectiva redeschiderii ei într-un moment favorabil, partea salvată din bunurile universității fiind trecută în patrimoniul universității ieșene. Aceste hotărâri au fost susținute de Ministerul Culturii Naționale, Cultelor și Artelor care, în acord cu sugestiile lui Ion Antonescu, conducătorul statului (acesta dorea înființarea la Cernăuți și Chișinău a unui „centru de cultură superioară, dar practică”), a propus mutarea, la Cernăuți, a Facultății de Teologie de la Suceava și a Școlii Politehnice de la Iași³⁹. În prealabil, s-au purtat dezbateri, la diferite niveluri, referitoare la necesitatea redeschiderii universității. I. Nistor, însărcinat, la 27 iulie 1941, de Ministerul Culturii Naționale, Cultelor și Artelor, pentru a inventaria patrimoniul universității, a susținut ideea reînființării acesteia⁴⁰. De

³⁶ Mihai-Aurelian Cărunto, *op. cit.*, p. 253.

³⁷ *Biblioteca Universității din Cernăuți. 6 VII 1942–30 IX 1942. Raport prezentat de Teodor Balan, directorul bibliotecii, Cernăuți–Lemberg, 1942, p. 1.*

³⁸ Mihai-Aurelian Cărunto, *op. cit.*, p. 253–254, 367.

³⁹ *Ibidem*, p. 366.

⁴⁰ Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 2000, p. 213. I. Nistor a fost încadrat, provizoriu, la Catedra de istoria românilor a universității din București, din august 1940, unde a funcționat până în 1941, când a fost pensionat. Ulterior a cerut reîncadrarea la aceeași catedră, dar a fost refuzat. După anul 1943, istoricul bucovinean și-a concentrat activitatea asupra lucrărilor științifice, publicând numeroase studii. La 2 aprilie 1942 a început redactarea *Istoriei României*. Din anul 1945 a fost director al Bibliotecii Academiei Române, funcție din care a fost demis în anul 1948. De asemenea, i s-a retras și titlul de academician. În perioada 1950–1955 a fost reținut de autoritățile comuniste, fără a fi judecat sau condamnat, executându-și detenția la Sighet. A murit la 11 noiembrie 1962, la București. Cf. O. Bozgan, *Ion Nistor. Preliminarii monografice* (II), în „Revista istorică” (București), s. n. V, 1984, nr. 3–4, p. 355–357.

asemenea, renumitul om de cultură bucovinean C. Loghin, într-un articol publicat în ziarul „Universul”, la 22 august 1941 și preluat de gazeta „Bucovina” (23 august 1941), intitulat *Problema Universității românești din Cernăuți. De ce a fost desființată această Universitate și de ce ar trebui să ia din nou ființă*, a accentuat ideea importanței acestui așezământ de cultură bucovinean în opera de afirmare românească în ținut, aducând dovezi în favoarea redeschiderii instituției, fapt ce ar constitui „cel mai vădit certificat de înălțare sufletească”⁴¹. La începutul lunii septembrie 1941, C. Loghin a prezentat ministerului și un *Memoriu*, din partea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, în care se sublinia necesitatea reînființării universității⁴². Discuțiile cu privire la universitatea cernăuțeană au fost continuate în octombrie 1941, când o delegație de profesori universitari, condusă de fostul prorector M. Hacman, a prezentat un memoriu guvernatorului Bucovinei, C. Calotescu, în care, pe baza argumentelor istorice și culturale, s-a expus problema reînființării universității. Acesta a fost semnat de 39 personalități ale vieții academice bucovinene, profesori și conferențieri, printre care îi amintim pe: M. Hacman, V. Tarnavski, E. Botezat, I. Nistor, V. Gheorghiu, T. Sauciuc Săveanu, N. Cotos, Vl. Prelipcean. Memoriul a fost înaintat și celor mai înalte foruri de decizie ale țării, inclusiv lui Radu Rosetti, ministrul de atunci al Culturii Naționale, Cultelor și Artelor. Dezbaterile pe această temă au fost continuate și prin inițiativele unor foști studenți (Traian Popovici, Nicu Flondor) sau ale unor orașe din regiune, problema în discuție fiind pe cale de rezolvare. În iunie 1943, în articolul *Universitatea din Cernăuți se va deschide în curând*, ziarul „Bucovina” se relatează că o delegație condusă de M. Hacman, compusă din foști profesori universitari (R. Sbiera, Al. Ieșan, L. Morariu, E. Tarangul, O. Marcu, I. Bacinski, P. Procopovici și V. Negru) a reluat discuțiile cu noul guvernator al Bucovinei, C. Dragalina, în legătură cu ideea reînființării universității cernăuțene. Acestuia i s-a înmănat, la 27 octombrie 1943, *Memoriul Bucovinei culturale*, în care se afirma că reînființarea universității era o necesitate națională, pentru afirmarea drepturilor istorice ale românilor în Bucovina. S-a pus problema localului, a componenței corpului didactic, a colaborării cu Politehnica „Gheorghe Asachi” etc. Ziarul „Bucovina” a revenit pe această temă și în numerele viitoare, publicând articole semnate de: Al. Dragu, *Spre realizarea unei mari probleme naționale*; E. Costean, *Universitatea Cernăuților*; M. Hacman, *Misiunea națională a Universității din Cernăuți*⁴³.

Finalizarea discuțiilor cu privire la redeschiderea universității din Cernăuți nu a avut rezultatul scontat. Datorită situației economice dificile, a precarității finanțelor țării în împrejurări de război, a evenimentelor politice care s-au precipitat, universitatea nu a mai putut fi redeschisă. Au continuat să funcționeze

⁴¹ M. Lutic, *Institutul de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți. Procesele verbale ale ședințelor ținute în perioada 29 noiembrie 1942 – 22 februarie 1944*, în „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură (Cernăuți–București), II, 1995, nr. 3 (7), p. 80.

⁴² Mihai-Aurelian Cărunțu, *op. cit.*, p. 366.

⁴³ M. Lutic, *op. cit.*, p. 81, Mihai-Aurelian Cărunțu, *op. cit.*, p. 368.

Facultatea de Teologie, în fosta ei reședință și Politehnica „Gheorghe Asachi”, strămutată de la Iași, în fostul sediu al Facultății de Litere și Filosofie, avându-l ca rector pe profesorul C. Ottin. Aceasta a fost înființată în 1937, iar în toamna anului 1941 s-a hotărât mutarea ei la Cernăuți. Politehnica a avut trei facultăți: de construcții, de electrotehnică și de chimie industrială, la care s-a adăugat o facultate de mine. În perioada cernăuțeană, Politehnica „Gheorghe Asachi” a cunoscut o evoluție aparte. Ea a organizat, după modelul Facultății de Teologie, cursuri de popularizare; în august 1943 a organizat cursuri de perfecționare pentru profesorii secundari de fizică și chimie⁴⁴. Din anul 1944 această instituție de învățământ superior funcționează la Iași.

Facultatea de Teologie a fost singura instituție care a funcționat în perioada 1941–1944 ca succesoare a universității cernăuțene. Cursurile au fost inaugurate la 11 noiembrie 1941, într-un cadru restrâns, cu minim de publicitate și în condiții financiare mai puțin prielnice, având în vedere situația României la acea dată. În schimb, deschiderea anului II de studii, la 25 octombrie 1942, a fost deosebită și s-a bucurat de prezența unor personalități bucovinene: mitropolitul Tit Simedrea, guvernatorul Bucovinei, C. Calotescu, primarul orașului Cernăuți, D. Galeș, decanul Facultății de Teologie, V. Loichiță, și tot corpul profesoral al acesteia, rectorul universității ieșene, M. David și secretarul general, E. Gherasimescu. Facultatea a primit inițial statutul de organizare autonomă, sub egida Ministerului Culturii Naționale, Cultelor și Artelor, ulterior fiind trecută, ca structură subordonată, în sistemul universității ieșene. În anul 1941–1942 au fost înscriși 370 de studenți, 201 și-au luat licența și s-au acordat 8 titluri de doctor în teologie⁴⁵. În anul 1942/1943, facultatea a funcționat cu 373 de studenți și 7 studente, dintre care 90 erau bursieri ai ministerului⁴⁶. Inițial, Facultatea de Teologie a avut două internate „A. D. Xenopol” și „Junimea”, conduse de O. Bucevschi, care asigurau cazarea unui număr de 105 studenți. Ulterior a mai funcționat un internat, „Mitropolia”, numărul celor asigurați cu loc de cazare crescând până la 124⁴⁷.

În ceea ce privește activitatea didactică, la facultate s-au predat disciplinele tradiționale teologice și cursuri de filosofie, istorie națională, limbă și literatură română, limba slavă, germană și rusă de către un corp profesoral format din: O. Bucevschi și V. Iordăchescu (*Teologie morală*), C. Iordăchescu (*Istoria Bisericii universale și Patrologie*), Al. Ieșan (*Filozofie, Pedagogie*), V. Loichiță (*Teologie dogmatică*), L. Morariu (*Istoria literaturii române*), S. Reli (*Istoria Bisericii române*), M. Pavel Șesan (*Istoria Bisericii universale*)⁴⁸.

În afara cursurilor universitare, corpul didactic al Facultății de Teologie a susținut conferințe publice și a continuat tradiția universității cernăuțene de a

⁴⁴ M. Grigoriu, *op. cit.*, p. 171.

⁴⁵ Mihai-Aurelian Cărunțu, *op. cit.*, p. 367.

⁴⁶ M. Lutic, *op. cit.*, p. 81.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 82.

⁴⁸ M. Grigoriu, *op. cit.*, p. 137–138.

organiza cursuri de popularizare, desfășurate într-un cadru mai limitat al disciplinelor teologice. În anul 1942, de pildă, programul acestor cursuri a cuprins comunicări susținute de: O. Bucevschi (*Ateismul rusesc*); C. Tomescu (*Creștinismul la Dunăre*); C. Iordăchescu (*Literatura veche creștină*); M. Hacman (*Memoriile lui Dimitrie Sturza de la 1893*); S. Reli (*Un mare educator al neamului: episcopul Melchisedec*); V. Loichița (*Ierarhi bănățeni*); N. Popescu-Prahova (*Ideea națională în creștinism*); P. Procopoviciu (*Creștinismul și cultura*); L. Morariu (*Folclor în iconografia bisericească*); M. Șesan (*Progresul și Biserica*); I. Corfus (*Problema Crimeii în istoria sud-estului european*) etc.⁴⁹. Aceste activități, conjugate cu a altor instituții culturale bucovinene, deveniseră atât de intense încât contemporanii susțineau că orașul Cernăuți era un „sanatoriu cultural” unde puteai face o adevărată „cură de conferințe”⁵⁰.

Pe lângă Facultatea de Teologie a funcționat și un cor religios, activitatea culturală fiind completată și de organizarea unor șezători culturale. Profesorii facultății au avut în această perioadă și o bogată activitate editorială. În ședința din 28 februarie 1942 a decanatului s-a adoptat hotărârea de a fi reluată apariția revistei „Candela”, avându-l ca director pe V. Gheorghiu și secretar de redacție pe M. Pavel Șesan. Profesorii au redactat lucrări de valoare în domeniul teologiei, bazate pe o solidă fundamentare științifică. În perioada la care ne referim au apărut lucrările: *Curs de drept bisericesc universal* (V. Șesan), *Istoria vieții bisericești a României*, vol. I (S. Reli), lucrări care au ajuns și la universitățile din Berlin, München, Leipzig, Roma⁵¹. De asemenea, la expoziția *Bucovina întregită*, organizată în 1 noiembrie 1942, la Cernăuți, Facultatea de Teologie a prezentat bogatele și valoroasele realizări științifice ale profesorilor ei, cărți bisericești rare, manuscrise de interes cultural istoric, reproduceri de pictură și grafică, diverse documente.

O parte a universitarilor cernăuțeni (L. Morariu, N. Grămadă, S. Reli, A. Morariu, T. Balan, C. Loghin) a fost cooptată în realizarea proiectului lucrării *Istoria Bucovinei*, în mai multe volume, inițiat de Muzeul Bucovinei, în decembrie 1943. Se preconiza tratarea următoarelor teme: geografia Bucovinei, toponimia Bucovinei, viața culturală la românii bucovineni, luptele românilor pe teren bisericesc, organizarea învățământului, a Bisericii, viața economică etc. Din păcate, acest proiect nu a fost dus la îndeplinire⁵².

Biblioteca Facultății de Teologie, condusă de părintele diacon T. Prodan, avea aproximativ 3 000 de volume. Ea a fost deschisă la 19 februarie 1943, după reorganizarea fondurilor, în această acțiune implicându-se autoritățile române (Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor și Guvernământul Bucovinei au susținut financiar activitatea de refacere a fondului de carte) și Universitatea din

⁴⁹ „Revista Bucovinei” (Cernăuți), I, nr. 4, 1942, p. 132.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 81.

⁵¹ *Ibidem*, II, 1943, nr. 5, p. 248–249.

⁵² M. Grigoroviță, *op. cit.*, p. 172.

Iași, care a cedat 14 000 de volume ale fostei Facultăți de Teologie din Chișinău. La 2 decembrie 1941, prin strădaniile lui Teodor Balan, a fost redeschisă și biblioteca fostei universități cernăuțene⁵³.

La Facultatea de Teologie au funcționat, din anul 1942, și două institute: Institutul „Cernăuți”, succesorul Institutului de Literatură (care s-a înființat în octombrie 1938, avându-l ca director pe L. Morariu, editorul „Buletinul Institutului de Literatură”) și Institutul de Istorie, condus de S. Reli⁵⁴. Institutul „Cernăuți” a fost inaugurat la 5 martie 1942 sub conducerea lui L. Morariu. Sub egida acestuia a fost editat „Buletinul «Institutul Cernăuți»” – unde au apărut studii semnate de L. Morariu, V. Morariu, N. Teaciu Albu ș.a.⁵⁵. Cât timp a funcționat, au fost editate 30 de fascicule pe diverse teme, reunite într-o colecție aparte. În toamna anului 1943, când s-a pus problema redeschiderii universității cernăuțene, pe lângă Institutul „Cernăuți” a fost creată o secție științifică, ca nucleu al viitoarei Facultăți de Știință.

Institutul de Istorie, constituit la 28 noiembrie 1942, a funcționat pe lângă Facultatea de Teologie. În *Actul constitutiv* al Institutului de Istorie s-a specificat: „Noi, subsemnații, istorici și literați din Cernăuți, având în vedere: 1. Că înființarea unui Institut de Istorie pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți este necesară; 2. Că numărul istoricilor din Cernăuți este suficient de mare pentru asigurarea existenței unui asemenea institut; 3. Că o colaborare strânsă între istoricii din Cernăuți se impune; 4. Că editarea unei reviste istorice bucovinene este în interesul țării noastre și întrunindu-ne astăzi [...] am hotărât inițierea unui Institut de Istorie pe lângă Facultatea de Teologie din Cernăuți”⁵⁶. Actul constitutiv a fost semnat de V. Loichiță, decanul Facultății de Teologie, profesorii C. Tomescu, I. Zugravu, N. Grămadă, S. Reli, A. Grigorovici, C. Ambrojevici, Gh. Duzinchevici, T. Balan, M. Șesan și Al. I. Ciurea. Actul a fost redactat în trei exemplare, care au fost trimise Ministerului Culturii Naționale, Cultelor și Artelor, Facultății de Teologie din Cernăuți, Universității din Iași. Un exemplar a rămas în arhiva institutului.

În cadrul ședinței de constituire s-au purtat discuții referitoare la denumirea acestui institut. Decanul V. Loichiță a propus ca institutul să poarte denumirea de „Eusebie Popovici”. De asemenea s-a pus problema modalităților de desfășurare a activității institutului. Având în vedere condițiile existente la acea perioadă în Bucovina și faptul că posibilitatea redeschiderii universității cernăuțene a înregistrat un rezultat negativ, s-a propus stabilirea exactă a domeniului de activitate al institutului. S-a ajuns la concluzia că ar trebui editată o revistă istorică în care să fie tratate subiecte referitoare la istoria bisericească ortodoxă română și la istoria românilor în general. Aceasta urma să aibă un comitet de redacție, asupra căruia conducerea institutului trebuia să ia hotărâri ulterioare. În ședința de

⁵³ M. Lutic, *op. cit.*, p. 81; Mihai-Aurelian Cărunțu, *op. cit.*, p. 367.

⁵⁴ M. Grigoroviță, *op. cit.*, p. 140–141.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 158.

⁵⁶ M. Lutic, *op. cit.*, p. 84–85.

constituire a fost ales și comitetul de conducere al institutului: director – dr. S. Reli, secretar – T. Balan, casier – N. Grămadă, bibliotecar – M. Șesan, membru fără funcție – Gh. Duzinchevici. S-a hotărât ca toți cei prezenți la ședința de constituire să fie considerați membrii constitutivi ai Institutului. La propunerea lui T. Balan, mitropolitul Tit Simedrea și profesorul I. Nistor au fost proclamați membrii de onoare. Discuțiile referitoare la programul de lucru al institutului au fost reluate în ședințele viitoare. Ședința comitetului din 4 decembrie 1942, la care au fost prezenți S. Reli, Gh. Duzinchevici și T. Balan, a stabilit programul de lucru al institutului, reluându-se discuțiile referitoare la editarea unei reviste istorice sau a unui anuar. De asemenea, s-a hotărât ca ședințele științifice să fie ținute lunar. S-au discutat și probleme legate de situația finanțării activității institutului, luându-se decizia înaintării unor cereri pentru subvenție guvernatorului Bucovinei, primăriei orașului Cernăuți și mitropolitului Bucovinei, cu scopul creării unui fond inițial, necesar mai ales pentru editarea unui „Buletin” al Institutului⁵⁷.

La 20 ianuarie 1943 a avut loc ședința de inaugurare a activității Institutului de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie, la care au participat, pe lângă membrii comitetului, personalități culturale din Bucovina: V. Loichiță, V. Gheorghiu, P. Procopovici, N. Prelipcean, C. Tomescu, I. Zugrav, O. Bucevschi, L. Morariu, D. Onciulescu, Al. Ciurea, A. Grigorovici, F. Doboș, delegatul mitropolitului, Arghiropol și A. Klug. În discursul rostit cu acest prilej, S. Reli, directorul institutului, a subliniat importanța înființării unui asemenea institut „îndeosebi în vremurile neliniștite din ziua de astăzi, când s-ar putea să se tăgăduiască drepturile noastre asupra pământului nostru strămoșesc”⁵⁸. Cu ocazia acestei ședințe de inaugurare au fost proclamați noi membri, unii din rândul profesorilor de teologie: V. Gheorghiu, V. Morariu, O. Bucevschi, P. Procopovici, Al. Ieșan ș.a.

Deși a funcționat într-o perioadă scurtă de timp, institutul a avut merite deosebite atât în istoriografia ecleziastică, cât și în cea națională în ansamblu. Acest for științific a fost o autoritate bucovineană incontestabilă în domeniu, cu membri de înaltă notorietate științifică, personalități proeminente ale spiritualității românești, istorici, filozofi, filologi, care au publicat lucrări importante, au editat reviste și anuare de specialitate. La Cernăuți, și apoi în refugiu la Suceava, institutul a întreținut legături cu prestigioase instituții și asociații culturale din Berlin, Roma, Washington, Atena, Sofia, Praga, Bruxelles, München, Leipzig, făcându-se cunoscut în plan european.

Activitatea Institutului de Istorie a fost oglindită în paginile ziarului „Bucovina”, ziar de afirmare românească, care a apărut între anii 1941 și 1944, dar a cărui colecție este incompletă. La Arhivele Statului din Cernăuți există un dosar

⁵⁷ Din păcate, Institutul de Istorie nu s-a bucurat de o susținere financiară corespunzătoare din partea autorităților, motiv pentru care nici proiectul întocmirii unei publicații proprii, în care să fie tipărite comunicările membrilor institutului, nu s-a putut realiza.

⁵⁸ Apud M. Lutic, *op. cit.*, p. 86.

cu documente aparținând istoricului bucovinean T. Balan, între care se află și procesele verbale ale acestui institut – *Cartea proceselor verbale* – care prezintă activitatea ședințelor de lucru, începând de la cea de constituire, din 28 noiembrie 1942, până la cea din 22 februarie 1944, când s-a desfășurat ultima ședință a institutului⁵⁹.

Institutul de Istorie a desfășurat o activitate culturală bogată, concretizată în organizarea unor manifestări pe diverse teme sau susținerea unor comunicări științifice. În ședința comitetului din 20 mai 1943, S. Reli a propus organizarea, la 30 mai, a unei ședințe comemorative solemne, în amintirea istoricului D. Onciul, de la moartea căruia se împlineau 20 ani. În acest scop a fost schițat un program științific care trebuia să cuprindă un cuvânt de deschidere, rostit de directorul institutului, S. Reli și conferințe științifice care urmau a fi susținute de T. Balan (*Dimitrie Onciul și Bucovina*), M. Șesan (*Dimitrie Onciul ca istoric*), *Dimitrie Onciul ca organizator al Arhivelor Statului*. Din motive neprevăzute, această manifestare a fost amânată pentru luna decembrie. La ședința comemorativă au fost prezenți I.P.S. Tit Simedrea, mitropolitul Bucovinei, generalul C. Dragalina, guvernatorul Bucovinei și un numeros public⁶⁰. *Dărilor de seamă* și *Procesele verbale* ale ședințelor Institutului de Istorie consemnează și activitatea științifică susținută de membrii institutului sau de alte personalități culturale bucovinene. În perioada cât a funcționat, institutul a organizat manifestări științifice pe diverse teme, în cadrul cărora au susținut comunicări: T. Balan (*Mihail Kogălniceanu și Bucovina, Comitetul revoluționar din Cernăuți din 1848*); M. Șesan (*Un reformator al vieții bisericești de la noi, Mihai Șuțu*); Gh. Duzinchevici (*Războaiele din Moldova în 1831 împotriva Regulamentului Organic*); N. Grămadă (*Modalități de transfer ale bunurilor imobiliare în Moldova, Stăpânii în satele bucovinene la 1780*); Al. Ciurea (*Catastihul breslei ciubotarilor din Iași din 1790*); S. Reli (*Legea căsătorială pentru toate țările austriecești*); F. Doboș (*Românii de la Kiev. Amintiri din anii 1917–1918*) etc. Despre comunicările susținute în cadrul ședințelor Institutului de Istorie a consemnat și ziarul „Bucovina”, care remarcă importanța activității institutului, considerat un adevărat „nucleu de cultură” pentru spațiul bucovinean, unde s-au susținut „prețioase comunicări în domeniul istoriei românești”⁶¹. Pe lângă susținerea de comunicări științifice, au avut loc și prezentări de cărți și reviste: V. Șesan, *Curs de drept bisericesc*, Cernăuți, 1942; M. Șesan, *Împărțirea administrativă a Imperiului bizantin în timpul domniei Comnenilor și Angelilor (1081–1204)*, Cernăuți, 1942; *Pentru regenerarea vieții monahale*, Cernăuți, 1943; volumul comemorativ *Candela* apărut la Cernăuți în 1942, dedicat amintirii profesorului V. Șesan; S. Reli, *Istoria vieții bisericești a românilor*, Cernăuți, 1942; T. Simedrea, *Vechea episcopie a Hotimului*; E. Costea, *Mănăstirea Voroneț*; T. Balan, *Corespondența lui Gh. Tofan și Eudoxiu Hurmuzachi și*

⁵⁹ *Ibidem*, p. 87.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, p. 95, nota 20.

Memoriul românilor ardeleni din 1849 etc. Au fost prezentate și documente cu importanță pentru istoria Bucovinei: I. Zugrav a prezentat manuscrisul unei *Liturghii* din secolul al XV-lea aflat la Biblioteca Universității din Iași; N. Grămadă a discutat un document din anul 1628, dat de Miron Barnovschi pentru satul Toporăuți, închinat mănăstirii din Iași; T. Balan a prezentat două scrisori ale lui Constantin Stamate, trimise la 1841 lui Doxachi Hurmuzachi și a comunicat existența unui raport al unui funcționar austriac despre situația mănăstirilor din Bucovina din anul 1783.

În cadrul ședinței plenare din 5 noiembrie 1943 s-a făcut un bilanț asupra activității Institutului de Istorie, de la prima ședință ținută la 28 noiembrie 1942 și până la cea din 29 mai 1943, constatându-se că, în cadrul celor șapte ședințe lunare, acesta a avut o bogată activitate, concretizată în susținerea a peste 20 de comunicări științifice⁶². Ultima ședință lunară a Institutului de Istorie s-a desfășurat la 22 februarie 1944. Procesului verbal al acestei ședințe lipsește din *Cartea proceselor verbale*, dar ziarul „Bucovina” a publicat ultima sa dare de seamă cu privire la activitatea institutului, intitulată *Ședința Institutului de istorie*. Se afirmă aici că la Institutul de Istorie a avut loc „o prea interesantă ședință, la care s-au făcut comunicări importante”. Au fost prezenți: S. Reli (directorul institutului), O. Bucevschi, I. Zugravu, L. Morariu, I. Moiescu, M. Șesan, N. Grămadă, T. Balan (directorul bibliotecii universitare), F. Doboș, D. Onciulescu și Al. Ciurea. Directorul institutului a prezentat un raport asupra activității desfășurate, evidențiind și dificultățile întâmpinate de institut, lipsit de un sprijin financiar din partea autorităților. În cadrul ședinței din 22 februarie 1944 s-au prezentat lucrările semnate de L. Morariu (*Epaminonda Bucevschi în corespondența lui Ciprian Porumbescu; Epaminonda Bucevschi, gloria picturii arborosene*), Al. Ieșan (*Universitatea ca idee și faptă*), T. Balan (*Domnul Moldovei Grigore Ghica*), M. Șesan (*Cinstirea sfintelor icoane, În amintirea Soborului de la Iași din 1642, Progresul și biserica, Episcopia Rădăuților*), T. Bodogaie (*Din istoria Bisericii Ortodoxe de acum 300 de ani. Constatări în legătură cu Sinodul de la Iași*); au fost prezentate și lucrările Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași: volumele XVII și XVIII din „Cercetări istorice”, ultimul fiind închinat memoriei profesorului I. Minea⁶³.

Prin activitatea pe care a desfășurat-o, în condițiile grele ale războiului, Facultatea de Teologie din Cernăuți, cu institutele aferente, a reprezentat, cum pe bună dreptate remarcă D. Vitencu, „un fragment de universalitate”, care a cultivat „mai toate ogoarele academice”⁶⁴, fiind „un așezământ cultural superior al Bucovinei întregite”⁶⁵. După anul 1944, Facultatea de Teologie, împreună cu Institutul de Istorie, s-au mutat la Râmnicu Vâlcea și apoi la Suceava, iar la 1 aprilie 1948 au fost desființate.

⁶² *Ibidem*, p. 91.

⁶³ „Bucovina” (Cernăuți), IV, nr. 823, 1944, p. 3.

⁶⁴ Apud M. Lutic, *op. cit.*, p. 81.

⁶⁵ „Revista Bucovinei” II, nr. 5, 1943, p. 249.

III. Societăți culturale

În perioada 1941–1944 și-a reluat activitatea și Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (SCLRB). În aprilie 1939 a avut loc ultima adunare generală a societății înainte de izbucnirea celui de al Doilea Război Mondial. În 1940 Bucovina a fost ocupată de trupele sovietice, SCLRB fiind surprinsă de aceste evenimente aproape fără nici o pregătire, neputându-și evacua patrimoniul. Au fost salvate doar dosarele cu actele de proprietate și câteva acte de secretariat. Palatul Cultural a fost transformat în casa Armatei Roșii, Palatul Național în tribunal rusesc, biblioteca transportată într-un loc cu destinație necunoscută, tipografia ocupată și personalul alungat, stocul de carte distrus, internatul devenise sediul cazarmii, casele naționale au devenit case de sfat sovietic.

La izbucnirea războiului, președintele SCLRB, Gr. Nandriș, se afla în străinătate, iar o parte din membrii comitetului s-au refugiat la București. Aici s-a încercat reconstituirea comitetului și reluarea activității societății. S-au ținut câteva ședințe, s-au făcut demersuri pentru recuperarea patrimoniului, s-a încercat organizarea unui ciclu de conferințe publice despre Bucovina dar, din lipsa mijloacelor financiare aceste acțiuni nu s-au finalizat. Societatea a ținut legătura cu câteva dintre secțiile locale rămase în sudul Bucovinei și s-a încercat obținerea unor fonduri bănești, prin Ministerul de Interne, pe care ținutul Sucevei le datora tipografiei pentru tipărirea ziarului „Suceava”⁶⁶.

Către sfârșitul ocupației rusești, în iulie 1941, membrii comitetului au revenit din refugiu și s-a început reorganizarea SCLRB. În urma stăpânirii sovietice, averea imobiliară a rămas întreagă, dar n-a fost găsită biblioteca și pinacoteca (societatea salvase doar patru tablouri din colecție). S-au luat primele măsuri pentru punerea în funcțiune a instituțiilor societății, s-a făcut inventarierea bunurilor existente, s-a pus în funcție tipografia și s-au reparat internatele distruse. Arhiva SCLRB, găsită deteriorată și răvășită, a fost reorganizată. Au început acțiunile de reactivare a tipografiei, editurii și librăriei (redeschisă în mai 1942)⁶⁷. În urma investigațiilor făcute, biblioteca societății a fost regăsită și transportată în sediul Palatului Cultural, fiind triată și inventariată din nou din cauza lipsei vechilor registre. Din fondurile bibliotecii lipseau aproximativ 6 000 de cărți. Până în mai 1942 au fost inventariate, prin introducerea sistemului cartotecii, 80 000 de volume și 7 100 de opuri muzicale. Din aprilie, biblioteca a fost deschisă pentru public, acum având acces la ea și cei care nu erau membri ai SCLRB. Fondurile de carte au fost completate prin donații, Primăria orașului Cernăuți cedându-i biblioteca municipală „N. Iorga”; de asemenea, Directoratul Culturii Naționale din cadrul Guvernământului Bucovinei a cedat societății biblioteca Casei Polone. Din cărțile primite, SCLRB și-a completat biblioteca proprie, iar cu restul cărților s-au alcătuit

⁶⁶ *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Raportul general pe anii 1939–1941* (în continuare se va cita *Raportul general pe anii 1939–1941*), Cernăuți, 1941, p. 9–10.

⁶⁷ „Revista Bucovinei”, I, nr. 1, 1942, p. 24.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

biblioteci publice, unele aflate în subordinea secțiilor sale, iar altele în cea a instituțiilor de stat. Au fost reconstituite și bibliotecile societăților studențești „Junimea” și „Dacia”, care au fost păstrate de SCLRB, fără a fi înglobate în biblioteca ei⁶⁸.

Până la 1 aprilie 1942 Comitetul SCLRB a ținut 32 ședințe. În condițiile în care unii dintre membrii fostului comitet nu erau întorși din refugiu, s-a decis cooptarea de membri cu vot consultativ⁶⁹. În următoarea perioadă, 1942–1944, s-au ținut 50 de ședințe de comitet și o adunare generală⁷⁰, rolul SCLRB fiind considerat unul de importanță majoră pentru reorganizarea culturală a bucovinenilor. Societății bucovinene, „chintesență a tuturor strădaniilor românești timp de decenii [...], vatră a românismului din Bucovina în cele mai grele timpuri prin care a trecut neamul românesc”, i-a revenit sarcina de a impulsiona viața culturală a provinciei în așa fel încât „să nu existe colț de țară românească unde să ne se simtă activitatea culturală a acesteia”⁷¹.

Programul de activitate culturală a SCLRB în perioada 1941–1944 s-a realizat printr-o colaborare eficientă cu statul. Acesta a sprijinit financiar activitatea societății, prin subvenții, a dispus, la cererea acesteia, trecerea caselor naționale germane în proprietatea ei, pentru a le transforma în case naționale românești (germanii s-au repatriat în perioada 1940–1941, iar casele lor naționale nu-și mai aveau rolul de până la 1940). Printr-un memoriu, redactat împreună cu ASTRA, societatea a elaborat un plan de acțiune pentru reorganizarea teritoriilor eliberate. Într-un alt memoriu, SCLRB a prezentat revendicările culturale ale Bucovinei. Evenimentul a fost prilejuit de recepția pe care societatea a organizat-o la 21 februarie 1942 în cinstea membrului ei de onoare I. Petrovici, ministrul Culturii Naționale, Cultelor și Artelor. Memoriul a fost prezentat de vicepreședintele C. Loghin, principala doleanță fiind cea legată de reînființarea universității cernăuțene, în spiritul ideii că aceasta a fost „cel mai puternic factor de conștiință românească în Bucovina”, că „a pătruns adânc în conștiința spirituală a acestei provincii și i-a impregnat toată structura sufletească. Tot ce s-a creat bun în Bucovina se datorește existenței universității cernăuțene. Nu se poate concepe o Bucovină fără universitate, precum nu se poate concepe o Românie fără Bucovina” [n. n. – R. I.]. În memoriu s-a subliniat și ideea necesității creării unui Facultăți de Medicină în cadrul universității cernăuțene. În ceea ce privește școala secundară (din prevedere, după ocupația rusească, nu s-au redeschis toate școlile secundare care existaseră în Bucovina), se impunea redeschiderea tuturor acestor instituții de învățământ și crearea unui nou Liceu teoretic de băieți în Cernăuți, dat fiind că numărul de locuri în școli era insuficient. SCLRB a cerut, pentru internatul de elevi

⁶⁸ *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Raportul general pe anii 1942–1943* (în continuare se va cita *Raportul general pe anii 1942–1943*), Cernăuți, 1944, p. 56–57; „Revista Bucovinei”, I, nr. 1, 1942, p. 24.

⁶⁹ Din noul comitet făceau parte și I. Nandriș, E. Coste, F. Doboș.

⁷⁰ *Raportul general pe anii 1939–1941*, p. 23; *Raportul general pe anii 1942–1943*, p. 69.

⁷¹ „Revista Bucovinei” III, nr. 9–10, 1944, p. 336.

care-l avea în custodie, toate avantajele de care beneficiau internatele de stat. În memoriul adresat ministerului s-a ridicat și problema menținerii Conservatorului din Cernăuți, mai ales că acesta „răspunde unei necesități adânc resimțite [...], are un local propriu și un inventar instrumental bogat”. Pentru publicul bucovinean s-a cerut și crearea unui teatru național permanent (la Cernăuți problema teatrului se rezolvase printr-o soluție provizorie, echipe de la celelalte teatre din țară efectuând turnee aici⁷²). S-a discutat și problema menținerii Muzeului Regional al Bucovinei, subliniindu-se ideea că „o țară ca Bucovina, care ea însăși este un muzeu al neamului, nu poate fi lipsită de un muzeu propriu-zis”⁷³. Față de aceste solicitări, ministrul I. Popovici a dat asigurări în privința universității, sugerând că problema reînființării ei rămâne deschisă; de asemenea, a recunoscut necesitatea existenței unui teatru național permanent la Cernăuți.

Comitetul SCLRB a colaborat cu statul, prin Ministerul Propagandei Naționale, mai ales în ceea ce privește propaganda culturală la sate, în Bucovina acestea creându-și „o tradiție și o viață culturală a lor, încheată în forme care se numeau «arcășie», «cabinet de lectură» etc.”⁷⁴. De asemenea, activitatea culturală în lumea satului românesc era realizată și de secțiile locale ale SCLRB, societățile afiliate sau alte societăți regionale de inițiativă particulară. În urma stăpânirii sovietice, unele secții locale au fost distruse complet, membri lor deportați, arhivele au dispărut⁷⁵ altele nu au mai putut fi reorganizate din cauza lipsei mijloacelor financiare, a absenței intelectualilor recrutați pe front. Cu toate acestea, secțiile au continuat să-și îndeplinească rolul de „consolidare națională și întărire a iubirii de patrie”. În urma propunerii făcute de Comitetul central al arcășiiilor (reactivate din anul 1943), condus de F. Doboș, de a se afilia la SCLRB, aceasta a acceptat principial transformarea societăților arcășești în secții locale, dispunând astfel de nuclee culturale aproape în fiecare sat bucovinean⁷⁶. Consecvență principiilor sale, care urmăreau dezvoltarea culturală a satului românesc, SCLRB intenționa să editeze și o revistă pentru țărani (cum a fost „Calendarul poporului”)⁷⁷.

Dintre secțiile locale⁷⁸ s-a remarcat secția „Ateneul Român” din Storojineț – una dintre cele mai active secții ale SCLRB în perioada interbelică –, reînființată în anul 1941 și considerată a fi o excepție în condițiile în care se afirma că „viața culturală a provinciei pare să fi lăncezit mai mult decât îngăduie scuza vremurilor

⁷² La Cernăuți au dat reprezentații trupe ale Teatrului Național din Cluj-Timișoara și ale Operei Române din București. Cf. „Revista Bucovinei”, I, nr. 3, 1942, p. 94–95.

⁷³ *Raportul general pe anii 1939–1941*, p. 11–12; „Revista Bucovinei”, I, nr. 3, 1942, p. 93–94.

⁷⁴ „Revista Bucovinei”, II, nr. 5, 1943, p. 248.

⁷⁵ Asemenea situații s-au înregistrat la „Ateneul Român” din Ciudei–Storjineț sau la secția „Gheorghe Hurmuzachi” din Cernauca.

⁷⁶ „Revista Bucovinei”, II, nr. 11, 1943, p. 569.

⁷⁷ *Ibidem*, I, nr. 1, 1942, p. 26.

⁷⁸ Precizăm că, în perioada la care ne referim, s-au înființat și secții noi ale SCLRB. Cf. „Revista Bucovinei”, I, nr. 8, 1942, p. 339.

de război”⁷⁹. Sub redacția lui V. Bota și I. Resmeriță, în cadrul acestei secții s-a editat „Foaia plugarilor storojinețeni” – organ al Camerei de Agricultură de aici⁸⁰. Din anul 1942 și-a reluat activitatea și secția „Iancu Flondor” din Storojineț, care, prin acțiunile ei, a militat pentru „nădejdea în consolidarea și ridicarea nației prin cultură”, susținând cicluri de conferințe, organizând manifestări culturale, înființând o librărie proprie, instituind două burse de studiu pentru elevi. A participat și la serbările comemorative organizate de SCLRB cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la unirea Bucovinei⁸¹. În ceea ce privește organizarea bibliotecilor acestor secții locale, pe lângă lucrările de care dispuneau din perioada anterioară, între anii 1942 și 1943, SCLRB a donat unor secții locale un număr de 14 000 de cărți⁸².

Activitatea Societății Scriitorilor Bucovineni – secție a SCLRB, „în jurul căreia s-a grupat spontan tot ce este preocupare literară în regiune”⁸³ – este cuprinsă în *Raportul general* al Societății pe anii 1939–1941. Ea s-a reorganizat, începând cu anul 1941, începându-și seria ședințelor literare săptămânale și a șezătorilor externe. În anul 1943 a avut loc adunarea generală a societății, în cadrul căreia s-a votat un nou regulament de funcționare, s-a ales un nou comitet⁸⁴ și s-au proclamat noi membri. Activitatea societății s-a desfășurat în cadrul unor ședințe literare (până în 1943 au fost susținute 74 asemenea ședințe), a colaborat la alte manifestări publice, a continuat seria publicațiilor proprii în cadrul colecției „Societatea Scriitorilor Bucovineni”. În cadrul unor ședințe literare săptămânale, se citeau sau comentau operele proprii, se purtau discuții pe teme literare; unele ședințe aveau un program special – comemorarea unui scriitor (de exemplu la 28 noiembrie 1942 a fost sărbătorit scriitorul L. Marian), primirea unor scriitori aflați în trecere prin Cernăuți (Al. Philipide, M. Alexandrescu, Pan Halipa, I. Teodoreanu ș. a.). Societatea Scriitorilor Bucovineni a organizat șezători literare și în alte orașe (Storjineț, Suceava, Câmpulung-Moldovenesc, Vatra Dornei, Gura Humorului, Cozmeni, Hotin). Urmând un plan unitar de organizare, fiecare șezătoare a fost închinată evocării unor personalități originare din localitățile respective: E. Grigorovitz, I. Flondor, S. Bodnărescu, I. Grămadă, T. Robeanu. Societatea Scriitorilor Bucovineni a colaborat și la alte manifestări publice: festivalul organizat de Inspectoratul regional de propagandă, reuniunile societății muzicale „Armonia”, conferințe la postul de radio-difuziune Iași.

⁷⁹ În cadrul acestei secții s-au organizat, periodic, cicluri de conferințe care aveau ca subiect comun problema românității Bucovinei (Constantin Loghin, *Eminescu și Bucovina*, I. Mandiuc, *Românitatea Bucovinei* etc.). Cf. „Revista Bucovinei”, I, nr. 12, 1942, p. 476.

⁸⁰ „Revista Bucovinei”, III, nr. 2, 1944, p. 95.

⁸¹ *Raportul general pe anii 1942–1943*, p. 19, 24, 29–30.

⁸² *Ibidem*, p. 63.

⁸³ „Revista Bucovinei”, I, nr. 1, 1942, p. 25.

⁸⁴ Președinte – C. Login; vicepreședinte – A. Vasiliu; secretar – Augustin Z. N. Pop; membrii fără funcție: Gh. Noveanu și Gh. Drumur; cenzor – Dr. Vitencu; supelanți – Gh. Tudoran și I. Cârdeiu; secretar de redacție la revistă – Tr. Cantemir. Cf. „Revista Bucovinei”, II, nr. 10, 1943, p. 506.

Continuând seria publicațiilor proprii în *Colecția Societății Scriitorilor Bucovineni*, serie începută încă înainte de ocupația rusească, au apărut, începând din martie 1943, lucrări, în proză sau versuri, semnate de A. Vasiliu (*Bucovina în viața și opera lui Eminescu*), C. Loghin (*M. Eminescu și A. Pumnul*), E. Ar. Zaharia (*Antologie rădăușeană*), N. Tcaciuc Albu (*Poezii chinezești*), G. Voevidca (*Pro patria*) etc. Scriitorii bucovineni au colaborat și la publicațiile periodice locale și centrale: „Bucovina literară” (Cernăuți), „Cronicar” (Cernăuți), „Vremea” (București), „Revista Fundațiilor Regale” (București), „Gândirea” (București), „Universul literar” (București), „Convorbiri literare” (Iași), „Cetatea Moldovei” (Iași)⁸⁵. Societatea Scriitorilor Bucovineni și-a încheiat activitatea în anul 1944. În cadrul activității SCLRB, au fost reluate manifestările organizate sub egida Universității libere (în anul 1939/1940 s-a ținut al XI-lea ciclu de conferințe, cu subiect comun: *Românii de peste hotare*⁸⁶, ce urmau a fi publicate în volum, dar izbucnirea războiului a întrerupt această activitate) a cărei importanță se remarcă prin suplinirea cursurilor de popularizare ale fostei universități cernăuțene, dar și prin rolul de „susținătoare a ideii naționale [...] popularizând, în cursuri cât mai largi, temeiurile drepturilor românilor în toate problemele noastre naționale”⁸⁷. Între decembrie 1941 și aprilie 1942 cursurile au fost organizate în patru serii, susținându-se 47 de conferințe, ultima serie fiind dedicată lui M. Eminescu și A. Pumnul⁸⁸. În perioada 9–20 decembrie 1941, în cadrul primei serii a celui de al XII-lea ciclu de conferințe, programul a fost susținut de M. Hacman (*Opera social-politică din Germania*), N. Tcaciuc Albu (*Goethe și Eminescu*), A. Vasiliu (*Eminescu și Bucovina*), E. Tarangul (*Dreptul administrativ în statele totalitare și autoritare*) etc.⁸⁹ În anul 1942, în cadrul ciclurilor de conferințe organizate de SCLRB în cadrul Universității libere, s-au prezentat următoarele comunicări: T. Balan, *Bucovina în anul 1848*; O. Țopa, *Românitatea județelor Cernăuți și Storojineț*; Gh. Petrovici, *Românii și rușii în secolul al XIX-lea*; D. Vitencu, *Mesianismul rusc*; Al. Ieșan, *Intelectualul în situația actuală*; I. Mandiuc, *Bucovina, pământul trecutului românesc*; C. N. Tomescu, *România și bolșevismul*; Gh. Petrovici, *Misiunea istorică a poporului român în sud-estul european*; E. Costea, *Prin arhiva mănăstirii Voroneț*; M. Șesan, *Biserica ortodoxă din Rusia sovietică*; S. Reli, *Momente din viața românească a Cernăuțului care a fost odată* etc.⁹⁰ De asemenea, SCLRB a organizat un ciclu de conferințe închinat lui M. Eminescu și A. Pumnul, la care au conferențiat C. Loghin (*Reabilitarea lui Aron Pumnul*), L. Morariu (*Eminescu*), I. Mandiuc (*Eminescu și drepturile noastre*

⁸⁵ *Raportul general pe anii 1942–1943*, p. 58–60; „Revista Bucovinei”, II, nr. 7, 1943, p. 442; nr. 10, p. 504–506.

⁸⁶ *Raportul general pe anii 1939–1941*, Cernăuți, 1942, nu publică, ca altădată, programul conferințelor, datorită dezorganizării arhivei, în condițiile refugiului.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 18.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 13.

⁸⁹ „Revista Bucovinei”, I, nr. 1, 1942, p. 26.

⁹⁰ *Ibidem*, nr. 2, p. 56; nr. 3, p. 95–96; nr. 11, p. 442.

asupra Bucovinei)⁹¹. În anul 1943, în cadrul celui de al XIV-lea ciclu de conferințe organizate de Universitatea liberă, s-au susținut comunicările: A. Vasiliu, *Eminescu și Kogălniceanu, Eminescu și folclorul*; T. Balan, *Eudoxiu Hurmuzachi și memoriul românilor ardeleni din februarie 1849*; *Ardealul în anii 1848–1849*; S. Reli, *Momente istorice din trecutul românesc al Cernăuțiului* etc.⁹². „Conferințele Universității libere – se arăta în publicația «Revista Bucovinei» – au venit să înlocuiască acele admirabile cursuri de popularizare, organizate în trecut de universitatea cernăuțeană și să mențină, dacă nu să intensifice, atmosfera de înaltă culturalitate” care a fost caracteristică orașului Cernăuți⁹³.

SCLRB a organizat și alte acțiuni culturale în perioada 1941–1944: a comemorat 25 de ani de la unire, împreună cu toate societățile culturale și muzicale din Bucovina, într-un cadru festiv, printr-un pelerinaj la mormântul lui D. Bejan; desfășurarea unei ședințe solemne, la care au participat generalul C. Dragalina, guvernatorul Bucovinei, reprezentanții Mitropoliei Bucovinei, ai Facultății de Teologie și ai Politehnicii „Gh. Asachi” ș.a.

Împreună cu celelalte societăți culturale, SCLRB a realizat un Congres cultural, care a formulat doleanțele culturale ale Bucovinei și a votat o moțiune, prin care a solicitat întocmirea unor situații statistice cu privire la cei deportați și omorâți în timpul ocupației sovietice, rezolvarea problemelor satelor românești din nordul Bucovinei, reînființarea universității și completarea ei cu o Facultate de Medicină, încredințarea propagandei culturale societății. Au fost puse în discuție și problemele legate de etatizarea Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică, reînființarea Teatrului Național, reorganizarea muzeelor, stimularea activităților economice etc.⁹⁴

În anul 1942 s-a deschis expoziția „Bucovina culturală” organizată de SCLRB, unde s-au expus cărți vechi, publicații periodice și cărți tipărite de aceasta, biblioteca lui Aron Pumnul, tablouri. În același an, din inițiativa societății și prin colaborarea cu Societatea Scriitorilor Bucoveneni, a apărut, lunar, „Revista Bucovinei” (1942–1944), „pentru păstrarea tradiției culturale din acest oraș [Cernăuți – R. I.] și pentru a promova mișcarea literară și științifică din regiune”⁹⁵. Această publicație, avându-i ca secretari de redacție pe T. Cantemir și D. Vitencu, iar din 1944, C. Loghin și D. Vitencu, dorea „să ofere o puțință de cunoaștere a întregului scris bucovinean contemporan” și să satisfacă nevoia de cultură în condițiile politice existente⁹⁶. În programul periodicului se afirma: „Editând această revistă, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina este în tradiție.

⁹¹ *Ibidem*, nr. 5, p. 246–247.

⁹² *Ibidem*, II, nr. 1, 1943, p. 47; nr. 12, p. 616.

⁹³ „Revista Bucovinei”, I, nr. 1, 1942, p. 25.

⁹⁴ *Raportul general pe anii 1942–1943*, p. 50–55.

⁹⁵ „Revista Bucovinei”, I, nr. 1, 1942, p. 25.

⁹⁶ *Raportul general pe anii 1942–1943*, p. 36; Ioan V. Cocuz, *Presa românească în Bucovina (1809–1944)*, „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, XVI, 1989, p. 97–98.

Suntem în plin război mondial. Universitatea cernăuțeană nu mai există, cel puțin temporar. Chiar și în aceste împrejurări vitrege oricărei acțiuni literare, setea de cultură de la noi, izvorâtă dintr-o îndelungată tradiție culturală [...] se cere satisfăcută. Suflul Bucovinei este mereu avid de cultură, de mai multă lumină”⁹⁷. Deși se numea sugestiv „Revista Bucovinei”, editorii acesteia făceau precizarea că ea „nu se îngrădește în granițele strâmte ale acestei provincii, ci îmbrățișează orice talent literar”⁹⁸.

SCLRB a primit vizitele unor distinse personalități din țară și străinătate, a participat la jubileul de 25 ani al Caselor Naționale din București⁹⁹. În anul 1944, fiind în refugiu, a participat, la Sibiu, împreună cu ASTRA, la „Sărbătoarea cărții”, prilej cu care secretarul SCLRB, C. Usatiuc, a transmis un mesaj din partea bucovinenilor, evidențiind greutățile cu care se confruntă societatea și importanța legăturilor provinciei cu Ardealul¹⁰⁰.

În ceea ce privește membri SCLRB, din analiza unor date statistice pe care le vom reda în continuare, putem observa faptul că numărul acestora a înregistrat creșteri de la an la an: dacă în 1933/1934 societatea avea 605 membri, în perioada 1939–1941 avea 875 de membri, iar în 1942/1943 – 926¹⁰¹.

SCLRB avea în administrare și anumite proprietăți. În anii 1942–1943, când publica *Tabloul proprietăților*, SCLRB dispunea de șase imobile în Cernăuți și nouă în provincie¹⁰². În Cernăuți era proprietara a două internate¹⁰³, dispunea de un Palat Național (sediu al Societății, din 1897), un Palat Cultural care „polariza în jurul lui întreaga viață culturală” din Cernăuți¹⁰⁴. De asemenea, SCLRB a intenționat să transforme casa lui Aron Pumnul, din Cernăuți, în Muzeul Eminescu, care urma să cuprindă toate cărțile din fosta bibliotecă a gimnaziștilor români din Cernăuți. Muzeul nu s-a putut realiza, casa fiind în proprietatea statului¹⁰⁵.

În anul 1944 activitatea SCLRB a fost suspendată provizoriu, însă ea a continuat să funcționeze în exil, fiind reînființată după anul 1989.

Pe lângă SCLRB, în perioada 1941–1944 și-au reluat activitatea și alte societăți culturale. Societatea „Armonia”, condusă de L. Morariu, a fost

⁹⁷ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 97–98.

⁹⁸ „Revista Bucovinei”, I, nr. 1, 1942, p. 25.

⁹⁹ *Raportul general pe anii 1939–1941*, p. 16.

¹⁰⁰ „Revista Bucovinei”, III, nr. 7, 1944, p. 257.

¹⁰¹ La sfârșitul fiecărui Raport general era prezentată lista cu membrii SCLRB din anul respectiv.

¹⁰² *Raportul general pe anii 1942–1943*, p. 86.

¹⁰³ Până la ocupația sovietică, au funcționat două internate, unul pentru elevi de liceu și celălalt pentru meseriași și comercianți (acesta a fost preluat de la „Societatea meseriașilor români” și transformat în internat pentru elevii școlilor comerciale și industriale). Cf. „Revista Bucovinei”, I, nr. 1, 1942, p. 24.

¹⁰⁴ *Ibidem*, nr. 3, p. 96.

¹⁰⁵ C. Loghin, *Societatea pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina (1862–1942). La 80 de ani. Istoric și realizări*, Cernăuți, 1943, p. 98.

eorganizată: biblioteca, dispărută în timpul războiului, a fost refăcută; s-a reorganizat arhiva, intenționându-se alcătuirea catalogului arhivei-muzeu. La 14 octombrie 1943 s-a desfășurat o adunare generală ordinară în care s-au discutat probleme legate de direcțiile de activitate ale societății. Aceasta a organizat manifestări publice cu caracter cultural: concerte, audiții, șezători, academii muzicale. Din anul 1943, societatea „Armonia” a donat piese muzicale și cărți diverselor instituții culturale cu care a colaborat (Institutul German, Institutul Italian, „Societatea Doamnelor Române”, „Societatea «Ciprian Porumbescu»”) ¹⁰⁶. Din anul 1941 și-au reluat activitatea și societățile: „Însoțirea orășenilor români” din Suceava (care a organizat programe de conferințe publice și cursuri țărănești în satele bucovinene) ¹⁰⁷, „Societatea Mazililor și Răzeșilor”, Societatea „Tudor Flondor”. La inițiativa SCLRB, Societatea Doamnelor Române, Societatea „Tudor Flondor” și Societatea Mazililor și Răzeșilor s-au reunit, formând Consiliul Cultural al Bucovinei ¹⁰⁸.

La Cernăuți s-au organizat conferințele Cercului „Bucovina Literară”, la care au participat scriitori din țară: N. Crainic, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, Al. Brătescu Voinești ¹⁰⁹. În anul 1943 s-au organizat șezători la Cozmeni, Zastavna, Vijnița și Boian ¹¹⁰. Din anul 1944 s-a încercat centralizarea societăților culturale, prin organizarea unor centre culturale județene. Pentru județul Suceava se preconiza organizarea unui centru cultural care să înglobeze toate societățile culturale existente, a căror patrimoniu urma a fi administrat de acest centru. Inițiativa nu s-a finalizat, considerându-se că centrul cultural ar fi putut avea doar o activitate de control și coordonare asupra celorlalte instituții culturale ¹¹¹.

Pe lângă activitatea instituțiilor culturale ce au funcționat în Bucovina în perioada 1941–1944 amintim și alte manifestări care întregesc imaginea fenomenului cultural bucovinean. La Cernăuți și-au desfășurat activitatea Institutul italian și Institutul german ¹¹²; s-au făcut demersuri pentru refacerea Muzeului regional, distrus în urma războiului ¹¹³; la Suceava a funcționat, din 17 mai 1942, un birou statistic subordonat Institutului Central de Statistică și Inspectoratului Regional de Statistică din Cernăuți ¹¹⁴. În ceea ce privește activitatea editorială (în Bucovina au funcționat următoarele tipografii și edituri: Tipografia „Mitropolit Silvestru”, Tipografia ziarului „Bucovina”, inaugurată în 1942, Editura „Cercului «Bucovina Literară»” – 1943, cea a Politehnicii „Gh. Asachi”, Tipografia

¹⁰⁶ „Anuarul Societății «Armonia» pe anul LXII”, 1942–1943, Cernăuți–Râmnicu-Vâlcea, 1944, p. 3–13.

¹⁰⁷ A.N.S., Fond *Prefectura județului Suceava*, dosar 7/1942, f. 2–6.

¹⁰⁸ „Revista Bucovinei”, II, nr. 11, 1943, p. 543.

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr. 10, p. 509.

¹¹⁰ M. Grigoriș, *Din istoria culturii în Bucovina (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică R. A., 1994, p. 173.

¹¹¹ A.N.S., Fond *Prefectura județului Suceava*, dosar 104/1944, f. 2, 2v.

¹¹² „Revista Bucovinei”, I, nr. 6, 1942, p. 266–267.

¹¹³ A.N.S., Fond *Prefectura județului Suceava*, dosar 54/1942, f. 10.

¹¹⁴ *Ibidem*, dosar 19/1942, f. 12.

„Societății Naționale de Editură și Arte Grafice «Dacia Traiană»”, sucursala Cernăuți) în perioada la care ne referim au apărut diverse lucrări care demonstrează preocupările literare de o mare „profundzime spirituală” ale elitei locale: M. Streinul, *Drama Casei Timotei*; O. Rusu, *Poeme pentru liniștea nopții*; V. Țigănescu, *Brădetul*; Al. Procopovici, *Bucovina noastră, Luptele naționale din celălalt veac, Bucovina care a fost și care va să fie*; N. Tcaciuc Albu, *Bucovina de Nord*; O. Boitoș, *Progresul cultural al Transilvaniei după Unire*; L. Morariu, *Țara Scaunelor de Domnie și Eminescu – note pentru o monografie*; T. Balan, *Correspondența lui George Tofan*; Er. Costea, *Amintiri. Cernăuți, martie 1944*¹¹⁵. De asemenea, în Bucovina au continuat să apară unele dintre publicațiile perioadei interbelice sau au fost editate altele noi: „Voința școlii” (Cernăuți, 1923–1943); „Gazeta școlii” (Cernăuți, 1923–1944); „Revista «Aron Pumnul»” a Elevilor Liceului Teoretic de Băieți „Aron Pumnul” din Cernăuți (1942–1943); „Revista «Elena Doamna»”, publicată de elevele Liceului Ortodox de Fete „Elena Doamna” din Cernăuți (1942–1944); „Primăveri”. Revista elevelor Școlii Normale de Fete din Cernăuți (1942–1943); „Anuarul Liceului Ort. de Fete «Elena Doamna» din Cernăuți” (1941–1943); „Anuarul Liceului Statului nr. 1 «Aron Pumnul»” (Cernăuți, 1941–1942); „Anuarul Muzeului Bucovinei – istorie, arheologie, etnografie” (Cernăuți, 1943–1944); „Făt Frumos”. Revistă de literatură și folclor (Suceava, 1926–1944); „Buletinul «Mihai Eminescu»”. Lămuriri pentru viața și opera lui Mihai Eminescu redactate cu concursul lui Gh. Bogdan-Duică și G. Ibrăileanu (Cernăuți, 1930–1944); „Fond și formă” (Cernăuți, 1938–1944); „Calendarul eparhial” (Suceava, 1941); „Buletinul administrației provinciale a Bucovinei” (Cernăuți, 1941–1942); „Buletinul oficial al Bucovinei cu supliment” (Cernăuți, 1942); „Buletinul oficial al județului Storojineț” (Storojineț, 1932–1938, 1941–1942); „Bucovina”. Ziar de afirmare românească (Cernăuți, 1941–1944); „Bucovina literară”. Supliment săptămânal (Cernăuți, 1942–1944); „Revista Bucovinei” (Cernăuți, 1942–1944); „Revista mazililor și răzeșilor”, organ de luptă pentru afirmarea românească (Cernăuți, 1944); „Popasuri”. Organ de informație și educație național cetățenească (Câmpulung, 1943–1944); „Cronicar”. Îndreptar pentru cultură, literatură și artă (Cernăuți, 1943–1944); „Credința”. Revistă de cultură religioasă și națională pe înțelesul tuturor (Cernăuți, 1922, 1927–1928, 1930–1947); „Calendarul eparhial pe anul 1941” (Suceava); „Calendarul creștin pe anul 1939, 1940, 1943” (Cernăuți); „Calendarul creștin pe anul 1944” (Cernăuți); „Deșteptarea”. Fundația culturală regală „Regele Mihai I” (1943–1944); „Almanahul ziarului «Bucovina» pe anul 1944” (Cernăuți); „Arta” (Cernăuți, 1942); „Munca intelectuală. Solia Moldovei de Sus” (Cernăuți, 1944); „Monitorul județului Câmpulung” (Câmpulung-Moldovenesc, 1936–1938, 1941, 1945–1949); „Dreptul nostru” (Craiova, Cernăuți, Chișinău, București, 1925–1932, 1937–1944)¹¹⁶. În Bucovina au apărut, în această perioadă, și două publicații de specialitate: „Bucovina medicală” și „Bucovina forestieră”¹¹⁷.

¹¹⁵ G. D., *Bilanțuri literare*, în „Revista Bucovinei”, II, nr. 1, 1943, p. 47.

¹¹⁶ Despre aceste publicații vezi Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 96–99.

¹¹⁷ „Revista Bucovinei”, II, nr. 6, 1943, p. 312.

În provincie s-au organizat și manifestări teatrale (între anii 1941 și 1944 la Teatrul Național cernăuțean au avut loc ministagiuni ale teatrelor similare din Iași, București și Cluj; în anul 1943 s-a înființat Teatrul muncitoresc „Muncă și lumină”), muzicale (la Cernăuți funcționa Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică și societatea muzicală „Armonia”, Școala de cântăreți bisericești); s-au organizat expoziții pe diverse teme (în anul 1942 a avut loc expoziția „Bucovina reîntregită”, organizată de Guvernământul provinciei Bucovina; în anul 1943 s-au organizat expozițiile de pictură ale lui L. Hrușca și E. Drăguțescu și tot atunci Institutul de cultură german din Cernăuți a organizat o expoziție de carte germană; expoziții școlare); s-au organizat șezători și serbări național-culturale, de către SCLRB sau instituții școlare; cursuri de popularizare în lumea satelor (din aprilie 1943, de exemplu, au început cursurile de perfecționare agricolă și educație națională la Horecea). În Bucovina a funcționat Fundația culturală regală „Regele Mihai I”, sub egida căreia a apărut publicația „Deșteptarea” (1943–1944)¹¹⁸.

Intrarea trupelor sovietice în teritoriul bucovinean, în martie 1944, a perturbat viața social-culturală a provinciei. Multe dintre instituțiile bucovinene au fost nevoite să-și continue, o vreme, activitatea în refugiu: Directoratul învățământului și cultelor – Timișoara; Politehnica „Gh. Asachi” – Turnu Severin; Editura „Mitropolit Silvestru” – Timișoara; Comitetul SCLRB, liceele cernăuțene „Aron Pumnul”, „Mitropolit Silvestru” și „Elena Doamna” – jud. Hunedoara; Liceul „Dragoș Vodă” și Gimnaziul de Fete din Câmpulung-Moldovenesc – jud. Făgăraș; Liceul de băieți din Hotin – jud. Târnava Mare; Gimnaziul de fete din Hotin – jud. Târnava Mică; liceele rădăuțene „E. Hurmuzachi” și „Elisabeta Doamna” – jud. Turda; Liceul „Regele Ferdinand” din Storojineț – jud. Timiș; liceele sucevene „Ștefan cel Mare” și „Doamna Maria” – jud. Olt; Liceul militar „Ștefan cel Mare” din Cernăuți – Timișoara etc.¹¹⁹ În refugiu, așa cum afirma L. Morariu, „intensa culturalitate bucovineană [...] nu se poate să nu se afirme chiar și în impasurilor pribegiilor”. Institutul de Istorie a funcționat pentru scurt timp, în anul 1944, pe lângă Facultatea de Teologie, aflată în refugiu la Râmnicu Vâlcea¹²⁰. Aici s-au ținut patru ședințe lunare, în cadrul ședinței de inaugurare a anului de studiu 1944–1945 prezentându-se bilanțul activității institutului pe anul 1943–1944. Cu acest prilej s-a constatat că „Buletinul” a ajuns la fascicula 35 (apărută la Turnu Severin, în 1944), că numărul membrilor activi a crescut cu 18; s-a specificat faptul că domeniul de activitate al institutului cuprindea întreg programul unei Facultăți de Științe. În ședințele din 25 octombrie și 16 decembrie 1944, o parte a comunicărilor susținute au fost propuse spre publicare (în „Gazeta Transilvaniei” și „Buletinul «M. Eminescu»” din Cernăuți)¹²¹. Și Institutul „Cernăuți” și-a continuat ședințele

¹¹⁸ Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 98.

¹¹⁹ „Revista Bucovinei”, III, nr. 5, 1944, p. 196–197.

¹²⁰ La Timișoara urma să se creeze, după terminarea războiului, Universitatea de Vest, care trebuia să fie o continuatoare a universității cernăuțene. Cf. „Revista Bucovinei”, IV, nr. 1–2, 1945, p. 42.

¹²¹ „Revista Bucovinei”, III, nr. 11–12, 1944, p. 389–390.

lunare și ciclul conferințelor publice¹²². Și-au continuat apariția și unele publicații: „Făt Frumos”, „Buletinul Institutului «Cernăuți»”, „Revista Bucovinei”, „Deșteptarea”, „Candela”. La Râmnicu Vâlcea, societatea „Armonia” și-a publicat „Anuarul pe anul al 62-lea de existență”. În refugiu la Cluj s-a încercat și refacerea societății „Junimea”. În perioada 1946–1948, la îndemnul profesorului universitar E. Tarangul, s-au desfășurat mai multe ședințe în cadrul cărora a fost ales un nou comitet de conducere, condus de I. Gherman și a fost adoptat noul statut al societății. Reforma învățământului din anul 1948 a condus la destrămarea comitetului, orice inițiative de refacere a societății fiind anihilate¹²³.

Deși marcată de împrejurări politico-economice dificile, de incertitudini și contradicții, perioada 1941–1944 a însemnat pentru Bucovina o etapă de continuitate a vieții culturale din anii interbelici, o etapă de efervescentă culturală și resurrecție a sentimentului național. În provincie și-au reluat activitatea instituții ale învățământului preuniversitar și a funcționat Facultatea de Teologie, ca succesoare a universității cernăuțene, a cărei activitate n-a mai putut fi reluată. Pe lângă această facultate și-au desfășurat activitatea Institutul Cernăuți (succesorul Institutului de Literatură) și Institutul de Istorie. În Bucovina a funcționat în această perioadă și Politehnica „Gheorghe Asachi” din Iași, aflată în refugiu la Cernăuți. De asemenea, a fost reluată activitatea unor societăți culturale cu tradiție în perioada interbelică. În provincie s-au organizat și diverse manifestări cu caracter cultural. Cu toate acestea, amploarea fenomenului cultural bucovinean n-a mai fost aceeași. Pe ansamblu, însă, Bucovina reîntregită a avut parte de o dezvoltare a instituțiilor sale culturale în spiritul ideii de unitate națională. Noile realități politice impuse în anul 1944 au determinat o schimbare radicală a situației, spațiul nord-bucovinean fiind ocupat de trupele sovietice.

Das kulturelle Phänomen in der Bukowina in der Periode zwischen 1941 und 1944

(Zusammenfassung)

In dieser Studie präsentierte die Verfasserin einige Bemerkungen bezüglich der Entwicklung des Kulturlebens der Bukowina im Zeitraum 1941–1944. Sie analysiert die Evolution der Unterrichtsanstalten und der kulturellen Gesellschaften, die in dieser Periode in dieser Provinz tätig waren. Die Schlussfolgerung der Verfasserin ist, dass die von schwierigen politisch-ökonomischen Umständen geprägten Jahren zwischen 1941–1944 für die Bukowina trotzdem eine Etappe der Kontinuität des Kulturlebens in der Zwischenkriegszeit bedeuteten.

Obwohl der Umfang des Kulturphänomens insgesamt nicht mehr derselbe war, erfreute sich die wieder vollständig gewordene Bukowina einer Entwicklung ihrer kulturellen Institutionen im Sinne der nationalen Einheit.

¹²² *Ibidem*, nr. 5, p. 196–197; nr. 6, p. 228–229.

¹²³ I. Gherman, *Societatea academică „Junimea” din Cernăuți în refugiu la Cluj (1946–1948)*, „Glasul Bucovinei”, I, nr. 4, 1994, p. 95.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

CONSIDERAȚII PRIVIND ADMINISTRAȚIA AUSTRIACĂ ÎN BUCOVINA ÎN PERIOADA PREPAȘOPTISTĂ

ȘTEFAN PURICI

Pentru istoriografia românească, anul 2004 va reprezenta un moment important de afirmare datorită organizării manifestărilor naționale consacrate cinstirii memoriei celebrului voievod și domn al Moldovei, Ștefan cel Mare (1457–1504), de la a cărui trecere în eternitate se va împlini o jumătate de secol. Tot în acest an se vor împlini și 230 de ani de la momentul în care trupele habsburgice au ocupat partea de nord a Moldovei, instituind o administrație militară (1774–1786) și, ulterior, una civilă (după 1786). Dacă Ștefan cel Mare a continuat opera ctitoricească a bunicului său, Alexandru cel Bun (1400–1432), contribuind la definitivarea structurilor politico-administrative moldovene în conformitate cu tradițiile bizantine și cu anumite influențe germane și slave, stăpânirea habsburgică a procedat la înlocuirea treptată (în circa două decenii) a formelor moldovenești de administrație, justiție și organizare socială cu norme, legi și alcătuiți de inspirație central și vest-europeană. În consecință, partea de nord-vest a Moldovei a fost ruptă din cadrele sistemului moldo-otoman de guvernare și inclusă, pentru aproape un secol și jumătate, în tiparele politico-birocratice de sorginte vieneză și nu numai. Ce modificări s-au produs, ce impact asupra comunității locale a avut această mutație, care au fost implicațiile pozitive și efectele negative ale transformărilor politico-administrative inițiate și realizate de către austrieci, vom încerca să analizăm în rândurile de mai jos.

De-a lungul întregii sale istorii, omenirea a căutat și este într-o continuă căutare a celor mai potrivite mijloace pentru realizarea intereselor și obiectivelor sale. Dacă actuala formă democratică de organizare a societății s-a perfecționat și șlefuit pe parcursul a peste 200 de ani și, totuși, nu reușește să se apropie de modelul dorit al unei organizări lipsite de inechitate și de tensiuni de cele mai diverse, cu atât mai mult tipurile mai vechi de guvernare și de administrare au fost caracterizate de abuzuri și deficiențe, de lipsă de respect față de mulți dintre membrii societății, de aplicarea unei justiții interesate sau de ignorarea oricăror legi și norme. Încă din antichitate, din momentul apariției unui anumit grad de organizare comunitară, pentru menținerea calmului social, atingerea unor obiective concrete în plan politic,

economic, financiar sau militar de către categoriile guvernante, chiar și pentru înlăturarea deficiențelor în funcționarea structurilor sociale și statale, s-a resimțit necesitatea existenței și exercitării unor atribuții autoritare de către anumite structuri sau persoane (dregători, funcționari ș.a.), adică a administrației – un fel de curea de transmisie între voința guvernatoare și restul comunității.

Termenul „administrație” provine din cuvântul latin *administratio* – conducere. Dicționarele politice contemporane¹ abordează această noțiune din trei perspective: a) perioadă de timp; b) știință; c) complex de acțiuni și instituții. Astfel, administrația este receptată ca: 1. Perioadă de timp în care o persoană executivă își exercită mandatul (președinte, primar ș.a.); 2. Știința și arta înducerii afacerilor publice sau private într-un mod eficient; 3. Ansamblu de activități care permite menținerea ordinii publice și unor satisfacerea nevoi de ordin general (servicii publice etc.); 4. Acțiune de aplicare a politicilor unui anumit guvern; 5. Ansamblu al instituțiilor ce asigură îndeplinirea funcțiilor statului în baza prevederilor constituționale (organizarea teritoriului, relațiile dintre instituțiile centrale și cele locale etc.); 6. Aparat de stat a cărui organizare este dependentă de regimul politic existent într-o țară, dar care în același timp se separă de politic pentru a exercita propriile sale funcții: aplicarea legilor, păstrarea ordinii publice, prestarea de servicii pentru populație (stare civilă, notariat, taxe), realizarea legăturilor directe ale puterii publice cu cetățenii².

Însă această viziune contemporană a rolului administrației în societate nu corespunde întru totul realităților din veacul al XVIII-lea și chiar celor din veacul al XIX-lea. În acea perioadă, administrația reprezenta o totalitate de instituții ce aplicau voința dinastică și se îngrijeau de o evoluție controlată a parametrilor sociali, economici, culturali, politici și spirituali ai societății, cu scopul asigurării colectării garantate a dărilor, impozitelor și taxelor de la populația contribuabilă, păstrării calmului social și interetnic, exploatării cât mai intensive a resurselor naturale și umane, creșterii continui a potențialului politico-militar și economic al statului etc.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, în fruntea majorității covârșitoare a statelor europene se aflau regi sau împărați. Mulți dintre aceștia dețineau, teoretic, o putere nelimitată în interiorul țărilor lor. Încă în secolele XVI–XVII monarhii europeni dobândiseră o mare influență asupra societății, grație modernizării sistemului de guvernare. Măsurile progresiste, la care au apelat conducătorii statelor respective, au cuprins acțiuni orientate spre subordonarea nobilimii intereselor monarhiei, instituirea controlului monarhului asupra instituțiilor bisericești, propagarea teoriei referitoare la „caracterul divin” al formei monarhice de guvernare, consolidarea birocrăției centralizate și dezvoltarea armatei regulate³.

¹ Sergiu Tămaș, *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 12.

² *Ibidem*.

³ John R. Barber, *Istoria Europei moderne*, București, Editura Lider, [1998], p. 83.

În Austria, particularitățile administrației imperiale au contribuit la sporirea autorității Habsburgilor pe plan intern. De-a lungul secolelor, dregătorii austrieci au învățat să oscileze între respectarea privilegiilor aristocrației și aplicarea obligațiilor de către țăranii iobagi. Totodată, cu scopul majorării veniturilor în visteria statului, Curtea de la Viena a stimulat, prin mijloace politice, materiale, financiare și religioase, creșterea numărului locuitorilor/contribuabililor și a introdus un sistem fiscal destul de corect și eficace. Treptat, sub impactul ideologiei iluministe, în multe state europene, inclusiv în Austria, puterea absolutistă a îmbrăcat haina „absolutismului luminat”. În fapt, această mutație la nivelul treptei sociale superioare a semnat coexistența (și chiar întărirea) formei monarhice de guvernare cu ideile democratice (ale libertății, egalității, echității etc.). Criza „Vechiului Regim” i-a determinat pe împărații austrieci Maria Theresia (1740–1780) și Iosif al II-lea (1780–1790) să accepte și să promoveze un șir de reforme și inovații. Însă, toate așa numitele reforme iosefine din anii '80 ai secolului al XVIII-lea au fost revocate, cu câteva excepții, de însuși împăratul austriac în perioada premergătoare morții sale.

Revoluția franceză, căderea monarhiei, războaiele revoluționare și cele napoleoniene au avut implicații profunde în viața politică a Austriei. Politica internă a devenit mult mai dură: s-a accentuat presiunea polițienească asupra liber-cugetătorilor, instituțiile de învățământ, presa, asociațiile etc. au fost supuse unei supravegheri strânse din partea autorităților locale și centrale⁴. În timpul domniilor împăraților Francisc I (1804–1835) și Ferdinand I (1835–1848), prințul Klemens von Metternich-Winneburg, ministru de Externe, ulterior cancelar, a devenit *de facto* șef al Imperiului Habsburgic. Obiectivul său fundamental a constat în conservarea, prin orice mijloace, a absolutismului și a însăși Austriei multietnice. Pentru epoca în care a guvernat Metternich, specifice au fost menținerea unei forme monarhice autoritare de conducere a țării, aplicarea unor măsuri de înăbușire a manifestărilor național-politice ale numeroaselor popoare încadrate imperiului, ignorarea reformelor social-economice de amploare. Pe de altă parte, însă, „Vormärz” (cele două decenii premurgătoare revoluției de la 1848) a intrat în istoria Austriei ca anii în care au avut loc afirmarea accelerată a raporturilor de tip burghez, trezirea vieții spirituale a societății austriece, conștientizarea necesității transformărilor democratice, geneza procesului de emancipare națională a popoarelor negermane ale imperiului.

Evident, administrația centrală și cea locală au avut un rol decisiv atât în timpurile tumultuoase ale reformelor, cât și în perioada instituirii și acțiunii conservatismului. Succesele clasei birocratice au depins de calitățile profesionale și morale ale funcționarilor, gradul de evoluție a bazei legislative a statului, nivelul conștiinței politice și civice a supușilor, structura economică, socială și națională a regiunilor, diverse circumstanțe internaționale etc.

⁴ Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ed. VIII-a, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 408.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Una dintre problemele complexe pe care a trebuit să le soluționeze Curtea de la Viena era legată de administrarea teritoriilor recent cucerite sau achiziționate. La sfârșitul verii anului 1774, partea de nord-vest a Moldovei a fost ocupată de trupele austriece, după ce armata rusă, care participase la războiul ruso-turc din anii 1768–1774, evacuasese spațiul respectiv. Ulterior, în secolul naționalităților, când în centrul dezbaterilor opiniei publice europene a ajuns chestiunea organizării statale pe principii etno-teritoriale și s-a constatat încorporarea unor fragmente etnice străine în cuprinsul unor imperii eterogene, susținătorii ordinii existente au încercat să justifice existența statelor multinaționale prin intermediul asumării unei „misiuni civilizatoare” de către casele și națiunile domnitoare. Chiar dacă nivelul de cultură și cel al evoluției economice, sociale și politice a popoarelor din estul Europei era inferior gradului de dezvoltare a statelor central și vest-europene, afirmațiile unor cercetători privitoare la Bucovina ca teritoriu pustiu⁵ sau la caracterul „barbar” al populației sale erau, în mare parte, lipsite de temei. Rudolf Henke, în lucrarea *Rumänien, Lande und Leute* („Românii, țara și oamenii – 1877”), comentând imaginea negativă pe care istoricul austriac Franz Joseph Sulzer și-o formase pe baza impresiilor culese de la ocupanții ruși, dintre 1769 și 1774, ai principatelor române, observa: „Sulzer, căpitan austriac și informatorii lui ruși sunt, însă, înși care au văzut poporul român doar într-o situație umilitoare și prin prisma unor ochelari naționali, iar dacă ținem seama de faptul că învingătorii i-au considerat întotdeauna pe învinși ca fiind mai prejos decât ei este ușor de înțeles că această situație a putut genera false aprecieri și păreri”⁶. Încă la începutul secolului al XIX-lea, contele F. Karaczay, călător austriac, menționa că „această țărișoară avea odinioară un excelent grad de cultură și este cel mai frumos cerc administrativ al Galiției”⁷. Primul episcop al Bucovinei, Dositei Herescu, într-o scrisoare adresată președintelui Consiliului Aulic de Război, arăta că, în vremea când acest teritoriu a fost parte integrantă a Moldovei, poporul s-a bucurat de „un trai bun”, având „case și pământuri bune”⁸. Inginerul topograf austriac Johann Budinszky, care a efectuat în Bucovina un studiu geo-demografic în primii ani după încorporare, specifica faptul că „țara este formată din grădini și ogoare precum și din livezi îngrijite”⁹. Însă nu trebuie să ignorăm acel adevăr potrivit căruia austriecei, care se aflau într-un incontestabil avânt reformist, au găsit aici o

⁵ *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Band XX, *Bukowina*, Wien: Kronprinzenausgabe, 1899, S. 2–5; Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 390.

⁶ Apud K. Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775–1918. Un studiu imagologic*. În românește și introducere de D. Hîncu, București, Editura Univers, 1995, p. 83.

⁷ F. (Graf von) Karaczay, *Beyträge zur europäischen Länderkunde. Die Moldau, Wallachey, Bessarabien und Bukowina*, Wien, 1818, p. 85.

⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare, ANIC), fond *Consiliul Aulic de Război* (în continuare, CAR), pach. XXII, d. 21.

⁹ H. J. Bidermann, *Die Bukowina unter österreichischen Verwaltung, 1775–1785*, Lemberg, 1876, p. 24.

economie slab dezvoltată, un nivel scăzut de cultură în rândul populației și o administrație, în mare măsură, rudimentară, de tip medieval.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Moldova era împărțită în ținuturi și ocoale (plase). Spre exemplu, în ajunul intrării trupelor habsburgice în viitoarea Bucovină, acest teritoriu cuprindea¹⁰ ținuturile Cernăuți (cu ocoalele Târgului, Prutului de Jos, Nistrului, Ceremușului), Câmpulung Rusesc (cu ocoalele Câmpulung și Putila), Câmpulung-Moldovenesc, și Suceava (cu ocoalele Vicov, de Mijloc, Siretul de Sus, Berhomet). Ținuturile Moldovei erau administrate de dregători (pârcălabi, în interiorul țării, și staroști, în ținuturile de graniță), desemnați de către principele de la Iași¹¹. Astfel, ținutul Suceava era condus de doi pârcălabi, în timp ce ținutul Cernăuți, aflat la hotar cu Polonia, de doi staroști. În mâinile șefului ținutului se concentrău concomitent funcții administrative, judecătorești și fiscale¹², ispravnicii fiind priviți ca „despoți în jurisdicția lor”¹³. Ispravnicul avea în subordine pe marele căpitan de ținut (comandant al slujitorilor). În activitățile sale cotidiene el era ajutat de trei logofeți (secretari). Ocoalele erau conduse de namesnici (ocolași) care se subordonau ierarhic ispravnicului. Dările, taxele și impozitele de la contribuabilii ținutului/ocolului erau colectate de câte doi zlotasi. Orașele și târgurile erau conduse de un șoltuz și 12 pârgari, aleși anual de obștea locală (meseriași, negustori, mazili, slujitori). Comunitățile armene din Suceava și Siret își alegeau câte un șoltuz, respectiv namesnic, și 12 pârgari, în cele două urbe funcționând câte doi șoltuzi și 24 de pârgari¹⁴. În același timp, pentru administrarea orașelor și târgurilor, domnul desemna proprii săi dregători (vornici de târg), care aveau în subordine un șir de slujbași domnești cu atribuții diferite (armași de târg, căpitani de târg)¹⁵. Satele erau conduse de vornici (în localitățile boierești și mănăstirești) sau vatamani (în satele libere), ultimii având menirea de a repartiza, în acord cu obștea, cuantumul contribuțiilor, a strânge banii și a-i înmâna zlotașului. Vornicii și vatamanii aveau menirea de a apăra interesele sătenilor împotriva abuzurilor, a asigura ordinea publică, a supraveghea orice tranzacție imobiliară, a soluționa chestiunile litigioase cele mai simple și micile certuri dintre săteni etc.¹⁶

Aparatul administrativ la nivelul ținutului era compus din circa 100 de slujitori. Spre exemplu, starostele de Cernăuți avea sub ascultarea sa 40 de bărani (slujbași pedestri, cu atribuții judiciar-fiscale), conduși de un căpitan, 30 de

¹⁰ Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918). Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, Editura Civitas, 2003, p. 29–37.

¹¹ *Istoria Românilor*, vol. VI, *Românii între Europa clasică și Europa Luminilor (1711–1821)*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 318.

¹² *Istoria Românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601–1711/1716)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 664.

¹³ *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 322.

¹⁴ *Ibidem*, vol. V, p. 665.

¹⁵ *Ibidem*, vol. VI, p. 325.

¹⁶ *Ibidem*, vol. V, p. 668; vol. VI, p. 336.

umblători (slujbași călare, cu atribuții militare și milițienești), în frunte cu un vâtaf, și 10 arnăuți (slujbași călare, cu atribuții de pază și protecție a dregătorilor domnești, precum și de curieri), coordonați de un ceauș¹⁷.

Majoritatea funcțiilor purta un caracter de obligații onorifice, deținătorii lor bucurându-se de anumite scutiri sau înlesniri fiscale, și, din cauza faptului că „întregul personal administrativ menționat, începând cu starostele, cu singura excepție a arnăuților, nu primea de la principe nici un fel de leafă, ne putem închipui ușor cum își îndeplinea serviciul și cum trebuie să fi asuprit poporul”¹⁸, consemna, în 1775, primul guvernator militar al Bucovinei, generalul Gabriel Splény von Mihálydy (1775–1778). Pentru funcționari, în special pentru ispravnic, zlotaș sau vornic, colectarea dărilor devenea adeseori ocazia potrivită pentru a se îmbogăți. Pe de altă parte, suzeranitatea otomană, numeroasele războaie ce s-au purtat pe teritoriul Moldovei, nesiguranța socială și politică au condus la relativa dezorganizare a problemelor administrative și social-economice ale țării, în special în ținuturile de graniță.

Data fiind această stare de fapt, printre problemele importante, pe care trebuia să le rezolve noua stăpânire, s-au numărat cele legate de reglementarea situației în domeniul proprietății funciare și imobiliare, justiției, fiscalității, administrației, relațiilor social-economice, agriculturii, învățământului, căilor de comunicație etc. Transformările urmau să creeze premise pentru integrarea totală și deplină a provinciei în cadrul imperiului, precum și pentru exploatarea intensivă a resurselor sale naturale și umane. Austriecii aveau deja o bogată experiență de administrare a teritoriilor locuite de populații negermane și cunoșteau faptul că, într-o primă etapă, trebuie acordată o atenție deosebită tradițiilor locale, intereselor politice și economice ale diverselor categorii sociale din noile ținuturi. Evaluând situația economică a provinciei și condițiile sociale diferite de cele din Europa Centrală, generalul Splény întreba retoric: „Oare cât timp va fi necesar pentru a realiza aici numai fundațiile principale ale unei bune guvernări?”¹⁹.

Bucovina a avut șansa de a cunoaște și a se racorda la structuri administrative moderne, introduse de scurtă vreme în Austria, provincia beneficiind sau suferind de pe urma schimbărilor, simultan cu celelalte țări habsburgice. Încă din anul 1749, în perioada domniei Mariei Theresia (1740–1780), în cadrul Cancelariei Austriece și Boemiene a fost creat *Directorium in*

¹⁷ Teodor Balan, *Administrația și justiția în Bucovina sub generalii Splény și Enzenberg, 1774–1786*, „Junimea Literară” (Cernăuți), 1908, nr. 7–8, p. 159–161.

¹⁸ *General Splény's Beschreibung der Bukowina / Descrierea districtului bucovinean de general Gabriel Splény von Mihálydy (1775)*, în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*. Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici. Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 73; Габрієль фон Сплєні, *Опис Буковини = Beschreibung der Bukowina* / Пер. з нім., передмова і коментар А. Д. Огуя, М. М. Сайка, Чернівці: Рута, 1995, c. 37.

¹⁹ *General Splény's Beschreibung der Bukowina*, p. 146.

publicis et cameralibus, un oficiu suprem pentru administrația politică și fiscală a țărilor Coroanei (cu excepția Ungariei)²⁰. Totodată, sub impactul ideologiei iluministe care includea între principiile organizării sociale moderne pe cel al separației puterilor în stat, justiția a fost separată de administrație, prin înființarea organismului numit *Oberste Justizstelle*²¹ (Serviciul Justițiar Suprem). În anul 1760, s-a procedat la separarea finanțelor de administrația politică, toate organele fiscale fiind subordonate Camerei Aulice de Conturi, în timp ce problemele politice au rămas de competența Cancelariei Aulice Reunite Boemiano-Austriece²². Reformarea a continuat prin înființarea, în anul 1761, a unui *Staatsrat* (Consiliu de Stat), sub influența și coordonarea căruia au fost plasate toate celelalte oficii centrale (Cancelaria Aulică Reunită, Cancelaria de Stat, Serviciul Judiciar Suprem, Camera Aulică, Camera Aulică de Conturi, Consiliul Aulic de Război)²³. Înnoirile au atins și nivelurile administrative inferioare. La nivelul provinciilor au fost create guvernăminte care gestionau, prin instituții specializate, problemele de justiție, finanțe, comerț și impozite. Țările Coroanei erau împărțite în districte sau cercuri, în fruntea cărora se aflau administrațiile cercuale (*Kreisämter*)²⁴. Această structurare a organismelor decizionale la nivel central și local a rezistat, cu mici modificări, până la revoluția din 1848–1849 și în aceste norme administrative a fost obligat să evolueze și ținutul bucovinean.

După ocuparea Bucovinei de către trupele imperiale, începând cu 1 septembrie 1774 provincia a fost subordonată Consiliului Aulic de Război din Viena și Comandamentului militar din Lemberg, constituind o unitate administrativă autonomă distinctă în componența Austriei²⁵. Conducerea noului ținut a fost încredințată unei administrații militare, în frunte cu un guvernator, în persoana comandantului trupelor austriece în zonă, care concentra în mâinile sale atribuții administrative, economice, militare și judecătorești. Orașul Cernăuți a fost desemnat drept capitală a districtului bucovinean.

De la 1 noiembrie 1786, în Bucovina a fost introdusă administrația cercuală civilă (*Kreisamt*), ținutul fiind încorporat Regatului Galiției și Lodomeriei și constituind, până la 1849, al 19-lea cerc administrativ al acestei „țări a Coroanei”. În consecință, pe linie juridico-administrativă, problemele bucovinene erau de competența Guberniului Galiției și Curții de Apel din Lemberg, subordonate, la

²⁰ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 386.

²¹ Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774–1815)*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998, p. 19.

²² Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 387.

²³ Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 21.

²⁴ A. J. P. Taylor, *Monarhia Habsburgică, 1809–1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, traducerea: Cornelia Bucur, București, Editura Allfa, 2000, p. 16–17.

²⁵ Veniamin Ciobanu, *La granița a trei imperii*, Iași, Editura Junimea, 1975; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei (1774–1862). De la administrația mliară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 114–116; *Буковина: исторический нарис*, Чернівці: Зелена Буковина, 1998, c. 69.

rândul lor, Cancelariei Aulice Reunite Bemiano-Austriece și, respectiv, Curții Supreme de Justiție din Viena²⁶.

În timpul domniei împăratului Leopold al II-lea (1790–1792), elitele bucovinene au obținut promulgarea patentei imperiale din 7 iulie 1790, publicată la 29 septembrie 1790, motivată de faptul că „unirea săvârșită în anul 1786 numai cu scopul de a simplifica administrația publică nu mai poate dăinui”, deoarece experiența a arătat că „după origine, grai, moravuri, datini și confesiune” locuitorii Bucovinei se deosebesc de cei din Galiția și că, deci, „nu se poate aștepta o împreunare și contopire adevărată” a celor două provincii²⁷. Împăratul dispunea ca Bucovina să fie separată de Galiția în așa fel ca, în viitor, ea să nu mai fie considerată parte a regatului Galiției și Lodomeriei, iar nobilimea bucovineană să nu mai fie încadrată în structurile nobiliare galițiene. Rezoluția lui Leopold al II-lea specifica faptul ca administrația de stat și aulică să rămână în continuare, din considerente de precauție, într-o împreunare cu Galiția, fapt ce promitea Bucovinei „siguranță și bună primire”²⁸. Chiar dacă starea de dependență față de Guberniul de la Lemberg a devenit mult mai laxă²⁹, o conducere administrativă provincială la Cernăuți n-a fost constituită.

Cu scopul aplicării acestei rezoluții confuze și constituirii unor structuri bucovinene, diferite de cele galițiene, în anul 1792 a fost creată „Tabula Țării” (Landtafel), iar în 1804, prin unirea judecătoreiei civile cu tribunalul penal, a fost organizat un „Forum nobilium” bucovinean (Bukowiner Standt- und Landrecht), căruia i-a fost anexată „Tabula Țării”. Această stare de semidependență de Guberniul de la Lemberg a durat până în anul 1817, când, prin hotărârea împăratului Francisc I, din 13 aprilie, s-a dispus ca Bucovina să fie considerată parte integrantă a Galiției, iar nobilimea bucovineană să fie reintegrată în stările galițiene³⁰, lucru ce a rămas valabil până către mijlocul anilor '50 ai secolului al XIX-lea.

Limba oficială a provinciei în perioada analizată (1774–1847) a fost cea germană, în special pentru corespondența cu autoritățile de la Lemberg și Viena. În paralel cu limba statului, până la începutul secolului al XIX-lea, în chestiunile interne ale ținutului s-a utilizat și limba română. În pofida faptului că, în anul 1799, administrația bucovineană, condusă chiar de un român (boierul Vasile Balș), a adoptat hotărârea privind utilizarea exclusivă a limbii germane și refuzul de a examina acte (plângeri, rapoarte, contracte etc.) redactate în limba română³¹,

²⁶ Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 91.

²⁷ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, fond 1026, inv. 2, d. 95a, f. 6–7v.

²⁸ Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 132.

²⁹ Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 169.

³⁰ Ștefan Purici, *Problema autonomiei Bucovinei între anii 1775 și 1861*, în „Codrul Cosminului”, Serie nouă, *Analele Științifice de Istorie ale Universității „Ștefan cel Mare” Suceava*, 1996, nr. 2, p. 234–235.

³¹ Idem, *Statutul limbii române în Bucovina între anii 1775–1861*, în „Glasul Bucovinei”, revistă trimestrială de istorie și cultură (Cernăuți–București), I, 1994, nr. 4, p. 5.

ultima s-a folosit până la 1848 inclusiv³², atât în publicațiile particulare, în corespondența oficială a bisericii ortodoxe, cât și de către autorități pentru a publica diverse legi, codul civil și cel penal, apeluri către populație etc.³³. Primul document oficial scris în limba ucraineană a epocii datează din anul 1809³⁴, când guvernul austriac s-a adresat bucovinenilor după sprijin în războiul contra lui Napoleon³⁵, însă ucraineana a fost recunoscută „limbă a țării” tocmai după 1848.

Organizarea teritorial-administrativă a zonei a rămas cea veche până la 1779, când provincia a fost împărțită – în locul celor patru ținuturi – în cinci directorate, cu centrele în Cernăuți, Suceava, Siret, Câmpulung Moldovenesc și Câmpulung Rusesc³⁶. În fruntea acestora au fost desemnați directori, foști reprezentanți ai administrației moldovenești, care aveau atribuții administrative și judiciare.

În urma reorganizării din anul 1783, Bucovina a fost structurată pe patru directorate: Cernăuți, Vijița, Siret și Suceava. Directorii districtuali – numiți de această dată din rândul ofițerilor imperiali – au rămas doar cu prerogative administrative, justiția fiind încredințată Tribunalului militar superior din Cernăuți, înființat în același an. Acestei instanțe i-au fost subordonate auditoriile districtuale, înființate în Cernăuți, Siret și Suceava³⁷. După încorporarea Bucovinei la Galiția, în anul 1786, administrația militară a fost înlocuită cu una civilă (*Kreisamt*), iar în fruntea districtelor au fost numiți funcționari civili, cu titlul de comisari districtuali. În 1794, directoratele au fost botezate județe, iar zona Câmpulungului Rusesc a fost separată administrativ într-un ocol. Fiecare județ era compus din 12 ocoale cu câte 10 comune³⁸.

Primul guvernator militar al Bucovinei a fost generalul Gabriel Splény von Mihálydy (până la 6 aprilie 1778), căruia i-a succedat generalul Karl von Enzenberg (până la 31 octombrie 1786). Cei doi comandanți militari s-au dovedit a fi buni și competenți conducători, care și-au folosit dexteritatea și cunoștințele pentru atingerea obiectivelor politice și economice ale Curții de la Viena. Pe parcursul următorilor 62 de ani (1786–1848), când Bucovina a fost componentă a Regatului Galiției și Lodomeriei, în fruntea administrației civile s-au aflat mai mulți căpitani cercuali (*Kreishauptmann*): Joseph von Beck (1786–1791), Vasile von Balș (1792–1803), von Schreiber (1803–1805), von Mitscha (1805–1807), Johann von Platzer (1807–1817), Anton von Stutterheim (1817–1823), Johann von Maltzek

³² Robert A. Kann, David V. Zdeněk, *The Peoples of the Eastern Habsburg Lands, 1526–1918*, Seattle and London: University of Washington Press, 1984, pp. 275, 288–289.

³³ Cf. Gheorghe C. Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, Iași, Editura A92, 1998, p. 19–52.

³⁴ Daniel Werenka, *Die Kriegsruf an die Bukowina im Jahre 1809. Nach Akten (Mit zwei Beilagen)*, Czernowitz, 1903.

³⁵ Корній Лук'янюк, Олекса Романець, *Важлива історична пам'ятка*, „Буковинський журнал”, nr. 3–4, c. 143–148.

³⁶ Emil Satco, Ioan Pînzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, Iași, Editura Junimea, 1995, p. 32.

³⁷ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 98.

³⁸ *Буковина: історичний нарис*, c. 70.

(1823–1833), Franz von Kratter (1833–1838), Kasimir von Milbacher (1838–1840) și Gheorghe Isăcescu (1840–1849).

Structura administrației militare din Bucovina era destul de simplă: guvernatorul, consilierul său, auditorul (judecător militar), secretarul și registratorul. Funcția de consilier era deținută de un ofițer bun cunoscător al legilor și obiceiurilor populației indigene. Totodată, printre obligațiile sale se numărau cele referitoare la soluționarea neînțelegerilor cu turcii și purtarea corespondenței cu principele de la Iași. Auditorul era responsabil pentru actul de justiție atât pentru militari, cât și pentru populația civilă. Secretarul și registratorul i se subordonau nemijlocit³⁹.

După alipirea Bucovinei la Galiția, în anul 1786, în fruntea administrației civile se afla un căpitan cercual, în timp ce districtele/județele erau conduse de comisari. Administrația Bucovinei era compusă din secretar, un protocolist, doi canceliști cercuali, un practicant, un inginer, un casier, un controlor, un scriitor la casierie, un chirurg, un medic, o moașă și șase dragoni⁴⁰.

O anumită perioadă de timp, noile autorități au utilizat cu succes vechea structură politico-administrativă moldovenească, fiind extrem de atentă față de elita politică și economică locală. Această atitudine era o consecință a bogatei experiențe administrative a funcționarilor habsburgici și a ordinului strict al împăratului Iosif al II-lea privind menținerea *statu-quo*-ului din epoca moldavă și evitarea, prin toate mijloacele, a tot ceea ce „ar semăna cu o nouă formă de guvernare, de a păstra tot ceea ce a fost bun înainte, obiceiurile și religia locuitorilor ținutului”⁴¹. Mai mult, în funcțiile de directori ai ținuturilor Cernăuți, Suceava și Câmpulung au fost numiți, în anul 1777, reprezentanți ai nobilimii românești locale⁴². Comandamentul militar al Galiției, în persoana feldmareșalului W. Schröder, a propus înlocuirea lui Sigowsky, auditorul districtului Bucovina, cu Dorbath, auditorul regimentului 2 de grăniceri din Transilvania, deoarece acesta din urmă cunoaște „limba moldovenească și obiceiurile țării”⁴³. Atunci când s-a ridicat problema găsirii unui succesor pentru generalul Splény, autoritățile de la Viena l-au desemnat pe generalul Karl von Enzenberg, potrivit raportului contelui Hadik adresat coregentului Iosif al II-lea, „tocmai pentru calitățile sale de bun cunoscător al serviciului și al națiunii române, calități dovedite în timpul cât a fost comandant al regimentului 2 valah” din Transilvania⁴⁴. În septembrie 1780, în

³⁹ Mihai-Ștefan Ceașu, *Instituirea administrației habsburgice în Bucovina*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei” (Suceava), XX, 1993, p. 129.

⁴⁰ Idem, *Bucovina habsburgică ...*, p. 91–92.

⁴¹ ANIC, fond CAR, pach. I, d. 42, f. 1v.

⁴² Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus*, Graz-Köln: Böhlau, 1965, S. 37.

⁴³ ANIC, fond CAR, pach. III, d. 55. f. 1v.

⁴⁴ *Ibidem*, pach. X, d. 78, f. 2.

funcția de director al cancelariei administrației militare a Bucovinei a fost numit boierul bucovinean Vasile Balș, un sincer iosefinist⁴⁵.

Una dintre măsurile centrale, adoptate în direcția afirmării noii puteri în rândul populației din teritoriul recent achiziționat, a constat în prestarea jurământului de loialitate față de dinastia Habsburgică. Conducându-se după alte principii privitoare la cetățenie și proprietate decât cele de astăzi, guvernul vienez a pretins boierilor și clerului din Moldova, care dețineau terenuri sau alte proprietăți imobiliare în Bucovina, să jure credință Curții de Habsburg⁴⁶. Ceremonia oficială, în cadrul căreia reprezentanții populației bucovinene au confirmat fidelitatea lor față de Coroana austriacă, a avut loc în orașul Cernăuți, la 12 octombrie 1774, după ce, timp de două săptămâni, militarii imperiali au colindat toate satele, organizând prestarea jurământului în mediul rural. La Cernăuți, autoritățile militare au confirmat garanțiile stipulate de Iosif al II-lea, în 1774, privind menținerea obiceiurilor și privilegiilor de care se bucura populația în cadrul Țării Moldovei. Reconfirmarea *statu-quo*-ului a fost receptată de către bucovineni drept obligație oficială a stăpânirii habsburgice de a respecta autonomia internă a acestui teritoriu⁴⁷. Însă administrația austriacă privea jurământul dintr-o perspectivă diferită. Încheierea acordurilor austro-otomane, din anii 1775–1776⁴⁸, și ceremonia oficioasă, din octombrie 1777, acordau legitimitate internă și internațională dominației habsburgice în Bucovina, deschizând calea adoptării unor măsuri hotărâte în vederea integrării totale a provinciei în structurile politico-economice și social-culturale ale imperiului.

În opinia generalului Splény, în vederea reorganizării vieții publice a ținutului trebuia „să se curețe mai întâi orașele de gunoiul mai mult decât secular, să se niveleze și să se facă circulabile ulițele, să se desființeze cocioabele țărănești, acoperite cu paie și foarte expuse la foc. Să se repare casele șubrede, dându-le un aspect onorabil și ordonat, să se introducă un serviciu de pompieri și paznici de noapte, să se controleze măsurile și greutatea, să se instituie târguri săptămânale și anuale sub conducerea unui jude de târg, să se desființeze bețiile de duminică și în zilele de sărbători, să se împartă locuitorii în clase și, respectiv, după bresle etc.”⁴⁹ Generalul Karl von Enzenberg a propus, pentru a stimula ridicarea de edificii rezistente la incendii în capitala ținutului, vânzarea cărămizii la un preț redus și utilizarea meșterilor militari la construcția hornurilor și căminurilor în casele cernăuțenilor⁵⁰. Cu același scop, administrația a

⁴⁵ Rolul boierului Vasile Balș în aplicarea reformelor habsburgice, precum și biografia sa sunt prezentate în studiul lui Mihai-Ștefan Ceașu, *Vasile Balș, un iosefinist bucovinean*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, p. 407–418.

⁴⁶ Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina habsburgică...*, p. 73.

⁴⁷ Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească...*, p. 48.

⁴⁸ Eudoxiu Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1876, vol. VII, pp. 157–161, 485–488.

⁴⁹ General Splény's *Beschreibung der Bukowina*, p. 118–120.

⁵⁰ ANIC, fond CAR, pach. III, d. 47.

scutit proprietarii clădirilor de piatră de plata impozitelor pentru o perioadă de 30 de ani și de plata rentei funciare urbane, pentru 10 ani. Cu sprijinul autorităților locale, până la 1848, în Cernăuți au fost construite diverse edificii militare, administrative și publice: cazarma, închisoarea, primăria, gimnaziul german, școala ortodoxă, biserici, spitalul militar și cel civil ș. a.⁵¹. În anul 1830, în capitala ținutului a fost întemeiată grădina publică, asemănătoare cu „Volksgarten” din Viena, iar din anul 1841 urbea se putea lăuda cu teatrul stabil⁵². Constantin Vărnăv, locuitor al Moldovei, autorul notițelor *Călătoria me de la Liov la Cernăuți și Liteni în anul 1860*, efectuând în anii 1820 și 1860 două călătorii la Lvov, a rămas impresionat de progresul realizat într-un timp relativ scurt: „Ce deosebire am găsit între Cernăuțiul de astăzi și acel de la 1820. Uliți drepte, largi. Toate șoseluite, în loc de strămbe, înguste, pe care te înfundai până la genunchi în glod [...] Și pe aceste ulițele, case bune la linie, cu un rând și cu două rânduri, în loc de niște case păcătoase în mijlocul ogrăzii, fără zăplaz și alături cu o livadă fără gard”⁵³.

Administrația austriacă a depus eforturi susținute pentru dezvoltarea căilor și mijloacelor de comunicație în Bucovina, creând astfel condiții mai bune pentru extinderea activităților comercial-economice și valorificarea resurselor provinciei. Această politică era determinată de necesitatea asigurării unor largi posibilități de manevrare pentru armatele austriece în cazul unei amenințări externe, obținerii în cel mai scurt timp a rentabilității maxim posibile a teritoriului anexat, încadrării lui cât mai puternice în sistemul economic al imperiului⁵⁴. În anii 1774–1778, în ținut au fost construite 70 de poduri, iar în anii 1778–1779 și 1783 au fost construite două drumuri ce au legat Bucovina de Transilvania⁵⁵. Construirea sau îmbunătățirea căilor de comunicație s-a desfășurat pe parcursul întregii perioade austriece, având ca rezultat articularea unei vaste rețele de drumuri de stat, județene și comunale.

Întărirea treptată a administrației habsburgice și modernizarea relațiilor sociale au fost însoțite de restrângerea privilegiilor de clasă ale nobilimii și clerului românesc. Favorizarea imigrărilor și începutul colonizării Bucovinei⁵⁶, introducerea unor noi impozite și obligații publice⁵⁷, revizuirea diverselor decizii judecătorești din perioada moldovenească⁵⁸, modificările în organizarea administrației

⁵¹ Hugo Weczerka, *Die städtebauliche Entwicklung von Czernowitz 1775-1900*, „Analele Bucovinei”, 1997, nr. 3, p. 657–660.

⁵² Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 95.

⁵³ Constantin Vărnăv, *Călătoria me de la Liov la Cernăuți și Liteni în anul 1860*. Mss., în Biblioteca Academiei Române, fond *Manuscrise românești*, nr. 4651, f. 137.

⁵⁴ I. В. Жалоба, Ф. С. Яценюк, *Шляхи сполучення Буковини (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)*, „Analele Bucovinei”, 1997, nr. 3, p. 727–728.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 728.

⁵⁶ Ștefan Purici, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775-1848*, „Analele Bucovinei”, 1995, nr. 2, p. 357–373; Constantin Ungureanu, *Procese etno-demografice în Bucovina în timpul administrației militare (1775–1786)*, „Analele Bucovinei”, 1998, nr. 1, p. 101–121.

⁵⁷ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 77.

⁵⁸ ANIC, fond CAR, pach. II, d. 20, f. 1v.

și justiției în mediul rural⁵⁹ și alte schimbări ale ordinii tradiționale au provocat nemulțumirea boierilor și mazililor bucovineni. La sfârșitul anilor '70 ai secolului al XVIII-lea, aceștia din urmă revendicau dreptul lor de a participa, prin intermediul a trei reprezentanți, la lucrările administrației Bucovinei într-o triplă calitate: de proprietari, de reprezentanți ai populației autohtone și de persoane cointeresate în progresul provinciei⁶⁰. Tensiunea în raporturile dintre administrația militară și mazilii cernăuțeni, care, în anul 1780, constituiseră așa numitul „consiliu aristocratic”, s-a perpetuat de-a lungul a câțiva ani, determinând guvernul de la Viena să tempereze provizoriu ritmul reformelor⁶¹. Spre exemplu, proiectul de încorporare a Bucovinei la Galiția fusese propus încă din 1779, însă opoziția elitei locale și unele calcule strategice ale Vienei au determinat amânarea deciziei pentru o anumită perioadă⁶².

Pe de altă parte, nivelul profesional și comportamentul unor funcționari austrieci subminau puternic eforturile autorităților habsburgice în direcția cuceririi simpatiei și încrederii populației locale față de noile structuri administrative. Spre exemplu, în anul 1780, F. Poppini, șeful comisiei de anchetă privind acuzațiile de corupție ale funcționarilor din administrația cernăuțeană, raporta guvernului că pe adresa comisiei zilnic soseau plângeri din cauza faptului că locuitorii refuzau să se adreseze Administrației militare a Bucovinei și Comandamentului general al Galiției, considerându-le drept organisme de la care nu se puteau aștepta la justiție⁶³. În cazurile în care bucovinenii încercau să apeleze la structurile superioare ale puterii pentru a-și apăra drepturile, ei riscau să fie supuși persecuțiilor și pedepselor corporale din partea boierilor și funcționarilor⁶⁴.

Indignarea legată de birocrăția și corupția funcționarilor austrieci locali se manifesta chiar și în rândul populației germane din Bucovina. Spre exemplu, în anii 1807–1811, cetățenii cernăuțeni s-au organizat în așa numitul „Partey und Fraktiongeister” (partid și spirit de fracțiune), condus de Lebius, directorul poștei, protestând împotriva abuzurilor comise de Joseph Hampel, primarul orașului (1802–1811). În cele din urmă, solidaritatea orașenilor și receptivitatea autorităților centrale au determinat victoria cernăuțenilor⁶⁵.

Înlăturarea din funcțiile administrative superioare ale funcționarilor români începând cu anul 1783⁶⁶ și înlocuirea birocrăților austrieci discreditați n-au dat rezultate imediate. Spre exemplu, în anul 1803, Ioan Budai-Deleanu, consilier al

⁵⁹ *Букovina: историчний нарис*, c. 91; Mihai-Ștefan Ceașu, *Aspecte juridice ale instituirii administrației habsburgice în Bucovina*, „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» Iași”, XXX, 1993, p. 400.

⁶⁰ Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina habsburgică ...*, p. 77.

⁶¹ Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească ...*, p. 117–119.

⁶² Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, p. 120–121.

⁶³ ANIC, fond CAR, pach. V, d. 1, f. 1–6.

⁶⁴ ANIC, Fond *Colecția de microfilme, Austria*, rola 117, c. 1023–1025.

⁶⁵ Erich Prokopowitsch, *Das Deutschtum der Bukowina in der Landes- und Staatspolitik*, in *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, Herausgegeben von Franz Lang, München: Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, S. 89–92.

⁶⁶ ANIC, fond CAR, pach. XIII, d. 50, f. 1.

Curtții de apel din Lemberg, în raportul său intitulat *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina* („Scurte observații asupra Bucovinei”) sublinia slaba pregătire profesională și nivelul moral scăzut al funcționarilor bucovineni: „Dar, durere! Bucovina pare a avea soarta de-a vedea în fruntea sa tot ce-i incapabil, imoral și egoist în monarhia întreagă. Acești domni nu se cugetă a conduce Bucovina, conform intențiunilor guvernului, la bine sau la civilizație; ei se cugetă numai la îngrășarea pungii lor și după ce, prin firea lor egoistă, necrescută și senzuală, au sfârșit și puținul bun rămas locuitorilor și s-au îmbogățit, caută avansamente; și batjocoresc apoi în continuu pe acest popor sărman, care a fost temeiul fericirii lor vremelnice, numindu-l: barbari, semioameni, otaliți etc.”⁶⁷.

O nouă inspecție efectuată în Bucovina în anul următor de către August von Reichmann, consilier aulic, a depistat nereguli la cel mai înalt nivel: „De altfel, căpitanul cercual [von Schreiber – n.n.] se poartă rău și față de națiune, nu-și dă nici cea mai mică osteneală de a-i învăța limba și, prin această inimicizie, a îndepărtat de la sine toate sufletele”⁶⁸.

Urmărind, pe de o parte, cucerirea loialității elitelor românești locale, facilitarea aplicării transformărilor planificate, sporirea eficacității administrației și recunoscând, pe de alta, anumite drepturi ale populației autohtone, în două cazuri guvernul austriac a numit în funcția de căpitan cercual – cea mai înaltă din Bucovina în acea perioadă – pe boierul Vasile Balș⁶⁹ (1792–1803) și pe marele proprietar Gheorghe Isăcescu⁷⁰ (1840–1849). În multe alte situații autoritățile vieneze au insistat asupra faptului ca în posturile superioare ale administrației cercuale să fie desemnate persoane care cunoșteau limba română. Spre exemplu, în anul 1833, în funcția de căpitan cercual a fost numit consilierul aulic Franz von Kratter (1833–1838) datorită faptului că el, cunoscând foarte bine limbile latină, franceză și italiană, și-ar fi putut însuși foarte ușor și limba română⁷¹. Faptul că, în realitate, Imperiul Habsburgic n-a fost o „închisoare a popoarelor” nici chiar în epoca reacțiunii, se poate observa și din sărbătoririle organizate în anul 1804 cu ocazia sfîrșirii corporațiilor unite (germane, românești și armenesti) ale meseriașilor din Suceava. Fiecare comunitate a marcat pe rând acest eveniment în limba maternă, în biserica sa națională, avându-i pe reprezentanții celorlalte etnii în calitate de invitați. Întreaga ceremonie s-a desfășurat într-o armonie deplină și cu sprijinul administrației locale, în frunte cu comisarul județean von Scheine⁷².

⁶⁷ Ioan Budai-Deleanu, *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*, în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, p. 404.

⁶⁸ Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina ...*, S. 39.

⁶⁹ Idem, *Die Wiener „Geheime Assoziation” und der Bukowiner Bojar Basillius von Balsch*, „Südost-Forschungen” (München), 1961, Band XX, S. 277–278.

⁷⁰ Emanuel Turczynski, *Exogene und endogene Faktoren der Konsensbildung in der Bukowina*, în „Südostdeutsche Archiv”, XXXVIII–XXXIX, 1995–1996, S. 99.

⁷¹ Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 68.

⁷² *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388–1918*, București, 1989, vol. I, p. 566–567.

Pe lângă aspectele prezentate mai sus, administrația Bucovinei a fost preocupată de gestionarea problemelor religioase, fiscale sau juridice, de ameliorarea situației în cele mai diverse domenii: social, economic, transporturi, militar, educație, menținerea ordinii publice etc.⁷³, chestiuni pe care nu le putem dezbate în cadrul unui singur articol. Spre regret, nici în prezent nu avem un studiu științific în care să fie analizate succesele și eșecurile administrației habsburgice în Bucovina pe parcursul a aproape un secol și jumătate (1774–1918). Totuși, nu putem să nu observăm că, pe lângă multe implicații negative menționate și în rândurile de mai sus, instituirea administrației austriece în partea de nord-vest a Moldovei (Bucovina) a contribuit la includerea provinciei în sistemul relațiilor economice, politice și culturale central-europene, modernizarea raporturilor sociale, imprimând anumite sensibilități în mentalitatea și caracterul localnicilor, sensibilități ce pot fi și astăzi remarcate în cercurile bucovinenilor.

Wertschätzungen bezüglich der Verwaltungsentwicklung der Bukowina in der Vorzeit den Revolution von 1848

(Zusammenfassung)

Der Verfasser schildert die Verwaltungsgestaltung des Gebietes aus dem NW Moldaus in der Vorzeit der Eingliederung zu Österreich (1774) sowie die Mittel wodurch die habsburgische Verwaltung in der Bukowina aufgezwungen wurde.

Im Artikel wird der Prozess des Aufbaus der neuen Herrschaft analysiert und dessen Verwicklung im Prozess der Entwicklung der Bevölkerung in der Provinz in der Vorzeit der Revolution von 1848.

⁷³ Vezi: Eugen Simiginowicz, *Handbuch der Gemeindeverwaltung für das Herzogthum Bukowina zum Gebrauche der Gemeindevertretungsmitglieder und der Gemeindegemeinschaften*, T. I–II, Czernowitz, 1900.

CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA CARACTERISTICILOR POPULAȚIEI MUNICIPIULUI RĂDĂUȚI

LUMINIȚA LĂZĂRESCU

Vechimea populării Rădăuțiului

Începuturile evoluției teritoriale și funcționale a municipiului Rădăuți coincid, am putea spune, cu constituirea sa ca așezare umană. La procesul de formare a așezării și-au adus contribuția populațiile existente în acest spațiu încă din vechime, transformările antropice ale mediului creând, de-a lungul timpului, premisa stabilirii definitive a populației în acest spațiu și a întemeierii unei așezări permanente, a cărei evoluție va continua până în prezent.

Procesul de populare a acestui teritoriu își are originile în timpuri foarte vechi. În perimetrul actual al orașului s-au descoperit urme de viață, printre cele mai vechi din țară, datând încă din primele etape ale paleoliticului.

Vechimea așezării este atestată și de unele descoperiri arheologice făcute în zona mănăstirii Bogdana, cu prilejul unor săpături de fundații. Oalele de incinerare descoperite sunt încadrate de specialiști în civilizația Cucuteni B, având o vechime de peste 5 000 de ani¹.

Vladimir Mordvinov, în lucrarea *Pravoslavnaia cerkov na Bukovině* („Bisericile pravoslavnice din Bucovina”), apărută la St. Petersburg, în 1874, afirmă și el, că Rădăuțiul ar fi fost cunoscut ca așezare stabilă încă din timpul dacilor și romanilor, sub denumirea de *Rottacenum*.

Primele documente ale domnilor moldoveni atestă existența multor sate cu biserici și cu mănăstiri, dintre care amintim satele care alcătuiau domeniul lui Radomir², de la care așezarea și-ar fi primit și numele – Radomirăuți, prescurtat Radovți, de unde *Rădăuți* cu accentul pe a doua silabă și cu terminația în „uți”, cum au și alte așezări din această parte a țării³.

După anul 1359⁴, Bogdan I a construit în Rădăuți, în locul biseriței din lemn ce exista aici, Biserica Domnească, de piatră, cu prispă mitropolitană în inima

¹ D. Luchian, *Rădăuți – vatră românească de tradiții și înfăptuiri socialiste*, București, Editura Litera, 1982, p. 9.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ Maria Cioară, *Zona etnografică Rădăuți*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 95.

altarului. Ea era unică în Moldova în acele timpuri, iar astăzi este cea mai veche biserică din piatră din Moldova. Este de presupus că înființarea mănăstirii Bogdana, apoi a Episcopiei (1402)⁵, a făcut ca populația acestei așezări să sporească pe seama stabilirii aici a călugărilor, a altor fețe bisericești, a meșteșugarilor, a robilor țigani etc.⁶

Sub Alexandru cel Bun, Rădăuțiul era destul de mare, căci în documentul din 13 aprilie 1415 se vorbește despre „bisericele din Rădăuți”⁷, iar Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, îl consemnează ca „târg și scaun de episcop”.

Într-o „privilie” dată Episcopiei de Rădăuți de către Alexandru cel Bun, consemnată în documentele lui Ștefan cel Mare din 1490, prin care îi dă în stăpânire 50 de sate, Rădăuțiul este menționat ca „satul episcopiei”⁸. Așa îl vom găsi și în alte documente de la Alexandru cel Bun, precum și de la Ștefan cel Mare și urmașii săi.

În anul 1486 se dăruiesc Episcopiei Rădăuți trei sălașe de țigani, unii dintre aceștia erau folosiți ca meșteri fierari, rotari etc., iar în 1787, pământurile erau lucrate cu 118 țigani⁹. În preajma anului 1760, în Rădăuți, după unele conscripții, existau 147 de case care aparțineau mănăstirii Putna și 180 de case ale Episcopiei, în acestea trăiau 190 de persoane¹⁰.

La răpirea Bucovinei, populația Rădăuțiului, stabilită pe baza recensământului guvernatorului militar, era formată din 132 de familii de supuși români și de țigani robi. Dezrobirea țăganilor s-a produs în 1789, odată cu desființarea Episcopiei. Deveniți liberi, unii dintre ei și-au întemeiat gospodăriile, continuând să trăiască în Rădăuți¹¹.

Popularea Rădăuțiului s-a făcut neîntrerupt, până în prezent. În anumite perioade, hotărâtor pentru creșterea populației a fost sporul migrator, ulterior popularea s-a făcut în special pe baza sporului natural al populației existente. Important de subliniat este faptul că acest proces a fost continuu și a avut un rol esențial în conturarea specificului teritorial și funcțional al orașului.

Evoluția numerică și dinamica naturală a populației Rădăuțiului

Primele informații statistice privind populația Rădăuțiului datează din anul 1774, de la ocuparea Bucovinei de către Imperiul austriac¹², când au fost realizate

⁵ D. Luchian, *op. cit.*, p. 11.

⁶ *Ibidem*, p. 28.

⁷ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. I, 1507–1653, Cernăuți, Editura Glasul Bucovinei, 1933, p. 234.

⁸ În 1479, Ștefan cel Mare scoate de sub jurisdicția șoltuzilor și pârgarilor târgurilor Siret și Suceava locuitorii satului Rădăuți (T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. I, p. 5; I. Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau*, p. 106).

⁹ Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Cernăuți, Fondul religios, 1912, p. 34.

¹⁰ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. III, partea I, Chișinău, Editura Științifică, 1975, p. 352.

¹¹ D. Luchian, *op. cit.*, p. 28.

¹² M. Cioară, *op. cit.*, p. 44.
<http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro>

primele recensăminte de către guvernatorii militari austrieci. Astfel, populația Rădăuțiului, stabilită pe baza recensământului din 1774, era de 700 de locuitori¹³. În timp de un deceniu, cu toată epidemia de ciumă din 1780, numărul populației ajunge la 1 100, din care țiganii dețineau aproape o treime¹⁴, creșterea populației realizându-se prin stabilirea în localitate a unor străini și mai puțin pe baza sporului natural al populației din Rădăuți.

Galopul demografic apare, cu mai multă pregnanță, începând cu secolul al XIX-lea, când administrația austriacă își desfășoară programul de colonizare și facilitare a imigrărilor, cu scopul de a valorifica, în beneficiul său, resursele zonei.

În această perioadă, tot mai mulți străini se stabilesc în Rădăuți, înregistrându-se o creștere a populației prin spor migrator. Astfel, de la 1 300 de locuitori în anul 180, se ajunge la 5 639 de locuitori în 185, și la 14 403 în anul 1900¹⁵.

Ritmul devine mai lent în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin faptul că se încheie procesul de colonizare-imigrare, chiar dacă în deceniile 7 și 8, după ce Rădăuțiul devine oraș, asistăm încă la așezarea în localitate a unor străini. Recensământul din 1910 stabilește o populație totală de 16 740 de locuitori, împărțită egal pe cele două sexe. Ritmurile în care a crescut numărul germanilor (7 %) și numărul evreilor (21%) ne indică o completă sistare a imigrării primilor și păstrarea unui proces activ de pătrundere din satele județului a celor din urmă. Din totalul populației românii reprezentau doar 26,8% (4 455 de persoane), înregistrând o creștere de 9%, bazată pe un spor natural de 1%¹⁶.

În anul 1920, curba demografică marchează o inflexiune negativă, numărul locuitorilor, de 15 051¹⁷, scoate în evidență urmările Primului Război Mondial, respectiv pierderile de vieți omenești și din cadrul populației Rădăuțiului.

Revenirea Bucovinei la România Mare (1918) aduce condiții de dezvoltare incomparabil mai bune, materializate într-un nivel de trai mai ridicat, atât pentru populația românească, cât și pentru celelalte naționalități existente în Rădăuți. Faptul este subliniat de dinamica demografică, marcată de o curbă ascendentă până în anul 1994. După 1994, ca urmare a reducerii natalității, se constată și o reducere a numărului de locuitori, de la 32 256, în 1994¹⁸, la 32 160, în 1998¹⁹. După acest an, evoluția numerică a populației orașului pune în evidență o diminuare continuă a numărului de locuitori – în anul 2000, aceasta atinge cifra de 32 099 de locuitori, în

¹³ „Populația Rădăuțiului, [...] era alcătuită din 132 familii de supuși români și de țigani robi, precum și din personalul propriu-zis al episcopiei, tot român, reprezentat de un episcop ortodox (D. Herescu), preoți, 10 călugări și 6 călugărițe, în total aproximativ 700 de suflete”. (D. Luchian, *op. cit.*, p. 29).

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 29–31.

¹⁶ *Ibidem*, p. 29.

¹⁷ *Ibidem*, p. 28, sursa – registrele Stării Civile a orașului Rădăuți, Arhiva primăriei municipiului Rădăuți.

¹⁸ Direcția Județeană de Statistică – Caiete statistice 1980–1985.

¹⁹ Direcția Județeană de Statistică – Fișa Localității, CNS-BDL, 30-06-03.

anul 2001 ajunge la 31 954²⁰, iar în 2002, conform datelor recensământului din acest an²¹, populația totală numără 27 759 de locuitori.

Creșterea populației, la începutul secolului al XX-lea, se poate pune pe seama unor valori ridicate ale natalității (30 ‰)²², explicate prin mentalitatea familiei de a avea mulți copii, prin atașamentul față de familie, prin valoarea ridicată a fertilității feminine. La începutul deceniului al 4-lea al secolului al XX-lea asistăm la o reducere a natalității, regres care poate fi corelat și cu o reducere a nupțialității în această perioadă, de la 17,3‰ în 1920 la 8‰ în 1930²³. Până în anul 1965, natalitatea se reduce continuu, ajungând la valori de 22,1‰ (1956), 15,4‰ (1960), și la 12‰ în 1965 și în 1966²⁴. Ca urmare a acestui fapt, se reduce și valoarea sporului natural de la 13,5‰ în 1956, la 9,2‰ în anul 1960 și respectiv la 3,8‰ în 1966. Saltul indicelui natalității la valoarea de 30,1‰, în anul 1967, este efectul măsurilor pronataliste luate de statul român în anul 1966²⁵.

În următorii ani însă, valoarea natalității a continuat să scadă până la 15,7 ‰ în anul 1990, și la 11,4‰ în 1995²⁶, valorile din 1967 neputând fi menținute mult timp în mod artificial.

După anul 1995, valorile sporului natural încep să crească ușor, în concordanță cu ridicarea standardului de viață, modificare determinată de dinamizarea activității social-economice din orașul Rădăuți. Această creștere se menține până în anul 2000, ritmul ascendent fiind susținut și prin intervenția statului, prin mărirea duratei concediului pentru creșterea copilului și a retribuiției aferente. În anul 2002, în orașul Rădăuți s-au născut 309 copii, ceea ce reprezintă o valoare de 11‰ a indicelui natalității²⁷.

Mortalitatea, a doua componentă a bilanțului natural, are o evoluție caracterizată printr-o reducere constantă din 1774 și până în prezent, exceptând anii războaielor mondiale, când a cunoscut ușoare creșteri fiind puternic marcată de aceste evenimente (în 1930 – 15,8‰ și 19,3‰ în 1940²⁸).

După anul 1948, ca urmare a ameliorării nivelului de trai, a apariției unor medicamente folosite în combaterea unor boli, a creșterii numărului de medici și de personal sanitar, se observă o tendință de reducere a valorilor mortalității. Inaugurarea spitalului din Rădăuți (1 ianuarie 1879)²⁹, creșterea capacității spitalelor, de la 150 de paturi în 1940 la 520 paturi în 1980, darea în folosință a unor secții

²⁰ Direcția Județeană de Statistică – Fișa localității, CNS-BDL, 30-06-03.

²¹ Direcția Județeană de Statistică – Recensământul populației, 2002.

²² D. Luchian, *op. cit.*, p. 31.

²³ Recensământul din 29 decembrie 1930, *Breviarul statistic al României*, București, 1938, vol. I.

²⁴ D. Luchian, *op. cit.*, date preluate selectiv din tabelul nr. 8, p. 44.

²⁵ *Ibidem*, date preluate din tabelul nr. 5, p. 38.

²⁶ Sursa – registrele Spitalului Orășenesc Rădăuți, date prelucrate de autor.

²⁷ Direcția Județeană de Statistică Suceava, Recensământul populației 2002, date statistice preluate din Fișa localității – orașul Rădăuți.

²⁸ D. Lucian, *op. cit.* p. 38.

²⁹ *Ibidem*, p. 62.

specializate (contagioase, pediatrie, ginecologie și obstetrică, TBC) ce funcționau în alte clădiri, au fost factori de natură să influențeze scăderea indicelui mortalității la valori sub 10‰ (8,4‰ în 1975)³⁰. Aceste valori se mențin până în anul 1993 (8,5‰). Schimbările pe plan social și economic din țară de după anul 1989, reflectate în mod negativ în nivelul de trai al populației, în starea spitalelor și în calitatea actului medical, se reflectă și în valorile mortalității care cresc, după anul 1995, depășind valoarea de 10‰. În anul 2002, în Rădăuți sunt înregistrate 293 decese, ceea ce ridică valoarea indicelui mortalității la 10,5‰³¹. Cu aceste valori ale indicatorilor demografici, Rădăuțiul se înscrie în modelul demografic ce caracterizează, pe ansamblu, și țara noastră în ultimii ani, caracterizat prin valori foarte reduse, chiar negative ale sporului natural și, în consecință, printr-o diminuare a numărului de locuitori.

Analizând evoluția celor doi indicatori, natalitate și mortalitate, putem sublinia câteva aspecte legate de evoluția sporului natural al populației. Astfel, între anii 1920 și 2000, valorile sporului natural au oscilat în funcție de valorile celor două componente menționate. Valori scăzute ale acestui indicator demografic la începutul secolului al XX-lea pot fi explicate prin raportarea la o populație puțin numeroasă. Creșterea la valori maxime în anul 1967 – 20,7‰, este urmarea directă a măsurilor pronataliste luate de statul român în anul 1966. Această creștere, stimulată în mod artificial, este urmată o scădere continuă până în anul 1973 (8,08 ‰) și de un reviriment între anii 1975 și 1979 (15,7‰). În intervalul 1979–1988 valorile se mențin între 10 ‰ și 12 ‰. Din anul 1988, urmează o perioadă caracterizată printr-o scădere continuă a valorilor acestui indicator demografic până în anul 2000, când se înregistrează valori pozitive, respectiv de 1,1‰. Această valoare este însă, foarte redusă în comparație cu valorile din perioadele precedente. Pentru anul 2002, pentru populația orașului, valoarea sporului natural a fost de 0,5‰.

Putem spune că, după revenirea Bucovinei la România, creșterea numerică a populației Rădăuțiului a fost asigurată de sporul natural, creștere care s-a reflectat pozitiv în dezvoltarea socială a orașului, determinând extinderea teritorială a așezării, iar existența unui disponibil de forță de muncă în oraș, dar și în zonă, a impulsat dezvoltarea funcțională a orașului.

Mobilitatea teritorială a populației Rădăuțiului

Mobilitatea populației este o componentă cu rol hotărâtor în extinderea și dezvoltarea unei așezări, în diferite etape de evoluție teritorială și social-economică.

Mobilitatea teritorială a populației este un proces de o deosebită importanță, prin implicațiile de ordin geodemografic, economic, social, atât pentru zonele de

³⁰ Sursa – registrele Spitalului Orășenesc Rădăuți., date prelucrate de autor.

³¹ Direcția Județeană de Statistică Suceava, Recensământul populației 2002, date statistice preluate din Fișa localității – orașul Rădăuți.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

plecare, cât și pentru cele de sosire. În cazul Rădăuțiului, se remarcă, pentru intensitatea deplasărilor, perioadele 1774–1870, 1940–1980, 1975–1985 și perioada de după anul 1990.

Perioada 1774–1870 se remarcă printr-un număr mare de deplasări definitive, predominând sosirile, în orașul Rădăuți stabilindu-se tot mai mulți imigranți, ca urmare a politicii de colonizare a stăpânirii austriece, care făcea promisiuni ispititoare doritorilor de a se stabili în Bucovina (meseriașii vor beneficia de favoruri în orașe, iar agricultorii vor primi terenuri de cultură, sămânța necesară, lemn de construcție pentru case etc.)³².

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, populația germană a crescut într-un ritm mediu anual de 39%, iar cea evreiască de 36%. În același timp, cu tot sporul bazat pe o natalitate ridicată, populația românească nu atingea decât 11% din totalul populației orașului Rădăuți³³. Anii 1860 și 1875 marchează momentele în care, populația românească, pentru prima oară, este depășită numeric de cea germană și de cea evreiască. În ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, fenomenul imigrației germane încetează definitiv, singura cale de creștere a acestei populații rămânând sporul natural³⁴.

Deși stabilirea evreilor în Bucovina, după 1774, era supusă unor restricții deosebite, la începutul secolului al XIX-lea (1816), numărul evreilor stabiliți în Bucovina și în Rădăuți a marcat o creștere semnificativă (evreii care dispuneau de bani își „cumpărau” nume germane cu care se puteau stabili în Bucovina). În Rădăuți, în acea perioadă, existau peste 820 de evrei³⁵. Așezarea masivă a evreilor în Rădăuți a fost favorizată foarte mult de ridicarea târgului la rangul de oraș (1852), precum și de investirea sa cu atributul de centru districtual (1854)³⁶. Hotărâtoare pentru facilitarea aflării acestora către oraș a fost promulgarea constituției din 1867³⁷, în care evreii nu mai erau o populație tolerată, devenind cetățeni cu drepturi depline. Ca populație prin esență negustorească, evreii și-au îndreptat atenția spre centrele urbane în devenire, unde puteau să-și exercite profesia cu mult câștig, Rădăuțiul fiind, în acest context, un loc de atracție important. În cadrul orașului, strada Topliței, partea de jos a străzii Ștefan cel Mare și străzii Putnei au reprezentat zone preferate de așezare a evreilor, toate fiind bune vaduri comerciale.

În paralel cu exercitarea comerțului cu mare pricepere profesională, evreii au îmbrățișat, nu cu mai puțin succes, diverse alte îndeletniciri și meserii.

Alte naționalități stabilite în oraș în această perioadă au fost lipovenii – veniți din Rusia, Ucraina, Galiția prin anul 1870³⁸, ca arendași de pământ mănăstiresc și

³² D. Luchian, *op. cit.*, p. 30.

³³ *Ibidem*, p. 31.

³⁴ *Ibidem*, p. 47.

³⁵ *Ibidem*, p. 31.

³⁶ *Ibidem*, p. 35.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 25.

al Fondului bisericesc, polonii, veniți în oraș odată cu herghelia, rutenii, cehii și slovaci.

O a doua perioadă, caracterizată printr-o dinamică mai accentuată a deplasărilor teritoriale ale populației, a fost cuprinsă între anii 1940 și 1980. Perioada 1940–1980 debutează cu plecarea unui număr important de germani din Rădăuți. Această plecare a avut cauze politice și a antrenat peste 5 000 de persoane³⁹. Tot în această perioadă părăsesc orașul peste 2 800 de evrei, plecările continuându-se cu intensitate mai mică și ulterior – între anii 1950 și 1980 peste 7 000 de persoane părăsesc orașul (în special de naționalitate germană și evreiască).

Începând din anul 1975 se evidențiază o creștere a populației, pe baza unui spor migratoriu pozitiv – se remarcă fluxuri migratorii spre Rădăuți, în special din zonele rurale înconjurătoare. Aceste deplasări se intensifică de la an la an. Astfel, dacă în 1975 soseau în oraș 531 de persoane, în anul 1980 cifra celor sosiți se ridica la 1 032 de persoane⁴⁰. În acest an se înregistrează și valoarea maximă a soldului migrator, respectiv 30,7%. Progresele din agricultură, din acea perioadă, eliberează o parte importantă din forța de muncă din zonele rurale învecinate, iar orașul, în plină dezvoltare industrială, a constituit un important pol de atracție pentru acest disponibil de forță de muncă. S-au produs o serie de schimbări în ceea ce privește calitatea forței de muncă existente în Rădăuți, în sensul că, persoanele plecate din oraș erau în general lucrători calificați, pe când cei sosiți aveau o slabă pregătire profesională, în general calificarea se făcea la locul de muncă. Cei mai mulți dintre cei sosiți în Rădăuți au venit din localitățile rurale ale județelor Suceava – 57%, Iași – 2%, Neamț – 1,5%, iar din alte județe 10,5%⁴¹.

Deplasările temporare diurne (navetismul) sunt specifice tuturor orașelor a căror dezvoltare devansează resursele proprii de forță de muncă, atât ca volum, cât și ca structură profesională, vârstă, sexe. Cele mai intense deplasări s-au remarcat între anii 1975 și 1985. De exemplu, în anul 1980 aflau zilnic spre Rădăuți peste 480 de muncitori, precum și alt personal lucrător, ei constituind o treime din personalul scriptic al întreprinderilor și unităților economice din oraș. La unele întreprinderi proporția navetiștilor depășea jumătate din personalul încadrat, cum era cazul Întreprinderii de Tricotaje și Confecții „Bucovina” – 62% din personal era format din navetiști –, al Agenției „Tehnoforestexport” – 82%⁴².

După anul 1980, numărul celor sosiți în Rădăuți începe să scadă. Astfel, în ultima perioadă menționată, respectiv cea de după anul 1990, specifice sunt valorile foarte mari ale plecărilor: în anul 1990 – 579 de persoane, în 1994 – 315 persoane, în anul 1995 – 388 de persoane.

Anul 1995 este primul an, de după anul 1970, în care, în orașul Rădăuți, se înregistrează un sold migrator negativ, respectiv de -4,41%⁴³. Această situație este

³⁹ *Ibidem*, p. 39.

⁴⁰ Direcția Județeană de Statistică – Caiete statistice – orașul Rădăuți, 1970–1980.

⁴¹ D. Luchian, *op. cit.*, p. 47.

⁴² *Ibidem*, p. 54.

⁴³ Direcția Județeană de Statistică – Caiete statistice – orașul Rădăuți, 1990–1995.

explicată de schimbările intervenite în legislația țării după anul 1989, când a fost redat dreptul de liberă circulație cetățenilor țării noastre. Această schimbare s-a materializat într-o creștere a numărului de plecări, printre cei care au părăsit orașul s-au numărat familii de germani, dar și de români, cauzele plecărilor fiind, în special cele socio-economice. După anul 1989, dezorganizarea economico-socială din perioada de tranziție spre economia de piață, restructurarea întreprinderilor industriale existente în oraș a avut drept consecință creșterea numărului de șomeri și, în același timp, reducerea numărului navetiștilor. Deplasările zilnice s-au redus simțitor, în prezent sunt realizate de elevii care urmează cursurile liceelor din Rădăuți, însă numărul lor este destul de mic, majoritatea stabilindu-și temporar domiciliul în oraș.

În concluzie, prin elementele de dinamică naturală și mecanică prezentate, s-a încercat crearea unei imagini de ansamblu asupra acestor componente demografice care au, prin specificitatea lor, o importanță majoră în definirea specificului funcțional și îndeosebi în evoluția teritorială a orașului.

Dinamica populației și evoluția teritorială a orașului Rădăuți

În anul 1768, la hotărnicia de la 26 iulie, satul feudal Rădăuți (ce număra doar 132 de familii la acea dată), se întindea între pâraiele Pozen (de la hotarul cu Frătăuțiul), la Valea Seacă, deasupra Osoiului, prin Troian la pârau Radița, apa Suceviței la Satu Mare, Dealul Crucii și pârau Solca⁴⁴. Nucleul inițial al localității ocupa suprafețe reduse în actuala parte de nord a orașului, iar cu timpul, această așezare rurală se organizează pe două nuclee: Cotul de Sus și Cotul de Jos. Primele case s-au construit spre periferia nordică a actualei așezări, întrucât această zonă oferea populației condiții mai bune de stabilire și de practicare a agriculturii – aici existau terenuri agricole și terenuri propice construcțiilor. Multă vreme, extinderea așezării spre sud a fost limitată de existența unor terenuri băhnoase și a văii Topliței, cu frecvente ieșiri ale apelor din matcă la debite mai mari. În secolele XVII și XIX, în corelație cu creșterea numerică a populației (1 300 de locuitori în anul 1800, 5 639 de locuitori în 1850, 12 895 de locuitori în 1892), se poate observa o extindere a localității dinspre periferii spre zona centrală. Aici se conturează nucleul comercial-administrativ al așezării, în paralel cu o dezvoltare spre est și vest față de nucleul inițial al Rădăuțiului. Până în anul 1900, populația Rădăuțiului sporește cu aproximativ 2 500 de persoane (ajunge la 14 403 locuitori). Prin lucrări de amenajare a Topliței și de asanare a mlaștinii din sud, se creează premisele extinderii spre sud a orașului. În cadrul orașului apar o serie de întreprinderi – în partea de vest uzina electrică, o fabrică de chibrituri, în nord-vest fabrica de cherestea „Bucovina”, câteva mori în sud-est, are loc extinderea Fabricii de spirt, toate acestea favorizând extinderea teritorială a orașului în aceste direcții. După

⁴⁴ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 229–230.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Primul Război Mondial, care se soldează cu importante pierderi de vieți omenești și în Rădăuți dar și cu importante pierderi materiale din patrimoniul construit al orașului, începe o importantă fază de reconstrucție și de extindere teritorială a orașului. Se împart populației terenuri de construcție, în spațiul cuprins între strada Calea Bucovinei și strada Volovățului, construindu-se cartierele de case, existente și azi în acest perimetru. Orașul se extinde semnificativ spre sud și sud-vest. Populația orașului crește de la 15 051 de locuitori la 17 000 de locuitori în 1937⁴⁵, forța de muncă existentă este utilizată și în industrie, orașul se extinde spre est, vest și sud-vest. Rezultatul amplei activități de reconstrucție ridică, în 1938, numărul clădirilor la 4 170, aproape dublu față de cel existent în 1918.

În perioada socialistă numărul populației sporește constant, de la 18 780 de locuitori în 1965, la 30 454 la finele anului 1989. Această sporire s-a realizat, în mare parte, pe baza sporului natural, dar și pe baza unui important spor migratoriu. Este perioada în care se pun bazele industriei moderne în Rădăuți, dezvoltarea acesteia necesitând o importantă forță de muncă, această forță de muncă fiind absorbită din zonele rurale învecinate. Pentru asigurarea locuințelor noilor veniți, în oraș se construiesc noi cartiere rezidențiale. Această perioadă de creștere numerică a populației și de diversificare a profilului funcțional al orașului – prin politica de investiții, mai ales pentru orașele rămase în urmă – se materializează într-o importantă fază de extindere teritorială. Totuși, chiar dacă se fac progrese importante pe calea industrializării și urbanizării, potrivit legii sistematizării localităților urbane în vigoare în acei ani, valorile ambilor indicatori (industrializare, urbanizare) plasau Rădăuțiul în categoria a VI-a de localități urbane, respectiv a orașelor cu cel mai scăzut grad de urbanizare. Se poate observa deci că Rădăuțiul, din punct de vedere industrial și urban, continua să parcurgă o perioadă de tranziție.

Creșterea populației, de la 21 587 de locuitori, în 1976, la 24 582 în anul 1980, impune asigurarea spațiilor de locuit, problemă care se rezolvă prin intensificarea activității din domeniul construcțiilor. În această perioadă s-au dat în folosință peste 3 000 de apartamente. Construirea celor 6 cvartaluri de imobile la sud față de linia ferată, în sudul și sud-vestul orașului, marchează cea mai importantă fază de extindere teritorială a orașului, după cea din 1920. Se construiește astfel partea „nouă” a orașului care concentrează, în prezent, și cea mai mare parte din populația Rădăuțiului.

Etapa următoare este caracterizată printr-o sporire a populației de la 25 668 de locuitori în anul 1981, la 30 865 de locuitori în 1990, după care, până în prezent, populația crește foarte lent, ajungând la 31 060 de persoane în anul 2000.

Ca urmare a creșterii populației, are loc și o creștere a densității construcțiilor în intravilan, pe lângă locuințele particulare care se ridică (cu precădere după anul 1995), sunt construite și date în folosință sedii ale unor asociații, bănci, clădiri

⁴⁵ D. Luchian, *op. cit.*, tabelul nr. 3, p. 30.
<http://cimec.ro/> <http://institutulbucovina.ro>

administrative, secții ale unor întreprinderi. După anul 2000 au loc importante activități de restaurare a clădirilor mai vechi, orașul câștigând mult în ceea ce privește dimensiunea sa estetică. În prezent cea mai dinamică zonă sub aspectul extinderii teritoriale este cea sudică, extinderea fiind favorizată de existența în zonă unor întinse terenuri propice construcțiilor și de existența arterei de circulație ce leagă orașul nostru de reședința de județ.

În concluzie, se poate preciza că dinamica populației a fost și rămâne, și în prezent, factorul hotărâtor al evoluției teritoriale a orașului și are implicații mari în trasarea principalelor direcții de evoluție funcțională a unui oraș.

Structura populației și implicațiile în evoluția funcțională a orașului

Pentru a analiza structura pe grupe de vârstă și sexe a populației Rădăuțiului, am utilizat date de la recensământurile din 1956, 1966, 1977, 1992, și date până în anul 2000.

Grupe de vârstă	1956 (%)	1966 (%)	1977 (%)	1992 (%)
0-14/20 de ani	24,4	23,4	24,1	26,1
15/20-60 de ani	64,8	64,4	62,4	64
Peste 60 de ani	10,8	12,2	13,5	10

Sursa: Direcția Județeană de Statistică Suceava

Urmărind structura pe grupe de vârstă în acești ani, putem remarca o pondere însemnată a populației adulte (peste 60%), pondere care ne sugerează că necesarul de forță de muncă era asigurat, însă și posibilitatea, în viitor, a „alimentării” cu populație a grupei bătrâne, și de modificare a raporturilor populație activă/populație întreținută. Se constată, de asemenea, în acest interval, o tendință de îmbătrânire a populației Rădăuțiului, fapt relevat de creșterea ponderii grupei a III-a de vârstă, în condițiile menținerii ponderii grupei tinere la valori de sub 30%. În condițiile menținerii la același nivel a populației tinere (24%), îmbătrânirea populației s-a repercutat asupra grupei adulte, determinând o scădere a ponderii acesteia în totalul populației. Tendința de îmbătrânire mai este evidențiată și de raportul bătrâni/tineri care consemnează o majorare de la 28,5% la 32,5% și apoi la 40%, în această perioadă.

Structura pe sexe prezintă valori echilibrate pe cele două sexe, cu o ușoară predominare a populației feminine, după cum se poate observa și din tabelul de mai jos:

Populație	1960	1970	1980	1992	2001
Masculin	48,1%	48,8%	48,3%	49%	47,5%
Feminin	51,9%	51,2%	51,7%	51,1%	52,5%

Sursa: Direcția Județeană de Statistică Suceava
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Ponderea mai ridicată a populației feminine din anul 1980 poate fi pusă în legătură cu darea în folosință și intrarea în producție a Întreprinderii de Tricotaje și Confecții „Bucovina”, care utiliza, aproape exclusiv, forță de muncă feminină și a constituit un pol de atracție a acesteia și din zonele rurale înconjurătoare, multe persoane de sex feminin stabilindu-și domiciliul în oraș în anii '80. Ponderea foarte ridicată a populației feminine în anul 2001 se poate explica prin migrația pentru muncă, pe plan extern, predominant a forței de muncă masculine existente în oraș. Ca implicații ale acestei structuri asupra specificului funcțional, putem menționa în primul rând că, în Rădăuți, a existat în toate perioadele un disponibil de populație apt de muncă, aceasta constituind o premisă pozitivă pentru dezvoltarea funcțională a orașului. Ponderea destul de redusă, inițial, a populației bătrâne nu a exercitat presiuni mari asupra populației ocupate, însă, după anul 1990, tendința de îmbătrânire a populației, corelată procesul de restructurare din economie (creștere a numărului de șomeri), a dus la apariția unor probleme de ordin social, caracteristice, de altfel, și altor orașe din țară. Se poate remarca, de asemenea, că populația tânără are o pondere în creștere, totuși, ritmul lent de dezvoltare din perioada actuală, oferta redusă de locuri de muncă, lipsa dezvoltării unor sectoare de activitate de actualitate, îi determină pe tineri să aleagă, după terminarea studiilor, stabilirea în orașele mai mari și cu un dinamism funcțional mai accentuat.

Ponderea mai redusă a sexului masculin, în condițiile dezvoltării unor sectoare industriale ce reclamau în special forță de muncă masculină, a determinat atragerea necesarului de forță de muncă din zonele rurale apropiate, ceea ce a produs, în special în anii 1967–1985, o dinamizare a activității de transporturi rutiere și feroviare, ce susțineau această pendulare zilnică a populației către locurile de muncă din oraș.

Ponderea mai ridicată a populației feminine a determinat construirea unor unități industriale care să absoarbă surplusul de forță de muncă existent în oraș. Numărul femeilor cuprinse în câmpul muncii, între anii 1960 și 1980, a crescut și a ajuns să dețină în totalul populației active, în anul 1980, o pondere de 46,4%, față de numai 31,9% în 1964. Totuși, utilizarea forței de muncă feminine a continuat să rămână o problemă, femeile deținând o pondere importantă în cadrul populației inactive (58% în 1980, 57% în 1992, 50% în 2002)⁴⁶. Reducerea ponderii populației feminine inactive poate fi pusă, în ultimii ani, pe seama dezvoltării mai accentuate a sectorului terțiar-comercial, financiar, administrativ și utilizarea preponderentă în aceste sectoare de activitate a forței de muncă feminine.

În ceea ce privește structura profesională a populației, creșterea numerică a populației orașului a determinat în mod corespunzător modificarea celor două segmente ale sale: populație activă și populație inactivă. În anul 1977, populația activă era superioară cu 45,3%⁴⁷ nivelului avut cu două decenii în urmă, crescând

⁴⁶ Direcția Județeană de Statistică Suceava, Recensământul populației 2002, date statistice preluate din Fișa localității – orașul Rădăuți.

⁴⁷ D. Luchian, *op. cit.*, p. 50.

într-un ritm mai rapid decât populația totală, pe baza dezvoltării economice a orașului.

Structura profesională a populației, între cele două războaie mondiale, relevă un nivel redus de dezvoltare economică și socială a orașului. Cea mai mare parte a forței de muncă era ocupată în zecile de ateliere meșteșugărești. Industria era un sector de activitate ce absorbea o pondere neglijabilă din forța de muncă disponibilă a localității. Într-o înregistrare din 1927⁴⁸ se evidențiază că, din cele 4 554 de persoane ocupate, peste 36% erau meseriași, ucenici, calfe sau patroni, 20% erau ocupate în industrie și comerț, 17% în agricultură, 15% funcționau în instituții de stat și particulare, iar restul de 12% lucrători cu ziua.

Dezvoltarea social-economică de ansamblu a Rădăuțiului, în perioada 1960–1985, își pune amprenta asupra utilizării potențialului de muncă al populației. Astfel, populația activă ajunge la 700 de persoane la 1 000 de locuitori în anul 1985⁴⁹, aceasta însemnând reducerea la jumătate a presiunii populației inactive asupra celei active. Creșterea ponderii populației active în totalul populației orașului a continuat, într-un ritm constant crescător, până în anul 1985, fiind echilibrat de alimentarea cu forță de muncă din localitățile învecinate.

În anul 2001, populația activă era de 7 266 de persoane, ceea ce, raportat la totalul populației, de 31 621 de persoane, reprezintă doar 22,9%, un procent foarte redus, care indică un raport de dependență – populație activă/populație întreținută – foarte ridicat (o persoană activă la 4,2 persoane întreținute). În realitate, acest raport este echilibrat de cei ce-și desfășoară activitatea în străinătate și trimit bani celor rămași acasă, aceasta fiind și una dintre resursele financiare care susțin dezvoltarea comerțului și în general a serviciilor în Rădăuți în perioada actuală.

În ceea ce privește repartizarea forței de muncă pe principalele ramuri economice și sectoare de activitate, constatăm, încă de la mijlocul secolului al XX-lea, deplasarea acesteia spre industrie (47%), în rest, celelalte ramuri dețineau în medie câte 10% din populația activă, cota cea mai scăzută înregistrând-o construcțiile. Cu toate că activitatea de construcții-montaj era relativ bine dezvoltată în anii 1970–1985 în oraș, forța de muncă indigenă ocupată în acest sector de activitate era foarte redusă, fiind reprezentată mai ales în cadrul personalului de conducere, tehnic, economic și administrativ, majoritatea muncitorilor fiind din afara orașului, respectiv navetiști.

În ceea ce privește ponderea redusă a populației care se ocupa cu agricultura, în anii 1980, ea poate fi explicată și prin modernizarea acestei ramuri economice în acea perioadă, corelată cu dezvoltarea industriei, astfel, chiar dacă locuitorii orașului au continuat să practice agricultura, aceasta nu mai reprezenta ocupația principală care aducea venituri, ci era practică, în timpul rămas disponibil, pentru suplimentarea veniturilor și asigurarea hranei. Creșterea numerică a forței de muncă și orientarea ei spre ramurile producției materiale de bază a fost însoțită, și

⁴⁸ T. Balan, *op. cit.*, p. 229–230.

⁴⁹ Direcția Județeană de Statistică – *Caiete statistice*, orașul Rădăuți.

în Rădăuți, de notabile modificări structurale în nivelul pregătirii teoretice și profesionale și în diversificarea specializărilor și meseriilor. Au dispărut multe din vechile meserii, apărând altele cu totul noi, care pun în evidență dezvoltarea industriei și a activităților specifice sectorului terțiar.

Schimbările esențiale ce au avut loc în structura social-economică în perioada 1985–1996 reflectă, pe de o parte, profunde transformări care au avut loc în economia națională, în special după anul 1989, iar pe de altă parte, modul de participare a populației la activitatea economică. Comparând datele recensământurilor din 1985 și 1992, observăm o scădere puternică a ponderii populației ocupate în industrie, de la 64,5% la 50%, ceea ce se explică prin falimentarea unor fabrici, închiderea unor secții considerate nerentabile și, implicit, reducerea personalului angajat. Programele de restructurare ale întreprinderilor, care și-au menținut producția, au dus la disponibilizări masive, pentru a acorda nivelul de producție la cererea de produse de la nivelul fiecărei unități în parte. În paralel cu această reducere, în timp, populația orașului a încercat să se adapteze noilor condiții social-economice existente, începând dezvoltarea și diversificarea sectorului terțiar. În funcție de necesități, în anii 1990–2003 se înființează numeroase societăți comerciale care au profil de activitate destul de diversificat: de la comercializarea produselor, la mici unități de prelucrare și producție, în special în domeniul prelucrării lemnului, construcțiilor și ansamblărilor metalice, alimentar, la servicii informatice, financiar-bancare etc. În această ultimă perioadă are loc diversificarea profilului funcțional al orașului. De această dată, dezvoltarea se adaptează economiei de piață și are reale șanse de progres față de industrializarea socialistă care a fost un proces forțat, necorelat cu premisele naturale, umane și economice ale regiunii.

Din analiza datelor se pot sublinia o serie de schimbări importante în structura populației active din Rădăuți în ultimii patru ani. Astfel, observăm, o reducere a ponderii populației active pe ansamblu, de la 9 262 de locuitori în 1996, la 6 367 în anul 2000. Reduceri ale ponderii populației ocupate se remarcă în agricultură, în industrie și în construcții, singurul sector ce absoarbe forță de muncă în această perioadă rămânând cel terțiar. Acest lucru se explică prin restructurările ce au avut loc în ultimii ani în industria rădăuțeană, prin încetarea subvenționării de către stat a sectorului construcții și prin regresul din agricultură la nivel național. Modificări importante se pot sublinia și în cadrul sectorului de servicii, prin diminuarea numărului de lucrători în sectorul comercial și în cel de transporturi. Acest lucru poate fi explicat prin modernizarea acestor sectoare, în urma privatizării lor, precum și prin creșterea numărului personalului didactic (ca urmare a reducerii normei didactice la 18 ore/săptămână) și a personalului sanitar.

În ceea ce privește populația neocupată, în această categorie se includ persoanele apte de muncă, încă neîncadrate, dar care pot fi absorbite, total sau parțial, în anumite perioade de dezvoltare economică. Șomeri au existat și până în anul 1989, dar, din considerente politice, acest fenomen nu era recunoscut. După anul 1989, șomajul cunoaște o puternică creștere, datele referitoare la populația

neocupată în anul 2000 precizează că existau: 552 de beneficiari de șomaj, 457 de beneficiari de alocație de sprijin, 655 de persoane a căror alocație de sprijin expirase în anul 2000, iar la sfârșitul anului: 259 de șomeri în plată, 551 cu alocație de sprijin, se mai evidențiază 233 de persoane care au beneficiat de prevederile Ordonanței 98/1995 privind plățile compensatorii pentru disponibilizați.

Structura națională a populației Rădăuțiului a fost influențată, în anumite perioade, de factori politici, reflectându-se în existența în cadrul populației orașului a unei ponderi destul de însemnate a altor naționalități. La începutul primului deceniu al secolului al XIX-lea, Rădăuțiul, dintr-o așezare românească, devine, în scurtă vreme, o localitate cu o populație foarte eterogenă ca structură etnică a populației, ca urmare a politicii de colonizare dusă de austrieci în acea perioadă. Populația era formată, pe lângă români, din numeroși nemți, evrei, poloni, cehi, slovaci, ruteni, lipoveni, unguri etc.

O parte dintre germanii stabiliți în localitate au practicat agricultura, imposibilitatea asigurării și rezervării pământului de cultură de către autorități, îi determina pe aceștia, nu de puține ori, să se adreseze cu plângeri la împărat⁵⁰. În perioada 1850–1940, existența populației germane în Rădăuți și-a pus amprenta asupra unor sectoare de activitate din oraș. Pe plan profesional, în acești ani se înregistrează sporirea meseriașilor, în majoritate erau de origine germană, a muncitorilor calificați, a funcționarilor publici. Începuturile dezvoltării industriei în Rădăuți sunt legate de existența populației germane. Fabrica de bere, primul așezământ industrial din oraș și din zonă, a fost administrată, până după al doilea război mondial, de persoane de origine germană. În această perioadă au fost deschise în oraș, de către întreprinzători nemți, încă o fabrică de distilat spirt și o secție de producere a lichiorurilor, mai multe mori, șase brutării, o mică fabrică de bomboane, un atelier de mezeluri, o fabrică de gheață, o fabrică de hârtie, o fabrică de chibrituri, mai multe fabrici de prelucrare a lemnului, două fabrici mici de perii, pensule și bidinele, o fabrică de cartoane, o fabrică pentru producerea săpunului, lumânărilor și a cleiului pentru lemn, o fabrică de baterii⁵¹, „prima fabrică bucovineană pentru mărfuri de oțel și unelte” etc.

La dezvoltarea comerțului, dar și a industriei, și-a adus contribuția, în această perioadă, și populația de origine evreiască stabilită în oraș. Împreună cu populația germană, evreii au pus bazele unor mici întreprinderi în acea perioadă de exemplu: o fabrică de șireturi, o fabrică de nasturi („Butonia”), un atelier-fabrică de pălării, numeroase tăbăcării, o țesătorie, o fabrică de flori artificiale, un atelier de fabricare a păturilor, o fabrică de articole de voiaj și de sandale etc. Deși au fost unități mici, de interes local și rareori regional, acestea, prin numărul lor relativ mare, au dinamizat viața economică a orașului Rădăuți, transformându-l, în acea perioadă, într-un pol de atracție pe plan local și regional. În prezent ponderea populației germane și evreiești este foarte redusă, aceste grupuri etnice au părăsit orașul în

⁵⁰ Franz Wiszniowski, *Radautz, die deutsche Stadt des Buchenlandes*, Waiblingen, 1966, p. 123.

⁵¹ D. Luchian, *op. cit.*, p. 69–80.

mai multe etape, citate anterior, populația orașului Rădăuți este predominant o populație românească.

Repartiția teritorială și densitatea populației

Repartiția și densitatea populației este condiționată de un ansamblu de factori naturali, istorici, economici, tehnici și sociali.

Densitatea populației exprimă una din trăsăturile definitorii ale habitatului urban – concentrarea, care este mai accentuată în cazul așezărilor urbane, în contrast cu caracterul mai dispers al habitatului rural, aceasta fiind o consecință a specificului activităților orășenești, desfășurate în mod concentrat. Lipsa terenului pentru construcții a făcut ca, Rădăuțiul, localitate rurală (secolul al XVII-lea), să se extindă haotic, dinspre periferii (unde existau mai multe terenuri propice construcțiilor și practicării agriculturii) spre centrul de astăzi, ulterior pe direcția est-vest și, într-o ultimă etapă, spre sud. Au fost valorificate, inițial, pentru construcții terenurile care prezentau condiții optime pentru perioadele respective, rămânând în interior numeroase spații libere, care vor fi utilizate mai târziu, în secolele XX și XXI, când elementele de progres tehnic vor elimina o serie de impedimente naturale (cele mai importante fiind nivelul hidrostatic și portanța terenurilor).

Excluzând o primă etapă în evoluția sa, după conturarea centrului așezării, în general, este respectată tendința de creștere și concentrare treptată a populației, dinspre centru spre periferie. Centrul orașului, cu funcție predominant comercial-administrativă, are și o funcție rezidențială. Aceasta este legată de o primă etapă în dezvoltarea nucleului așezării, etapă în care funcția rezidențială coexistă cu cea meșteșugărească, fapt ilustrat de specificul clădirilor păstrat din secolul al XIX-lea – parterul fiind destinat desfășurării activității, iar etajul locuirii. Această funcție mai este ilustrată și de existența aici a celui mai nou cartier rezidențial al orașului – „Aleea Primăverii” –, cartier ce grupează 15 imobile, dintre care trei cu opt etaje. Regiunea nordică a orașului păstrează, și în prezent, un pregnant caracter rural, densitatea construcțiilor este medie, predomină locuințele individuale, zona grupează în medie 8 000 de clădiri, ce ocupă o suprafață de aproximativ 300 000 m².

Cele mai mari concentrări de construcții și populație se remarcă în partea sudică și vestică a orașului. Cartierul „Obor”, situat în vestul orașului, este unul dintre cele mai populate și mai dinamice cartiere, aici s-au stabilit, în anii '80, cele mai multe familii de muncitori. În prezent, dinamismul demografic s-a mai atenuat, însă rămâne cartierul cu cea mai mare densitate a populației din oraș.

În ceea ce privește densitatea medie a populației, aceasta avea, în 1968, valori foarte ridicate, de 123 de locuitori/kmp⁵², iar datele recensământului din 2002 indică valori de 85 de locuitori/kmp. Această reducere este corelată, cu valorile

⁵² P. Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, București, Editura Litera, 1975, p. 32.

redușe bilanțului total al populației, stagnarea creșterii populației chiar diminuarea numărului de locuitori cauzată de numărul mare de plecări din Rădăuți, după anul 1990.

În concluzie, actuala repartitie a populației, în intravilan, este rezultatul evoluției teritorial-funcționale a orașului, fiecare cartier păstrând specificul estetic și funcțional al perioadei în care s-a constituit.

Allgemeine Wertschätzungen über die Merkmale der Bevölkerung des Munizipiums Radautz

(Zusammenfassung)

Die Studie macht sich zur Aufgabe die Erläuterung der Merkmale der Bevölkerung des Munizipiums Radautz aus der Aussicht der Bedeutung ihrer Entwicklung sowie auch der Bedeutung der menschlichen Ressourcen für die Gebietsentwicklung eines städtischen Habitus.

Es wurden die Werte der demographischen Entwicklung, die natürliche Dynamik der Bevölkerung der Stadt, die Steigerung der Anzahl der Bewohner, die Standortverteilung der Bevölkerung, ihre Dichte sowie einige Wertschätzungen über die Struktur der Bevölkerung, analysiert.

Die Merkmale der Radautzer Bevölkerung, wurden stets im Zusammenhang mit den Umweltfaktoren, der geschichtlichen Entwicklung und der wirtschaftlichen Faktoren analysiert.

Die Studie schafft ein allgemeines Bild über die Qualität der menschlichen Ressourcen des Munizipiums Radautz sowie über das Eintreten von Änderungen im Verlauf der Zeit in der Struktur und den Merkmalen der Bevölkerung.

FOLCLORIȘTI BUCOVINENI ÎN EXILUL LITERAR ROMÂNESC. PETRU IROAIE (1907–1984)

ELENA PASCANIUC

Folcloristul și istoricul literar Petru Iroaie, ca și profesorul și omul de cultură Claudiu Isopescu, lingvistul Teodor Onciulescu, lingvistul și profesorul universitar Grigore Nandriș, scriitorul Vasile Posteuca, sunt bucovineni a căror formație spirituală, începută în satele natale din Bucovina, a continuat și s-a desăvârșit la universitățile din Cernăuți și București, impunându-se, însă, în lumea științifică și literară internațională ca profesori la universități străine de prestigiu: Roma, Neapole, Palermo, Londra. Le-a fost dat prea puțin timp – iar unora deloc – să-și pună știința și energia în slujba celor dintre care s-au ridicat. Războiul (Primul Război Mondial, în cazul lui Claudiu Isopescu; al Doilea Război Mondial, în cazul lui Petru Iroaie, Grigore Nandriș și Vasile Posteuca) sau opțiunile politice i-au determinat să aleagă exilul, dar toți au înțeles să-și asume destinul de mesageri ai spiritualității românești în lume.

În perioada postbelică, despre Petru Iroaie, profesor universitar din 1945 la Universitatea din Palermo, s-a scris puțin în țară. Într-un volum din 1973, fără a-i prezenta cariera universitară de până la acea dată, Marin Bucur îl menționează, alături de Liviu Marian, Constantin Loghin și Vasile Gherasim, cu doar patru studii, apărute până în 1940¹. Ghidul bibliografic al personalităților științifice din Bucovina, apărut în 1982², îi dedică două pagini, prezentând activitatea științifică a profesorului, concretizată în numeroase studii și volume publicate în Italia. Abia în *Dicționarul etnologilor români*, editat în 1998³, se menționează contribuția lui Petru Iroaie la cunoașterea folclorului istroromân și la descoperirea cântecului popular istroromân (1935), de realitățile culturale și tradiționale ale românilor din Istria acesta apropiindu-se prin profesorul și mentorul său, Leca Morariu.

¹ Marin Bucur, *Istoriografia literară românească de la origini până la G. Călinescu*, București, Editura Minerva, 1973, p. 361. Petru Iroaie este inclus în cap. *Erudiție și amatorism*, cu studiile: *La centenarul lui Al. Odobescu (1834–1934)*, Suceava, 1934; *Critica criticii românești*, Cernăuți, 1937; *Ionel Teodoreanu*, Cernăuți, 1939; *Sensul folcloric în poezia lui Eminescu*, Cernăuți, 1940.

² *Știința în Bucovina*, Ghid biobibliografic, vol. I, Suceava, 1982, p. 85–86.

³ Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, vol. II, București, Editura Saeculum I.O., 1998, p. 18–19.

Petru Iroaie se naște la 22 mai 1907, în satul Mitoc, comuna Adâncata (din fostul județ Dorohoi), județul Suceava. Urmează studiile gimnaziale (1920–1924) și liceale (1924–1925), la Suceava. Din 1925, Petru Iroaie este învățător în comuna vrânceană Mândrișca. La vârsta de 22 de ani, se înscrie la Universitatea din Cernăuți, urmând, între 1929 și 1933, Facultatea de Filozofie și Litere, unde îi are ca profesori pe Ion Nistor, Leca Morariu, Grigore Nandriș, Traian Brăileanu.

După terminarea facultății, pentru o scurtă perioadă, 1933–1934, este profesor suplinitor la Cernăuți. În 1934, obține o bursă la Școala Română din Roma⁴ (1934–1936). În perioada studiilor de specializare în Italia, adună noi date etnografice și texte folclorice din comunitatea istroromânilor: „Descins în satele românești din Istria (între 7 august și 20 sept. 1935), mi-am pus în aplicație bunele îndrumări primite la Universitatea din Cernăuți, reușind a colecta la 149 [de] texte în proză (basmе, povești, legende etc.) și 118 cântece, fragmente de cântece și variante. Direct povățuit de profesorul meu Leca Morariu, mi-am îndreptat toată atenția asupra melopeei populare [...]”⁵. Anchetele de teren și discuțiile cu informatorii au fost descrise de tânărul cercetător bucovinean drept un „teribil sondaj făcut de subsemnatul în amintirea și conștiința lor”, pentru a redescoperi străvechile cântece cirebire, deja ieșite din circulație. Reușita sa a determinat apariția unei note fulminante în revista cernăuțeană „Făt-Frumos”, la *Cronică*, sub semnătura Al. Lupa: „Și-i iarăși un titlu de mândrie a ciribirologiei de la Universitatea cernăuțeană că crainicul ei Petru Iroaie, desființează definitiv legenda despre inexistența cântecului popular istroromân [...]. Ce superbă pildă de filologie vivanță această izbândă a școlii folclorice!”⁶

Textele⁷ au fost incluse apoi în lucrarea *Cântecul popular istro-român*, cu care Petru Iroaie obține titlul de doctor în literatură, în iunie 1936, la Universitatea din Cernăuți, sub conducerea profesorului Leca Morariu. A apărut în volum în același an, după cum se menționează în „Făt-Frumos” (nr. 4/1936), sub egida Seminarului român de literatură modernă și folclor al Universității Regele Carol II din Cernăuți. Volumul s-a bucurat de aprecierea științifică, deși n-au lipsit critici – aduse de P. Caraman – în ceea ce privea traducerea și comentariul textelor.

În 1938, scriind despre cartea lui P. Iroaie, *Cântece populare istro-române*, etnologul ieșean Petru Caraman o considera și el „o bogată recoltă de cântece istroromâne, care vine în chip atât de fericit să dezmință afirmația făcută de la

⁴ Înfiiințată de statul român la 1 noiembrie 1922, Școala Română din Roma l-a avut ca director la început pe istoricul Vasile Pârvan, iar printre bursieri s-au numărat, de-a lungul timpului, Al. Busuioceanu, G. Călinescu, bucovinenii Claudiu Isopescu și Traian Cantemir.

⁵ Petru Iroaie, *Cântece populare istroromâne*, în „Făt-Frumos”, anul XI, nr. 1–2, ianuarie–aprilie, 1936, p. 17.

⁶ Al. Lupa (pseudonimul lui Leca Morariu), *Cântecul popular istroromân*, „Făt-Frumos”, anul X, nr. 5–6, septembrie–decembrie 1935, p. 228.

⁷ Petru Iroaie a început publicarea cântecelor (clasificate de el în patru grupe: *Cântece*; *Cântece elegiace*; *Satirice*; *Diverse*) în „Făt-Frumos”, anul XI, nr. 1–2, ianuarie–aprilie 1936, p. 17–24, ca parte a lucrării *Cântece populare istroromâne. Texte-Traducere-Studiu-Note literare*; ultima parte a studiului a apărut în nr. 5–8, mai–august, 1937, p. 136–156.

distanță, pe baza culegerilor anterioare, cum că românii din Istria n-ar mai fi cântând de mult în limba maternă. [...] Materialul prezentat – de o nouitate atât de neașteptată – este [...] o adevărată comoară”⁸. Profesorul ieșean mai făcea observația: „Leca Morariu se impune ca unul din campionii studiilor cirebire, devenind acest sector o favorită a preocupărilor profesorului, care ajunge să formeze la Cernăuți o adevărată școală, în frunte cu cei doi doctori și asistenți ai săi: Petru Iroaie și Traian Cantemir”⁹.

Pe aceeași temă a folclorului istroromân, P. Iroaie a mai publicat până în 1940 câteva „culegeri remarcabile”: *Așa cânta! Căntece populare istroromâne/Canti popolari istroromeni*, (extrase din revista „Făt-Frumos”, Susnevița–Jeian, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1936, 74 p., cu o prefață în dialect istroromân semnată de P. Iroaie, volum apărut în colecția Biblioteca „Făt-Frumos”, nr. 6), *Grai și băsmuire cirebiră*, vol. I (Iași, 1940), *Alte căntece populare istroromâne* (Iași, 1940), *Il canto popolare istroromeno* („Ephemeris Dacoromana”. Buletinul Școlii Române din Roma, 1940).

După obținerea titlului de doctor, activitatea științifică și universitară pe care o desfășoară Petru Iroaie până la plecarea din țară, este legată, în mare parte, tot de Universitatea din Cernăuți. Între 1937 și 1939, este asistent la catedra de literatură română modernă și folclor – condusă tot de Leca Morariu¹⁰ – a Facultății de Filozofie și Litere de la Universitatea cernăuțeană. Se implică în organizarea celor două expoziții isto-române de la Cernăuți, din 1937 și 1938, inițiate de Leca Morariu pentru „a evidenția, între raporturile culturale italo-române, afirmarea problemei isto-române”¹¹. Îi apar studiile *Characterul poeziei populare* (Cernăuți, 1937) și *Poezia autentic populară* (Iași, 1938), în care tânărul universitar, distanțându-se de opiniile unor renumiți esteticieni și etnologi ca Benedetto Croce, Arnold van Gennep, P. Candel privind originea poeziei populare și, plecând de la recente – atunci – cercetări sociologice, între care cele ale lui Albert Marinus, Martha Bringemeier, Traian Brăilean sau Mihai Ralea, susține că poezia populară nu este o creație individuală, ci una socială: „ceea ce formează adevărata poezie a cântecului este pierderea la maximum a individualității în limbajul social. Nu înseamnă însă că individul nu-și tâlcuie propriu-i eu. Dimpotrivă, acesta, prin eminență social, dă glas dramei sale sufletești în expresia limbajului social care, în confluență cu cel individual, constituie dinamica literaturii populare”.

Din 1938 până în 1940, este secretar – alături de Traian Cantemir – al Institutului de Literatură¹² de la Cernăuți, în a cărui publicație, „Buletinul «Institutului de

⁸ Petru Caraman, *Dr. Petru Iroaie: „Căntece populare istroromâne”*, recenzie în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide», Iași, vol. V, 1938, p. 350.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Profesorul Leca Morariu a fost ales decan al Facultății de Filozofie și Litere în 16 iunie 1936, pentru anii 1936/1937 și 1937/1938. Cf. Mircea Grigoroviță, *Învățămintul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 147; Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 75.

¹¹ „Glasul Bucovinei”, anul XXI, nr. 5512, 25 decembrie 1938, p.

¹² Înființat la 8 octombrie 1938, Institutul de Literatură al Universității Caroline, sub „vrednica conducere” a prof. univ. Leca Morariu, a fost inaugurat în 13 mai 1939. Cf. „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1940”, anul XXII, p. 104–106.

literatură»” semnează mai multe studii. Sub egida institutului, au apărut 17 broșuri până în 1940, semnate de Leca Morariu, Petru Iroaie (*Poezia autentic populară*, Iași, 1938; broșura îi este dedicată de autor lui Leca Morariu, ca „respectuos omagiu”), Traian Cantemir, Simion Reli, Tiberiu Crudu.

Petru Iroaie a avut o constantă și asiduă colaborare la revistele de cultură românești din Bucovina și România încă din perioada studenției. De la primele numere ale periodicului „Făt-Frumos” (Cernăuți, 1926) semnează, în calitate de culegător, texte poetice (*Căntece*) și în proză (povești)¹³, iar colaborarea durează până în 1940. Campaniei inițiate de directorul revistei, Leca Morariu, de redescoperire a istororomânilor, a limbii și a culturii lor populare, i se datorează și orientarea către cercetarea fundamentată științific a folclorului.

În 1937, publică în „Cuget clar”, revista condusă de N. Iorga, o recenzie la cartea de povești a lui L. Morariu, *De la noi*, apărută atunci în a V-a ediție, pe care o apreciază drept „meșteșugită oglindire a sufletului și a inimii românești, cu credința, superstițiile, obiceiurile, palpațiile, hârtia și mucăleala care curg din trecutul strămoșesc înspre «valurile vremii» viitoare”¹⁴. În același an, la Firenze, îi apare scrierea *Espressione epistolare contadinesca*¹⁵, în care prezintă comunității științifice italiene și internaționale o altă lucrare de referință pentru folclorul istororomân, semnată de L. Morariu, *De-ale Cirebirilor* (apărută în patru volume, între 1929 și 1934)¹⁶.

În revistele timpului, se întâlnesc și două pseudonime ale sale: I. Pană, cu care semnează articolul *Actualități literare. Folclor științific și artistic*, („Glasul Bucovinei”, XV, nr. 3856, 14 august 1932, p. 2) și Anna Siciliano-Iroaie, pentru articolul *Studii italiene V (1938)* („Făt-Frumos”, anul XV, nr. 1, ianuarie–februarie 1940, p. 39–40). Sub semnătura Anna Siciliano apăruse, cu doi ani înainte, în Italia, articolul *Sulla rivolta di Palermo del 1647* (Palermo, 1938), menționat în bibliografia revistei „Făt-Frumos” (anul XIII, nr. 5, septembrie–octombrie 1938, coperta a 4-a).

Petru Iroaie a mai publicat și în „Fond și formă” (anul I, nr. 1, 1938): *Alecsandrinismul lui Odobescu*, în „Cetatea Moldovei” (anul III, vol. IV, nr. 1, 1942, p. 34–69): *Natură și sens popular românesc*, în revista ieșeană „Arhiva”, în „Junimea literară” și „Glasul Bucovinei” (Cernăuți), „Convorbiri literare” (București).

Pe lângă activitatea publicistică și universitară, Petru Iroaie a ținut, la Cernăuți și Suceava, conferințe de popularizare („Volkshochschulkurse”) – inaugurate în 1904 de Universitatea germană din Cernăuți și devenite deja tradiționale la 1920, când au fost preluate de universitatea românească¹⁷. A participat și la Universitatea liberă organizată de societatea studentască „Junimea”, la

¹³ Colaborarea lui P. Iroaie la revista „Făt-Frumos” începe cu două *Căntece*, apărute în nr. 2, martie–aprilie 1926, p. 55 și continuă până în 1940.

¹⁴ „Cuget clar”, București, anul I, nr. 40, 14 aprilie 1937, p. 632.

¹⁵ Petru Iroaie, *Espressione epistolare contadinesca*, extras din „Archivum Romanicum”, vol. XXI, nr. 1, 1937, p. 164–170.

¹⁶ Un fragment al acestui articol, în italiană, se regăsește în Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 94.

¹⁷ Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 162–163.

Câmpulung-Moldovenesc, între 20 iulie și 20 august 1936¹⁸, conferențiind pe teme de literatură, alături de Leca Morariu.

În 1940, România a trebuit să facă față ultimatumului sovietic; în urma acestuia, Cernăuțiul a intrat sub ocupație sovietică, situație în care instituțiile românești de cultură și învățământ nu au mai putut funcționa. Prin Decretul-lege nr. 2865 din 23 august, Ministerul Educației Naționale de la București a hotărât desființarea facultăților de Litere-Filosofie, Drept și Științe din Universitatea cernăuțeană, stabilindu-se ca profesorii cernăuțeni să fie încadrați „din oficiu” la Universitățile din București, Iași sau Cluj¹⁹. În aceste condiții, Petru Iroaie se numără între cele 29²⁰ de cadre didactice de la Universitatea din Cernăuți refugiate la București, în anul 1940/1941 el fiind asistent univ. la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității bucureștene. Ecoul acestei experiențe răzbate dintr-o dedicație la volumul *Omenia românească* (București, 1941): „Măiestrului G. T. Kirileanu, care ne-a omenit în refugiu, respectuos omagiu. 28 Iunie 1940–22 Iunie 1941”. Volumul a apărut în colecția Biblioteca revistei „Convorbiri literare” – condusă la acea dată tot de un bucovinean, Ilie E. Torouțiu –, unde Petru Iroaie colaborase și înainte de refugiu, cu două articole: *Sensul folcloric în poezia lui Eminescu*, („Convorbiri literare”, anul LXXII, nr. 6–9, iunie–septembrie 1939, p. 943–961); *Cântece din popor*, („Convorbiri literare”, anul LXXIII, nr. 2, februarie 1940, p. 165–166).

În 1942, pleacă din nou în Italia, ca asistent la Catedra de limbă română a Universității din Palermo. Având datoria profesională de a face cunoscută în Italia cultura și limba română, Petru Iroaie contribuie, în același timp, la cunoașterea culturii și a creației populare italiene în România, publicând studiul *Sulla poesia popolare italiana* (Iași, 1942, 38 p., Estratto da *Italica*, Bollettino annuale del Seminario dell'Università di Iassi).

La sfârșitul războiului, primind și titlul de profesor universitar la Universitatea din Palermo, se stabilește în patria lui Dante, la acea dată, una dintre principalele „țări de azil” ale românilor.

De-a lungul celor patru decenii petrecute în Italia, Petru Iroaie a contribuit, la fel ca Teodor Onciulescu²¹ și Claudiu Isopescu²², la cunoașterea creației populare,

¹⁸ Mircea Grigoriș, *Din istoria culturii în Bucovina (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1994, p. 176.

¹⁹ Mihai-Aurelian Căruntu, *Bucovina în al doilea război mondial*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 193.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Promotor al valorilor culturale românești în spațiul italic, prof. univ. dr. Teodor Onciulescu (1907–1981) a condus din 1936, la Istituto Universitario Orientale di Napoli, Seminario di Studi dell'Occidente Medievale e Moderno și cursul Lingua e letteratura romana. Activitatea sa didactică a avut rezultate remarcabile: 40 de doctori în limba și literatura română. Este autor al unor studii de folclor: *Appunti bibliografici sulla geografia folklorica europea* (1955); *Folklore romeno* (1956); *Il Danubio nella poesia popolare romana* (1977). Vezi articolul Teodor Onciulescu, în *Știința în Bucovina*. Ghid biobibliografic, vol. II, Suceava, 1983, p. 205–206.

²² Despre activitatea didactică, științifică și culturală, ca și despre cea de traducător, în care s-a angajat cu dăruire Claudiu Isopescu în Italia (ca lector de limba și literatura română la Universitatea din Roma), pentru a promova tradițiile și cultura română în această țară, vezi studiul lui D. Vatamaniuc, *Claudiu Isopescu, mesager al spiritualității românești în Italia*, „Analele Bucovinei”, anul VI, nr. 2/1999, p. 267–289.

a culturii și limbii române în Italia. Publică mai multe volume, în care face considerații asupra baladei *Miorița* și reflectarea unor figuri și evenimente istorice românești în folclor: *Vita e poesia popolare romena* (București, 1943); *Miorizza o il canto dello fusione con la natura* (Napoli, 1958); *L'eroe del Danubio in documenti antichi e nella poesia popolare romena* (în *Conversazioni critiche*, vol. I, Palermo–Roma, 1967); *Umanesimo romeno* (Trapani, 1967); *Elementi di lingua romena. Fonetica e morfologia* (Palermo, 1972), *Siculo–Valachica*, vol. I (Palermo, 1952), vol. II (Palermo, 1955), *Richerche di filologia romena*, Fascicolo I (Palermo, Istituto di lingua e letteratura romena, 1976), Fascicolo II (Palermo, 1978).

Scrie studii despre raporturile culturale stabilite de Nicolae Bălcescu cu Italia (*Nicola Balcescu a Palermo*, Palermo, 1953), despre receptarea lui Dante în cultura română și a lui Eminescu în cultura italiană, despre prezența mitului lui Garibaldi în România (*Il mito di Garibaldi in Romania*, Roma, 1950), despre legăturile personalităților contemporane cu românii (*Giulio Bertoni e i Romeni*, Modena, 1979). A colaborat cu articole despre literatura română la enciclopedia italiană *Treccani* și *Enciclopedia Cattolica*²³.

Bogata activitate publicistică din țară (Cernăuți, Iași, București) este continuată de Petru Iroaie și în Italia, prin colaborarea la reviste apărute în diaspora românească. „Îndreptar. Foaie pentru gând și faptă creștinească”, care a apărut la München, în perioada decembrie 1950 – octombrie 1953, îi publică articolul *Cotruș, trubadur spaniol* (nr. 3, februarie 1952, p. 2–3 și nr. 4, martie 1952, p. 3)²⁴. Între 1954 și iunie 1957, a apărut, la Roma, „România”, revistă culturală și de informații, în al cărei program citim: „Din publicațiile românești ale exilului, din scrisori și convorbiri, (...) se desprinde net constatarea că România este foarte puțin cunoscută în străinătate. Umplerea dureroasei lacune constituie principala datorie a refugiaților români, dându-le totodată ocazia să-și justifice, măcar în parte, privilegiul de a se bucura de libertate. [...] Vom trimite publicația la toți parlamentarii și la oamenii de cultură italieni, la toate gazetele locale, la Legațiile italiene din străinătate, la principalele ziare din lume ...”²⁵. Printre colaboratorii revistei se numără și Petru Iroaie, care publică, în nr. 7, ianuarie 1955, articolul *Il Principe romeno Petru Cercel, umanista e poeta in Italia*.

Tot în plan cultural, P. Iroaie s-a implicat în acțiunile de promovare a culturii românești în exil. A stabilit legături personale cu personalități ale exilului românesc, a corespondat cu Grigore Nandriș²⁶. S-a numărat printre membrii fondatori ai Societății Academice Române, înființată la inițiativa monseniorului Octavian Bârlea (fratele cunoscutului etnolog român Ovidiu Bârlea), participând – alături de N. A. Gheorghiu, N. I. Herescu, Eugen Lozovan, Paul Miron, Mircea Popescu, Vasile Posteucă ș.a. – la congresul de constituire a societății, care a avut loc la

²³ Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc: 1945–1989*, [București], Compania, 2003, p. 422.

²⁴ *Ibidem*, p. 426–428.

²⁵ *Ibidem*, p. 603–604.

²⁶ I. Opreșan, (editor), *O radiografie a exilului românesc. Corespondența emisă și primită de Grigore Nandriș: 1946–1967*, București, Editura Vestala, 2000, p. 146–164.

Roma, între 28 septembrie și 4 octombrie 1957²⁷. Din comitetul de conducere a făcut parte și Teodor Onciulescu, în calitate de casier.

Începând cu anul 1962, Societatea Academică Română tipărește o revistă proprie, „Revista scriitorilor români”²⁸, care apare la München, până în 1990. Între primii colaboratori ai revistei, se remarcă și numele bucovineanului Eugen Drăguțescu, cu studiul *La șase ani de la moartea lui Brâncuși* (nr. 1, 1962, p. 61–72). Semnătura lui Petru Iroaie apare sub diverse articole, recenzii și cronici literare: *Grigore Nandriș, cărturarul rectitudinii* (nr. 8, 1969, p. 157–161), *Mircea Popescu despre poezia populară românească* (nr. 8, 1969, p. 180–183), *Relații românești cu Giuseppe Pitre* (nr. 9, 1970, p. 149–152), dar și ca autor al poemului *Eclogă Romană* (nr. 10, 1971, p. 93–95). În 1968, la cinci ani de la moartea lui Leca Morariu, Petru Iroaie își omagiază mentorul de la Cernăuți, publicând în „Revista scriitorilor români” (nr. 7, 1968, p. 145–152) studiul *Realismul uman al lui Leca Morariu*, „lucrare de sine stătătoare și de mai largă respirație”²⁹, în care se regăsește imaginea profesorului în epocă.

Despre importanța articolelor și a studiilor sale au scris: Domnica Palade, *Valori românești în exil*, în „America”, nr. 84, 18 oct. 1951, p. 1; Mircea Popescu, *Cărți în exil*, în „Revista scriitorilor români”, nr. 11, 1972, p. 160–161; Constantin Sporea, *Petru Iroaie*, în „Revista scriitorilor români”, nr. 21, 1984, p. 161 și, mai recent, în 1996, a vorbit Gheorghe Carageani, în *Della critica letteraria in Italia concernente la letteratura romena (1945–1980)*³⁰.

Folkloristes de la Bucovine dans l'exil littéraire roumain. Petru Iroaie (1907–1984)

(Résumé)

Petru Iroaie (1907–1984) appartient à „l'école folklorique” de l'Université de Cernauti, initiée par Leca Morariu. P. Iroaie s'affirme dans le quatre décennie du XX-ème siècle par ses recherches sur le folklore istringean, considéré éteint à ce moment-là. Mais il découvre, en 1935, dans les villages d'Istria (Italie) encore beaucoup d'anciens chansons populaires (118 chansons) qui témoignent l'existence des roumains dans ces lieux. Sa carrière universitaire et de publiciste, commencée à côté de son mentor, a pris une autre tournure après la deuxième guerre mondiale, quand il a choisi l'exil, en restant à l'Université de Palermo. Il continue écrire des livres et des articles sur les relations culturelle entre la Roumanie et l'Italie et collabore aux revues scientifiques italiennes, mais aussi il publie des articles dans les revues roumaines de diaspora. Ainsi, après 1945, comme toutes les personnalités de diaspora, il est devenu un „ennemi” pour le régime politique de son pays et son nom est met à l'index pour la communauté scientifique roumaine.

²⁷ *Ibidem* p. 624–625

²⁸ *Ibidem*, p. 596–600. Vezi și I. Hangiu, *Dictionarul presei literare românești 1790–1990*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 393.

²⁹ Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 180, nota 630; p. 222, nota 735.

³⁰ Articolul a fost prezentat la conferința cu tema: *Problemi e metodi della critica oggi*, organizată de Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca și Istituto Universitario Orientale di Napoli, în perioada 16–18 mai 1996.

IZVOARE DE APĂ MINERALĂ ÎN BUCOVINA

OVIDIU BĂTĂ

În Bucovina, hidrostructurile cu ape mineralizate sunt situate în partea de sud-vest, acolo unde se desfășoară zona montană, cu o structură geologică complexă.

Existența apelor minerale în această zonă este legată de manifestările postvulcanice din zona eruptivului neogen, situată în vestul Carpaților Orientali. Unul dintre componenții manifestărilor postvulcanice ale munților vulcanici tineri este bioxidul de carbon, care formează, în jurul acestora, o aureolă mofetică. În spațiul aureolei mofetice, apele minerale carbogazoase sunt de diferite tipuri hidrochimice. Acest fapt este datorat circulației apelor subterane care spală, în drumul lor descendent și ascendent, diferite tipuri de formațiuni geologice din care dizolvă săruri specifice acestora, la acestea adăugându-se bioxidul de carbon interceptat în lungul faliilor pe unde apa se ridică spre suprafață.

Desigur că existența izvoarelor de apă minerală era știută de către locuitorii părții de nord-vest a Moldovei – cunoscută, din 1775, sub numele de Bucovina –, în special de cei din zona Dornelor, unde această valoroasă și inepuizabilă resursă naturală, apa minerală, avea diferite întrebuințări.

În zona Dornelor, apa minerală era cunoscută sub denumirea de „vinu' pământului”, denumire ce a generat nume de locuri cu dăinuire în timp – *Poiana Vinului* (izvor cu o mare cantitate de acid carbonic liber, încât produce, ieșind la suprafața apei, spumă însoțită de o sfârâială asemănătoare cu cea a vinului când fierbe, de unde neapărat vine și numele localității de *Poiana Vinului*¹, Dorna Candrenilor, Broșteni) – sau păstrate vremelnic în vocabularul dornenilor – *Vinu'*, *Izvorul cu Vin*, *Izvorul Minunilor*, *Izvorul cu Sănătate*. Alte denumiri vechi date apelor minerale au fost cele de „apa acră” (*Apa Acră*, Panaci), „borcut” (*Borcut*, Poiana Stampei; *Pârâul Borcutului*, Todireni), „apa sâlcie”, „apa rece”².

O serie de denumiri au fost date apelor minerale sau locurilor unde se găseau acestea și în funcție de caracterul apei – *Putredul* (loc, Dorna Candrenilor; pârâu,

¹ G. Ștefănescu, *Apele minerale din județul Suceava*, în „Buletinul Societății de Științe Fizice (Fizica, Chimia și Mineralogia) din București – România”, I, nr. 9–10, septembrie și octombrie (st.n.), 1892, p. 217.

² Petru Țaranu, *Memoria Dornelor. Stațiunea balneoclimaterică*, Suceava, Editura Biblioteca Bucovinei, 1999, p. 17–18.

Voitineli, Vicovu de Jos), *Teșna Împușită* (pârâu, Dorna Candrenilor), *Pârâul Ruginii* (Slătioara), *Pucioasa* (apă, Ciocănești), *Apa Pucioasei* (pârâu, Cârlibaba), *Puciosul* (pârâu, Iacobenii), *Burcut* (pârâu, Hliboca), *Pârâul Burcutului* (Dorna Candrenilor, Șarul Dornei, Dorna, Gura Negri), *Pârâul Fierului* (Argestru, Dorna, Iacobenii, Valea Putnei), *Fântâna Mucidă* (Dorna Candrenilor) ș. a.³

Informații scrise, destul de vagi însă, referitoare la prezența apelor minerale pe teritoriul Bucovinei, datează din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea.

În *Beschreibung des Bukowiner Districts* („Descrierea districtului bucovinean”) (1775) a generalului Gabriel Freiherr von Splény von Mihálydy, guvernatorul militar al Bucovinei (1 septembrie 1774 – 6 aprilie 1778), în capitolul al doilea, *Oeconomische Beschreibung des Bukowiner Districts* („Descrierea economică a districtului Bucovina”), alineatul 51, este menționat:

„**Mineralii.** Până acum nu știu nimic despre mineralii, în afara a două izvoare acidulate lângă Dorna”⁴.

Ioan Budai-Deleanu, în *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina* („Scurte observații asupra Bucovinei”) (1813), consemnează: „Bucovina nu-i chiar săracă nici în minerale; sunt mai multe izvoare sărate; la Iacobenii sunt mine productive de fier și la Cârlibaba, în muntele Dadu, mine de plumb. Râul Bistrița duce nisip cu aur; la Dorna este o apă minerală bună și în adâncul munților încă câteva izvoare de sănătate, cu felurite efecte”⁵.

Pe harta *Die Erzlagerstätten der südlichen Bukowina* („Zăcămintele de minereuri din sudul Bucovinei”), întocmită de Eduard Fischer⁶ (sc. 1:150 000), sunt trecute, pe lângă aliniamentele cu zăcămintele de minereuri, și izvoarele de ape minerale cunoscute.

Lângă Iacobenii, pe pârâul Pucios, este marcată prezența a două izvoare sulfuroase (*Schwefelquellen*), situate la circa 0,5 km unul de altul. Apa acestora era utilizată în stațiunea balneară Puciosu, în cazul afecțiunilor reumatice. Un izvor sulfuros este trecut la Cârlibaba, a cărui apă era întrebuințată cu succes de huțuli în caz de afecțiuni reumatice. Puțin cunoscute erau izvoarele sulfuroase de pe versantul Muntelui Bodea, la sud de Câmpulung-Moldovenesc, și cel de la Pârâul Negru.

Izvoare feruginoase (*Eisenquellen*) sunt trecute la Vatra Dornei, la Poiana Stampei, la Poiana Negri, la Poiana Măgura, la Podul Coșnei (două), la Dorna Candrenilor (trei), pe pârâul Diaca, afluent de dreapta al Bistriței Aurii.

La Piluganii Pretenilor, lângă Poiana Stampei, este trecut un izvor feruginos ce ar conține și ceva iod (*Jodhaltig*), iar la Șaru Dornei un izvor cu conținut de arsen (*Arsenhaltig*).

³ Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I, București, Editura Anima, 1996, p. 97–99.

⁴ *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*. Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici. Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 51.

⁵ *Ibidem*, p. 379.

⁶ *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde*, Czernowitz, Selbstverl., 1899, p. 45–46.

Vom prezenta, în acest studiu, o serie de informații referitoare la câteva dintre izvoarele de ape minerale trecute pe harta mai sus menționată – izvoare minerale cercetate și analizate, încă din secolul al XVIII-lea, de o serie de oameni de știință –, care, de-a lungul timpului, s-au individualizat prin proprietăți specifice, au căpătat un statut anume și, în funcție de acesta, și-au dobândit un renume în sistemul balneologiei locale, naționale și chiar internaționale.

Primele consemnări ale prezenței și cunoașterii apelor minerale din zona Dornelor sunt datorate lui Balthazar Hacquet (1740–1815), naturalist francez stabilit în Austria, profesor la Lubliana, Lvov și Viena, care a călătorit în Imperiul Austriac și în Țările Române, acordând atenție mai ales botanicii, petrologiei și etnografiei.

Între 1788 și 1789, Hacquet întreprinde explorarea Carpaților Nordici, pornind de la punctul de graniță triplă dintre Moldova de Sus, Bucovina și Transilvania. O parte importantă a călătoriei sale se desfășoară pe teritoriul de nord al Moldovei, numit pe atunci Moldova austriacă și apoi Bucovina. Rezultatele călătoriei sale au fost prezentate în patru volume – *Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die Dacischen und Sarmatischen oder nördlichen Karpathen* („Recentele călătorii fizico-politice prin Carpații Dacici și Sarmatici sau Carpații Nordici în anii 1788 și 1789”) –, publicate în limba germană, la Nürnberg, între anii 1790 și 1796.

Primul volum este consacrat predominant Bucovinei. Hacquet procedează ca un naturalist, botanist și geolog în același timp, ocupându-se îndeaproape mai ales de bogățiile naturale ale Bucovinei, bogății care puteau aduce venituri visteriei împăratului.

O neașteptată bogăție sunt izvoarele de ape minerale găsite după parcurgerea trecătorii de la Poiana Stampei și coborârea pe valea Dornei și a afluenților săi, Neagra și Negrișoara, precum și în localitățile Dorna Candrenilor, Șaru Dornei și Vatra Dornei. Hacquet analizează în laboratorul său portabil aceste ape minerale și le găsește recomandabile în cel mai înalt grad din punct de vedere medical. El are meritul de a fi sesizat opinia publică din Imperiu cu privire la existența izvoarelor de apă minerală din această zonă, prezentând localizarea, aproximativă, compoziția chimică și calitatea lor excepțională.

Astfel, el găsește la Poiana Stampei „un izvor acidulat, care este însă adesea inundat de pârâul Dornei. Când este neinundat, este folosit de localnici pentru băut și gătit din cauza limpezimei apei, fără să aibe o acțiune asupra măruntaielor”⁷, pe care nu îl poate investiga din cauza vremii mereu ploioase ce împurifica izvorul.

La Dorna Candrenilor, la poalele Muntelui Oușor, într-o poiană mlăștinoasă, găsește un izvor acidulat și foarte gustos, pe care îl cercetează și arată că „această apă, în afara bioxidului său de carbon, conține puține săruri dizolvate, nici fier, nici

⁷ *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, p. 7 <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

impurități de pământ, deci este foarte folositoare atunci când trebuie doar să diluezi sucurile și ar fi foarte folositor să introduci aer fix în corp”⁸.

Izvorul mineral de la Vatra Dornei, nefolosit de localnici, îl socotește de mică importanță⁹.

La Șaru Dornei semnaleză doar, în 1788, prezența în apropiere a unei mine de auripigment care fusese exploatată de moldoveni, parțial prăbușită, și a unui „izvor mineral mult mai puternic, care se găsea aici”¹⁰. În a doua sa călătorie, cea din 1789, analizează în voie această apă: „Deoarece mă aflam iarăși în apropiere de Dorna Șarului, despre care am făcut mențiune în partea întâi, și voiam cu tot dinadinsul să cercetez apa acidulată de acolo, nu voi lăsa să treacă această ocazie, cu atât mai mult că minunata sa aciditate întrece pe toate câte am văzut în Transilvania și despre a cărei cantitate nesecabilă, precum și de admirabilul său gust fusesem încredințat de locuitorii de acolo”¹¹. Iată cum descrie Hacquet apa minerală de la Șaru Dornei: „Izvorul dă o apă foarte limpede, fără miros și fără depozit însemnat. Gustul său, acolo pe loc, se aseamănă cu apa acidulată de la Selter și întrece pe cea de la Goitsch în Unter-Steiermark [...]. Acidul carbonic care se află aici liber, iese cu repeziciune la suprafața apei, încât îți dă cu tărie pe nas, și această calitate acidulată o păstrează apa multă vreme și când este dusă în depărtare”¹². În urma analizei cu diverși reactivi, Hacquet găsește următorul conținut al componentelor apei minerale de la Șaru Dornei: sarea lui Glauber cristalizată [sulfat de sodiu] – 1/8 gran [un gran=0,06 grame]; alcali mineral liber – 6 gran; sare de bucătărie amestecată – 1 1/2 gran; carbonat de calciu – 4 1/2 gran; silice – 2 gran; fer – 3/4 gran. „Din acest conținut – spune Hacquet – se vede clar că această apă este una dintre cele mai salutare și, prin urmare, nu poate fi vătămătoare vitelor, cum se răspândise vorba” și consemnează o observație cu tâlc istoric: „Ca orice lucru din ocupația turcească, precum și bogățiile ce le oferă natura, dacă ele sunt patronate de acești cămătari, rămân neutilizate și neexploatate; așa și apa de la Șaru Dornei”¹³. Locuitorii de atunci credeau că această apă este vătămătoare pentru animalele care beau din ea, fapt care explică și părăsirea în care era lăsată, deși „la oameni nu s-a simțit nici o urmare rea, și eu chiar pot afirma contrariul prin propria mea experiență, deoarece am întrebuințat-o în mai multe feluri, fără cea mai mică vătămare”¹⁴.

De remarcat că, în urma analizei chimice, Hacquet nu semnaleză prezența arsenicului, fapt care nu ne poate mira la o analiză făcută cu peste 200 de ani în urmă, când procedeele și mijloacele analitice erau puțin înaintate.

⁸ *Ibidem*, p. 9.

⁹ *Ibidem*, p. 11.

¹⁰ *Ibidem*, p. 11.

¹¹ B. Hacquet, *Neueste physikalisch-politische Reise in den Jahren 1788 und 1789, durch die Dacischen und Sarmatischen oder nördlichen Karpathen*, vol. II, Nürnberg, 1796, p. 213.

¹² *Ibidem*, p. 214.

¹³ *Ibidem*, p. 222–223.

¹⁴ *Ibidem*, p. 214.

În satul Sf. Onofri de lângă Siret (Sf. Onofrei, azi cartierul Mănăstioara al orașului Siret), Hacquet semnalează prezența unui izvor sulfuros, pe care îl și analizează: „Aici, lângă biserica acestui sfânt bărbos, [...], există o apă sulfuroasă, care este utilizată la curățirea trupului de erupții, fiind foarte apreciată de locuitori. Cercetările făcute cu ea au arătat următoarele: gustul este mineral, ca și mirosul de ficat de sulf. Temperatura era de nouă grade Réaumur peste punctul de îngheț; apa era însă perfect limpede și abia după douăzeci și patru de ore se forma puțin depozit de culoarea ocrului. Depozitul de la fundul izvorului este gălbui. Densitatea era cu o jumătate de grad superioară celei a apei distilate. Acizii minerali turnați în ea nu produceau nici efervescență, nici depozit. La dizolvarea argintului și mercurului, numai cel dintâi îngălbenea puțin apa, indicând prezența sulfului. Cu această ocazie argintul nu-și pierdea aproape deloc luciul. Culoarele albastre și tinctura de ristic nu produceau nici o schimbare, ceea ce indică absența fierului, etc. Un litru de apă dădea numai o jumătate gran de sulf, doi grani de calcar și trei grani de selenit. Prin fierbere se elimina complet aerul fix sau memfitic. Prin urmare această apă are o acțiune bună asupra erupțiilor, cum a și arătat experiența”¹⁵.

Hacquet nu acordă o prea mare importanță izvoarelor sărate și slatinelor. Acestea i se par numai de interes local, din cauza debitului lor redus, capabile totuși să reducă parțial importurile de sare de bucătărie.

În secolul al XIX-lea, izvoarele de ape minerale din Bucovina au fost cercetate, analizate și amenajate în vederea punerii lor în exploatare.

Izvorul de la Poiana Negri, cunoscut la început numai localnicilor, a cărui apă a constituit, o lungă perioadă de vreme, parte integrantă a curei balneare de la Vatra Dornei, a fost descoperit în anul 1806¹⁶ și analizat fizico-chimic, pentru prima dată, de medicul galițian Ignaz Pluschk¹⁷, în 1808.

Cea de a doua analiză fizico-chimică cunoscută se datorează doctorului Franz Xaver Adler¹⁸, în 1816, iar cea de a treia analiză, mai completă, a fost realizată, în 1869, de J. Barber¹⁹.

În 1896, profesorul Ernest Ludwig²⁰, reputat chimist al acelor vremuri, a efectuat analiza apei minerale de la Poiana Negri și a dovedit valoarea terapeutică a acesteia, ulterior izvorul primind numele de *Ludwig (Ludwigs Quelle)*. Primele consemnări cu caracter științific privind calitățile apei izvorului Poiana Negri se găsesc într-o monografie consacrată apelor minerale de la Vatra Dornei și Poiana Negri²¹.

¹⁵ *Bucovina în prima descriere...*, p. 59.

¹⁶ Arthur Loebel, *Dornas Begründung als Badeort. Nach amtlichen und zeitgenössischen Quellen*, Czernowitz, Pardini, 1906, p. 3.

¹⁷ Arthur Loebel, *Geschichtliche Entwicklung des Eisenbades Dorna*, Leipzig und Wien, Verlag von Franz Deuticke, 1896, p. 16.

¹⁸ *Ibidem*, p. 39.

¹⁹ J. Barber, *Chemische Analyse der Mineralquellen von Dorna-Watra und Pojana-Negri in der Bukowina*, „Sitzungsberichte der k. k. Akademie der Wissenschaften in Wien, mathem.-naturwiss. Classe”, 60/1869, 2. Abt., Wien, p. 405–418.

²⁰ E. Ludwig, *Chemische Untersuchung des Sauerlings von Pojana-Negri*, Wien, 1896.

²¹ Karl Denarowski, *Die mineralquellen in Dorna-Watra und Poiana-Negri in der Bukowina*, Wien, Braumüller, 1868.

În 1895, izvorul de la Poiana Negri a fost captat din nou și amenajat cu lucrări de zidărie spre a-l proteja contra infiltrațiilor apelor dulci. Bazinul de captare avea 1,5 m lungime, un metru lățime și 1,5 m adâncime și era ermetic închis cu plăci de piatră. Fundul bazinului era prelungit în formă conică și așezat pe un strat de pietriș de andezit, iar apa curgea afară printr-o țeavă care pătrundea în bazin printr-un perete lateral²².

În 1935, N. D. Costeanu publică rezultatele analizei chimice, făcute la solicitarea Fondului bisericesc. El găsește următoarele componente ale apei minerale, raportate la un litru:

Siliciu	0,0832 g
Sulfat de potasiu	0,00273 g
Clorură de potasiu	0,04756 g
Clorură de sodiu	0,02654 g
Bicarbonat de sodiu	0,58644 g
Bicarbonat de litiu	Urme
Bicarbonat de calciu	1,15894 g
Bicarbonat de stronțiu	0,00243 g
Bicarbonat de magneziu	0,25372 g
Bicarbonat de fer	0,04683 g
Bicarbonat de mangan	0,00456 g
Acid carbonic liber	2,13368 g
Substanțe organice	0,00474 g

În timpul recoltării probelor, temperatura apei izvorului era de 7° C, cea a aerului de 14,85° C. Debitul izvorului era de un litru la 10 secunde, adică 360 l/oră. Concluzia: apă minerală de tip bicarbonatat, feruginoasă²³.

Exploatarea apei minerale de la Poiana Negri s-a făcut de către Domeniul din Câmpulung, în regie proprie, ulterior ea fiind arendată unui consorțiu de negustori, care se mai ocupau și cu comerțul rachiului. În 1812, s-au exportat aproape 50 000 de sticle cu apă minerală, apa vânzându-se și în Galiția²⁴.

Izvorul de apă minerală arsenicală de la **Șaru Dornei**, cunoscut, în vechime, sub denumirea de *Izvorul Minunilor* și, mai târziu, sub cea de *Izvorul „La Cruce”*, se afla pe teritoriul României, în apropierea graniței austriece, aproape de confluența pârâului Neagra Șarului (*Niagra Fl.*) cu afluentul de stânga, pârâul Sărișor (*Serrisor*)²⁵. Pe versantul nordic al interfluviului dintre cele două ape

²² N. D. Costeanu, *Recherches sur les eaux minérales de Bucovine. La source Poiana Negri*, „Buletinul Facultății de Științe Cernăuți”, vol. IX, Cernăuți, Editura Facultății de Științe din Cernăuți, 1935, p. 301.

²³ *Ibidem*, p. 305.

²⁴ Teodor Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, Editura Științifică, 1960, p. 207–208.

²⁵ Richard Pflibram, *Chemische Untersuchung der Arsenquelle zu Dorna-Șara in Rumänien*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums”, Elfter Jahrgang, 1903, Czernowitz, 1904, schița de hartă întocmită de Adam Nowotny, <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

aflorau, pe o lungime de circa 300 de metri, șisturi cristaline cu auripigment, care, în 1775, erau în exploatare.

G: Ștefănescu vorbește de două izvoare „acidule și arsenicale de la Dorna Șarului; ele ies din niște micașturi albicioase moi, trecând în stare de talcșturi și străbătute de vine de cuarțit alb; stratele acestor micașturi formează curmătura malului drept al pâ râului Șerisor, ce servește de linie de hotar între România și Bucovina. Din aceste două izvoare minerale, unul, mai puțin abundent, iese pe la jumătatea malului, celălalt, mai abundent, iese de la partea superioară a acestui mal. Borvizul sau burcutul acesta de la Dorna Șarului conține, pe lângă substanțele cuprinse în apele celorlalte izvoare de mai sus, și arsenic, fapt care se explică de [la] sine prin existența în micașturile de aici a realgarului”²⁶.

După analiza făcută de Balthasar Hacquet izvorului de la Șaru Dornei, acesta a fost analizat, în 1833, de chimistul Abrahamfi, care a clasat izvorul în categoria celor alcaline, bicarbonatate, feruginoase și acidulate de prim rang, și, ulterior, de doctorul Stenner, dar analizele nu au mulțumit forurilor științifice din acele timpuri²⁷.

În anul 1883, apa minerală a fost analizată la sursă – debitul izvorului era de 22 l/minut, adică 31 680 l/24 h, apa avea un gust acrișor, plăcută la băut și răcoritoare; lăsată într-un vas deschis, se tulbura și lăsa, după câțva timp, un depozit de fier, degaja acid carbonic sub formă de bule – și apoi, în 1885, în laboratorul Universității din Cernăuți, de doctorul Richard Pribram, profesor de chimie la Universitatea din Cernăuți, care a stabilit o mineralizație totală de 9,7205 g/l, din care 0,0343 g/l Na_3AsO_3 , și 1,8784 g/l CO_2 liber²⁸.

O altă analiză chimică a fost cea făcută în 1886 de prof. dr. Bernad Landwey²⁹, directorul Laboratorului de chimie legală și judiciară din București. Apa minerală cuprindea următoarele substanțe în 10 000 părți de apă³⁰:

Acid arsenic	0,038 mg
Arseniat de fer	0,268 mg
Carbonat de magneziu	1,220 mg
Carbonat de calciu	1,570 mg
Carbonat de sodiu	2,110 mg
Clorură de sodiu	1,170 mg
Sulfat de sodiu	0,960 mg
Sulfat de calciu	0,020 mg
Acid silicic	0,050 mg
Substanțe organice	0,026 mg
Total	7,394 mg

În urma analizei, a rezultat că apa minerală de la Șaru Dornei era alcalino-feruginoasă-arsenicală, una dintre cele mai bogate în substanțe minerale, ea având,

²⁶ G. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 218.

²⁷ P. Țăranu, *op. cit.*, p. 145.

²⁸ G. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 220.

²⁹ Richard Pribram, *op. cit.*, p. 1.

³⁰ G. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 221.

în ceea ce privește proporția arsenicului, cu 10–12 miligrame mai mult decât cele mai bogate ape arsenicale din Europa. Pentru a demonstra acest fapt, doctorul Bernad a întocmit și un tablou comparativ cu apele similare din Europa, după analizele diferiților chimiști și la 10 000 părți apă, tablou pe care îl redăm în continuare³¹:

Localitatea	Analist	Miligrame arsenic calculat ca metaloid
La Bourboule (Franța)	Thenard	8,5
Vichy (Franța)	Chevallier	13,0
Cudowa (Prusia)	Duflos	11,0
Médague (Franța)	Bouquet	6,0
St. Nectaire (Franța)	Thenard	5,7
Kissingen	Keller	6,6
Plombière (Franța)	Henry	4,5
Mont-dore (Franța)	Chevallier	7,0
Royat (Franța)	Thenard	3,0
Nauhaim (Hessen)	Chatin	2,4
Șaru Dornei (România)	Bernad	25,0
S-a exprimat în acid arsenios		33,0
S-a exprimat în acid arsenic		38,0

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, izvorul de apă minerală de la Șaru Dornei a fost cunoscut sub denumirea de izvorul *Carmen Sylva*. În anul 1894, apa de la Șaru Dornei a fost analizată chimic în Laboratorul de chimie al Academiei de Medicină din Paris, după care, datorită calității ei excepționale – din punct de vedere al potabilității, apa *Carmen Sylva* se clasifica pe primul loc în Europa, alături de cea de la Radein –, apa minerală arsenicală a fost desfăcută în comerț vreme îndelungată, inclusiv în Franța, unde a primit intrare liberă. În 1900, apa minerală de la Șaru Dornei a făcut parte din Colecția Apelor Minerale din România, prezentată la Expoziția Universală de la Paris³².

În stațiunea balneoclimaterică Vatra Dornei, apa arsenicală a fost folosită, mai întâi, în cura internă, apoi, cu mare succes, în balneologie.

Izvoarele de la **Dorna Candrenilor** – ale căror ape minerale carbogazoase erau cunoscute încă înainte de a exista stațiunea balneară Vatra Dornei –, se găsesc la poalele Muntelui Oșoru (1 639 m), pe versantul sudic al acestuia.

Medicul șef al Bucovinei, Ignatz Pluschk, considera că „izvorul acid de la Dorna Candrenilor aparține la categoria apelor minerale cele mai nobile”³³. Apa minerală era destinată pentru cura de băut de la Vatra Dornei și „se aducea de obicei la 3–4 zile”³⁴.

³¹ G. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 221–222.

³² P. Țaranu, *op. cit.*, p. 147.

³³ Arthur Loebel, *op. cit.*, p. 16.

³⁴ *Ibidem*, p. 38–39.

În urma constatărilor făcute cu ocazia vizitării, în iunie 1807, izvoarelor minerale de la Dorna Candrenilor, Franz Schubert, inspectorul Domeniilor bucovinene, întocmește un raport pe care îl înaintează Administrației cezaro-crăiești unite a domeniilor și salinelor din Lemberg, în care propune ca, pentru început, să fie făcute doar amenajări strict necesare pentru utilizarea izvoarelor, să se construiască, pe lângă izvoarele de la Dorna Candrenilor, o baie și un hotel pentru vizitatori³⁵.

Aflată la concurență cu apa minerală de la Poiana Negri, care furniza cantități suficiente pentru cura de băut și pentru export, sursa de la Dorna Candrenilor a rămas în conservare. Localnicii foloseau în continuare apa minerală în cura de băut și sub formă de băi în tratamentele tradiționale.

Despre alte izvoare de pe teritoriul comunei Dorna Candrenilor a relatat și doctorul Karl Denarowski³⁶, referentul sanitar al Bucovinei. Acesta menționează prezența a șase izvoare: 1. un izvor pe malul drept al râului Dorna, la *Pojana-Stampi* [Poiana Stampei], situat adânc în pădure, la 15,16 km de localitatea Candreni; 2. un izvor la *Dialu Magru* [Dealul Negru], la 7,58 km de localitate; 3. un izvor la *Podu Koschni* [Podu Coșnei], la 3,79 km de localitate; 4. un izvor pe pârâul *Durkany* [Drucani], la 1,89 km de localitate; 5. două izvoare în localitatea *Kandreni* [Dorna Candrenilor]: unul la 227,56 m de *Kaiserstrasse* [Drumul Împărătesc] și celălalt la 66,37 m de primul.

Începând din anul 1898, la Dorna Candrenilor a început să funcționeze o stațiune balneoclimaterică de sine stătătoare. Aceasta utiliza apa minerală carbogazoasă a unuia dintre cele șase izvoare de sub Muntele Oușoru, izvoare care afloră în baza terasei inferioare din stânga râului Dorna. Apa minerală era utilizată în tratarea cu succes a diferitor afecțiuni: boli de inimă, deficiențe vasculare, anemii etc.

Sources d'eau minérale dans Bucovine

(Résumé)

L'étude fait l'histoire de la connaissance des sources d'eau minérale, qui constituent une des ressources importantes de la Bucovine. Connues depuis longtemps par les habitants de Depresiunea Dornelor, les sources d'eaux ont retenu l'attention aux chercheurs étrangers après 1775. Nombreux spécialistes les ont cherché, en commençant avec B. Hacquet, Ignatz Pluschke, J. Barber, F. A. Adler, E. Ludwig, K. Denarowski, Bernad Landwey, R. Přibram, F. Langer, A. Loebel etc.

Les sources de Șaru Dornei, Poiana Negri et Dorna Candrenilor – présentées dans cet étude – et encore les autres sont renommées, grâce aux leurs propriétés curatives, dans la balnéologie nationale et internationale.

³⁵ *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente (1393–1849)*, București, 1983, p. 527–528.

³⁶ K. Denarowski, *Kommentar zur Sanitätskarte der Bukowina*, Wien, Verlag der k. k. Bukowiner Landesregierung, 1880.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

CERCETĂRI PRIVIND FILOGENIA, ECOLOGIA ȘI TAXONOMIA PLANTELOR PARAZITE ȘI SEMIPARAZITE DIN JUDEȚUL SUCEAVA

ASPAZIA ANDRONACHE

Plantele parazite și semiparazite reprezintă un grup ecologic de plante cu o importanță deosebită în biodiversitatea zonei luate în studiu, ca de altfel și în biodiversitatea globală.

Studiile și cercetările legate de acest grup de plante lipsesc în județul Suceava iar la nivelul țării sunt extrem de puține. Majoritatea lucrărilor ce se referă la plantele parazite tratează de fapt biologia fungilor patogeni deoarece sunt realizate înainte de adoptarea sistemului de clasificare a lumii vii în 5 regnuri, sistem ce separă regnul Fungi de regnul Plante. Prin urmare, în România, această vastă temă de cercetare biologică este încă foarte slab dezvoltată.

Puținele pagini din tratatele de fitopatologie referitoare la antofitele parazite pun accentul în special pe combaterea acestor specii. Totuși, nu trebuie ca viziunea asupra acestor plante să se reducă doar la combaterea și eventual la exterminarea lor deoarece s-ar produce din nou o greșeală ireparabilă ca în cazul extincției atâtor altor specii de plante și animale.

Protecția biodiversității mondiale se bazează în primul rând pe măsurile luate pentru conservarea biodiversității locale. În acest sens, consider că identificarea și cercetarea speciilor existente în județul Suceava trebuie realizată în mod constant, pentru a nu fi puși în situația ca peste un număr de ani să vorbim despre aceste specii la trecut.

Definirea parazitismului la plante

Marea majoritate a plantelor superioare cu flori, numite în sistematica vegetală Fanerogame sau Antofite, sunt organisme autotrofe care, având clorofilă, își sintetizează substanțele organice necesare. Dintre acestea, un număr foarte mic parazitează alte plante superioare cu flori, prezentând în morfologia și fiziologia lor o serie de modificări determinate de modul de viață parazitar.

Antofitele parazite se împart, după modul lor de nutriție și după gradul de parazitism, în două categorii: antofite semiparazite (hemiparazite) și antofite holoparazite¹.

Plantele semiparazite sunt plantele care au clorofilă, deci sunt capabile să efectueze procesul de fotosinteză, dar care manifestă un parazitism parțial. Acestea se împart, la rândul lor, în semiparazite obligate și semiparazite facultative.

Semiparazitele obligate au un sistem radicular transformat în totalitate în haustori, ce pătrund până în vasele lemnoase ale gazdei, din care extrag seva brută, sintetizându-și singure substanțele organice prin fotosinteză (fam. *Loranthaceae*).

Semiparazitele facultative cuprind plante autotrofe, care duc în mod obișnuit o viață în majoritate independentă. Pe unele dintre rădăcinile lor se pot forma haustori, ce pătrund în plantele vecine și cu ajutorul cărora își completează necesarul de sevă brută (fam. *Scrophulariaceae*).

Antofitele holoparazite sunt plante complet lipsite de clorofilă sau aceasta este în cantitate foarte mică, deci nu pot efectua procesul de fotosinteză. Nu au frunze asimilatoare sau au frunze reduse la solzi.

Holoparazitele pot fi lianoide sau epirizoide. Holoparazitele lianoide se răsucesc în jurul tulpinii plantei gazdă iar haustorii se dezvoltă în organele aeriene ale gazdei (fam. *Cuscutaceae*). Holoparazitele epirizoide au haustorii înfiți în rădăcina plantei gazdă (fam. *Orobanchaceae*).

Parazitismul la plante nu este o consecință a diminuării anterioare a capacităților morfologice și funcționale ale parazitului, ci relația este inversă: viața dependentă de o gazdă a antrenat diminuarea acestor capacități.

Elemente de filogenie ale plantelor parazite

Uimitoarea specie *Rafflesia arnoldi* a fost descoperită în 1918 de către botanistul olandez Arnold în pădurile Sumatrei, sub coroana unei specii arborescente de *Cissus*. Atenția botaniștilor a fost atrasă imediat de enorma floare de culoare roșie, cu mici pete gălbui, ce prezenta un diametru de peste un metru și o greutate de 9 până la 12 kg. În plus, specia emitea un miros caracteristic, respingător, atrăgând polenizatorii. Ulterior, s-a constatat că această specie este o plantă parazită ce reprezintă o imensă cucerire pentru realizarea unor studii de filogenie și de evoluție a regnului vegetal.

Studii similare pot fi realizate pe toate speciile de plante parazite, deoarece biologia lor precum și imensele modificări suferite la nivel anatomic, morfologic și fiziologic, le desemnează ca fiind modele unice de studiu în lumea vie.

Până de curând cele mai multe studii efectuate, de exemplu, asupra moleculei de A.R.N.r 18S au fost efectuate la specii cultivate, care nu prezintă rate evolutive

¹ C. Toma, *Strategii evolutive în regnul vegetal*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2002, p. 87–120.

mari. De fapt, numărul de diferențe mutaționale dintre diferitele genuri de angiosperme este prea mic pentru a permite formularea unor decizii adecvate pe baza studierii acestor molecule.

În contrast, studiul A.R.N.r 18S la speciile holoparazite demonstrează o divergență mult mai mare ce poate aduce date noi în filogenia plantelor cu flori.

Noi argumente în favoarea stabilirii filogeniei exacte la unele specii parazite au fost aduse și prin studiile efectuate asupra genomului plastidial la speciile holoparazite.

Dificultățile în localizarea unor holoparazite în clasificarea generală a angiospermelor pot fi atribuite aparatului lor extrem de redus, combinat cu morfologia neobișnuită a florii.

Datele moleculare obținute prin studiul acestor plante sugerează faptul că dezvoltarea organelor la aceste genuri a trecut, de asemenea, prin modificări neobișnuite la nivel biochimic.

Datorită numărului mare de schimbări în secvențele de material genetic al speciilor holoparazite, este posibil ca aceste secvențe să fie de fapt pseudogene nefuncționale.

Concluzia experimentelor efectuate este că A.R.N.r 18S la aceste plante este foarte asemănător cu cel funcțional. S-a constatat astfel că o genă A.R.N.r 18S de la plantele verzi, a fost amplificată la 3 familii reprezentative de plante holoparazite.

În comparație cu alte angiosperme, plantele holoparazite prezintă un număr foarte mare de substituții nucleotidice, dar concluzia analizelor de tip P.C.R. este că, totuși, aceste plante au păstrat de-a lungul timpului genomul plastidial, chiar dacă în stare nefuncțională. Reorganizarea genomului plastidial la speciile holoparazite reprezintă un „experiment genetic natural” care, după studii atente, poate permite înțelegerea completă a structurii și funcționării acestui genom la toate plantele².

Atâta timp cât observațiile la nivel molecular se mențin identice la plante din zone diferite ale lumii, se ridică o serie de întrebări: care sunt mecanismele moleculare responsabile pentru asemenea modificări ale genomului plastidial? aceleași mecanisme sunt operative în toate organismele care prezintă o nutriție specializată și dependentă? care sunt funcțiile genelor care s-au menținut într-un genom plastidial vestigial la plantele nefotosintetizante?

Cert este faptul că demonstrarea prezenței acestor secvențe de genom plastidial la speciile holoparazite demonstrează, o dată în plus, evoluția acestor plante specializate din angiospermele fotosintetizante cu genom plastidial complet.

² D. L. Nickrent, *Phylogenetic origins of parasitic plants*, Madrid, Mundi – Prensa Libros, 2002, p. 29–56.

Caracteristicile definitorii ale plantelor parazite

1. Maturarea și răspândirea semințelor

Modificările morfologice și fiziologice cele mai semnificative se produc în ciclul de viață și în morfologia plantelor holoparazite și semiparazite obligate.

Aspecte caracteristice vieții parazitare se întâlnesc încă de la răspândirea semințelor, la germinare sau la atașarea de gazdă, prin formarea haustoriilor, precum și în modul lor particular de nutriție.

La majoritatea speciilor parazite semințele prezintă adaptări la modul de răspândire și germinare. Astfel, semințele unor plante parazite pe tulpini prezintă adaptări pentru răspândirea cu ajutorul păsărilor și pentru fixarea pe planta gazdă. Spre exemplu, fructul de vâsc este răspândit de specii de *Turdus*. În acest sens, fructul prezintă o serie de adaptări, fiind acoperit de un strat nutritiv pentru păsări și cleios datorită viscozității, cu care ulterior se va fixa de ramurile plantei gazdă.

Semințele plantelor parazite pe rădăcini sunt adaptate în special pentru diseminarea cu ajutorul vântului. Spre exemplu, semințele de *Orobanch*e cântăresc între 0,1 și 3 g la 100 semințe, fiind considerate unele dintre cele mai mici și mai ușoare semințe. De asemenea, numărul semințelor produse de o singură plantă este foarte mare (spre exemplu, un individ de *Orobanch*e *elator* produce în medie 270 000 de semințe)³.

La speciile genului *Lathraea*, expulzarea semințelor este violentă și se produce în momentul dehiscenței fructului. Uneori semințele pot fi aruncate până la 3 m pe verticală și proiectate la 5–6 m distanță⁴.

O altă caracteristică importantă a acestor semințe este faptul că ele sunt foarte rezistente, fiind capabile să supraviețuiască în stare de latență mai mulți ani până la germinare. Permeabilitatea învelișului seminal poate crește de-a lungul perioadei de latență și, de asemenea, au loc schimbări în nivelul promotorilor endogeni ai germinației. Durata perioadei de latență depinde de factori ca temperatura, originea și vârsta seminței.

2. Germinarea

La speciile parazite pe tulpini (exemplu *Viscum album*) germinația se produce după o pauză de câteva luni, fapt ce a determinat pe unii cercetători⁵ să creadă că această perioadă de latență este esențială pentru germinare. Totuși, ulterior s-a constatat că semințele de vâsc pot germina imediat după coacerea lor.

Temperatura medie la care are loc germinarea semințelor este de 3,8°C iar dezvoltarea ulterioară a plantei se poate face și la temperaturi foarte scăzute, de până la –17°C:

³ S. R. Radosevich, J. S. Holt, *Weed ecology*, New York, John Wiley & Sons, 1984, p. 139–143.

⁴ B. Boullard, *Guerre et Paix dans la Regne Vegetale*, Paris, Ed. Ellipses, 1990, p. 114–126.

⁵ K. Tubeuf, *Monographie der Mistel*, Berlin, Ed. Oldenbourg, 1923, p. 250–393.

S-a constatat însă că factorul determinant pentru încolțire este lumina, semințele negerminând niciodată la întuneric. Chiar conservarea semințelor la întuneric atrage după sine o pierdere rapidă a procentajului de germinare.

La speciile parazite pe rădăcini, semințele aflate în locuri uscate rămân în stare dormindă mai mulți ani. Germinarea în câmp are loc în perioade diferite, în funcție de germinarea semințelor plantei gazdă. Astfel, semințele de *Orobanch* germinează în 5–7 zile de la contactul cu exudatele rădăcinilor gazdei.

Semințele de *Cuscuta* își păstrează puterea germinativă mai mulți ani (4–8), chiar dacă au trecut prin tubul digestiv al păsărilor sau mamiferelor. Aceste semințe nu au nevoie de un stimulent din partea gazdei pentru a germina. Acest proces se realizează în condiții optime de temperatură și umiditate.

În urma germinării semințelor de *Cuscuta* se formează un filament germinativ de 3–6 cm, prevăzut cu o rădăcină proprie, cu care absoarbe apă și săruri minerale până când se instalează pe gazdă.

La început, tulpina parazitului efectuează mișcări largi (circumnutații) în jurul plantelor din vecinătate, iar după câteva zile tulpina efectuează mișcări strânse în jurul plantei gazdă, în interiorul căreia își introduce haustorii⁶.

La alte specii, ca de exemplu la speciile de *Orobanch*, doar semințele ce vor recepționa un stimulent chimic produs de rădăcina plantei gazdă vor germina. Necesitatea unui asemenea semnal asigură parazitul că gazda este disponibilă și suficient de aproape pentru a fi atinsă de un tub de germinare, care crește în direcția originii semnalului chimic (chimiotropism). Majoritatea semințelor ce nu vor recepționa semnalul chimic rămân viabile în sol până la recolta următoare.

În urma germinării semințelor de *Orobanch* se dezvoltă o rădăcină mică ce crește pe bază de chimiotropism spre planta gazdă. Acest mecanism mărește șansele de supraviețuire ale parazitului. Rădăcina parazitului penetrează rădăcina plantei gazdă și se conectează cu ea. Parazitul începe imediat să folosească nutrienți din gazdă și să stocheze o parte ca substanțe de rezervă în partea de sus a rădăcinei, determinând dilatarea sa. Treptat, se formează un nodul pe rădăcina gazdă. Pe măsură ce nodul crește, din el ies la suprafață mici proeminente ce se vor transforma în haustori. Ulterior se formează un tub ce crește pentru a forma partea supratrană a parazitului.

3. Recunoașterea gazdei

Se realizează prin mecanisme diferite, unele specii prezentând specificitate față de gazdă (specii monofage), iar altele prezentând o mare varietate de plante gazdă (specii polifage).

Cuscuta conține suficiente rezerve de hrană în semințe pentru 4–9 zile, timp în care caută o gazdă potrivită. Sistemul de recunoaștere al gazdei este slab dezvoltat la *Cuscuta*, tulpinile sale răsucindu-se aproape în jurul tuturor plantelor întâlnite.

⁶ Al. Buia, *Cuscutele României*, Cluj, Editura Cartea Românească, 1939.

Stabilind un contact cu o gazdă convenabilă, haustorii parazitului vor pătrunde rapid în gazdă și conexiunea parazitară este stabilită rapid.

O altă posibilitate de recunoaștere a gazdei s-a dezvoltat de-a lungul timpului la speciile de *Orobanch*e, care prezintă o germinație dependentă de stimulenții germinativi eliberați de planta gazdă.

În ceea ce privește recunoașterea gazdei și aparenta selectivitate a unor specii de vâsc, se consideră că această selectivitate poate fi determinată de caracterele comportamentale ale păsărilor frugivore și poate să nu aibă de a face cu adevărata selectivitate.

4. Haustorul

Haustorul este cea mai remarcabilă structură a plantelor parazite. El reprezintă legătura morfologică și fiziologică dintre parazit și gazdă.

Inițial, haustorul a fost definit ca acea parte a parazitului care se dezvoltă înăuntrul țesuturilor gazdei.

Unii autori consideră haustorul ca fiind o rădăcină modificată (Koch, 1987), un tubercul sugător (Răvăruț, 1965) sau un organ special care nu are nici aceeași structură și nici aceeași origine cu o rădăcină (Ciobanu, 1971)⁷.

Formarea haustorului la speciile parazite pe rădăcini începe imediat după germinarea semințelor, când vârful radiclei se transformă, pătrunde și se atașează de rădăcina plantei gazdă. Pătrunderea celulelor haustorului în țesuturile gazdei se realizează mecanic, prin presiunea asupra celulelor din endoderma gazdei, precum și chimic, datorită enzimelor hidrolitice.

În unele cazuri, așa numitul haustor primar rămâne singura conexiune cu planta gazdă și asigură transportul nutrienților în parazit.

De obicei haustorul primar este suplimentat de un număr mare de haustori secundari care se formează lateral. Aceasta duce la formarea unui sistem de puncte de atașare foarte extins și complicat între parazit și gazdă. Haustorii secundari nu se limitează adesea la rădăcina unei singure gazde, ci pot ataca rădăcinile mai multor plante ale aceleiași specii gazdă (parazitism intraspecific) sau chiar la plante aparținând speciilor diferite care sunt astfel parazitare simultan (parazitism intraspecific).

5. Particularități ale nutriției plantelor parazite

Plante semiparazite

Din categoria plantelor semiparazite, cele mai cunoscute sunt cele din familiile *Rhinanthaceae*, *Loranthaceae* și *Santalaceae*.

⁷ Gabriela Șerbănescu-Jitariu, C. Toma, *Morfologia și anatomia plantelor*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 119–130.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Rhinantaceele cel mai întâlnite sunt: *Rhinanthus*, *Melampyrum*, *Euphrasia*, *Odontites*, *Pedicularis*. Tulpina și frunzele lor nu diferă de cele ale fanerogamelor autotrofe. Rădăcinile lor sunt lungi, subțiri și lipsite de peri absorbantși. La contactul cu rădăcinile altor plante formează câte o umflătură, din care emit haustori în rădăcina gazdei respective.

O singură plantă semiparazită emite de obicei haustori în rădăcinile mai multor plante, adeseori aparținând la specii diferite. Sunt atacate mai ales rădăcinile gramineelor și ale leguminoaselor. Speciile de *Melampyrum* care trăiesc în păduri (*Melampyrum sylvaticum*) precum și speciile de *Bartsia* și *Tozzia* își introduc haustorii în rădăcinile unor plante perene, de obicei arbuști.

Plantele semiparazite nu asimilează, prin procesul de fotosinteză, suficienți hidrați de carbon, comparativ cu cât consumă în respirație. Rezultă astfel că, pe lângă apă și săruri minerale, aceste plante iau și o parte însemnată de hidrați de carbon de la plantele pe care le parazitează. Se constată așadar că în cazul acestor grupe de plante haustorul este utilizat preponderent pentru extragerea apei și a substanțelor minerale din planta gazdă, dar poate folosi și la extragerea unei cantități de substanțe organice. La aceste plante parazitismul pentru apă obligă, așadar, în mod firesc la o absorbție în același timp și de săruri minerale, iar la rândul ei aprovizionarea cu săruri minerale fără o aprovizionare concomitentă cu apă nu este îndeustulătoare.

Plante holoparazite

Speciile holoparazite, prin pierderea clorofilei și deci a capacității fotosintetice, au devenit total dependente de gazdele lor pentru apă, substanțe minerale și substanțe organice.

Ele se atașează atât de xilemul cât și de floemul gazdei cu ajutorul haustorilor extrem de specializați.

Țesuturile gazdei sunt adesea lizate, absorbite și asimilate pentru a face loc conului de străpungere format de celule haustorului. Spre exemplu, specia holoparazită *Lathraea clandestina* digeră rapid pereții celulozici sau suberificați ai plantei gazdă sub acțiunea enzimelor produse. Conținutul protoplasmatic al acestor celule ale gazdei este absorbit de haustor și transformat în substanțe propice să asigure dezvoltarea. Acest fapt este demonstrat de prezența la contactul cu vârful haustorului a unor celule deformate, greu de recunoscut, pe cale de dispariție. Tot la plantele holoparazite s-a constatat că haustorii vin în contact și cu vasele lemnoase ale plantei gazdă. Peretele vasului respectiv este atacat enzimatic, se umflă, se înmoaie și dispare. Astfel, seva conținută în vasele gazdei trece puțin câte puțin și spre haustor, parazitul procurându-și astfel apa și substanțele minerale necesare.

6. Concluzii privind fenomenul parazitar

În concluzie, aspecte fundamentale privind parazitismul la plante sunt următoarele:

– plantele parazite prezintă modificări profunde în structură, fiziologie și ciclul de dezvoltare, modificări traduse în special prin regresia unor organe (frunze transformate în solzi, ca de exemplu la *Cuscuta*, *Lathraea*, lipsa rădăcinilor, de exemplu la *Viscum*, *Loranthus*, *Cuscuta*, sau organe vegetative foarte reduse, localizate în interiorul parazitului, ca de exemplu la unele specii din familia *Rafflesiaceae*);

– apa și nutrienții sunt transportați printr-o punte morfo-fiziologică numită haustor;

– plantele parazite își conectează sistemul vascular (sau cel puțin unul dintre țesuturi) la cel al plantei gazdă;

– parazitul eliberează unele substanțe (enzime, toxine) responsabile de necroze tisulare sau de intoxicații mai mult sau mai puțin generalizate ale gazdei;

– plantele parazite pot fi lipsite total de funcția de fotosinteză;

– plantele parazite se pot atașa de suprafața gazdei (epiparazite) sau se pot dezvolta ascunse în organele gazdei (endoparazite).

7. Interacțiunea gazdă – parazit

Cercetările morfologice, fiziologice și ecologice privind interacțiunea gazdă – parazit s-au concentrat mai mult pe interacțiunile dintre animale și virusuri sau bacterii, bacterii și virusuri, plante și fungi etc.

Majoritatea studiilor privind evoluția relației gazdă – parazit se referă la paraziții mici, organisme specializate, cu un mare potențial reproductiv și un scurt ciclu de viață.

Angiospermele parazite diferă din două puncte de vedere: majoritatea speciilor sunt polifage, parazitând mai multe specii de plante gazdă, iar în ceea ce privește mărimea și durata ciclului vital sunt asemănătoare cu planta gazdă. Acestea sunt caracteristici care afectează interacțiunea dintre gazdă și parazit.

Mecanismele implicate în interacțiunea gazdă-parazit sunt:

– adaptarea parazitului la un mod de viață parazitar;

– capacitatea parazitului de a recunoaște o specie gazdă particulară;

– mecanismele de apărare a gazdei împotriva parazitului.

În ceea ce privește specificitatea paraziților pentru gazdă, aceștia se clasifică în:

– specii polifage, când parazitul nu manifestă nici o preferință particulară, acestea fiind în majoritate specii ubicviste (spre exemplu *Cuscuta*);

– specii oligofage, sunt acelea care prezintă o specificitate relativă față de gazdă. Este, spre exemplu, cazul unor specii de *Orobanch* (*Orobanch gracilis*, *Orobanch variegata*, *Orobanch crenata*) ce parazitează în special pe gazde aparținând familiei *Leguminosae*;

– specii monofage, sunt specii care s-au restrâns la o singură gazdă, ca de exemplu *Orobanch concolor* ce parazitează pe *Scabiosa columbaria*⁸.

⁸ R. Gorenflot, *Biologie végétale. Plantes supérieures*, Paris, Ed. Masson, 1994, p. 184–193.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

8. Antofitozele

Deși plantele parazite aparțin la un număr de 17 familii diferite de angiosperme și gimnosperme, numai 7 familii sunt citate frecvent ca având specii parazite, considerate în agricultură ca fiind buruieni, deoarece atacă frecvent culturile, producând antofitoze soldate cu pagube semnificative. Absența apei și a substanțelor minerale din planta gazdă provoacă daune vizibile și simptome ca: ofilirea, reducerea mărimii plantei, scăderea producției la hectar, slaba calitate a produselor obținute.

La majoritatea paraziților, cea mai intensă creștere coincide cu înflorirea și fructificarea plantei gazdă. Aceasta duce la căderea florilor și la o slabă formare a fructelor din cauza competiției crescute cu planta parazită.

Adesea apar simptome de ofilire din cauza reducerii capacității de absorbție a apei datorată deficitului de energie în rădăcinile plantei gazdă, ca rezultat al consumului carbohidraților de către parazit.

Distrugerile sunt cu atât mai mari cu cât plantele gazdă sunt cultivate în habitate în care apa și nutrienții sunt în cantitate limitată (spre exemplu, în zone semiaride).

Totuși, se constată că de cele mai multe ori parazitul nu omoară gazda, așa că „gazda și parazitul trăiesc nefericiți împreună în echilibru”.

9. Importanța conservării plantelor parazite

Când sunt luate în considerare motivele pentru conservarea biodiversității, se ajunge inevitabil la concluzia că toate raționamentele valoroase implicate sunt în esență antropocentrice. De exemplu, valoarea unei specii de plantă este determinată în primul rând prin prisma potențialului său de a furniza hrană, medicamente, diferite produse naturale sau noi soiuri de plante ornamentale. Aceasta reprezintă evidențierea unor „valori comode”, utile din punct de vedere practic pentru omenire. La aceste valori se adaugă frecvent valoarea îmbogățirii experienței umane.

În acest context poate părea ironică sau paradoxală discuția cu privire la conservarea plantelor parazite. Noțiunea obișnuită invocată este cea a unui organism care provoacă pagube gazdei, prin urmare ideea de a include plantele parazite în discuțiile despre conservare poate să întâlnească o oarecare rezistență sau chiar scepticism.

Desigur, există plante parazite care provoacă pagube mari plantelor gazdă și chiar pierderi economice însemnate (*Orobancha*, *Cuscuta*, *Striga* etc.).

Totuși, marea majoritate a speciilor sunt în esență benigne, producând mici sau nemăsurabile efecte negative în sănătatea gazdei.

Așadar, conceptele de „parazit” și „patogen” sunt diferite: toți patogenii sunt paraziți dar nu și invers.

Un exemplu de conservare a unei plante parazite, datorită „valorii sale comode”, se poate observa la vâscul european. *Viscum album* este sursă pentru

moleculele bioactive (Iscador) care sunt utilizate pentru a trata bolnavii de cancer. Colectând vâscul, în special de pe gazdele care-i confereau proprietățile dorite, s-a ajuns la un declin al speciei, în unele zone sugerându-se chiar ideea unor eforturi de inoculare și cultivare artificială⁹.

Aplicarea metodelor moleculare de studiu la plantele parazite reprezintă mai mult decât o simplă documentare asupra nivelului lor de variație. Aceste plante au trecut prin uriașe schimbări la nivel molecular, nemaîntâlnite la alte grupe de plante. Din acest motiv ele trebuie privite ca modele de organisme ce oferă o oportunitate unică pentru a studia schimbările evolutive.

Elemente de taxonomie ale plantelor parazite și semiparazite din județul Suceava

Cercetările efectuate pe teritoriul județului Suceava au evidențiat o biodiversitate complexă de specii parazite și semiparazite, localizate în biotopuri diverse.

Unele specii populează biotopuri de pădure (spre exemplu specii ale genului *Melampyrum*), unele sunt răspândite în biotopuri de pajiște (spre exemplu specii ale genurilor *Odontites*, *Rhinanthus*) iar altele sunt răspândite în culturile agricole (specii ale genurilor *Cuscuta*, *Orobanch*). Speciile întâlnite în culturile agricole variază ca areal de la an la an, în funcție de culturile efectuate în județ.

În ceea ce privește taxonomia speciilor din județul Suceava, aceasta este în majoritate unanimă în lucrările care abordează această problemă și, totodată, conformă cu taxonomia realizată în *Flora Europaea*.

În conformitate cu datele oferite de *Flora R.P.R./R.S.R.*¹⁰, *Flora ilustrată a plantelor vasculare din estul României*¹¹, *Flora ilustrată a României*¹² precum și cu cercetările personale efectuate, pe teritoriul județului Suceava se semnalează următoarele specii de plante parazite și semiparazite:

Plante semiparazite

1. Familia *Loranthaceae*

Genul *Loranthus*

– *Loranthus europaeus* Jacq.

Genul *Viscum* (vâsc)

– *Viscum album* L. var. *mali* Tubeuf.

⁹ J. Kuijt, *The Biology of Parasitic Flowering Plants*, Berkeley, California University Press, 1969, p. 749–755.

¹⁰ *Flora R.P.R./R.S.R.*, București, Editura Academiei Române, 1952–1976.

¹¹ I. Sârbu, N. Ștefan, L. Ivănescu, C. Mânzu, *Flora ilustrată a plantelor vasculare din estul României*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2001, p. 69–71.

¹² V. Ciocârlan, *Flora ilustrată a României*, București, Editura Ceres, 2000.

- *Viscum album* L. ssp. *abietis* Wiesb.
- *Viscum austriacum* Wiesb. var. *pini* Wiesb.
- *Viscum album* L. f. *policoccon* Gaud.

2. Familia **Santalaceae**

Genul *Thesium* (măciulie)

- *Thesium alpinum* L. (*T. tenuifolium* Sauter ex Koch)
- *Thesium linophyllum* L. (*T. linifolium* Schrank, *T. intermedium* Schrader)
- *Thesium ramosum* Hayne

3. Familia **Scrophulariaceae**

Genul *Bartsia* – nu are reprezentanți în județul Suceava

Genul *Euphrasia* (silur)

- *Euphrasia minima* Jacq. ex D. C.
- *Euphrasia rostkoviana* Hayne (*E. officinalis* L., *E. pratensis* Fries, *E. rubra* Baumg. Auct., *E. laticifolia* Schur)
- *Euphrasia salisburgensis* Funck.
- *Euphrasia stricta* D. Wolf ex J. Lehm. (*E. officinalis* Hayne, *E. condensata* Jord., *E. rigidula* Jord., *E. nemorosa* Auct., *E. rubra* Baumg.)

Genul *Melampyrum* (ciormag, grâul prepeliței, sor-cu-frate)

- *Melampyrum arvense* L. (*M. argirocomum* Fischer ex Stendel)
- *Melampyrum bihariense* A. Kerner (*M. subalpinum* Kern., *M. nemorosum* Auct.)
- *Melampyrum cristatum* L.
- *Melampyrum pratense* L.
- *Melampyrum saxosum* Baumg.
- *Melampyrum sylvaticum* L.

Genul *Odontites* (dintură, iarba dintelui)

- *Odontites lutea* (L.) Clairv. (*Ortanthia lutea* Chern, *Euphrasia lutea* L.)
- *Odontites verna* (Beraldi) Dumort (*O. serotina* (Lam.) Dum., *O. rubra* (Baumg.) Pers, *Euphrasia odontites* L., *Euphrasia serotina* Lam.)

Genul *Pedicularis* (darie)

- *Pedicularis comosa* L. (*P. coronensis* Schur., *P. comosa* ssp. *typica* Nyar.)
- *Pedicularis exaltata* Besser (*P. transsilvanica* Schur., *P. foliosa* Londos et Auct.)
- *Pedicularis hacquetii* Graf (*P. foliosa* Baumg., *P. foliosa* var. *carpatica*, *P. transsilvanica* Schur., *P. comosa* Schur., *P. sumana* Grec.)
- *Pedicularis oederi* Vahl. (*P. versicolor* Wahlbg., *P. asplenifolia* Baumg., *P. rosea* Schur., *P. acaulis* Salzer, *P. atrorubens* Salzer)
- *Pedicularis palustris* L.
- *Pedicularis sceptrum-carolinum* L.
- *Pedicularis sylvatica* L.
- *Pedicularis verticillata* L. (*P. recutita* Baumg., *P. barrelieri* Salz.)

Genul *Rhinanthus* (*Alectorolophus*) (clocotici)

- *Rhinanthus alectorolophus* (Scop.) Pollich. (*Mimulus alectorolophus* Schop., *Alectorolophus hirsutus* (Lam.) All., *R. patulus* Sternek)
- *Rhinanthus major* L.
- *Rhinanthus angustifolius* C. C. Gmelin (*R. major* auct. non L., *A. major* auct. non L., *A. major* Reichenb., *R. serotinus* Obrony, *R. glaber* Lam.)
- *Rhinanthus minor* L. (*A. minor* (L.) Wimmer & Grab., incl. *R. borealis* (Sterneck) Druce, *R. rusticus* (Chab.) Druce, *R. nigricans* Meinsh., *R. cristagalli* L.)
- *Rhinanthus rumelicus* Velen (*A. rumelicus* (Velen) Borbas, *R. major* Ehrh. var. *hirsutus* Velen, *A. glandulosus* Stern.)

Genul *Tozzia*

- *Tozzia alpina* L.

Plante holoparazite

1. Familia *Cuscutaceae*

Genul *Cuscuta* (torțel)

- *Cuscuta approximata* Babington (*C. planiflora approximata* Babington)
- *Cuscuta campestris* Yunker (*C. arvensis* Malzer, *C. arvensis* var. *calycina* Engelm.)
- *Cuscuta epilinum* Weihe
- *Cuscuta epithymum* L. (*C. equiseti* Schur.)
- *Cuscuta europaea* L. (*C. filiformis* Lam.)
- *Cuscuta lupuliformis* Krocke
- *Cuscuta monogyna* Vahl. (*C. astyla* Engelm.)
- *Cuscuta planiflora* Ten.
- *Cuscuta trifolii* Babington (*C. epithymum* var. *vulgaris* Engelm.)

2. Familia *Orobanchaceae*

Genul *Orobanche* (lupoai, verigel)

- *Orobanche alba* Stephan ex Willd. (*O. epithymum* D. C.)
- *Orobanche brassicae* Novopokr. (*O. muteli* Schultz ssp. *brassicae* Novopokr., *O. muteli* F. W. Schultz, *O. ramosa* L. ssp. *muteli* F. W. Schultz)
- *Orobanche caryophyllacea* Sm. (*O. vulgaris* Poir., *O. major* Boissien, *O. galii* Doby)
- *Orobanche cernua* Loeffl. (*O. cumana* Währ., *O. bicolor* C. A. Mey, *O. glaucantha* Trauv.)
- *Orobanche coerulescens* Stephan (incl. *O. korshinskyi* Novopokr.)
- *Orobanche elatior* Sutton (*O. major* L., *O. fragrans* Kock, *O. stigmatodes* Winner, *O. kochii* F. Schultz, *O. confusa* F. Schultz, *O. amethystea* J. Mey, *O. comosa* Schur.)
- *Orobanche flava* Mart. (*O. tussilaginis* Mutel, *O. petasites* Borb.)

- *Orobancha gracilis* Sm. (*O. cruenta* Bertol)
- *Orobancha lutea* Baumg. (*O. rubens* Wallr., *O. medicaginis* Duby)
- *Orobancha purpurea* Jacq. (*O. caerulea* Vill., *O. purpurascens* Gmel, *Phelipaea caerulea* C. A. Mey)
- *Orobancha ramosa* L. (*O. micrantha* Wallr., *Kopsia ramosa* Dumort, *O. cannabis* Vaucher, *Phelipaea ramosa* C. A. Mey)
- *Orobancha reticulata* Wallr. (incl. *O. pallidiflora* Wimmer & Grab.)

3. Familia **Scrophulariaceae**

Genul *Lathraea* (muma pădurii)

- *Lathraea squamaria* L.

Pentru a realiza o evaluare cât mai exactă a biodiversității acestui grup ecologic de plante, este de remarcat faptul că pe teritoriul județului Suceava se găsesc 30 de specii de plante semiparazite, din 55 de specii aflate în România și 191 în Europa.

Plantele holoparazite din județ sunt în număr de 22 de specii, comparativ cu 40 în România și 73 în Europa.

Se constată astfel că există o mare diversitate de specii și genuri de plante semiparazite și holoparazite în județ, dar numărul lor este mai mic comparativ cu cel din arealul european. Reducerea numărului acestor specii în culturile agricole este benefică, dar limitarea arealului lor în biotopurile naturale nu trebuie să depășească anumite limite, pentru a nu periclita aceste specii.

Researchers regarding the phylogeny, ecology and taxonomy of the parasitic and hemiparasitic plants in Suceava district

(Summary)

Approximately 1% (4 000 species) of all angiosperms are parasitic, that is they attach to other vascular plants by means of haustoria. These plants have continued to be the focus of multidisciplinary research owing to their importance as agronomically significant weeds and as models for studying developmental, physiological and molecular processes. Because of their intimate and complex interrelationships with host plants, parasitic angiosperms display evolutionary modifications at the biochemical, cellular, anatomical and ecological levels that are novel among angiosperms. For this reasons, they should be viewed as model organisms that provide unprecedented opportunity for studying evolutionary change.

In the area of the district Suceava, there have been identified 30 species of hemiparasitical plants until now, from the 55 existing in Romania and approximately 191 in Europe. There are 22 species of holoparasitical plants identified in the district, in comparison with the 40 species existing in Romania and approximately 73 in Europe.

MINERALIZAȚIA DE LA MĂNĂILA (OBCINĂ MESTECĂNIȘ)

IOAN PODAȘCĂ

Considerații geografice generale

Mineralizația de la Mănăila se plasează pe prelungirea nordică a unității geografice Obcina Mestecănișului din Carpații Orientali. Aici, ocupă o porțiune restrânsă, situată pe clinul vestic al unității, ce se desfășoară la vest de creasta Mănăila.

Limitele zonei în care este cuprinsă mineralizația sunt date de: pârâul Tătarca, la nord-vest; creasta Mănăila, la nord-est; pârâul Păltiniș, la vest-sud-vest; o linie ce unește zona de izvoare a pârâului Păltiniș cu pârâul Valea Stânei, la sud-est.

Pârâul Tătarca este afluent de stânga al pârâului Cârlibaba, iar pârâul Valea Stânei reprezintă primul afluent de stânga, mai important ca mărime, al râului Bistrița, aval de localitatea Cârlibaba.

În cadrul acestei zone se individualizează un relief muntos, constituit din culmi prelungi, delimitate de cursurile de ape, orientate vest-sud-vest, ce se varsă în râul Bistrița Aurie. Vârfurile mai înalte care marchează zona sunt reprezentate prin: Vârful Mănăila (1 403 m) și Vârful Dadu (1 523 m).

Date privind geologia zonei Mănăila

Pe cuprinsul arealului din zona Mănăila se dezvoltă secvențe metamorfice din următoarele entități litostratigrafice: grupul Rebra, grupul Negrișoara și grupul Tulgheș (Fig. 1).

Grupul Rebra

Formațiunile mezometamorfice ale grupului Rebra, intens retromorfozate, de vârstă precambriană, sunt constituite din: micașisturi și paragneise retromorfe, calcare și dolomite cristaline.

Grupul Negrișoara

Este alcătuit dintr-o secvență inferioară, predominant terigenă, reprezentată prin paragneise cuarțitice cu biotit, retromorfe, în care se intercalează un nivel discontinuu de cuarțite negre. Partea superioară a grupului are în componență gnaise porfiroide de Pietrosu Bistriței. Metamorfismul și vârsta acestor formațiuni

sunt considerate identice cu cele ale grupului Rebra. Se evidențiază, în plus, retromorfismul varistic, care s-a manifestat retrograd deosebit de intens, astfel încât metamorfitele au fost confundate și atribuite, mult timp, grupului Tulgheș epimetamorfic.

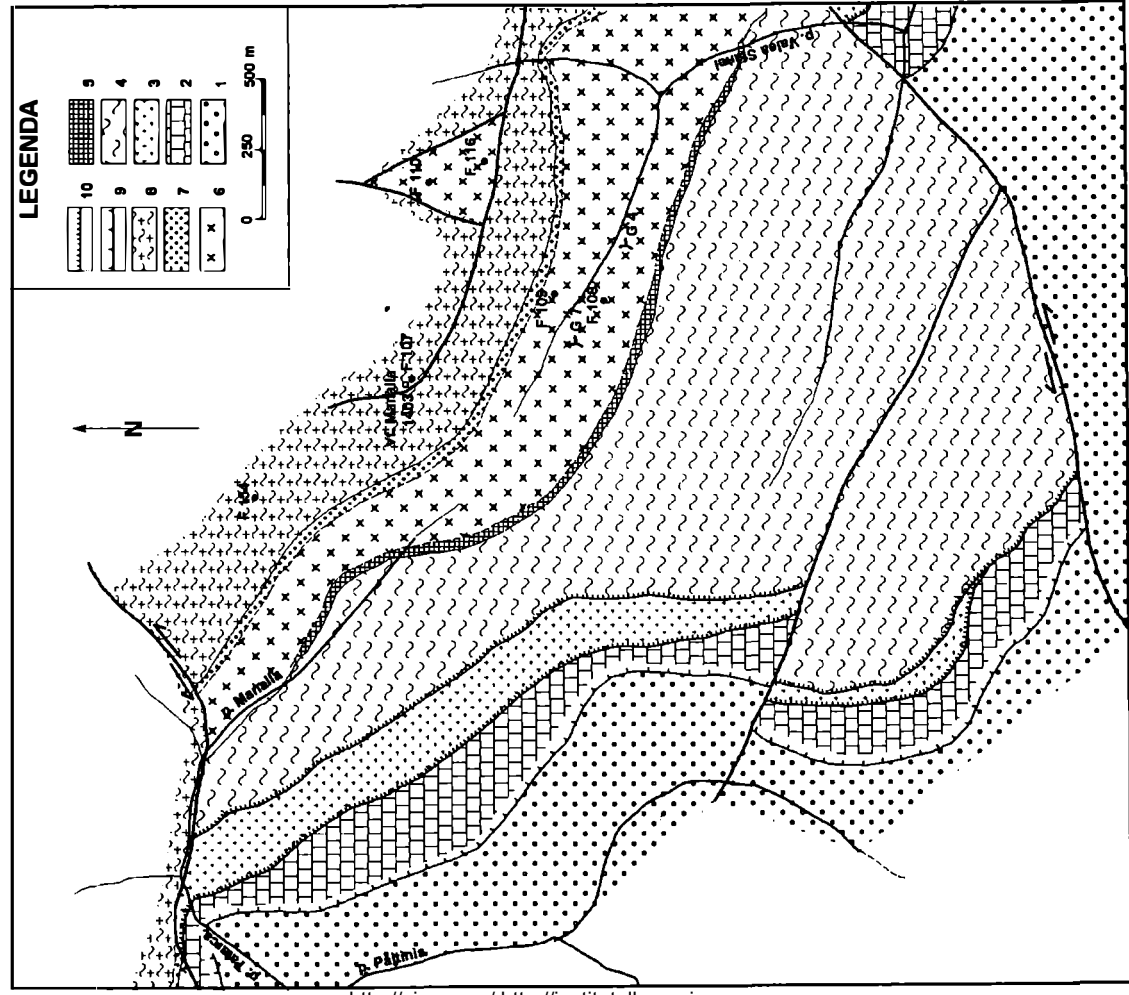

Fig. 1 – Schița geologică a zonei Mânăila. 1. Grupul Tulgheș în pânza subbucovinică;

2. Grupul Rebra; 3. Grupul Negrișoara; Grupul Tulgheș în pânza bucovinică;

4. Membrul Moroșan; 5. Orizontul cu sulfuri Mânăila; 6. Metavolcanitele de Fundu Moldovei;

7. Orizontul cu sulfuri Fundu Moldovei; 8. Membrul Bașca; 9. Șarij alpin; 10. Șarij alpin;

F – foraje; G – galerii.

Grupul Tulgheș

Formațiunile epimetamorfice, de vârstă cambrian – ordoviciană, existente în zonă, apar în două unități alpine distincte: pâna subbucovinică și pâna bucovinică.

Grupul Tulgheș în pâna subbucovinică

Aflorează în partea vestică și sud-vestică a zonei Mănăila și cuprinde o parte din formațiunea Tg₃, alcătuită din șisturi cuarțite sericito-cloritoase, în care se intercalează șisturi cuarțite clorito-sericitoase cu porfiroblaste de albit și metavulcanite riolitice.

Coloana structural - litostratigrafică sintetică

Coloane litologice foraje

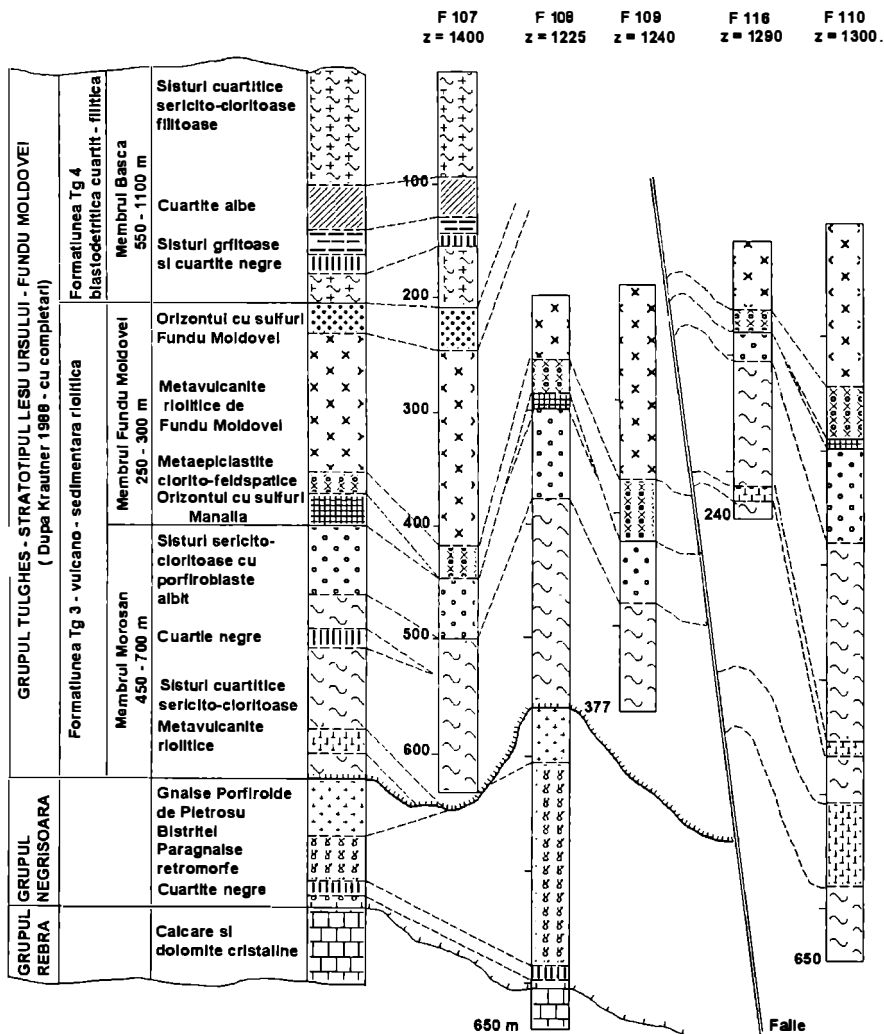

Fig. 2 – Corelări litostratigrafice în cadrul formațiunilor grupului Tulgheș interceptate de forajele executate în zona Mănăila.

Grupul Tulgheș în pânda bucovinică

Ocupă cea mai mare parte din suprafața zonei Mănăila, în versanții și pe pâraiele Valea Stănei și Mănăila, și are în componență formațiunile Tg_3 și Tg_4 , în cadrul cărora au fost separați membrii Moroșan, Fundu Moldovei și Bașca. Litostratigrafia de detaliu a acestor formațiuni, interceptată și de foraje, poate fi urmărită în fig. 2.

Investigațiile efectuate în zona Mănăila au dovedit că aceasta se înscrie pe un segment al zonei cristalino-mezozoice, caracterizat printr-o mare complexitate structurală. Fenomenul este dat, în principal, de prezența în regiune a două unități structurale alpine majore din cadrul pânzelor central – est-carpătice (bucovinice), și anume: pânda bucovinică și pânda subbucovinică.

După cum se știe, soclul cristalin al pânzelor alpine bucovinică și subbucovinică este constituit din aceleași pânde prealpine, dispuse (de sus în jos) în următoarea ordine:

- pânda de Rarău, alcătuită din grupul Bretila;
- pânda de Putna, formată din grupul Tulgheș;
- pânda de Pietrosul Bistriței, constituită din grupul Negrișoara;
- unitatea de Rodna, formată din grupul Rebra.

În zona Mănăila, pânda subbucovinică are în componență doar pânda de Putna, iar pânda bucovinică include pânde prealpine de Pietrosu Bistriței, de Putna și unitatea de Rodna (fig. 3).

Din punct de vedere tectonic, se remarcă ușor (în schița geologică din fig. 1) că mineralizațiile din zonă se situează într-un compartiment tectonic delimitat de două falii de decroșare majore: falia Tătarca (la nord) și falia Valea Stănei (la sud). Pe lângă aceste falii transversale, în versantul stâng al pârâului Valea Stănei a fost pusă în evidență, prin forajele executate, o falie longitudinală normală inversă (fig. 3).

Formațiunile geologice se dispun monoclinal spre nord-est și au căderi cuprinse între 30° și 45° .

Prezentarea, încadrarea litostratigrafică și descrierea mineralizației

Pe cursurile superioare ale pâraielor Valea Stănei și Mănăila și în versanții acestora apar, asociate metavulcanitelor din acest sector, două niveluri cu mineralizații de sulfuri cunoscute și cercetate de mult timp.

Istoricul încadrărilor stratigrafice ale acestor mineralizații este ceva mai complicat. Acesta se datorează, în principal, faptului că cele două niveluri cu mineralizații sunt situate în poziții litostratigrafice diferite. Neînțelegerea acestui aspect a generat, în decursul timpului, diverse interpretări.

În interpretările mai vechi se considera că cele două niveluri cu sulfuri aparțin aceluiași orizont stratigrafic, dublat tectonic în această zonă.

L. Nedelcu (în H. G. Kräutner et. al., 1983) și C. Isache (1986) au apreciat că nivelurile mineralizate fac parte din unități structurale diferite, și anume:

- nivelul situat în versantul drept al pârauului Vale Stânei reprezintă continuarea spre nord a nivelului mineralizat de la Arșița – Botoșel, din pânda subbucovinică;
- nivelul mineralizat din versantul drept al pârauului Valea Stânei este situat în pânda bucovinică.

Lucrările de cercetare executate ulterior (I. Podașcă, 1990; I. Podașcă et al., 1993), au clarificat aspectele care privesc poziția litostratigrafică a nivelurilor mineralizate din zona Mănăila (fig. 2, fig. 3). Nivelurile mineralizate formează două orizonturi cu sulfuri, plasate astfel:

- orizontul cu sulfuri Mănăila, situat în culcușul metavulcanitelor riolitice;
- orizontul cu sulfuri Fundu Moldovei, situat deasupra metavulcanitelor riolitice, ca în poziția clasică, cunoscută pe aliniamentul Fundu Moldovei – Prașca.

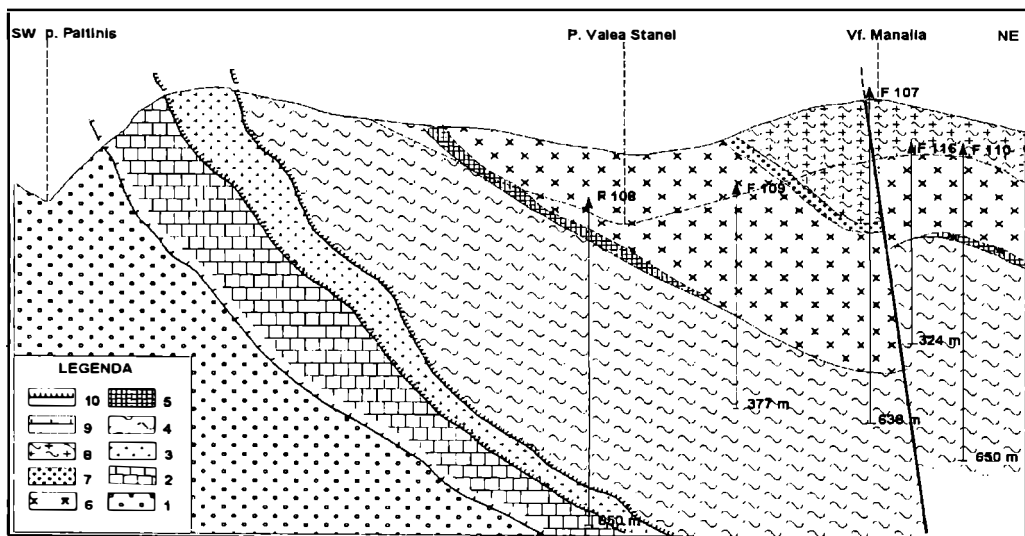

Fig. 3 – Profile succesive sintetice la nivelul pârauului Valea Stânei și a crestei dintre pâraul Mănăila și pâraul Valea Stânei. 1. Pânza de Putna – Grupul Tulgheș (subbucovinic); 2. Unitatea de Rodna – Grupul Rebra; 3. Pânza de Pietrosu Bistriței – Grupul Negrișoara; 4. Pânza de Putna – Grupul Tulgheș (bucovinic); 5. Membrul Moroșan; 6. Metavulcanitele de Fundu Moldovei; 7. Orizontul cu sulfuri Fundu Moldovei; 8. Membrul Bașca; 9. Șariaj alpin; 10. Șariaj prealpin.

Mineralizațiile din orizontul cu sulfuri Fundu Moldovei

Orizontul mineralizat a fost investigat, încă din secolul trecut, cu galerii de coastă, însă rezultatele par să fi fost slabe, din punct de vedere economic. Cercetările cu foraje, reluate în anul 1970 (în perimetrul Fântâna Gălbezii), au confirmat că orizontul cu sulfuri Fundu Moldovei, pe acest sector, este steril sau foarte slab productiv în mineralizații de sulfuri.

Mineralizațiile din orizontul cu sulfuri Mănăila

Aflorează în versantul drept al pârâului Valea Stânei și pe pârâul Mănăila.

Bruno Walter (1876) consemnează că „mina de limonită de la Valea Stânei a fost descoperită în secolul al XVIII-lea și este una dintre cele mai vechi mine de minereu de fier din Bucovina”. Zona de oxidație a mineralizației din versantul drept al pârâului Valea Stânei a fost exploatată de firma Mantz, iar minereul era utilizat pentru producerea fontei la „cuptoarele înalte de la Iacobenii” (B. Walter, 1876). Nivelul mineralizat era cunoscut și pe pârâul Mănăila (Păltiniș, după B. Walter), unde a fost cercetat de firma Mantz cu câteva galerii scurte de coastă. B. Walter (1876) menționează că lucrările au interceptat „o zonă de pirită care reprezintă un tip pe care îl avea mina de la Valea Stânei, înainte ca alterarea să fi provocat transformări atât de adânci”.

În perioada 1972–1997, S.C. GEOMOLD S.A. a desfășurat, în perimetrul Mănăila, o serie de programe de cercetare geologică cu lucrări de prospecțiune și lucrări miniere subterane, foraje de suprafață și lucrări miniere ușoare, având ca obiectiv principal conturarea de rezerve valorificabile de minereuri cuprifere și polimetalice aparținând membrului Fundu Moldovei din formațiunea Tg₃ a grupului Tulgheș din pânga bucovinică.

În urma interpretării tuturor datelor obținute prin investigațiile indirecte, cât și a celor furnizate de lucrările miniere și de foraj, s-a demonstrat prezența, deocamdată numai în acest perimetru, a unui important nivel cu sulfuri polimetalice și cuprifere, respectiv orizontul cu sulfuri Mănăila (I. Podașcă et al., 1993). Acest orizont, plasat la limita dintre membrul Moroșan și membrul Fundu Moldovei, aflorează în versantul drept al pârâului Valea Stânei și are în acoperiș metatufurile riolitice de Fundu Moldovei, care îl separă de orizontul cu sulfuri Fundu Moldovei, iar în culcuș o secvență de șisturi cloritoase cu porfiroblaste de albit aparținând membrului Moroșan (Fig. 2).

Lucrările de cercetare, galeriile 4 și 7, precum și forajele executate la nivelul orizontului cu sulfuri Mănăila au conturat zăcământul Mănăila.

Zăcământul Mănăila.

Compoziția chimică și mineralogică a mineralizației

Modul de asociere al mineralelor metalice și proporția acestora față de cele de gangă au permis definirea, la nivelul zăcământului, a trei tipuri texturale de acumulări utile: minereu compact, minereu precompact și minereu diseminat. Acestea sunt intim asociate, remarcându-se treceri gradate de la un tip textural la altul. Constituția mineralogică, comună celor trei tipuri de minereu, este relativ simplă: pirită, calcopirită, blendă, galenă, tetraedrit, respectiv cuarț, clorit, sericit, ca minerale de gangă.

Din punct de vedere chimico-mineralogic, în cadrul orizontului cu sulfuri Mănăila au fost separate două mineralizații, și anume: o mineralizație polimetalică, conturată în partea sudică a zăcămintului (în versantul drept al pârâului Valea Stânei) și una piritos-cupriferă, localizată la nord (în zona de izvoare a pârâului Mănăila).

Corpul de minereu polimetalic are o dezvoltare pe direcție de cca 400 m, iar lățimea maximă pe înclinare de 220 m. Grosimea zonei mineralizate, în plan orizontal, oscilează între 0,40 m și 46,0 m, iar conținuturile în elemente utile sunt de 0,01–6,31% Cu; 0,01–8,28% Pb; 0,02–7,40% Zn; 0,50–4,40% S; 3,5 g/t Au; 20–110 g/t Ag.

Corpul de minereu piritos-cuprifer are o lungime de circa 1 700 m și o extindere maximă pe înclinare de 600 m. Grosimea zonei mineralizate este de 0,50–17,0 m, iar conținuturile în elemente utile de 0,038–10,04% Cu; 0,01–3,86% Pb; 0,043–6,43% Zn; 0,45–45,80% S; 0,20–2,8 g/t Au; 10,0–70,0 g/t Ag.

Minereul compact are o textură masivă și o structură hipidiomorf-granulară, cu spărtură neregulată. Culoarea, în spărtură proaspătă, variază de la cenușiu închis până la galben-gri, în funcție de gradul de asociere al diferitelor minerale. Minereul compact polimetalic este constituit, în principal, din pirită, blendă, galenă, calcopirită și, subordonat, tetraedrit, covelină, bornit, aur.

Minereurile de impregnație cupriferă și piritos-cuprifer sunt constituite, în principal, din pirită, calcopirită și, subordonat, blendă, galenă, tetraedrit, prinse într-o matrice predominant cuarțo-micacee. Mineralizația de impregnație are textură șistoasă, orientată, structura hipidiomorf-idiomorf granulară, iar cea piritos-cupriferă textură masivă și structură idiomorf granulară.

Uneori, minereul compact trece genetic, pe direcție și înclinare, în minereu precompact piritos și apoi în minereu diseminat.

Prin analize calcografice au fost identificate trei tipuri de mineralizații: o mineralizație predominant cupriferă, diseminată; o mineralizație compactă piritos-cupriferă și o mineralizație compactă, polimetalică, asociate șisturilor cuarțitice sericitoase din cadrul orizontului cu sulfuri Mănăila.

Pentru toate cele trei tipuri de mineralizații, analizele raționale au relevat faptul că elementele utile se prezintă în proporție de peste 95% sub formă de sulfuri, între care predomină pirită, iar subordonat au fost observați compuși secundari (oxizi, carbonați, sulfați etc.).

a) Minereul diseminat – rocă compactă, de culoare albă-cenușie, slab verzuie, cu diseminări de pirită și calcopirită sub formă de cristale sau plaje. Textura este diseminată, iar structura este de la idiomorf la hipidiomorf granulară.

Din punct de vedere mineralogic, minereul de impregnație prezintă următoarea compoziție:

Tabelul nr. 1

Componenți	Participare (%)	Dimensiuni (mm)
Pirită	10–51	0,012/0,011–0,77/0,64
Calcopirită	1–9	<0,11–0,36/0,18
Blendă	0–5	<0,011–0,22/0,14
Galenă	0–3	<0,011–0,018/0,014
Tetraedrit	0–6	<0,011–0,21/0,1
Bornit	0–1	<0,011
Covelină	Sporadic	
Aur	5–25 granule micronice/cm ²	
Gangă	36–83	

Într-o matrice preponderent cuarțo-micacee, care este constituită din minerale de gangă, se dezvoltă mineralele metalice care, microscopic, prezintă următoarele caracteristici mineralogice:

- pirită este principalul mineral metalic, prezent în cristale hipidiomorfe și idiomorfe, izolate în gangă sau asociate, și plaje cu contur xenomorf, cu grad mic de fisurație. Prezintă incluziuni mici de bornit, frecvent asociat cu covelină, de blendă, calcopirită și subordonat galenă;

- calcopirită alcătuiește plaje izolate, xenomorfe, în gangă, prezente uneori la contactul dintre cristalele de pirită sau pe fisurile acesteia. Este intim concreșcută cu tetraedritul și galena, rareori cu blenda;

- blenda apare sub formă de plaje mici, izolate în gangă, sau sub formă de incluziuni, fiind bordată de plaje extrem de mici de galenă;

- galena apare sub formă de plaje mici, izolate în gangă, sau sub formă de incluziuni mici în pirită, asociată cu blenda;

- tetraedritul se dezvoltă în plaje mici, izolate, sau sub formă de incluziuni în pirită;

- bornitul și covelina apar exclusiv sub formă de incluziuni extrem de fine în pirită;

- aurul este evidențiat sub formă de granule micronice incluse în pirită și, subordonat, în galenă și în gangă.

b) Minereul compact piritos – rocă cu textură masivă, mai rar diseminată, în care se disting macroscopic cristale și plaje de pirită și calcopirită, prinse într-o gangă predominant cuarțitică. Structura este hipidiomorf granulară.

Compoziția mineralogică a minereului compact piritos este următoarea:

Tabelul nr. 2

Componenți	Participare (%)	Dimensiuni (mm)
Pirită	51–84	0,014/0,012–2/1,5
Calcopirită	1–8	0,011/0,01–0,34/0,18
Blendă	0–7	<0,011–0,99/0,56
Galenă	0–7	<0,011–0,50/0,25
Tetraedrit	0–5	<0,011–0,17/0,1
Bornit	0–1	<0,011
Aur	Sporadic	
Gangă	10–20	

Ca o varietate de tranziție între minereul compact piritos și minereul diseminat, a fost pus în evidență minereul precompact piritos, care, sub aspect macroscopic, se prezintă ca o rocă cu aspect șistos și textură diseminată, în care se disting cristale de pirită izolate sau asociate în plaje milimetrice. Structura este hipidiomorf sau idiomorf granulară.

Din punct de vedere mineralogic, minereul precompact piritos prezintă următoarea compoziție:

Tabelul nr. 3

Componenți	Participare (%)	Dimensiuni (mm)
Pirită	54–71	0,013/0,012–0,64/0,62
Calcopirită	1–10	<0,011–0,11/0,05
Blendă	1–5	<0,011–0,09/0,06
Galenă	Sporadic	<0,011
Tetraedrit	0–3	<0,011–0,1/0,08
Bornit	Sporadic	<0,011
Aur	Sporadic (4 granule micronice/șlif)	
Gangă	27–45	

Minereul compact piritos este alcătuit aproape în exclusivitate din pirită hipidiomorfă sau idiomorfă sau în plaje xenomorfe cu grad mic de fisurare, acestea dezvoltându-se într-o matrice preponderent cuarțitică. Minereul precompact piritos se caracterizează printr-o matrice cuarțo-sericitoasă, în care pot apare și porfiroblaste de feldspați și în care se dezvoltă mineralele metalice.

Pirita este mineralul metalic ce deține ponderea cea mai mare, dezvoltându-se în cristale hipidiomorfe, rareori idiomorfe, și plaje cu contur xenomorf. Pe fisuri se dezvoltă frecvent calcopirita, rareori tetraedritul. Este corodată de celelalte minerale metalice, în special de calcopirită și de gangă, incluzând uneori granule mici de calcopirită și, subordonat, de tetraedrit și blendă.

Calcopirita poate apare sub formă de plaje izolate în gangă sau concrescută cu pirita pe care o corodează, rareori fiind inclusă în aceasta.

Blendă a fost pusă în evidență sub formă de mici cuiburi în gangă sau sub formă de plaje xenomorfe bine dezvoltate, cimentând și corodând pirita. Apare intim concrescută cu galena, rareori cu tetraedritul.

Galena este asociată cu blendă, ocupând pe alocuri spațiile dintre granoblastele de pirită și ca mici incluziuni în acestea.

Tetraedritul, când apare, este asociat intim cu calcopirita sau inclus în pirită.

Bornitul apare ca incluziuni fine în pirită sau asociat, uneori, calcopiritei.

Aurul este prezent sub formă de rare granule micronice incluse în gangă, pirită sau calcopirită.

c) Minereul compact polimetalic – este alcătuit predominant din pirită, în cristale submilimetrice și plaje care se observă cu ochiul liber, la lupă observându-se și calcopirita, blendă și galena. Structura minereului compact polimetalic este hipidiomorf granulară iar textura este predominant compactă, ncorientată.

Compoziția mineralogică este următoarea:

Tabelul nr. 4

Componenti	Participare (%)	Dimensiuni (mm)
Pirită	43–67	0,012/0,011–0,98/0,96
Calcopirită	2–19	0,011–0,54/0,21
Blendă	4–25	0,011–0,71/0,25
Galenă	1–12	0,011–0,48/0,30
Tetraedrit	1–10	0,011–0,20/0,09
Bornit	0–1	
Covelină	0–8	0,011–0,21/0,11
Calcozină	0–3	0,011–0,09/0,05
Aur	Sporadic(4–25 granule micronice/șlif)	
Gangă	4–13	

Microscopic, minereul este alcătuit predominant din cristale hipidiomorfe și xenomorfe de pirită, adesea puternic corodate, în special de către blendă. Pirită prezintă un grad avansat de fisurație pe care se depun blenda și cuarțul, spațiile dintre cristalele de pirită fiind ocupate de către blendă, în principal, și, subordonat, de galenă, calcopirită și tetraedrit.

Calcopirita este prezentă sub formă de plaje xenomorfe și ocupă spațiile dintre granoblastele de pirită, pe care frecvent le corodează. Apare asociată, cel mai des, cu galena, pe care o înglobează, relația observându-se adesea și invers. Deasemenea, apare concrescută cu blenda, pe care o include uneori, și cu tetraedritul.

Blenda este reprezentată prin plaje xenomorfe asociate cu galena și tetraedritul, rareori cu calcopirita. Prezintă incluziuni de covelină, bordate la exterior de tetraedrit sau de calcozină.

Galenă este prezentă ca plaje izolate în gangă, asociate cu blenda sau ocupând spațiile dintre cristalele de pirită și pe fisurile acestora. Rareori apare concrescută cu tetraedritul și calcopirita.

Tetraedritul este prezent ca plaje relativ bine dezvoltate, corodând pirită, sau asociate cu calcopirita și blenda.

Bornitul apare sub formă de mici incluziuni în pirită, asociat adesea cu calcopirita.

Covelina și calcozina sunt asociate cu calcopirita, apărând pe fisurile acesteia.

Aurul este prezent sporadic, sub formă de plaje fine incluse în cuarț sau granule micronice incluse în pirită, calcopirită și tetraedrit.

Analizele chimice efectuate au pus în evidență conținuturi cuprinse între următoarele limite:

– minereu polimetalic: 0,01–6,31% Cu; 0,01–8,28% Pb; 0,02–7,40% Zn; 0,35–47,40% S; 0,1–3,5 g/t Au și 20–110 g/t Ag;

– minereu piritos-cuprifer: 0,038–10,04% Cu; 0,01–3,86% Pb; 0,043–6,43% Zn; 0,45–45,80% S; 0,2–2,8 g/t Au și 10–70 g/t Ag.

Atât de la suprafață cât și din tipurile de minereuri interceptate cu lucrări miniere și foraje, s-au recoltat un număr de 100 de probe, pe care s-au efectuat analize spectrale semicantitative pentru elemente minore utile.

Distribuția valorilor medii ale acestor elemente, comparativ cu distribuția elementelor similare din principalele orizonturi cu sulfuri din cadrul grupului Tulgheș (după date din Cheșu Mioara, 1983; H. G. Kräutner et al., 1988) arată similitudini, dar și unele diferențe, în special la conținuturile de bariu.

În ceea ce privește aceste conținuturi în bariu, menționăm faptul că, valorile pentru zăcămintul Mănăila sunt mult mai mari (frecvent peste 1% în minereul compact) decât cele rezultate pe probele analizate din zăcămintele Leșu Ursului, Crucea, Valea Putnei – Prașca și Dealu Negru, care sunt situate de obicei în intervalul 30–600 ppm. Acest fapt, alături de alte criterii (litostratigrafice, structurale), constituie un element de individualizare a mineralizațiilor orizontului cu sulfuri Mănăila față de mineralizațiile situate în alte poziții litostratigrafice.

Considerații genetice

Caracterul singenetic vulcano-sedimentar al mineralizațiilor de sulfuri polimetalice a fost foarte bine fundamentat, printr-o argumentație bogată și concludentă, bazată pe considerente foarte variate (H.G. Kräutner, 1965; H.G. Kräutner et al., 1984).

Principalul argument al originii vulcano-sedimentare a mineralizațiilor de sulfuri îl constituie asocierea acestora cu roci de origine vulcanică (de compoziție riolitică) și sedimentară.

Din rezultatele datelor de analiză și observație asupra acestor mineralizații, H. G. Kräutner et al. (1984, 1988), distinge mai multe modele depoziționale de zăcămintă stratiforme, pe care le consideră că s-au format în următoarele condiții:

- depuse în mediu marin;
- atât pe centrul paleovulcanic cât și în împrejurimi pe fundul oceanic;
- datorită afluxului de Fe, Cu, Pb, Zn, din izvoare hidrotermale;
- în timpul perioadelor de calm vulcanic;
- ivindu-se din aceeași sursă s-au similare;
- în conexiune cu vulcanismul riolitic;
- fără interdependență cu poziția paleostructurală a soluțiilor hidrotermale sau cu fazele de erupție.

BIBLIOGRAFIE

- Balintoni, I. (1997), *Geotectonica terenurilor metamorfice din România*, Cluj-Napoca, Editura Carpatica.
- Cheșu, Mioara, (1983), *Elemente minore în minereuri neferoase din România*, București, Editura Tehnică.

- Isache, C. (1986), *Studiul mineralogic, petrografic și structural al cristalinului dintre Breaza și Cîrlibaba*, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, teza de doctorat.
- Kräutner, H. G. (1965), *Considerații genetice asupra zăcămintelor de sulfuri complexe din cristalinul Carpaților Orientali*, în „Studii și cercetări de geologie, geofizică și geografie”, seria Geologie, vol. 10–1, București, p. 195–228.
- Kräutner, H. G., Florentina Kräutner, H. Hann, Constanța Udrescu, Elena Colios, P. Andâr, Anca Andâr, L. Nedelcu, Stela Anghel (1983), *Raport asupra cercetărilor geologice și geofizice în vederea stabilirii perspectivelor pentru minereuri neferoase și auro-argintifere în zona Fundu Moldovei – Lucina*, Arhiva S.C. Geomold S.A. Câmpulung-Moldovenesc.
- Kräutner H. G., Florentina Kräutner, H. Hann, Constanța Udrescu (1984), *Studiul formațiunilor purtătoare de minereuri neferoase din regiunea Valea Putnei – Broșteni în vederea fundamentării prognozei, Tema 1.1.1.*, Arhiva S.C. Geomold S.A. Câmpulung-Moldovenesc.
- Kräutner H. G., I. Rădulescu, M. Mureșan, Florentina Kräutner, Georgeta Mureșan, G. Bindea, G. Voicu, E. Lorincz, I. Tiepac, Anca Andâr, Constanța Udrescu (1988), *Studiu de sinteză asupra formațiunilor purtătoare de minereuri singenetice ale grupului Tulgheș pe tronsonul dintre Leșu Ursului și Bălan, Tema D-58-B*, Arhiva S.C. Geomold S.A. Câmpulung-Moldovenesc.
- Podașcă, I. (1990), *Raport asupra prospecțiunilor geologice efectuate pentru sulfuri polimetalice în perimetrul Arșița – Botoșel*, Arhiva S.C. Geomold S.A. Câmpulung-Moldovenesc.
- Podașcă, I., V. Latiș, Aurora Poptâmaș (1993), *Mineralizația de la Mănăila*, comunicare susținută la Simpozionul de comunicări științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași.
- Podașcă, I. (2001), *Studiul structural, litostratigrafic și petrologic al formațiunilor cristaline din bazinul râului Bistrița, dintre Cîrlibaba și Iacobenii (Carpații Orientali)*, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, teza de doctorat.
- Walter, B. (1876), *Die Erzlagerstätten der südlichen Bukowina*, în „Jahrbuch der k. k. Geologischen Reichsanstalt”, 27, Wien.

Die mineralisation von Mănăila (Bergkamm Mestecăniș)

(Zusammenfassung)

Die Studie umfasst die Ergebnisse geologischer Forschungen zwischen 1989 und 2001. im Gebiet Mănăila (Bergkamm Mestecăniș).

Diese Forschungen konnten viele Fragen um die geologische Struktur und der Lagerungsverhältnissen beantworten.

In der Formation Tg₃ aus dem Glied Fundu Moldovei wurden zwei Sulfid Erzlagerungen entdeckt. Die Vererzungen aus Mănăila werden umfangreich in dieser Studie behandelt.

Wenn wir daran denken dass die Sulfidhaltige Lagerungen aus dem Glied Fundu Moldovei sich über mehrere hundert Kilometern ausstrecken und dass der Sulfidgehalt der Erze aus Mănăila sehr hoch ist, können wir auf wirtschaftlichen Aufbau wertschätzen.

CERCETĂRILE LOCALE ȘI IMPORTANȚA LOR: BISERICA DIN BĂDEUȚI

D. VATAMANIUC

Biserica din Bădeuți, ctitorie a lui Ștefan cel Mare, este prezentată în două lucrări monografice de referință: G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare* (București, Comisia Monumentelor Istorice, 1926, p. 23–27) și *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare* (București, Editura Academiei Române, 1958, p. 57–60).

Biserica s-a deteriorat în decursul veacurilor și, în 1790, s-au făcut unele reparații, când s-a modificat forma inițială. S-au înlocuit, din cele patru turnuri, trei dintre ele și i s-a pus un nou acoperiș, necorespunzător. Frescele din interior și de pe zidurile exterioare au fost vărute. Drama acestei ctitorii a marelui voievod nu se oprește aici. Armata austriacă a pus dinamită la temelia ei, în primul război mondial, și nu a rămas decât o grămadă de moloz. S-a salvat, intactă, numai *Pisania*, care a fost recuperată de Muzeul din Rădăuți.

Din *Pisania* aflăm că biserica a fost înălțată de Ștefan cel Mare, între 8 iunie și 13 noiembrie 1487, în urma luptei sale cu Basarab cel Tânăr (Țepeluș), din 1481, și închinată Sfântului Procopie.

G. Balș se bazează, în prezentarea sa, pe lucrările cercetătorilor germani din Bucovina din perioada ocupației austriece. Din monografia lui G. Balș sunt luate o parte din informații și în *Repertoriul monumentelor*... Reprodusele care se dau, foarte puține, reprezintă monumentul după reparațiile din 1790 și nu forma originală. Se arată că, în 1887, s-a întreprins operația de scoatere a frescelor de sub stratul de var, se dau câteva informații despre ele și se menționează că a fost descoperită și cea care îl reprezintă pe Ștefan cel Mare, ctitorul bisericii. Nu se spune nici un cuvânt cui aparține operația de înlăturare a stratului de var de pe fresce și nu se consemnează, cum se cuvenea, rezultatele acestei operațiuni migăloase și de mare răspundere.

Meritul îi revine lui Vasile Tomiuc, parohul din Bădeuți, care a scos la lumină frescele de sub stratul de var. În studiul său, *Biserica din Bădeuți și zugrăvitori de fresce descoperite în ea* („Gazeta Bucovinei”, II, nr. 56, 16/28 iulie 1892, p. 1–2, nr. 57, 19/31 iulie 1892, p. 1–2), prezintă toate frescele pe care le-a scos de sub stratul de var, stăruie asupra celor care se păstrau integral și a celor

deteriorate de fisurile din zidurile bisericii. Descrie și fresca care îl reprezintă pe Ștefan cel Mare cu familia sa. Preotul Vasile Tomiuc întreprinde această operație pentru interiorul bisericii pe socoteala sa și nu o poate continua, fără susținere materială, și pentru zidurile exterioare.

Studiul aparține unui cercetător local, cu un cult pentru ctitoria lui Ștefan cel Mare, și informațiile sale sunt mai cuprinzătoare decât cele cu caracter general din tratatele de specialitate. Nu avem un rezultat, pentru că nu a dispus și de mijloace tehnice să facă reproduceri fotografice. Am fi avut o mărturie aparte pentru studiul comparativ al frescei lui Ștefan cel Mare de la Bădeuți și al frescei domnitorului de la Voroneț.

Biserica din Bădeuți nu este singurul așezământ de cultură din trecut care a dispărut prin vicisitudinea vremurilor. Este în obligația noastră să adunăm toate mărturiile despre ele, câte se mai pot găsi. Studiul cu care ne ocupăm aici îl vom republica în unul din numerele viitoare ale revistei noastre.

CLAUDIU ISOPESCU ÎN CORESPONDENȚĂ CU N. IORGA (1926–1935) (I)

D. VATAMANIUC

Claudiu Isopescu face parte dintr-o familie de intelectuali bucovineni care își desfășoară activitatea în mai multe domenii: învățământ, viața politică, administrație¹. Claudiu Isopescu este personalitatea reprezentativă a acestei familii și desfășoară o activitate remarcabilă pentru promovarea valorilor culturii noastre naționale în Italia². Ține cursuri de limba și literatura română la câteva universități din Italia, organizează o grupă de studenți italieni care studiază limba română și vor face traduceri din literatura română în limba italiană.

Dragoș Luchian (1932–1997), consăteanul său, pregătea o monografie privind viața și opera sa și multiplică, de la Biblioteca Academiei Române, corespondența pe care Claudiu Isopescu o întreține cu N. Iorga și L. Rebreanu. Această corespondență ne-a fost încredințată de doamna Luchian, după moartea soțului său, să-i fac loc în revista noastră.

Scrisorile către N. Iorga sunt grupate în patru plicuri: I – patru scrisori din 1926, patru scrisori din 1927, nouă scrisori din 1928; II – 32 de scrisori din 1929; III – 13 scrisori din 1930; IV – 21 de scrisori din 1931, șase scrisori din 1932 și una din 1935. Scrisorile se păstrează la Biblioteca Academiei Române, în Fondul N. Iorga, *Corespondența*, integrate în mai multe volume³.

Claudiu Isopescu inaugurează corespondența sa cu N. Iorga, cum se vede din primele scrisori, cu solicitări privind informarea sa în cercetările din arhivele din Roma. Vasile Pârvan apreciază, în dările sale de seamă, investigațiile lui Claudiu Isopescu în arhivele din Roma⁴. Corespondența prezintă importanță prin faptul că luăm cunoștință de aici despre lucrările pe care le publica în presa italiană, despre situația sa materială precară și despre raporturile pe care le întreținea, nu întotdeauna cele mai bune, cu autoritățile din țară.

¹ Petru Bejinariu, *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004.

² D. Vatamaniuc, *Claudiu Isopescu, mesager al spiritualității românești în Italia*, în „Analele Bucovinei”, VI, nr. 2, 1999, p. 267–289; Petru Bejinariu, *op. cit.*, p. 101–139.

³ D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 275. Informații privind cotele sub care sunt înregistrate scrisorile la Biblioteca Academiei Române.

⁴ *Ibidem*, p. 269.

Inaugurăm publicarea corespondenței cu scrisorile lui Claudiu Isopescu trimise lui N. Iorga în 1926 și 1927.

I

1. Via Caio Mario 19
Roma, 26–4–26

Mult stimate Domnule Profesor,

Mă grăbesc să Vă exprim cele mai bine simțite mulțumiri pentru rara solitudine, cu care ați binevoit a-mi da indicațiile, de care am îndrăznit să Vă rog. Sunt foarte mulțumit că ambele geografii sunt necunoscute și mai ales de manuscrisul lui Pigafetta, relativ la Transilvania, care n-a fost publicat nici de unguri.

Îmi face plăcere să Vă aduc la cunoștință că pe lângă bogatul material documentar inedit relativ la epoca lui Mihai Viteazu am găsit un calendar românesc inedit din 1772 – al doilea după vechime –, precum și un foarte bogat material tipărit de italieni în sec. 16 și 17 relativ la țările noastre.

Primiți, Vă rog, mult stimate Domnule Profesor, pe lângă mulțumirile mele, asigurarea celor mai frumoase sentimente de stimă și admirație,

Claudiu Isopescu

B.A.R., Fondul N. Iorga, *Correspondența*, volumul 335, f. 149, 150.

2. Via Caio Mario 19
Roma, 15–4–26

Mult stimate Domnule Profesor,

Vă rog să mă iertați dacă îndrăznesc să Vă adresez o rugămintă. Am dat peste 2 geografii care par să fie necunoscute la noi și, cum tratează despre țările noastre, aş dori să public extrasele respective împreună cu o scurtă biografie a autorilor, dacă voi reuși să aflu ceva. E vorba de *Geographiae Commentariorum Libri XI*, a lui Dom. Mario Negri, tipărită în 1557 și *Commentariorum Urbanorum Libri XXXVIII* a lui Raffaello Volterrano, tipărită pe la jumătatea veacului al 16-lea. Dacă acești autori ar fi necunoscuți, aş voi să public câteva hărți geografice din 1560, 1566 și 1583, care sunt desigur necunoscute, la sfârșitul extraselor de mai sus.

În același timp, vin să Vă rog, să binevoiți a mă informa dacă manuscrisul lui Pigaffeta relativ la Transilvania e într-adevăr inedit, cum m-a asigurat dl. Almagià, prof. de geografie de la Universitatea de aici.

Cerându-Vă din nou scuze pentru îndrăzneala mea, Vă rog să primiți, mult stimate Domnule Profesor, asigurarea stimei și admirației mele,

prof. Claudiu Isopescu

B.A.R. Fondul N. Iorga, *Corespondența*, volumul 335, f. 151, 152.

3. Via Caio Mario 19

Roma, 19 Iulie 1926

Prea stimate Domnule Profesor,

Prefectul bibl. Ambrosiana, Mons. Giov. Galbiati, căruia m-am adresat cu rugămintea să binevoiască a-mi trimite relația inedită despre Transilvania, relație despre care V-am scris, îmi scrie următoarele: „Adesso Le domando io un favore. In un elenco di eminenti personalità europee del mondo della scienza da me composto per lanciare il monumento in bronzo a S. S. Pio XI nel cuore dell'Ambrosiana vorrei mettere anche il nome del Prof. Parvan (di Roma) e quello del prof. N. Iorga, membro dell'Accademia Rumena. L'elenco è magnifico per i suoi bei nomi e non fa distinzione di religione e nazionalità. Può Ella garantirmi che i predetti Signori accetteranno? Abbia la bontà di rispondermi subito.”

Precum era natural, nu puteam să Vă angajez fără să fi avut în prealabil consimțământul DV.; l-am consultat pe dl. Min. Lahovary și i-am scris Mons. Galbiati că presupun că veți accepta. I-am promis, în același timp, că Vă voi scrie și numai atunci îi voi da răspunsul sigur.

Vin acum cu rugămintea să binevoiți a-mi scrie dacă binevoiți a accepta, ca să pot da un răspuns sigur Mons. Galbiati.

Îmi face plăcere să Vă aduc la cunoștință că cercetările mele cu privire la anii 1592–8 au fost foarte rodnice: pe lângă cele 31 doc. publicate în Anuarul Școalei, vol. II și acele 94 doc. care vor apare în *Diplomatarium Italium* mai am un material inedit pentru 1 200 pagini. Toate aceste doc. le am din Fondul Borghese și Bibl. Casanatense; în Fondul Barberini am lăsat un material de vreo 500–600 pag. de tipar, n-am avut timpul necesar să-l corectez.

Pe lângă acestea, am găsit al doilea cel mai vechi calendar românesc (din 1772) – manuscris inedit – care va apare în *Memoriile Secției literare* ale Acad. Rom.; o predică românească ținută în Roma la 1608 – manuscris inedit –, care e sub tipar și va apare în *Anuarul Institutului de istorie și limbă din Cernăuți*, apoi o relație despre Transilvania din sec. 16 și una din sec. 17 relativă la activitatea jezuiților în Ardeal de la 1603–8. Am constatat că Dl. Veress a publicat mult, dar are multe erori în publicațiile D-sale: date greșite, apoi a lăsat foarte multe documente relativ la Cervia, Cariglio etc.

Am găsit indicația unei relații despre Transilvania de la sfârșitul sec. 16 a lui *Busto Pietro*; din cercetările mele rezultă că e inedită, totuși îndrăznesc să Vă rog să binevoiți a-mi scrie dacă de fapt e inedită, căci în cazul acesta aş copia-o şi aş publica-o în Revista istorică a DV., dacă bineînţeles veţi binevoi a o accepta.

Cerându-Vă mii de scuze pentru îndrăzneala mea, Vă rog să primiți, Prea stimate Domnule Profesor, asigurarea celor mai frumoase sentimente de stimă şi admiraţie,

Claudiu Isopescu

B.A.R. Fondul N. Iorga, *Correspondența*, volumul 333, f. 442, 442v., 443v.

4. Viale Giulio Cesare 61, int 10
Roma, 22-12-26

Mult stimate Domnule Profesor,

Îmi fac o plăcută şi frumoasă datorie să vă aduc la cunoştinţă că Miercuri, în 15 Dec., am inaugurat, fără vreo însărcinare oficială, ci numai din dragoste de ţară, cursul gratuit de limba română la Universitatea de aici. Țin să releviez că autorizația de a ține acest curs mi-a fost acordată de Rectorul Del Vecchio încă în 22 Mai 1926, deci înainte de încheierea pactului, pe baza votului unanim al Consiliului Facultății de Litere.

Cu toată ploaia mare ce a fost în ziua inaugurării, a fost o sală arhiplină. Toate ziarele din Roma au anunțat inaugurarea cursului, iar dări de seamă au publicat nu numai ziarele de aici, ci şi multe din provincie.

În ceea ce priveşte cercetările mele, sunt foarte mulțumit. Am găsit multe lucruri la Arhiva Doria Pamphili, iar la Vittorio Emanuele am descoperit o istorie a Ardealului de la încep. sec. 17, inedită, bineînţeles. Am copiat-o, sunt 503 pag. de coală.

I-am spus Rectorului despre răsunetul frumos ce l-a avut invitația făcută Dv. de a ține cursuri la Univ. de aici; a fost foarte mulțumit şi a spus câteva cuvinte frumoase şi bine meditate la adresa Dv.

Îmi place a crede că la începutul lui Martie veţi fi la Roma. Studenții fac pregătiri.

Respectuoase salutări de la nevasta.

Cu cele mai distinse sentimente de stimă şi admiraţie, al Dv.,

Claudiu Isopescu

B.A.R. Fondul N. Iorga, *Correspondența*, volumul 335, f. 620, 621.

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

5. Viale Giulio Cesare 61

Roma, 1 Februarie 1927

Ilustre Domnule Profesor,

Îmi face plăcere să Vă aduc la cunoștință că Sâmbătă, în 19 Ianuarie, am ținut, în Sala De Sanctis la Universitatea din Napoli conferința asupra poeziei populare. A fost public numeros: Rectorul Univ., mai mulți profesori, consulul Elveției cu D-na, Consulul și Viceconsulul României, reprezentantul Înaltului Comisar, a Admiralului, a Generalului Comand. Corpului de Armată, prof. secundari etc. etc. Prof. de lit. neolatine m-a prezentat auditoriului și mi-a tradus salutul Corpului Academic. După conferință, Rectorul nu mai înceta să-mi spună că e un mare păcat că în Italia nu e cunoscut poporul nostru cu atâtea comori sufletești. Am stat, în două rânduri, mult de vorbă cu Rectorul Bottazzi, care știa că sunteți invitat de Univ. din Roma. Mi-a spus că zilele acestea se va întruni din nou Senatul Academic și Vă va invita pe Dv. și pe d. Pârvan să binevoiți a ține câte o conferință la acea Universitate. Vă va ruga, în adresa de invitație, să binevoiți a anunța subiectul conferinței. I-am vorbit foarte mult de Dv., relevând renumele științific mondial, geniul și rara Dv. personalitate. Mi-a exprimat dorința să se facă cât mai des schimburi intelectuale, căci numai astfel vor reuși ei să ne cunoască. Sunt fericit să vă aduc la cunoștință această nouă dovadă de înaltă apreciere a neîntrecutelor Dv. calități și merite științifice, naționale etc. etc.

Prof. de literaturi neolatine mi-a făcut, a doua zi, vizită și m-a rugat, în numele Rectorului, să fac naveta Roma – Napoli ca să țin și la Napoli un curs de l. română. I-am spus mai întâi că fac cercetări în arhive și n-aș avea timpul necesar, iar cum dânsul mi-a atins coarda națională, spunând că ar fi datoria mea de român, căci aș aduce un real serviciu culturii noastre, țării noastre, i-am spus că eu sunt sărac, iar Statul nostru nu cred că mi-ar plăti cheltuielile. I-am propus să-l cheme pe Tagliavini, mi-a spus că vrea român, căci un italian nu poate ști niciodată atât de bine limba și literatura noastră.

Sunt mulțumit că lumea din Italia a început să se intereseze de noi. Dar nu tot așa o fac ai noștri. Eu primesc o subvenție lunară de 400 lire de la Direcția propagandei de la Externe, pentru curs și pentru propaganda din presă. E leafă de servitor, căci acea subvenție se duce cu articolele mele pe care le trimit în scop de propagandă la multă lume din Italia – scriu acum articole cu fotografii despre bisericile din Bucovina – iar cum dl. Lahovary n-a voit să-mi plătească cheltuielile de drum la Napoli, spunând că n-are ordin, am cheltuit la Napoli și din subvenția pe Februarie. Cum prof. de l. polonă de la Universitatea de aici e plătit de Statul polon cu mii de lire lunar, se adevăresc cuvintele Rectorului din Napoli, care mi-a admirat idealismul meu și m-a felicitat că lucrez cu o mare perseverență să-mi fac cunoscută țara.

Păcatul meu e că nu fac politică militantă, dar nu fac deoarece nu văd ce folos aș aduce unui partid, câtă vreme eu sunt în Italia, unde lucrez pentru țară.

Cursul de aici merge bine, am studenți care îl frecventează regulat, iar eri mi-au venit doi noi, cu care trebuie să fac ore suplimentare. Prof. de l. polonă are un singur student italian.

Ceea ce Vă rog respectuos e să binevoiți a contribui, prin marea Dv. autoritate, ca Statul nostru să înțeleagă necesitatea unei mai intense propagande culturale în Italia, să trimită, pentru câțiva ani, profesori români la 3–4 Universități italiene, căci studenții care vor urma cursul de l. română ne vor face admirabile servicii. Ar trebui să plătească ceva mai mult, căci cu 3, 400 lire nu poate trăi un profesor nici într-un oraș de provincie la noi, cu atât mai puțin în Italia, unde viața e așa scumpă.

La Roma vi se fac pregătiri mari și tot așa vi se vor face și la Napoli, înainte de ce veți fi fixat ziua sosirii. V-aș fi recunoscător dacă ați binevoi a-mi scrie când veți ține conferința la Napoli.

Respectuoase omagii de la nevastă.

Cu cele mai distinse sentimente de stimă și admirație, al Dv.,

Claudiu Isopescu

B.A.R. Fondul N. Iorga, *Corespondența*, volumul 342, f. 228, 228v. 229, 229v.

6. Viale Giulio Cesare 61
Roma, 5 Februarie 1927

Ilustre Domnule Profesor,

Chiar acum am primit de la Rectorul Universității din Napoli, prof. Filippo Bottazzi, o scrisoare, din care îmi permit să Vă copiez câteva rânduri: „In riferimento a quanto verbalmente Le dissi La prego di voler domandare ai Proff. Iorga e Pârvan quando sarebbero disposti a tenere, rispettivamente, la loro conferenza in questo Ateneo. Appena Ella mi avrà risposto in proposito io mi farò premura di scriver Loro per invitarli ufficialmente.”

Cum rectorul mi-a spus că vrea să invite savanți din mai multe țări să țină conferințe la Univ. din Napoli (cea mai populată din Italia), presupun că de aceasta vrea să știe data conferinței.

Vă rog să binevoiți a-mi scrie data ca să o pot comunica D-lui Rector, bineînțeles dacă acceptați să onorați Univ. din Napoli.

Îmi permit a Vă alătura o tăietură din ziarul „Il Mezzogiorno” din 2 Febr., cu o dare de seamă asupra conferinței mele.

Respectuoase omagii de la nevasta.

Cu cele mai distinse sentimente de stimă, recunoștință și admirație, al Dv.,

Claudiu Isopescu

B.A.R. Fondul N. Iorga, *Corespondența*, volumul 343, f. 590, 591.

7. V. Giulio Cesare 61

Roma, 22 Februarie 1927

Ilustre Domnule Profesor,

Vă cer mii de scuze pentru întârzierea mare cu care Vă răspund la amabila Dv. scrisoare, dar biata mea nevastă a fost destul de greu bolnavă, având o serioasă influență, și eu fiind prea sensibil la boală nu mi-am împlinit nici această elementară datorie. Imediat după primirea scrisorii Dv. m-am pus din nou în legătură cu Rectorul, prof. Filippo Bottazzi, și azi aflu că, de câteva zile, Vi s-a trimis invitarea oficială. Inima mea de român se umple de bucurie știind că Dv., cea mai înaltă personalitate a științei și culturii, pe care a avut-o cândva țara noastră, veți conferenția, după Roma, și la Napoli, cea mai populată Universitate italiană.

Vă mulțumesc din suflet pentru frumoasele cuvinte ale Dv. cu privire la modesta mea activitate în folosul scumpei noastre țări, încurajare care, venind de la Dv., a găsit un puternic ecou de imbold în inima mea.

Respectuoase omagii din partea nevestei.

Primiți, Vă rog, Ilustre Domnule Profesor, asigurarea celor mai înalte și distinse sentimente de stimă, recunoștință și admirație, al Dv.,

Claudiu Isopescu

B.A.R. Fondul N. Iorga, *Correspondența*, volumul 342, f. 86, 87.

8. Via Terenzio 10, int. 3

Roma, 14–3–27

Ilustre Domnule Profesor,

Mi-a părut nespus de rău de îndreptățita măhnire cu care a părăsit Roma, dar eu nici n-am știut de stenografarea conferințelor, deci nu pot avea nici o vină. Sper însă că d. Porn va fi căutat să repare ceea ce se mai poate repara.

Am aflat, din ziarele de aici, mărețul succes ce l-ați avut la Milano. Îmi permit a Vă trimite darea de seamă publicată de ziarul „Roma” din Napoli.

Acum vin cu o rugămintă. Cum Direcția Presei și Propagandei n-a voit să țină seama de cererea mea prin care solicitam o sumă pentru o modestă bibliotecă românească la Facultatea de Litere de aici, unde până acum n-a existat nici o carte română., ba și cursul mi-l plătește așa cum știți, m-am văzut silit să fac apel la românii mai înțelegători ai rostului bibliotecii rom. pentru propaganda culturii noastre în Italia. Pe lângă cele 70 volume dăruite de mine am primit donațiuni de cărți de la câțiva prof. univ. și scriitori, iar de la Casa Școalelor și de la Muzeul

Limbii Rom. din Cluj, cărțile sunt pe drum. Îndrăznesc a Vă ruga să binevoiți a face o donațiune ale admirabilelor Dv. lucrări, trimițându-le direct la „Biblioteca della Facoltà di Lettere e di Filosofia R. Università”; Roma, Via della Sapienza 71 (Italia), de unde veți primi cuvenitele mulțumiri.

Dacă ocazional l-ați vedea pe dl. Mitilineu și ați interveni să-mi mărească retribuiția de mizerie de 400 lire lunar – o dactilografă de la Legație primește 1 600 lire lunar – v-aș fi adânc recunoscător.

Binevoiți a transmite din partea noastră respectuoase omagii Doamnei Iorga.

Distinse salutări de la nevasta.

Cu cele mai frumoase sentimente de stimă, recunoștință și admirație, al Dv.,

Claudiu Isopescu

B.A.R. Fondul N. Iorga, *Correspondența*, volumul 339, f. 540, 541.

Claudiu Isopescu en correspondance avec N. Iorga (1926–1935) (I)

(Résumé)

Claudiu Isopescu, issu dans une famille de Bucovine, devint une personnalité culturelle et scientifique en Italie, où il est arrivé pour se spécialiser à L'École Roumaine de Rome. En Italie, il organise à Rome des cours de langue et de littérature roumaine et soutient, dans quelques universités de ce pays, des conférences pour promouvoir les valeurs de la culture roumaine. Claudiu Isopescu a une soutenue correspondance avec l'historien N. Iorga et l'écrivain Liviu Rebreanu.

La correspondance avec N. Iorga dure de 1926 jusqu'à 1935 et elle est importante pour connaître les articles publiés par Claudiu Isopescu dans médias italiennes, ses relations avec les autorités roumaines.

Dans ce numéro de la revue, D. Vatamaniuc publie les lettres reçues par N. Iorga de Claudiu Isopescu pendant les années 1926 et 1927.

DESPRE AȘEZAREA FRONTIEREI DINTRE ROMÂNIA ȘI POLONIA LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DANIEL HRENCIUC

Documentul pe care îl prezentăm mai jos a fost identificat în Fondul *Convenții 13/P1* aparținând Arhivelor Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe din București. Documentul descrie succint operațiunile militare și politice premergătoare revenirii Bucovinei la patria-mamă România (15/28 noiembrie 1918), insistând ulterior pe delimitarea frontierei româno-polone.

Așa cum este cunoscut, stabilirea definitivă a frontierei româno-polone a fost, inițial, stabilită prin intermediul Convenției de la Lemberg (iulie 1919)¹ iar ulterior, a fost fixată prin prevederile Tratatului frontierei de la Sèvres, din 10 august 1920, încheiat între România, pe de o parte, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Polonia și Cehoslovacia, alături de Puterile Aliate și Asociate, pe de altă parte². Din partea României, Tratatul de la Sèvres a fost semnat de către Nicolae Titulescu și Dimitrie Ghica și, așa cum se specifica în *Preambul*, avea menirea „să asigure suveranitatea României, Poloniei, Statului Sârbo-Croato-Sloven și Statului Cehoslovac asupra teritoriilor care le sunt în mod respectiv cunoscute”³.

Determinarea exactă a traseului frontierei comune s-a efectuat abia la 26 ianuarie 1928, când s-a renunțat la ideea schimbului reciproc de teritorii, de către o Comisie mixtă româno-polonă, alcătuită în urma Tratatului de la Sèvres. Guvernele României și Poloniei au acceptat concluziile Comisiei mixte româno-poloneze în cea de a cincea sesiune plenară, făcând cunoscut acest lucru prin notificarea unor note diplomatice identice schimbate la Varșovia⁴, la 10 octombrie 1928.

Ultima ședință a Comisiei mixte româno-polone a avut loc la 17 noiembrie 1935, la București, luându-se cunoștință de lucrările Subcomisiei tehnice de

¹ Akt Archiwum Nowych w Warszawie, Varșovia, Fond Ministerstwo Spraw Zagranicznych, dosar 224, fila 19.

² Ion Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, ediție îngrijită de Ștefan Purici, Rădăuți, Editura Septentrion–Agora, 1997, p. 213.

³ *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe februarie 1920 – decembrie 1920*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, doc. nr. 899, p. 415–424.

⁴ Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (de aici înainte A.M.A.E.), București, Fond *Convenții 13/P1*, vol. I, fila 1.

delimitare pe teren a frontierei, adunate în nouă volume de documentații. Comisia mixtă a stabilit, la art. 2 al protocolului încheiat, că frontiera dintre cele două țări, care va porni de la vârful Stog, cota 1655 și având drept punct final confluența pârâului Zbrucz cu Nistru, se îndreaptă spre vechea frontieră dintre Galiția și Bucovina. Frontiera astfel stabilită a rămas definitivă. La 17 noiembrie 1935, la București, s-a încheiat o Convenție pentru ocrotirea, conservarea și recunoașterea bornelor și a altor semne servind la indicarea liniei de frontieră⁵.

Astfel, recunoașterea internațională a unirii Bucovinei cu România a cunoscut un lung și sinuos drum, începând cu Tratatul de Pace cu Austria și terminând cu protocolul Comisiei mixte româno-polone, din 17 noiembrie 1935⁶.

a. Situațiunea în fapt a frontierei Bucovinei.

Astăzi frontiera română este așezată pe vechea frontieră a Bucovinei spre Galiția.

Ocuparea Bucovinei s-a făcut de către România cu începere de la 24 Octombrie 1918 st.v. și s-a terminat la 23 Noiembrie 1918 st.v. Până la acea dată, unițiți din Reg. 3 Grăniceri instalează posturile pe vechea frontieră a Bucovinei. Ocuparea s-a făcut pe baza:

b. Acordului politic semnat la 4/17 August 1916 de reprezentanții Rusiei, Franței, Angliei și Italiei, pe de o parte, și Președintele Consiliului de Miniștri, pe de altă parte.

Prin acest acord, art. 3 se prevede: „Rusia, Franța, Anglia și Italia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile monarhiei Austro-Ungare prevăzute și hotărnicite în art. 4”.

Marginile teritoriale, despre care este vorba în articolul citat pentru Bucovina, sunt hotărâte după cum urmează: (art. 4).

„Linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierei actuale dintre Rusia și România aproape de Novo Sulița și va urma râul până la granița Galiției la întâlnirea Prutului cu Ceremușul. De aci va urma frontiera dintre Galiția și Ungaria, până la punctul Stog cota 1655. Mai departe va urma linia de despărțire dintre apele Tisei și Vizăului ca să ajungă la Tisa, la satul Trebușa mai sus de locul unde se unește cu Vuzăul”.

Prin acest acord – cum se vede – teritoriul Bucovinei dintre Prut și Nistru revenea Rusiei.

Cum în preajma prăbușirii Austriei, Împăratul Carol, la 3/16 Octombrie 1918, dă către popoarele din monarhia Austro-Ungară cunoscutul manifest, relativ la federalizarea Austriei, trece sub tăcere chestiunea Bucovinei.

Această omisiune a determinat pe deputații români ai Bucovinei să ceară în parlamentul din Viena, ca chestiunea Românilor din Bucovina să fie rezolvată împreună cu aceea a Românilor din Transilvania și Ungaria.

⁵ *Ibidem*.

⁶ A.M.A.E., Fond *Convenții 13/P 1*, vol. I, fila 1.

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

În același timp, ei s-au constituit în *Consiliul Național* la fel cu celelalte naționalități din monarhie, și s-au pus în legătură cu *Comitetul Partidului Național Român din Transilvania* pentru a duce împreună lupta pentru îndeplinirea completă a revendicărilor naționale și teritoriale românești.

La data de 14/27X 1918, a avut loc, la Cernăuți, *Adunarea Constituantă* a Românilor din Bucovina, compusă din reprezentanții tuturor partidelor politice române din Bucovina, deputații români din parlamentul austriac, foștii deputați ai Dietei provinciei, primarii români din Bucovina precum și un însemnat număr de intelectuali români. Această Adunare Constituantă a declarat că „hotărăște unirea Bucovinei cu celelalte țări românești într-un stat național independent și va proceda, în acest scop, în deplină solidaritate cu Românii din Transilvania și Ungaria și că dorește să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare”.

Din sânul adunării constituante s-a ales un *Consiliu Național*, compus din 50 membri, însărcinați cu conducerea poporului român din Bucovina și considerat ca singurul organ îndreptățit a hotărî sau a trata în numele poporului român din Bucovina. La rândul lui, Consiliul Național a ales din sânul lui, un *comitet executiv* prezidat de *Iancu Flondor*, care trebuia să ia asupra lui Guvernul Bucovinei, deși la aceea dată Guvernatorul austriac al Bucovinei, *Contele Etdorf*, continua să funcționeze.

În acest timp ordinea și liniștea publică începuse să fie tulburată, pe de o parte de bande de soldați și foști prizonieri austriaci care se întorceau din Rusia, iar pe de altă parte, de bande ucrainene.

Ucrainenii pretindeau parte de nord a Bucovinei, până la Prut, lăsând României partea de sus până la Siret, iar ținutul din mijloc, cuprins între Siret și Prut, să fie considerat *Condominium* până la stabilirea graniței definitive.

Ideea ucraineană era susținută de Austria, de reprezentantul ei, Guvernatorul Bucovinei, *Contele Etdorf*.

În aceste împrejurări, delegatul Consiliului Național al Românilor din Bucovina, cere M. S. Regelui și Guvernului român din Iași, intervenția armatei române, pentru a apăra drepturile românilor din Bucovina împotriva oricărui uzurpator și a asigura ordinea și liniștea în țară.

În ziua de 23 octombrie 1918 st.v., Ministerul de Război ordonă: „Generalului Zadik, Comandantul Diviziei a 8-a, având sub ordinele sale Regimentele 19, 222 și 37 Inf. Precum și toți grănicerii și jandarmii care se găsesc în prezent în serviciul de pază pe frontiera bucovineană, va ocupa fără întârziere, Ițcani și Suceava, iar de aici va întinde progresiv ocuparea Bucovinei până la Cernăuți inclusiv”.

Trecerea frontierei are loc la 24 Octombrie 1918, st.v. și se ocupă treptat Suceava, Ițcani, Siretul – în acest timp, bandele ucrainene înarmate mișună în nordul Bucovinei între Prut și Siret, altele ocupă Cernăuți și pun mâna pe Guvernul țării. Președintele Consiliului Național Român, la 25 Octombrie st.v. se prezintă la Comandamentul român cu o adresă prin care cere ocuparea cât mai grabnică a teritoriului Bucovinei și în primul rând a Cernăuților de către armata română, pentru „a asigura libertatea, averea și viața locuitorilor”.

Cernăuții sunt ocupați la 29 Octombrie 1918 st.v. II/XI. Cu o zi mai înainte, la 28 Octombrie 10/II s-a decretat mobilizarea generală.

Pentru a asigura liniștea între Prut și Nistru, la cererea populației, M. C. G. la 30 /X/II, ordonă diviziei a 8-a: „Trupele române intrând în Bucovina, după cererea organelor naționale române, pentru a ocroti și avutul populației, Comand. Diviziei a 8-a va lua măsuri ca acțiunea trupelor să continue până ce scopul va fi atins în tot ținutul Bucovinei”.

Ocuparea se face treptat, până la 23/X 1918 st.v.. dată la care se termină instalarea posturilor de grăniceri pe vechea frontieră a Bucovinei.

Izgonirea și dezarmarea bandelor ucrainene, în unele părți, se face prin luptă. Astfel, la Lujana, la Nord-Vest de Cernăuți, trupele noastre au 1 mort și 4 răniți. Între timp, în Galiția au loc lupte mari între trupele poloneze și trupele ucrainene. În Colomeea și Snyatin, se adună ca 2 Regimente ucrainene, de-a lungul frontierei alte bande se pregătesc, ca împreună cu acele Regimente să pătrundă în Bucovina, ceea ce obligă Comandamentul Român a întări frontiera de Vest cu detașamente de infanterie și artilerie.

Sub scutul armatei române s-au putut înjgheba toate ramurile de activitate din Bucovina și s-a dat posibilitatea ca Marele Congres al Bucovinei, întrunit în ziua de 15/28 Noiembrie 1918 în Sala Sinodală din Cernăuți să voteze „unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României”. Această votare și recunoaștere s-a făcut și de către deputatul populației polone din Bucovina, Stanislas Hviatkovski.

Pe baza acestor fapte, M. S. Regele, „luând act de hotărârea unanimă a Congresului General al Bucovinei din Cernăuți, de la 15 Noiembrie 1918” și pe baza raportului Președintelui Consiliului de Miniștri, sub No. 2211, din 1918, a decretat:

„Art. I. – *Bucovina, în cuprinsul granițelor sale istorice, este și rămâne deapănarea unită cu Regatul României*”.

Astfel se prezintă în fapt și în drept ocuparea Bucovinei de către armata română și stabilirea graniței spre Galiția a acestei provincii, în 1918, Noiembrie.

Frontiera Bucovinei după Tratat

Tratatul de la Sèvres, încheiat la 10 august 1920, la Art. 3, prevede următoarea linie de frontieră între România și Galiția Orientală.

„Din punctul comun vechilor limite ale Basarabiei și Bucovinei pe cursul principal al Nistrului și până într-un punct aflat la aproximativ 2 km în aval de Zaleszczyki, cursul principal al Nistrului către amonte. De aici, către Sud-Vest și până la punctul de întâlnire a limitei administrative dintre Galiția și Bucovina, cu limita dintre districtele Horodenka și Snyatin, la aproximativ 11 km la Sud-Est de Horodenka. O linie de determinat pe teren trecând prin cotele 317, 312 și 239. De aici, către Sud-Vest și până în punctul său de întâlnire cu vechea fruntarie dintre

Ungaria și Bucovina. De aici către Nord-Vest și până la punctul (cota) 1655 care este punctul Carpaților comun bazinelor celor trei râuri, Tisa, Vizo și Ceremuș. Vechea fruntarie dintre Ungaria și Galiția. Punctul (cota) 1655 este punctul comun celor trei fruntarii ale României, Galiției și Cehoslovaciei. Pe harta alăturată (lipsă) se arată cu roșu traseul frontierei spre Galiția astfel cum este ocupată în prezent. Cu albastru frontiera corespunzătoare tratatului de la Sèvres.

După cum se vede, zona hașurată cu albastru, prin Tratatul de la Sèvres, urmează să dăm Galiției colțul de nord-vest al Bucovinei, astfel cum este hașurat pe hartă. Pe această zonă sunt următoarele localități: Repuzince, Krisciatek, Kostrizovka, Stefanesti, Luca, Prelipce, Babin.

Delimitarea frontierei

În delimitarea frontierei, dacă se aplică dispozițiunile Tratatului de la Sèvres, România pierde porțiunea de teritorii arătată mai înainte.

Însă, România ar putea cere Poloniei respectarea actualei stări de fapt, adică vechea graniță a Bucovinei pe următoarele motive:

- c. Porțiunea cedată Galiției, prin Tratatul de la Sèvres, nu a aparținut niciodată, în trecut, Poloniei, ci întotdeauna Bucovinei.
- d. În 1918 – cum s-a arătat – a fost ocupată de armata română și smulsă de la ucraineni și apărată contra acestora.
- e. În anul 1919, armata polonă începe ofensiva contra bolșevicilor ruși și ucraineni, care ocupau teritorii revendicate de statul polon.

Trupele polone, care pregăteau ofensiva în Galiția, reușesc, în luna mai, să treacă Stryj și să înainteze spre Stanislau. În acest timp, Pocuția era ocupată de trupe ucrainene pe care, din lipsă de forțe, polonii nu le puteau alunga din această provincie.

Șeful Marelui Stat Major polon, la 20 Mai 1919, prin o radiogramă, solicită Domnului General Prezan, Șeful M. C. G. român, sprijinul armatei române în sensul ca Divizia română (Divizia a 8-a) care se găsește la frontiera Pocuției, să înainteze la Sud de Nistru, până la linia Tlumacz – Oltynia – Sadzavisch și cu un detașament la Delatyn.

Deși, în acest timp, România se găsea în plină luptă cu Ungurii pe frontul de Vest, iar pe frontul de Est era amenințată de armata bolșevică rusă, deoarece trupele aliate ale Generalului D'Anselme respinse de la Odessa, se retrăsese în Basarabia, totuși Guvernul român, aprobă a se da Poloniei ajutorul cerut și, la 22 Mai, Divizia a 8-a primește ordin să înainteze în Pocuția, pentru a ajuta trupele polone.

La 24 mai 1919, Divizia a 8-a, întărită cu unități din Reg. 3 Grăniceri, pătrunde în Pocuția și, până la 26 mai, atinge linia cerută de poloni.

În înaintare, trupele române au întâmpinat rezistență din partea unităților ucrainene și a suferit pierderi: 2 morți și 9 răniți.

Această regiune din Pocuția a fost ținută ocupată de Divizia a 8-a, cu cererea formală a Poloniei, până la 17 August, când a început evacuarea, care a durat până la 24 August.

Trupele române au pus ordine în Pocuția și au asigurat flancul armatei polone care opera pe Stryj, în contra bandelor ucrainene.

Convenția încheiată la 31 Iulie 1919, între delegatul M. C. G. român, Generalul Zadik, și delegatul M. C. G. polon, Generalul conte de Lamezan-Salins, ratificată de ambele guverne, stabilește modalitatea evacuării Pocuției, precum și linia care urma să separe cele două armate, după evacuarea Poloniei, astfel:

Art. II. Après l'évacuation de la Pokucie, la ligne séparant les deux armées, roumaine et polonaise, sera formée par la frontière historique de la Bucovine commençant par la village Babin sur Dniestre jusqu'à Jablonica sur Ceremosz Blanc et de la par une ligne conventionnelle (ligne de démarcation) qui passera par les points suivants:

„Jablonia sur Ceremocz Blanc-Kreta-trig 1350-Bistrecz-Kostrzeza-trig 1586-Kukul trig 1540 Bratovska trig-1792-Durny trig. 1509-Berty trig 1670-Bustul trig. 1693-tous les points inclus les roumains. L'établissement de la susdite ligne de démarcation (ligne conventionnelle) a un caractère purement militaire et ne préjuge en rien de la future frontière de l'état Polonais.”

f. În Aprilie și Mai 1919, Guvernul român a mai ajutat armata polonă prin concursul dat pentru adunarea și înrolarea în Divizia a 4-a poloneză, a militarilor de origine polonă, refugiați în Basarabia, după retragerea trupelor franco-greco-poloneze ale Generalului D'Ansèlme care operase în regiunea Odesa, precum și pentru concentrarea și organizarea acestei Divizii în regiunea Debrețin – Vaslauți – Dobronauți.

g. *Pe baza drepturilor istorice arătate, și a sprijinului dat armatei polone, în împrejurările arătate și pentru a nu rămâne între România și Polonia amintirea ocupării de către aceasta a unui teritoriu care nu i-a aparținut.*

Polonia ar putea invoca:

h. Legătura sa de cale ferată Horodenka – Zalescik – Jagilenica. Însă podul de cale ferată de la Zalescik, peste Nistru fiind distrus, legătura s-ar putea face fără nici un inconvenient, de la Horodnica de ex.

i. Textul categoric al Tratatului de la Sèvres, care, încheiat la 10 august 1920, este posterior tuturor faptelor expuse mai înainte.

Însă, chiar posterior acestui tratat, Polonia a recunoscut legitimația cererilor României, de a i se ceda chiar alte teritorii din Galiția și anume colțul muntos dintre Polonia și Cehoslovacia, pentru a înlesni comunicațiunile dintre Bucovina și Maramureș, în schimbul înlesnirii de către România a comunicațiunilor poloneze dintre Horodenka și Zalescik.

Această recunoaștere și obligațiune, Polonia și-o ia ulterior Tratatului de la Sèvres, și anume la 3 Martie 1921, prin Convenția politică dintre România și Polonia, încheiată la acea dată.

În adevăr, prin protocolul secret anexat acelei Convenții și făcând parte integrantă din Convenție, se prevede: *„ambele guverne se angajează a negocia, în spiritul cel mai favorabil, un schimb de fruntarie cu scopul de a înlesni comunicațiunile dintre Bucovina și Maramureș precum și acelea dintre Horodenka și Zalescik, fără ca teritoriile schimbate să fie necesarmente de dimensiuni egale”*.

Prescripțiunea ultimă: „ca teritoriile schimbate să nu fie necesarmente de dimensiuni egale” se referă la faptul că Polonia se obligă a ceda României, în colțul muntos dintre Cehoslovacia și Bucovina, un teritoriu mult mai mare decât acela pe care România îl ceda Poloniei pentru legătura dintre Horodenka și Zalescik, porțiunea impusă a fi cedată de Tratatul de la Sèvres.

Dar nu numai că s-a stabilit în scris această obligațiune din partea Poloniei, dar s-a și trecut la studierea realizării ei.

Pe atunci, Marele Stat Major român a făcut trei propuneri, dintre care una maximală și alta minimală, asupra teritoriului ce ar fi urmat să ne fie cedat, pentru asigurarea unei bune legături între Maramureș și Bucovina și deci și cu Polonia, ceea ce ar fi fost în interesul ambelor țări.

Însă Anglia, înainte de a trece la înfăptuire, s-a opus la o cedare de teritoriu, invocând că Galiția nu aparține Poloniei. În adevăr, prin tratate se crease o Galiție autonomă, sub suveranitatea Poloniei.

Situațiunea aceasta a fost modificată prin Conferința Ambasadorilor, din 15 Martie 1923, care a recunoscut pentru Polonia Galiția. *Astfel că schimbul de teritorii s-ar putea cere de România pe baza protocolului secret anexat Convențiunii politice de alianță din Martie 1921, dacă și în noua Convențiune, încheiată în 1926, între România și Polonia, s-au menținut prescripțiunile acelu protocol arătate la pag. II, fapt pe care nu l-am putut controla.*

Noul tratat de alianță, art. I, prevede:

„România și Polonia se angajează a respecta reciproc și a păstra integritatea teritorială și integritatea politică prezente, contra oricărei agresiuni externe.”

Și acest tratat ar putea fi invocat de România ca un angajament din partea Poloniei, a recunoașterii frontierei actuale a Bucovinei.

Față de cele expuse în acest capitol, relativ la situația în fapt și în drept a frontierei Bucovinei spre Galiția, cred necesar:

A se aprecia dacă nu este cazul ca, drept răspuns la cererea de delimitare a frontierei făcute de Polonia, să se angajeze convorbiri diplomatice asupra schimbului de teritorii, în cazul când acest schimb nu a fost anulat prin noul Tratat de alianță sau, în cazul mai rău, asupra menținerii actualei frontiere.

A se hotărî de către Guvern, dacă comisiunea va avea să aplice pe teren linia de frontieră hotărâtă prin Tratatul de la Sèvres, sau o alta, care ar rezulta dintr-o înțelegere prealabilă dintre România și Polonia, cum s-a arătat mai înainte.

Determinarea pe teren a frontierei Bucovinei

Relativ la traseul pe teren al frontierei, pe când pentru fruntariile României cu statul Cehoslovac și cu statul Sârbo-Croato-Sloven Tratatul de la Sèvres prevedea că determinarea traseului liniei frontierei dintre România și aceste state se face, pentru fiecare din aceste frontiere, de către o comisiune compusă din 7 membri, dintre care 5 vor fi numiți de către Puteri Aliate și Asociate (respectiv statul Sârbo-Croato-Sloven), pentru frontiera dintre România și Galiția Orientală nu arată cine face această delimitare, numai art. 3.

„Se va prevedea prin stipulațiuni ulterioare traseul pe teren al liniei frontierei dintre România și Galiția Orientală”:

Față de acest text al tratatului, se pune întrebarea dacă se poate începe trasarea pe teren înainte de a cere puterilor semnatare a Tratatului de la Sèvres „stipulațiunile” despre care vorbește art. 3, aliniatul final al aceluiași tratat.

Cum același tratat, relativ la delimitarea fruntariei între Cehoslovacia și Galiția Orientală la art. 2, aliniatul ultim, prevede o dispozițiune identică ca aceea privitoare la delimitarea frontierei dintre România și Galiția, cred că ar fi cazul să ia informațiuni.

Dacă frontiera dintre Cehoslovacia și Galiția Orientală a fost delimitată, cum s-au interpretat dispozițiunile art. 2 din tratat, relativ la delimitare, dacă această delimitare s-a făcut de o comisie mixtă polono-cehoslovacă sau de o comisiune cu 5 membri ai Principalelor Puteri Aliate și Asociate?

Tot relativ la traseul pe teren al frontierei, art. 5 din Tratatul de la Sèvres, prevede:

„Dispozițiunile articolelor 28 până la 35 și 362 ale Tratatului de pace cu Ungaria sunt aplicabile traseului, pe teren, al fruntariilor prevăzute în prezentul Tratat”.

Aceste dispozițiuni, prevăzute în Tratatul de la Trianon, din 4 iunie 1920, sunt următoarele:

Art. 28. Fruntariile descrise prin Tratatul de față sunt indicate pentru părțile lor definitive, pe o hartă la scara 1/1 000 000, anexată la Tratatul de față. În caz de divergență între text și hartă, textul va avea precădere.

Art. 29. Aceste fruntarii vor fi trasate pe teren de către Comisiuni de delimitare, a căror compunere este fixată prin tratatul de față printr-un Tratat între Principalele Puteri Aliate și Asociate și Statele interesate sau unul din ele.

„Ele vor avea deplină putere, nu numai pentru determinarea fracțiunilor definite sub numele de linie de determinare pe teren”, dar și pentru revizuirea fracțiunilor definite prin linii administrative, în cazul când unul din Statele interesate face cerere și Comisiunea aprobă oportunitatea (afară de fruntariile internaționale în ființă în August 1914, pentru care rolul Comisiunilor se va mărgini la restabilirea stâlpilor sau movilelor de fruntarie). Ele își vor da silința, în aceste două cazuri, de a urma cât mai aproape indicațiunile date în Tratate, ținând seama, pe cât posibil, de hotarele administrative și de interesele economice locale.

„Deciziunile Comisiunilor vor fi luate cu majoritate de voturi și vor fi obligatorii pentru părțile interesate”.

Cheltuielile Comisiunilor de delimitare vor cădea, în părți egale, în sarcina celor două State interesate.

Art. 30: În ce privește fruntariile definite printr-un curs de apă, termenii „curs” sau „șenal” întrebuiți în descrierile Tratatului de față înseamnă: de o parte, pentru fluviile nenavigabile, linia mediană a cursului apei sau a brațului său principal, și de altă parte, pentru fluviile navigabile, linia mediană a șenalului principal de navigație. Cu toate acestea, va aparține Comisiunilor de delimitare, prevăzute prin Tratatul de față, de a specifica dacă linia de frontieră va urma în deplasările ei eventuale, cursul sau șenalul astfel definit, sau dacă ea va fi determinată în mod definitiv prin pozițiunea cursului sau a șenalului, în momentul punerii în vigoarea Tratatului de față.

Art. 31. Statele interesate se obligă să dea Comisiunilor toate documentele necesare pentru lucrările lor, în special copii autentice de pe procese-verbale de delimitarea actualelor sau vechilor fruntarii, toate hărțile existente pe scara mare, datele geodezice, ridicările executate și nepublicate, informațiunile despre schimbările cursurilor apelor formând fruntariile.

Ele se mai obligă să invite autoritățile locale ca să comunice Comisiunilor toate documentele, în special planurile, cadastralele și registrele funciare, și de a le da, la cererea lor, toate deslușirile cu privire la proprietatea și la curentele economice și alte informațiuni necesare.

Art. 32. Statele interesate se obligă să dea ajutorul lor Comisiunilor de delimitare, fie direct, fie prin mijlocirea autorităților locale, pentru tot ce privește transportul, găzduirea, lucrătorii (main d'oeuvre), materialele (stâlpii, semne de frontieră) necesare pentru îndeplinirea misiunii lor.

Art. 33. Diversele state interesate se obligă a lua măsuri pentru respectarea reperurilor trigonometrice, semnelor stâlpilor și movilelor de frontieră așezate de Comisiune.

Art. 34. Movilele de frontieră vor fi astfel așezate încât să se vadă una de la alta; ele vor fi numerotate, iar locul și numărul lor vor fi înscrise pe un document cartografic.

Art. 35. Procesele-verbale definitive de delimitare, hărțile și documentele anexate vor fi întocmite în triplu original, din care două vor fi transmise Guvernelor statelor limitrofe și a treilea va fi transmis Guvernului Republicii Franceze, care va libera copii autentice Puterilor semnate ale tratatului de față.

Art. 36. Înaltele părți contractante convin că, în lipsă de stipulațiuni ulterioare contrare, Președintele oricărei Comisiuni instituite prin prezentul Tratat, va avea dreptul, în caz de paritate de voturi, să emită un al doilea vot”.

În aplicarea acestor dispozițiuni, la aplicarea pe teren a frontierei Bucovinei se ridică următoarele chestiuni, care urmează să fie studiate anterior întrunirii comisiunii mixte de delimitare și asupra cărora urmează să se hotărască anterior de către Guvern pentru a servi aceste hotărâri Comisiunii române ca directive:

- Chestiunea Ceremuşului.
- Chestiunea asigurării avantajelor militare în delimitarea pe teren a frontierei.
- Compunerea Comisiunii de delimitare a frontierei.

Chestiunea Ceremuşului

Frontiera Bucovinei spre Galiția are o întindere totală de circa 190 km.

Din această întindere, râul Ceremuş formează frontiera pe o lungime de 116 km.

Pentru această porțiune de frontieră, art. 30 al Tratatului de la Trianon prevede, așa cum s-a arătat, că *fruntaria este formată de „linia mediană a cursului apei sau a brațului său principal”*. Dar același articol dă dreptul comisiunilor de delimitare de a specifica „dacă linia de fruntarie va urma, în deplasările ei eventuale, cursul sau șenalul astfel definit, sau dacă ea va fi determinată în mod definitiv prin pozițiunea cursului sau a șenalului în momentul punerii în vigoare a Tratatului de față”.

Die durchführung der Abgrenzung zwischen Rumänien und Polen am Ende des ersten Weltkrieges

(Zusammenfassung)

Das vorgelegte Dokument wurde im diplomatischen Archiv des Aussenamtes Bukarest entdeckt und präsentiert die Lage der bukowinischen Grenze als Grundlage der folgenden Gespräche zwischen Rumänien und Polen.

N. Adăniloiaie, P. Țaranu, *Școala din Șaru Dornei. Repere istorice*, [Suceava], 2003, 224 p.

Lucrarea se situează în cadrul preocupărilor mai noi din Bucovina meridională, revărsată astăzi în județul Suceava, pentru elaborarea unor monografii consacrate școlilor. În cadrul acestora, pe lângă unele realizări mai vechi (Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava*, Suceava, Editura Societății „Școala Română”, 1935), în ultimul deceniu în sudul Bucovinei au apărut câteva studii monografice utile. Cele mai multe sunt consacrate unor școli din mediul urban: Gh. Giurcă, *File din istoria Școlii Normale „Mihai Eminescu” din Suceava, 1949–1994*, Suceava, Editura Licurici, 1994; Ștefan Hrenciuc, *Liceul de Artă Suceava. Monografie*, Suceava, 1994; Viorelia-Victoria Braicu (coord.), *Liceul Economic la ceas aniversar – file de monografie*, Suceava, Editura NordPress, 1996; Gheorghe Schipor, *Grupul Școlar-Agricol „Andronic Motrescu” – file de monografie*, Rădăuți, 1997; Constantin Cocerhan (coord.), *File de monografie – Grupul Școlar Nr. 4 „Samoil Ispescu” Suceava*, Suceava, 1999; Paul Leu, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare” Suceava*, vol. I., Suceava, Editura Euroland, 2000; Florin Moraru, Vasile Monacu, *Colegiul Național „Ștefan cel Mare” Suceava. Breviar*, vol. II, Suceava, Editura Euroland, 2000; Petru Suliță (coord.), *Pagini de monografie. Școala Profesională Suceava. Partea I*, Suceava, 2001; Mihai Bejinaru, Doru Gușu, *Monografia Liceului Militar „Ștefan cel Mare”*, Iași, Editura Trinitas, 2002; Mihai Iacobescu, *Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava (1963–2003). File de istorie*, Suceava, Editura Universității, 2003; Neacșu Mihaela, (coord.), *Grupul Școlar Nr. 2. File de monografie – 40 de ani de activitate, 1963–2003*, Suceava, 2003. Câteva monografii, apărute tot acum, sunt consacrate unor școli rurale: Gheorghe Pîțu, Ana Pîțu, *Un secol de învățământ la Cajvana. Studiu monografic*, Suceava, Editura Evcont Consulting, 2000; Valeria Popescu, Ioan Popescu, *Școala Călugărița – ieri și azi*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2001. Altele, elaborate înainte de 1989, se află încă în manuscris: Dragoș Rusu, Constantin Botezat (coord.), *Liceul de Stat Siret. Pagini documentare*, vol. I–IV, Siret, 1987; Petru Froicu, *Monografia Liceului Industrial Nr. 3 din Suceava (1973–1989)*, Suceava, 1989.

În *Cuvânt înainte*, p. 5, profesorul Gheorghe Giurcă apreciază preocuparea autorilor pentru „a dura cel mai frumos și mai trainic monument” închinat uneia dintre cele mai vechi școli din județul Suceava, înființate în 1863, istoricului acesteia și oamenilor care au slujit-o de-a lungul timpului. Evidențind temeinicia cercetării, rigoarea construcției și stilul evocării, prefațatorul are convingerea că „paginile referitoare la epoca jalonată în Vechiul Regat de către cei doi mari ctitori, Al. I. Cuza și Spiru Haret, reprezintă un excelent compendiu de istorie a învățământului românesc”, „cea mai documentată lucrare în comparație cu altele similare scrise până în prezent”.

În *Partea I*, elaborată de către istoricul Nichita Adăniloiaie, sunt cuprinse capitolele: *Începuturile și evoluția învățământului primar la Șaru Dornei (1863–1900)*, p. 13–36; *Dezvoltarea învățământului primar în perioada haretistă*, p. 37–58; *Școala din Șaru Dornei între cele două războaie mondiale*, p. 59–76. Acestea sunt însoțite de un corp de *Note*, cuprinzând 163 de trimiteri și izvoare, cercetate în arhivele naționale, regionale și locale.

Pornind de la convingerea exprimată de domnitorul Al. I. Cuza în 1859, potrivit căreia „în educația poporului bine condusă se află cele mai bune garanții de ordine, de progres și de patriotism luminat”, profesorul Nichita Adăniloiaie urmărește istoricul primelor școli din fostul județ Suceava, cu reședința la Fălticeni, în contextul societății românești a vremii, preocupate programatic de construirea unui stat modern. Problemele generale, privind legislația, programele analitice, politicile și rețeaua școlară, îndrumarea și controlul, infrastructură și personal, activitatea extrașcolară sunt urmărite mai cu seamă pe baza cercetării materialelor de arhivă: petiții, procese-verbale, rapoarte, circulare, statistici, tabele și evidențe diverse, bugete comunale, condici, matricole școlare, programe de activitate. În felul acesta, evoluția învățământului rural, confruntat cu mari dificultăți, mai ales de

ordin material, este surprinsă dinlăuntru procesului, proces animat de învățători și revizori școlari cu chemarea apostolatului, formați la școala ideilor înalte ale veacului redeșteptării naționale: „Doresc ca în țară, cât mai curând să nu fie nici o comună fără școală și nici un român fără să știe a scrie și a citi. Când vom ajunge acest fericit moment, vom putea fi în liniște și siguri de viitorul patriei noastre” (Mihail Kogălniceanu, 1860). În pagini de cronică vie, sunt scoase din nedreaptă uitare câteva nume frumoase: învățătorii Gheorghe Hreamătă, M. Crudu, revizorul școlar Serafim Ionescu.

În *Partea a II-a*, elaborată de Petru Țaranu, se află șapte capitole: *Școala din Șaru Dornei în timpul celui de al doilea război mondial*, p. 81–94; *Școala din Șaru Dornei în timpul secetei și al foametei*, p. 95–108; *Impactul reformei învățământului din anul 1948 asupra Școlii din Șaru Dornei*, p. 113–119; *Învățământul general obligatoriu de 8 clase – apogeu în activitatea școlii din Șaru Dornei*, p. 121–130; *Perioada de tranziție și efectele sale asupra școlii din Șaru Dornei*, p. 131–152; *Absolvenți ai școlii care s-au afirmat sau sunt în curs de afirmare în viața spirituală a Bucovinei*, p. 153–195; *Impresii din timpul anilor de școală*, p. 197–222. Acestea sunt urmate de un corp de *Note*, p. 223.

Elaborată sub presiunea sărbătoririi celor 140 de ani de la înființare, ca parte dintr-o „lucrare de interes imediat”, această secțiune are indiscutabil meritul de a fi valorificat arhiva școlii. Sunt de menționat aici mai cu seamă tablele cu absolenții școlii, p. 136–152, evocările consacrate unor dascăli, precum învățătorii bucovineni Ștefania Bacinski-Cărăușu, Domnica Bilec și Aristide Repta, acesta din urmă originar din Ciudei-Storojineț, viața școlii și a satului din anii războiului, p. 83–94, reconstituită arhivistic și prin valorificarea memoriei culturale locale, profilurile biobibliografice, p. 156–195, dedicate unor foști elevi: vicilicul Ilic Niculiță, istoricul Nichita Adăniloie, geologul Alexandru Buzilă, profesorul Ioan Juncu, etnologul și memorialistul Petru Țaranu, rapsozii populari Petrea Bilboreanu și Ștefan Ruscan. Fără obiectivitatea și rigoarea discursului istoriografic din *Partea I*, încărcată de lirism și sărbătorească rareori tulburate de accente critice, înșesată de clișee, monografia oferă în această secțiune doar „repere istorice” rupte de paradigma culturală a unei epoci, în care ideologia politică a influențat profund rostul școlii ca instituție fundamentală, societatea civilă și mentalitatea oamenilor. Motivația acestui tip de abordare istoriografică este explicită: „Cei care încă mai sunt în viață cred în faptul că paginile monografiei școlii [reprezintă] locul destinat neuitării, unul în care se individualizează și absolvenții oameni de seamă și, în mod firesc, se lasă mărturie la dispoziția posterității, cu privire la trecutul istoric al școlii” (p. 155). Din această perspectivă, omiterea numelor învățătorilor și profesorilor, care au cercetat arhiva școlii (prin „rechemări din concediu”, vezi p. 7) și au oferit autorului date și informații folositoare, este inexplicabilă. Ca și, de altfel, modul de consemnare a surselor din corpul de note (p. 223).

Lucrarea *Școala din Șaru Dornei. Repere istorice* apare în condiții grafice îngrijite și este ilustrată cu fotografii, unele adevărate documente de epocă, salvate pe această cale de la risipire. Într-un univers al stagnării, lipsit în acești ani de o viață culturală autentică, de inițiative și proiecte de dezvoltare culturală durabilă, apariția unei lucrări monografice trebuie privită ca eveniment major.

Vasile I. Schipor

Mihai Iacobescu, *Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava: File de istorie*, Suceava, Editura Universității din Suceava, 2003, 308 p.

La împlinirea a patru decenii de activitate, cu sprijinul Consiliului Județean Suceava, în cadrul manifestărilor închinată împlinirii a 500 de ani de la trecerea în eternitate a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, cunoscutul profesor universitar Mihai Iacobescu, la data apariției lucrării prorector al universității sucevene, scoate o interesantă lucrare care prezintă Universitatea ce poartă în titulatura sa numele marelui domnitor moldovean și care este considerată de rectorul său de atunci, prof. univ. dr. Emanuel N. Diaconescu, ca fiind „o unitate de învățământ superior dinamică, în plin progres, racordată la crearea și schimbul mondial de valori științifice și culturale, cu o strategie clară și cu perspective certe de a se situa în etalonul fruntaș al universităților românești” (p. 10).

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

După *Argument*, care are darul să ne lămurească motivele care l-au determinat pe Mihai Iacobescu să scrie această lucrare și să ne reliefeze „resorturile interioare” ale acestei apariții, descoperim următorul cuprins: *Străluciri și vicisitudini, Înființarea, evoluția și etapele învățământului superior la Suceava, Universitatea – o cetate a științei și culturii unde se creează și difuzează valori, Gânduri ale unor foști studenți, Anexe și În loc de epilog*.

În capitolul intitulat *Străluciri și vicisitudini*, profesorul sucevean scrie despre evoluția învățământului sucevean în strânsă corelație cu istoria Moldovei și a părții ei septentrionale după ocuparea acesteia de către austrieci, în anul 1774. Scrierea acestui capitol de lucrare este pus sub exigențele afirmației lui Dimitrie Onciul, conform căreia „nicăieri nu se află, pe un spațiu atât de restrâns, de mic, atâta bogăție de istorie românească, atâtea amintiri scumpe ale trecutului nostru. Fără exagerare, putem zice că, în ceea ce privește arta veche, românească, Bucovina ocupă un loc din cele dintâi în toată lumea ortodoxă. Dacă Ardealul, cu resursele sale arheologice, din epoca romană, este țara clasică a trecutului roman în Dacia, Bucovina este țara clasică a trecutului românesc” (p. 13). În această zonă a dăinuirii românești, în care Suceava „a deținut între 1375 și 1564 și funcția de celei mai glorioase dintre capitalele Moldovei” au funcționat vechi școli pentru pregătirea dărilor și a grămaticilor pentru cancelaria domnească și pentru folosul Bisericii Ortodoxe, la care poate fi adăugată și academia domnească, de la începutul secolului al XV-lea, în vremea lui Alexandru cel Bun, prima de acest fel în Moldova care este apreciată de unii istorici ca fiind punctul de plecare a învățământului superior în această provincie românească. Tot la Suceava – enumără autorul – au funcționat și „primele școli cu un început de specializare în domeniile picturii murale, muzicii, strategiei și tehnicii militare” (p. 16). În același timp, mulți dintre tinerii acelor vremuri frecventau universități medievale la Praga, Viena și Cracovia.

După ce în 1562, domnitorul Despot-Vodă a înființat Colegiul Latin de la Iași, pentru „cultivarea științelor și a literelor”, cu sprijinul unor profesori de la Wittenberg și Cracovia, apoi au luat naștere școli și biblioteci la mănăstirile de la Putna, Voroneț, Râșca, Probota și Dragomirna, de o deosebită importanță a fost *Școala de la Putna*, în care învățământul se făcea în limbile slavonă, greacă și română. Această instituție a devenit faimoasă în epocă prin profesorii vestiți, prin valorile spirituale create, în fruntea căreia s-a remarcat profesorul Eustatic, cel care s-a impus în lumea ortodoxă prin elaborarea metodei de prelucrare și învățare a muzicii numită notația putneană.

Până la ocuparea părții de nord a Moldovei, în anii 1774–1775, numeroase sunt momentele de afirmare spirituală a românilor, când, așa cum subliniază autorul, s-au afirmat cărturari și iluștrii slujitori ai școlii precum Iacob Putneanul, Vartolomeu Măzărenu și Gherasim Clipa.

O atenție deosebită acordă istoricul Mihai Iacobescu analizării contextului social-istoric și național al înființării Universității Francisco-Iosefine, de la Cernăuți, în anul 1875, punând în evidență multe aspecte pozitive ale activității acesteia, cât și personalitățile de marcă ale culturii românești din Bucovina care și-au legat numele de afirmarea cultural-națională și dezvoltarea învățământului românesc în provincie, precum: Alexandru, George și Eudoxiu Hurmuzachi, Aron Pumnul, Silvestru Morariu Andreievici, George Popovici, I. G. Sbiera, Ciprian Porumbescu, Iancu Flondor, Vladimir Repta ș.a.

Universitatea cernăuțeană avea să devină, în vremea României Mari, unul dintre forurile științifice și culturale cele mai importante din Țară. Cu un număr sporit de catedre și institute, cu numeroase reviste literare și științifice, precum „Codrul Cosminului”, „Revista de filologie”, „Buletinul Facultății de Științe” și „Făt-Frumos”, instituția cernăuțeană a grupat remarcabili oameni de artă și știință ca: Simion Stoilov, Dan Bădăraș, Florin Vasilescu, Mihai Gușuleac, Eugen Botezat, Constantin Brătescu, Ion Nistor, Romulus Cândea, Constantin Narly, Vasile Grecu ș.a.

Cursul firesc al evenimentelor a fost tragic curmat de ocupația sovietică din 1940 și cel de al Doilea Război Mondial, care au dus la a doua și a treia detrușiere a provinciei septentrionale românești și bolșevizarea universității cernăuțene.

În capitolul intitulat *Înființarea, evoluția și etapele învățământului superior la Suceava*, plecând de la contextul intern și internațional, istoricul Mihai Iacobescu întreprinde o analiză detaliată a evoluției învățământului în perioada comunismului românesc cu cele două etape ale sale, comunismul internaționalist (de tip bolșevic) și național-comunismul.

Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 680 din septembrie 1963, lua ființă Institutul Pedagogic de la Suceava, la început cu doar două facultăți – filologie și matematică-fizică – și un efectiv inițial de 127 de studenți. Deschiderea festivă a avut loc la octombrie 1963 în sala Cinematografului „Modern”, în prezența a peste 500 de suceveni. Primul rector al institutului a fost prof. univ. dr. Constantin Ciopraga, reputat om de cultură care, vorbind de importanța aceluia eveniment, spunea: „Student e acela care studiază. Tinerețea este un privilegiu rar [...]. Studiați și fără gândul de a vă opri vreodată [...]. Adevărul cărturar devotat colectivității nu încetează niciodată a fi student – și aceasta chiar în anii bătrâneții [...]. Dacă vrei să-ți faci un nume de seamă, dacă nădăjduiești să rămâi viu în conștiința posterității, consacră-ți toate puterile, toată capacitatea și energia ființei tale celor mulți și însetați de cunoaștere, de adevăr!” (p. 30).

În evoluția sa, învățământul universitar de la Suceava a parcurs, în cei 40 de ani, următoarele etape: I. *Etapa învățământului superior pedagogic (1963–1976)*; II. *Etapa Institutului de învățământ superior mixt, pedagogic și tehnic (1976–1984)*; III. *Facultatea de Subingineri (1984–1989), aflată în subordinea Institutului Politehnic „Gh. Asachi” din Iași și IV. Universitatea „Ștefan cel Mare” din 1990 și până în zilele noastre*. Din filele dedicate prezentării acestor analizei etapelor menționate reținem importante informații despre proiectantul clădirii universității din Suceava, arhitectul Alexandru Miclescu, despre constructorul acestui edificiu, ing. Mihai Gh. Aioanei, despre numeroasele nume de marcă ale catedrei universitare sucevene precum Constantin Corduneanu, Al. Vasilescu, Vasile G. Ionescu, Ion Roman, Ion Siminiceanu, Vicențiu Man, I. D. Lăudat, Al. Teodorescu, Aurel Loghin, Ion Agrigoroaie, Traian Chelariu, Laurian Someșan ș.a.

Din perioada politizării excesive și a „integrării învățământului cu cercetarea și producția” din vremea totalitarismului ceaușist, reținem rândurile dedicate de autor preocupărilor colectivului de universitari suceveni, conduși de Emanuel Diaconescu, pentru crearea unei noi ramuri științifice și anume tribologia (p. 78–97). Dincolo de realitățile terne ale unui regim totalitar, constatăm dăruirea și performanța de care dădeau dovadă universitarii suceveni, care erau foarte bine apreciați în țară și peste hotare.

Cele mai multe pagini ale lucrării sunt dedicate de autor capitolului intitulat *Înființarea și dezvoltarea Universității „Ștefan cel Mare” (1990–2003)*. Această a patra etapă este apreciată de autor ca fiind „cea mai bogată în strădanii și împliniri” (p. 123). La nivelul anului 2003, Universitatea „Ștefan cel Mare” și-a diversificat specializările și și-a consolidat structura academică având un număr de opt facultăți, la învățământul de lungă durată; șase colegii universitare, la învățământul de scurtă durată și patru departamente cu 40 de specializări, cu 300 de cadre didactice și peste 8 000 de studenți.

Din numeroasele pagini dedicate istoriei postrevoluționare a instituției de învățământ superior din Suceava reținem pe acelea în care s-au constituit organismele noii puteri de după 1989, în care autorul studiului a avut un loc important, pe acelea dedicate transformării Institutului de Subingineri în Universitate și înființării unor noi facultăți ca aceia de silvicultură sau propusa facultate de medicină. Din rândurile dedicate devenirii Universității „Ștefan cel Mare” reținem ca data determinantă pe cea de 7 martie 1990, când Guvernul României a hotărât transformarea vechiului Institut în Universitate.

Dintre portretele universitarilor suceveni reținem pe acelea ale lui: Ioan Miclescu, Aurel Burciu, Maria Rădoane, Alexandru Potorac, Adrian Graur, Leon Mandici, Ștefan Gheorghe Pentiuc, Dorel Cernomazu, Sergiu Andrei Horodnic, Dan Zarojanu, Ion-Horia Birleanu, Gheorghe Moldovanu, Evelina Graur, Costică Brânduș, Ștefan Purici, Elena Hlaciuc, Romul Vancea, Gheorghe L. Sandu, Sonia Gut, Emilia Guliciuc, Carmen Cornelia Bălan, Mircea Ciobanu, Viorel Nicolai Chiriță, Mircea Diaconu, Maria Sandală-Ardelean ș.a.

După capitolul intitulat *Gânduri ale unor foști studenți*, lucrarea universitarului sucevean Mihai Iacobescu, cel ce a contribuit în mod deosebit la devenirea postdecembristă a Alma Mater Sucevensis și care i-a condus o vreme destinele în calitate de prorector se încheie cu un important corp de *Anexe*, care ilustrează rândurile scrise până aici, este vorba de listele la zi ale colectivelor didactice de la diferitele facultăți ale universității sucevene.

Prin bogăția materialului informativ, acribia cercetării materialului de arhivă și punerea în circulația științifică a unor importante surse inedite, demersul universitarului sucevean, prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, înscris în circulația științifică națională și internațională o foarte importantă lucrare care ne dovedește că, în apropierea marii cetăți voievodale a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, oameni devotați catedrei, literelor și cercetării științifice dau viață unui proiect cultural de autentică europenitate.

Marian Olaru

Vasile Ilica, *Martiri și mărturii din nordul Bucovinei (Fântâna Albă–Suceveni–Lunca–Crasna–Igești...)*, Oradea, Editura de Vest, 2003, 476 p.

La mai puțin de patru ani, Vasile Ilica scoate o nouă ediție a unei cărți care este dedicată „miilor de victime ale stalinismului din nordul Bucovinei”, făcându-și o datorie de conștiință din completarea informațiilor despre sinistrul tablou al crimelor săvârșite de sovietici, care au dus la schimbarea drastică a structurii etno-demografice a acestei regiuni, prin noi date culese în interviuri de istorie orală și din documente din arhiva și din presa cernăuțeană, unele dintre acestea obținute și cu sprijinul unor societăți culturale românești, ca de exemplu Societatea Culturală „Arboroasa”, condusă de Dumitru Covalciuc.

Conținutul acestei lucrări este cuprinzător și mult diversificat față de prima ediție: I. *România [și] relațiile sale internaționale, cu precădere cele cu U.R.S.S., în perioada 1918–1940 (incursiune istorică)*; II. *Amintiri despre prima ocupație sovietică în Nordul Bucovinei, în perioada 1940–1941*; III. *Anchete și mărturii despre cele petrecute la Fântâna Albă, Suceveni, Lunca, Crasna și Igești*; IV. *12/13 iunie – ziua cea mai neagră din perioada ocupației sovietice 1940–1941, marea deportare*; V. *Marea foamete din anii 1946–1947 precum și alte mărturii*; VI. *Cuvântul cititorilor*; VII. *Post-scriptum*; VIII. *Ecouri peste timp*; IX. *Folclor bucovinean inspirat de persecuțiile staliniste din Nordul Bucovinei și Anexe cu [nume de] localități, troie și liste cu numele victimelor stalinismului*.

Așa cum ne avertizează autorul încă din *Argument pentru ediția revăzută*, la această nouă ediție a adăugat un capitol cu privire la persecuțiile staliniste, la a doua venire a „eliberatorilor” sovietici, după 1944, persecuții care „au fost mai dure, mai dureroase și mai generalizate decât în perioada 1940–1941” (p. 16) și care au culminat cu marea foamete din 1946–1947, determinată de sovietici în raioanele cu populație majoritar românească și care era învinuită pentru colaborarea cu autoritățile române, în vremea restabilirii administrației românești din 1941–1944. De asemenea, Vasile Ilica adaugă la noua ediție a cărții sale, un capitol privitor la folclorul bucovinean inspirat de evenimentele tragice pe care le-a trăit neamul românesc din Nordul Bucovinei, în perioada ocupației sovietice și un capitol dedicat publicării unor reoenzii, a unor note de lector și a scrisorilor de apreciere referitoare la prima ediție a cărții.

Capitolul al II-lea, intitulat *Amintiri despre prima ocupație sovietică în Nordul Bucovinei, în perioada 1940–1941*, tratează așa-zisa „eliberare” a Basarabiei, a Nordului Bucovinei și a Ținutului Herța, la 28 iunie 1940, și prezintă intrarea trupelor sovietice în aceste ținuturi românești, în unele având surpriza să nu găsească etnicii slavi pe care să-i „elibereze”. În acest deosebit de important capitol sunt detaliate chestiunile privitoare la instalarea autorităților provizorii și așa-numitele „alegeri” de „deputați pentru sovietele locale și centrale”, problemele apărute în aprovizionarea cu bunuri a populației și caracteristicile comerțului „socialist” cu care autohtonii bucovineni luau pentru prima dată contact, desfășurarea procesului de sovietizare a învățământului și culturii în Nordul Bucovinei și metodele „specifice” sovietice de supraveghere și manipularea populației, prin folosirea poliției lansării de zvonuri. Baza acestei „politici” este corect determinată de autor ca fiind faptul că agenții N.K.V.D., care acumulasera o bogată experiență în anii de „transformare socialistă” în „Marea Uniune”, găsiseră în Basarabia și în Nordul Bucovinei o „populație inocentă”, care nu cunoștea tehnicile de lucru ale acestora (p.66–67). Așa au fost lansate zvonuri despre schimbarea banilor,

pentru ca oamenii să-și cheltuiască modestele sume agonisite pe mărfuri de cea mai proastă calitate aduse din U.R.S.S., despre înlocuirea nacealnicilor incompetenți și nedoriți de localnici – pentru a mai reduce din nemulțumiri, despre „reforme” iminente ce ar fi dus la îmbunătățirea traiului populației etc. Așa a apărut și zvonul despre posibilitatea de a părăsi teritoriul ocupat de sovietici din Nordului Bucovinei și Ținutulul Herța, pentru cei care doreau să vină în România. Politica dură a sovieticilor, aroganța autorităților au fost factorii care au dus la „lățirea” acestui zvon, provocând mare agitație între oameni (p. 67). Mii de români se adresau, la sediile raionale ale ocupanților, cu cereri de părăsire a locurilor lor natale în schimbul libertății. Ca urmare, autoritățile „au intrat în panică și nu știau ce să comunice la eşaloanele superioare, fiindu-le frică să nu fie trași la răspundere că nu au dus o bună muncă politică în rândul oamenilor” (p. 68). Ca urmare, la 26 martie 1941, a avut loc demonstrația de la Storojineț, localitate care fusese reședință de județ în timpul României Mari, devenită în timpul sovieticilor reședință raională. Aici, Vasile Ilica nu uită să pună în evidență rolul malefic al unor personaje, care aveau să contribuie și la sovietizarea României, precum Vasile Luca (p. 70–71). Acesta din urmă a fost un cunoscut membru al așa-numitei troici împreună cu [Ana] Pauker și Kișinevski, din vremea regimului sovietic din România.

Ultima parte a capitolului al II-lea este dedicată analizării evenimentelor de la 1 aprilie 1941, de lângă Fântâna Albă. Episodul dramatic, descris în detaliu pe baza surselor de arhivă și din informațiile din interviurile de istorie orală, evidențiază cinismul sovieticilor care au determinat masacrul de la Fântâna Albă, nu numai prin politica lor anterioară acestui moment, cât și prin atitudinea grănicerilor sovietici care i-au lăsat pe oameni să creadă că au încuviințarea de părăsire „marea patrie a libertății”, cum era denumită în limbaj propagandistic Uniunea Sovietică. A urmat masacrul și ascunderea urmelor acestuia. Mulți români au fost împușcați, mulți răniți îngropați de vii, cei ce au fost cât de cât valizi au fost închiși în pușcăriile din zonă și marea majoritate a celor ce au participat la aceste evenimente au fost deportați în Siberia.

Prin dramatismul și dimensiunile masacrului petrecut la Fântâna Albă, episodul de la 1 aprilie 1941 poate fi lesne catalogat ca fiind un veritabil Katyn, sau un act de genocid contra neamului românesc din Bucovina ocupată.

În capitolul al III-lea, intitulat *Anchete și mărturii despre cele petrecute la Fântâna Albă, Suceveni, Lunca, Crasna și Igești*, sunt redată mărturiile despre *Genocidul de la Fântâna Albă (1 aprilie 1941)* ca: ancheta ziaristului ucrainean Micola Rubineț publicată într-o revistă din Kiev, în 1991, sub titlul de *Golgota Bucovinei*, considerată de autor ca fiind cea mai relevantă ca documentare datorită accesului pe care ziaristul ucrainean l-a avut la arhivele N.K.V.D.; ancheta ziaristului Ion Dominte, publicată în ziarul „Bucovina” din Cernăuți, în 1942; mărturia lui Crăsnean Gheorghe, originar din satul Bilca, consemnată de autorul cărții la data de 10 iunie 1996; mărturia Minodorei Grijincu a lui Toader – fosta soție a lui Crăsneanu; mărturia Amariei I. Gheorghe, publicată în 1943, cea a preotului Simion Ivanciuc din Suceveni, publicată în 1942 etc. Toate aceste documente relevă deosebitul tragism al evenimentelor analizate din zona de frontieră cu România, din satele de pe Valea Siretului, a Sirețelului și din Hliboca (Adâncata), în primăvara anului 1941 și dorința neasemuită de libertate a celor ce s-au sacrificat în satele românești ocupate de sovietici în 1940.

În cadrul aceluiași capitol este înfățișat *Masacrul de la Lunca [din] 6/7 februarie 1941*. Localitatea amintită este situată la cotul Prutului, în apropierea orașului Herța. Aici, la data amintită în subtitlu, porniseră către România circa 3 000 de oameni. Întocmai ca și la Fântâna Albă, și aici au existat provocatori ai N.K.V.D.-ului, și aici, ca și la Fântâna Albă, s-a produs un adevărat masacrul împotriva participanților care veneau din satele Buda, Mahala, Boian, Horecea Mânăstirii, Horecea-urbană, Plaiul Cosminului, Ceahor, Corovia etc. Ca și la Fântâna Albă, morții au fost aruncați în gropi comune și răniții au fost tratați neomenește la Spitalul din Cernăuți, numeroșii arestați au fost deportați în Siberia. În demonstrarea acestor nelegiuiri sunt consemnate mărturiile lui Gheorghe Frunză, Mihai Crăiț din Ostrița-Mahala, Ion Mihăieși din Ostrița, Gheorghe T. Florea din suburbia Horecea-Cernăuți și Ion Petriuc din Mahala.

În spiritul celor scrise până aici, Vasile Ilica analizează *Revolta din Crasna [din] martie-aprilie 1944, Asasinatelor de la Igești – iunie 1941*, abordează într-un subcapitol mișcarea de *Partizani români din Nordul Bucovinei, 1944–1945* și un *Reportaj de război*, scris de ofițerul de aviație

Constantin Virgil Gheorghiu în prima noapte după revenirea Armatei Române în teritoriul ocupat al Bucovinei, care trebuie privit prisma recentului raport al Comisiei pentru Studiarea Holocaustului din România. Dar, dincolo de cuvenitele corecturi care se impun acestui document și înțelegerii restricii prin care au trecut comunitățile etnice și oamenii acestei provincii, trebuie să primim și drama românilor bucovineni sub ocupație sovietică ca fiind ilustrată de următoarele rânduri din reportaj: „Ce scenă ar putea ilustra mai bine suferințele pe care le-au îndurat țăranii sub bolșevici, decât aceasta: Un sat întreg alcătuit din bărbați, copii, femei și bătrâni, care se așează în genunchi la picioarele primului ostaș din armata care i-a scăpat de tirania comunistă, sărutându-i pantofii!” (p. 180).

Capitolul al III-lea se încheie cu o suită de texte culese din ziarele din Bucovina privitoare la comemorări ale victimelor terorismului stalinist în Nordul Bucovinei. Aceste documente au fost publicate în „Bucovina” – 1942, „Zorile Bucovinei” – 1991, „Plai românesc” – 1991, 1993, 1996, „Arcașul” – 2001, „Lumea Svit” – 1999 și „Gazeta de Herța” din 1998.

În capitolul al IV-lea, intitulat *12/13 iunie – ziua cea mai neagră din perioada ocupației sovietice 1940–1941, marea deportare*, Vasile Ilica analizează contextul istoric în care sovieticii au organizat și realizat deportarea în Siberia a sute de mii de români din Basarabia și Bucovina, acțiuni care au survenit masacrelor de la Lunca, Fântâna Albă și deportărilor cu caracter economic. Aceste acțiuni desfășurate de sovietici în „provincii părăsite de noroc și [de] istorie, victime ale lăcomiei și nesăbuiței imperialismului sovietic” (p. 219), aveau ca scop să pregătească începutul războiului cu Germania în teritoriile anexate de sovietici în anii precedenți, teritorii în care U.R.S.S. preconiza să desfășoare operațiunile militare de „apărare”. Autorul subliniază cinismul și lipsa de preocupare a conducerii sovietice pentru pregătirea militară a conflictului care se urzea, fiind mai mult preocupată de deportarea bucovinenilor și a basarabenilor, decât de folosirea mijloacelor de transport și a tehnicii necesare pentru conflict (p. 219). Dovada o constituie surprinderea garniturilor de tren cu deportați români în drum spre Siberia de către aviația germană. Tragediile umane iscate în timpul acestui drum fără întoarcere (care a durat în cele mai multe cazuri șase săptămâni) au fost redată prin mărturiile unor supraviețuitori ai acelor evenimente, unele sunt de la tinerii trimiși la minele de cărbune din Rusia care au fost salvați de armatele germane în înaintarea lor către Moscova, altele de la cei care au fost duși în Siberia. Trauma provocată de acele împrejurări tragice îi urmărește pe unii dintre supraviețuitori și azi. „Însă când văd la televizor marfare, mă apucă groaza, de parcă ele s-ar desprinde de pe ecran și ar veni din nou după românii din Bucovina. Atunci mă năvălesc amintirile și lacrimile nu le pot stăpâni” (p. 236) – spune Ștefania Samoilă din Ostrița, una dintre românele pe care viața a încercat-o atât de greu.

Marea foamete din 1946–1947 precum și alte mărturii este titlul capitolul al cincilea din lucrarea bucovineanului Vasile Ilica, care a fost dus de vremuri în vestul României pentru a se proteja, în orice eventualitate, de vrăjmășiile vecinului de la Răsărit. Subiectul acesta este mai puțin cunoscut în literatura de specialitate și o abordare științifică a acestuia a fost cu puțință doar cu câțiva ani în urmă, după căderea U.R.S.S. Subliniem importanța demersului lui Vasile Ilica prin enunțarea doar a unor subtitluri: *Foamea, povestită de Gheorghe Frunză, ziarist la „Zorile Bucovinei”, din Cernăuți, Adevărații vinovați, Pâinea smulsă de la dușmani, Cine ne dirija destinele, O viață de om nu valora nimic, Foamea cea mare (din amintirile unei locuitoare din Stănești, raion Hliboca), Copilărie furată, La muncă silnică pe țărmul Irtășului, Mă doare trecutul ca o rană deschisă, M-am născut în exilul siberian al mamei, Cum am devenit „dușman al poporului”* etc. Întreaga demonstrație duce către ideea formulată în preambulul acestui capitol, care spune că autoritățile sovietice au pus la cale înfometarea populației din Nordul Bucovinei, care simpatizase cu autoritățile române, ca formă de represalii asemănătoare celor din Ucraina, din anii 1930–1933. La aceasta a contribuit și seceta din anii 1946–1947, în acest context autoritățile sovietice „au confiscat și acele mici rămășițe de recoltă, lăsând populația să moară de foame” (p. 265), timp în care din S.U.A. erau trimise ca ajutoare mari cantități de grâu și porumb pentru ajutoarea populației care, însă, nu au ajuns la cei pentru care fuseseră destinate. În această perioadă grea pentru ființa românească din Bucovina ocupată, sovieticii au continuat politica de deportare, strămutare și persecutare a celor care aveau singura vină de a se fi născut pe aceste pământuri.

Evenimentele arătate mai înainte sunt amplu susținute de un capitol alcătuit de creații literare ale unor autori, mai mult sau mai puțin cunoscuți, din Nordul Bucovinei, precum și de o selecție din folclorul deportaților.

În finalul cărții sunt redată 40 de texte anexe care împlinesc lucrarea de conștiință a lui Vasile Ilica, pentru a cărei realizare a consacrat ani buni de cercetare.

Privind această a doua ediție a lucrării lui Vasile Ilica, *Martiri și mărturie din Nordul Bucovinei (Fântâna Albă–Suceveni–Lunca–Crasna–Igești...)*, Oradea, Editura de Vest, 2003, suntem de acord cu toți cititorii ale căror gânduri au fost consemnate în capitolul al VI-lea, intitulat *Cuvântul cititorilor (scrisori, recenzii, note de lector)*.

Bogăția și ineditul materialului utilizat, importanța temei analizate, tenacitatea autorului, care a urmărit cu acribie tema studiată, fac din această lucrare una de referință în literatura de specialitate. Aceasta ar impune o mai atentă acuratețe în exprimare, în formularea titlurilor și subtitlurilor, în selecția tematică și ordonarea cronologică a materialului ce constituie substanța aceste deosebite lucrări.

Ediția a doua a acestei lucrări este bine venită și servește împlinirii obiectivului de aducere, în conștiința celor tineri și a celor interesați, a necesității cunoașterii oribilelor crime ale regimului sovietic făcute împotriva neamului românesc din teritoriul ocupat, în iunie 1940, pe care Vasile Ilica le denumește cu sintagma „holocaustul bolșevic”.

Elena Olaru

Gh. Giurcă, *Istoria învățământului din Suceava*, Suceava, 2004, 412 p.

În cele trei volume publicate până în prezent din *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina*, realizate și tipărite în Germania (1966, 1985, 1999), Erich Beck înregistrează peste un secol de preocupări științifice, materializate prin studii și cercetări monografice consacrate școlilor din provincie. Alături de acestea, de-a lungul timpului, în Bucovina apar și încercări/lucrări de sinteză dedicate învățământului, publicate în periodice sau în volume: Ferdinand Zieglauer, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina seit der Vereinigung des Landes mit Österreich*, Czernowitz, Pardini, 1899; Ion Nistor, *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, 48. Jahresbericht der griechisch-orientalischen Oberrealschule in Czernowitz, 1911/12, Cernăuți, 1912; Emanuil Isopescu, *Învățământul în Bucovina în timpul stăpânirii austriece (1775–1918)*, Anuarul I al Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți pe anul școlar 1921–1922, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1923, p. 11–21; Emanuil Iliuț, *Învățământul primar și normal-primar în Bucovina după Unire*, în *Zece ani de la Unirea Bucovinei*, volum îngrijit de Ion I. Nistor, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 289–313; Olga Hreniuk, *Privire critică asupra mișcării pedagogice din Bucovina (1774–1918)*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei”, 1929; Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina*, în vol. *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschum in der Bukowina*, Hrsg. v. Franz Lang, München, Verlag d. Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 269–319; I. V. Goraș, *Învățământul românesc în ținutul Sucevei, 1775–1918*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975; Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, Bd. I și II, München, Verl. „Der Südostdeutsche”, 1985, 1986; Nichita Adăniloiaie, *Învățământul primar sucevean în epoca modernă*, București, Editura Litra, 1988; Rudolf Wagner, *Das deutsch-europäische Schulwesen in der Bukowina*, în vol. *Deutsche Schulen im Ausland*, Hrsg. von Peter Nasarski, Bd. 2, Berlin, Bonn, Westkreuz-Verl., 1989, p. 241–252; Dumitru Covalciuc, *Școala română din Bucovina: istorie și realitate*, „Țara Fagilor. Almanah cultural-literar”, Cernăuți – Târgu Mureș, 1992, p. 26–34; Mircea Grigoriș, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993; Grigore C. Bostan, *Învățământul superior în limba română la Cernăuți: istorie – contemporaneitate – perspective*, „Glasul Bucovinei”, Cernăuți – București, Anul VI, Nr. 2 (22), <http://cimec.ro/> <http://institutulbucovina.ro>

1999, p. 63–67. Alte studii se află, inexplicabil, încă în manuscris: George Tofan, *Învățământul public în Bucovina*, vol. I–II.

Continuând aceste preocupări, profesorul sucevean Gheorghe Giurcă publică recent lucrarea *Istoria învățământului din Suceava*, rod al unor cercetări de câteva decenii, întreprinse în arhive locale și centrale, în biblioteci publice și particulare din Bucovina.

Autorul lucrării, născut la 11 aprilie 1940, în Adâncata – Suceava, face parte, cum observă cu îndreptățire profesorul Mihai Iacobescu în *Cuvânt înainte*, (p. 7–12), dintre „acei îndrăzneți care au plecat din lumea rurală să învețe la târg, unde-s școli mai multe, mai bune și mai înalte, care-l pot elibera și sălta de la coarnele plugului, unde-au trudit și s-au spetit toți înaintașii săi, în robia pământului, atât de umilită și niciodată îndeajuns răsplătită”. Profesor și îndrumător al școlii sucevene, Gheorghe Giurcă se distinge, de-a lungul timpului, și prin „valorose preocupări” de istorie literară, istoria învățământului și istoria culturii. Studii și articole, note, recenzii publică în presa locală, centrală, din Cernăuți și Chișinău. Câteva trebuie menționate, pentru contribuția lor la „mai buna cunoaștere a spațiului nostru cultural” și, totodată, la stimularea activității de cercetare științifică a profesorilor suceveni: I. E. Toroufșu și monumentală colecție de „Studii și documente de istorie literară”, „Buletin de informare și documentare metodică-științifică”, Suceava, II, 1988, p. 56–59; Constantin Loghin, *personalitate complexă a școlii românești*, „Suceava. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei”, Suceava, XXI, 1994, p. 502–517; George Tofan și viața literară din Bucovina, „Bucovina literară”, Suceava, V, 8–10 (54–56), 1995, p. 23–25; *Tradiții ale cursurilor de vară din România*, „Codrul Cosminului. Analele științifice de istorie ale Universității „Ștefan cel Mare” Suceava”, serie nouă, Suceava, I, 1 (11), 1995, p. 298–302; Titu Maiorescu și viața culturală din Bucovina, *ibidem*, III, 3–4 (13–14), 1997–1998, p. 285–291; Mitropolitul Silvestru, întemeietorul literaturii didactice românești din Bucovina. 180 de ani de la nașterea sa, „Preocupări didactice”, Suceava, I, 3–4, 1998, p. 149–155, S. Fl. Marian, *promotor al învățământului din Suceava*, *ibidem*, II, 1–2 (4–5), 1999, p. 188–192; *Învățământul pedagogic din județul Suceava*, „Țara Fagilor”, serie nouă, Suceava, VII, 2, 3, 1998, VIII, 1–2, 3, 1999; *Tradiții ale învățământului superior religios din Suceava*, „Candela”, serie nouă, Suceava, IX, 7, 8, 10, 11, 1999. În vîlm, Gheorghe Giurcă tipărește: *File din istoria Școlii Normale „Mihai Eminescu” din Suceava, 1949–1994*, Suceava, Editura Licurici, 1994, 290 p., George Tofan, *o viață închinată școlii*, Suceava, Editura Țara Fagilor, 1995, 204 p., *Împotriva lui Cronos*, Suceava, Editura Țara Fagilor, 2000, 280 p., aceasta din urmă reunind studii și articole publicate, de-a lungul timpului, în periodice.

După cum mărturisește autorul în *Introducere* (p. 13–16), *Istoria învățământului din Suceava* este „o lucrare dedicată Școlii ca instituție, evoluției sale de-a lungul secolelor” și, în același timp, „un cald omagiu închinat slujitorilor”, care, „stimulați de un adânc sentiment de solidaritate cu neamul din care s-au ridicat și de sincera dorință de a-i fi de folos, cu prețul unor mari eforturi și uneori chiar cu sacrificii și-au transformat profesia în crez” (p. 16), o lucrare elaborată din convingerea că „dispunând de tradiții atât de vechi și de bogate în domeniu, Suceava trebuie să aibă o istorie a învățământului”, deoarece „este unul dintre nu prea multele orașe românești care dispune de toate treptele de învățământ [...] și de o rețea școlară puternică, racordată la cerințele practice ale vieții și orientată cu față spre viitor” (p. 14).

În structura lucrării, profesorul Gheorghe Giurcă include o *Cronologie a învățământului din Suceava*, p. 17–35, ce acoperă șase secole, de la Academia Domnască, atestată la 1401–1403, și până la proiectul de înființare a unui muzeu al învățământului în Suceava (2004), urmată de două secțiuni. În *Partea I*, sunt prezentate: *Biserica și Școala*, p. 37–48; *Contribuția Societății „Școala Română” la dezvoltarea învățământului din Suceava*, p. 49–67; *Literatura didactică a autorilor suceveni*, p. 69–80; *Publicațiile didactice din Suceava*, p. 81–97; *Forme și instituții de perfecționare* (Cercurile culturale, Cercurile pedagogice, Casa Corpului Didactic, Liceul Pedagogic, Universitatea „Ștefan cel Mare”), p. 99–114; *Instituțiile de îndrumare și control*, p. 115–128; *Canționale școlare*, p. 129–132; *Spațiul de școlarizare*, p. 133–164. În *Partea a II-a*, autorul prezintă *Învățământul preșcolar*, p. 165–172; *Învățământul primar*, p. 173–213; *Învățământul secundar* (liceal, profesional, tehnic și de specialitate), p. 215–319; *Învățământul superior*, p. 321–362; *Învățământul particular*, p. 363–370; *Învățământul în limbile minorităților naționale*, p. 371–394. Ca instrument de lucru util unei plaje largi de

utilizatori, lucrarea consemnează după fiecare capitol izvoarele cercetate, iar la sfârșit are o *Bibliografie*, p. 395–402 și *Indice de nume*, p. 403–408.

Lucrarea profesorului Gheorghe Giurcă, *Istoria învățământului din Suceava*, este „cea dintâi și cea mai amplă abordare de acest fel despre toate instituțiile școlare care s-au creat și au ființat în Suceava de-a lungul timpului”, cum precizează și profesorul Mihai Iacobescu în *Cuvânt înainte* (p. 10). Prin „travaliul său științific”, autorul „introduce în circuitul local, zonal și național o imensă bogăție de informații, din care multe sunt inedite, extrase din arhive ori din vechi însemnări și publicații, unele greu de identificat și de cercetat astăzi” (p. 10). Documentele cercetate din arhivele centrale și locale, colecțiile *Din tezaurul documentar sucevean, 1393–1849* (București, 1983) și *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388–1918*, vol. I (București, 1989), presa din Bucovina de altădată (câtă se află în bibliotecile publice din Suceava), unele lucrări aflate încă în manuscris, documentele din unele colecții particulare îi oferă autorului posibilitatea de a realiza o „veritabilă oglindă [...] a vieții culturale și a celei școlare” (p. 15) și de a reconstitui atmosfera epocilor investigate astfel. Și noi credem că, prin *Istoria învățământului din Suceava*, profesorul Gheorghe Giurcă „a realizat un lucru serios, temeinic, durabil, scris deopotrivă cu înclinație și vibrație, cum n-o putea face decât un iubitor și slujitor al școlii și al Sucevei” (Mihai Iacobescu, p. 12).

În *Istoria învățământului din Suceava*, cadrul general, politico-administrativ, de raportare, în prezentarea multor realități din evoluția învățământului din Bucovina, este cel al dezvoltării naturale/legitime a provinciei noastre: Moldova, Vechiul Regat, România, autorul oferind un exercițiu admirabil de cercetare comparativă (p. 167–169, 175–187, 323–325). Când documentul este lăsat să „vorbească” în realitatea epocii din care vine, atmosfera de epocă frează aieva, facilitând apropierea de mersul vremii, de rânduieli, mentalități, aspirații, proiecte și destine aflate în competiție, îndeplinindu-și pe deplin menirea, aceea de a fi utilizat în folosul cunoașterii: – îndemnul mitropolitului Iacob Putneanul, din 1756, adresat „poporenilor” pentru a-și da copiii la școală, *Învățătură pentru ca să-și dea fieștecare om feciorii la carte*, preluat de autor din V.A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800–1864*, tomul I, București, 1892 (p. 182); – observațiile lui Ion Budai-Deleanu privind realitățile din Bucovina, cuprinse în *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*, 1803, descriere istorică, politică, administrativă, socială și statistică, „o critică foarte aspră a stărilor din Bucovina” (George Bogdan-Duică), text reprodus din ediția academică bilingvă, București, 1998 (p. 196); – relatarea învățătorului Ioniță Botezat, din 26 septembrie 1830, în legătură cu persecutarea românilor din Bucovina, pe criterii religioase, sub administrația galițiană (p. 193); – intervenția arhimandritului Emanoil Ciuntuleac în dezbaterile din Dieta Bucovinei, în 1889, pe marginea rostului claselor românești (p. 202); – excerptele din poezia lui Vasile Bumbac *Imn comemorativ*, citită la inaugurarea școlilor primare din Suceava, în 2 decembrie 1906: „Băieți și copile din târg și din sate, / Pe părinți rugăm-u-i purure frumos / Să ne dea la școală, să-nvățăm din carte / Tot ce se cuvine, tot ce-i de folos. // Școala ne dă minte și ne luminează, / Ca să știm în lume cum să ne purtăm, / Să cinstim pe cei ce pentru noi lucrează, / Cum avem odată și noi să lucrăm. // Școala ne deprinde cum să dăm mărire / Lui Dumnezeu Sfântul pentru mila Sa, / Cum să-l mulțămim noi pentru-a Sa-ngrijire, / Cum a Sa-ndurare ni-o vom câștiga” (p. 203); – memoriul congresului învățătorilor din Bucovina, desfășurat la Suceava, 13 iulie 1925 (p. 105); – uricul de așezare a pietrei fundamentale pentru Școala Primară de Băieți din Suceava, 14 octombrie 1925 (p. 143).

În consonanță cu încrederea autorului în rolul „cercetărilor viitoare” de a spori și nuanța cunoașterea, în „folosul istoriei învățământului românesc” și al istoriei culturii și civilizației noastre, constatăm că publicarea lucrării deschide un drum în istoriografia Bucovinei. Lărgirea ariei de investigare și înspre izvoarele germane, poloneze, ucrainene ale domeniului, cercetarea bogatelor fonduri documentare din arhivele de la Cernăuți, Viena și Lemberg/Lvov cercetarea documentelor din fondurile noastre arhivistice încă neprelucrate ori inaccesibile cercetătorilor (mai ales pentru perioada 1948–1989), interogarea documentelor și a contextelor și din perspectiva „celuilalt” (alterității) și din toate perspectivele investigației științifice („istoria totală”), în beneficiul apropierii de perspective culturale noi, despovăraarea discursului științific de clișeele mentale existente în multe izvoare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și moștenite/preluate fără examen critic („cât «bine» ne-a adus stăpânirea austriacă”, p. 40; „După trecerea Bucovinei sub administrația

galițiană, fondul religios a fost dat în «grija» guvernului din Lvov. Vorba ceea, au pus lupul paznic la stână», p. 40; „sufocanta autoritate a Bisericii Catolice”, p. 116; „în 1918, Suceava se întorcea din «raiul» stăpânirii străine cu un singur local de școală primară”, p. 141; „prețul plătit de bucovineni este disproporționat de mare în raport cu «binefacerile» stăpânirii străine de-a lungul celor 144 de ani”, p. 204; referirile la Daniil Vlahovici și vremea sa numai din perspectiva surselor din secolul al XIX-lea, precum și formularea unor concluzii ce ignoră cercetările mai noi, aducătoare de orizonturi noi de înțelegere, p. 218–221; „vitrega stăpânire austriacă”, p. 240; înlocuirea examenului critic cu prezentarea „îngăduitoare” a unor realități din perioada postbelică a veacului trecut: „Pentru a face față cerințelor de cadre calificate, în anul școlar 1949–1950 au fost deschise cursuri speciale în vederea pregătirii educatoarelor pentru căminele de zi și grădinile de copii. Județul Suceava i-au fost rezervate 10 locuri pentru cursul cu predare în limba română. 5 pentru limba rusă și 10 pentru ucraineană (interesantă paritate!)”, p. 170, situație în care prezentarea compoziției etnice a județului la această dată ar fi fost mai grăitoare decât constatarea ușor ironică din paranteză; „Un moment semnificativ al renașterii acestei școli s-a petrecut în 1957, cu ocazia împlinirii a 500 de ani de la urcarea pe tronul Moldovei a ilustrului domnitor Ștefan cel Mare. De mirare că, deși țara se afla în plină perioadă proletcultistă, s-au întâmplat atunci niște lucruri care prevesteau începutul dezghețului din anii următori. Pentru cinstirea momentului cu semnificații dintre cele mai profunde pentru poporul nostru, a fost, de exemplu, pregătit de elevi un bogat program artistic prezentat pe ruinele Cetății de Scaun (din care nu a lipsit piesa *Apus de soare* de Barbu Ștefănescu-Delavrancea) și ni s-a oferit o excursie gratuită cu trenul la Putna, profesorii ne-au vorbit, unii cu destul curaj, despre semnificația momentului, iar școala a îmbrăcat realmente haine noi fiind complet renovată”, p. 230, loc în care utilizatorul de astăzi nu descoperă și celelalte „binefaceri” ale regimului instaurat de „vremelnica stăpânire străină”: procesele politice organizate public de regimul comunist în Aula Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, în cadrul cărora Tribunalul Militar al Poporului condamna mii de bucovineni la ani grei de detenție, deportare ori chiar la pedeapsa cu moartea, procesul studenților de la Universitatea din Iași care au organizat sărbătorirea lui Ștefan cel Mare la Putna, în același an 1957 și condamnarea celor patru tineri (Aurelian I. Popescu, Alexandru Zub, Dumitru Vacariu, Mihalache Brudiu) la câte 10 și 8 ani de închisoare pentru „curajul lor de a gândi” altfel, într-o perioadă de „confiscare a istoriei” naționale, de a căuta în domnia lui Ștefan cel Mare „tocmai momentele de luptă îndârjită a poporului, de rezistență eroică, de răbdare și stăruință”, vezi Anghel Popa, *Serbările naționale de la Putna*, Câmpulung Moldovenesc, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2004, p. 185), exploatarea intensivă a documentului vor pregăti, cu siguranță, într-un viitor apropiat, o *Istorie a învățământului din Suceava* mult îmbogățită și îmbunătățită.

Vasile I. Schipor

Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Reveca Prelipcean, *Cupca, un sat din Bucovina – Monografie istorică. Partea I (anii 1429–1944)*, Câmpulung-Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, 468 p.

Prefațată de Adrian Dinu Rachieru, un cunoscut intelectual bucovinean aflat pe plaiuri bănațene, lucrarea cu titlul de mai sus este rodul efortului conjugat al unor oameni născuți în ținutul Bucovinei, în satul Cupca. Inițiativa acestui proiect a apărut în anul 1980 și a aparținut lui Reveca Prelipcean și lui Vasile Bolocan, ambii stabiliți în Suceava. Locul ultimului autor menționat a fost luat, după retragerea acestuia, de prof. dr. ing. Petre Ciobanu, din Brașov. Aceștia au depus la Biblioteca Județeană din Suceava, în 1995, o primă variantă a lucrării. Proiectul a continuat prin lărgirea documentării și pregătirea lucrării pentru tipar. În acest scop, în 1999, a fost cooptat la proiect și economistul Vasile Slănină. Din păcate, doar un singur autor a reușit să vadă cartea tipărită este vorba de prof. dr. ing. Petre Ciobanu – harnicul președinte al Filialei Brașov al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

Lucrarea pe care o prezentăm este realizată în legătură cu o bogată tradiție existentă în cultura română, cea a Școlii Sociologice a lui Gusti în spiritul căreia au fost scrise lucrările monografice ale unor sate românești din Bucovina, care au fost publicate înainte sau după 1940, precum ar fi cele ale satelor Mihalcea, Igești, Corcești, Bilca, Botoșana, Frătăuții Vechi, Putna, Arbore, Sucevița ș.a.

Alături de *Întâmpinare și Prefață*, cuprinsul lucrării se împarte astfel: I. *Cadrul geografic. Așezare geografică, vecinătăți, hotare*; II. *Momente semnificative din evoluția satelor din nord-vestul Moldovei în perioada premoldovenească (sec. XI–XIV) și moldovenească (sec. XIV–XVIII). Atestarea documentară a satului Cupca*. III. *Evoluția Bucovinei sub administrație austriacă. Satul Cupca între anii 1775 și 1848*. IV. *Evoluția Bucovinei între anii 1849 și 1918. Satul Cupca între anii 1849 și 1918*. V. *Bucovina sub administrație românească (1918–1940). Satul Cupca în perioada 1918–1940*. VI. *Bucovina în anii 1940–1944*. VII. *Toponimia satului Cupca*. VIII. *Fiii satului*. Lucrarea se încheie cu *Bibliografie selectivă și o Postfață*.

În capitolul I privitor la cadrul geografic aflăm date importante despre vecinătățile localității Cupca, situată între localitățile Pătrăuții de Jos, Pătrăuții de Sus, Ropcea, Iordănești, Suceveni. Frătăuții Noi și Corcești, despre relieful așezării și geologia teritoriului, despre climă și principalele elemente și fenomene climatice, despre ape, despre vegetație, flora și fauna din această localitate și despre soluri.

În capitolul al II-lea, intitulat *Momente semnificative din evoluția satelor din nord-vestul Moldovei în perioada premoldovenească (sec. XI–XIV) și moldovenească (sec. XIV–XVIII). Atestarea documentară a satului Cupca*, sunt prezentate câteva considerații despre începuturile stăruirii românești de la răsărit de Carpați, la începutul Evului Mediu, despre constituirea satelor medievale din nordul Moldovei și din bazinul Rădăuților, despre atestarea documentară a satului Cupca, fapt dovedit printr-un uric din vremea lui Alexandru cel Bun, dat în Suceava, la 27 mai 1429. După ce sunt prezentate importante elemente de istorie privitoare la familia boierilor Cupcici, care au primit ca beneficiu satul căruia i-au dat și numele după numele lor, autorii se ocupă de semnificația termenului de *cupca/cupcă*, care ar însemna *grămadă, mulțime sau grup* și de vechimea satului ce pare a fi mai mare decât atestarea documentară, fapt ce este împins mai în urmă cu 100 de ani decât atestarea documentară. Pagini de o atentă analiză istorică sunt dedicate vieții sătenilor din Cupca, în perioada 1429–1775, evenimentelor politice mai importante petrecute de la moartea lui Ștefan cel Mare și până la răpirea Bucovinei din 1775 și prezentării, în contururi generale a perioadei fanariote.

În capitolul al III-lea este prezentată evoluția istorică a satului Cupca în perioada habsburgică, ca parte componentă a Bucovinei aflată între 1774 și 1786 sub administrația militară austriacă, apoi, între anii 1786 și 1849, incorporată Galiției ca al 19-lea district – perioadă extrem de dificilă și pentru locuitorii acestei localități bucovinene. În acest capitol sunt prezentate date importante despre situația administrativă a Bucovinei, despre populația și structura socială a Bucovinei în perioada analizată, despre economie și ocupațiile cupcenilor. O analiză cuprinzătoare este realizată de autori în privința reformelor aplicate habsburgi în Bucovina, în domeniile: administrației, justiției, bisericesc, agrar și financiar. Cum era firesc, autorii se apleacă și asupra fenomenelor demografice, cu implicații majore în structura etnică a Bucovinei și a satului Cupca. Astfel, sunt prezentate imigrarea ucrainenilor, a evreilor și a polonezilor, colonizarea germanilor, slovacilor, a ungurilor, lipovenilor și așezarea armenilor, precum și infiltrarea țiganilor. Concluziile acestei analize sunt mai mult decât evidente și anume creșterea deosebită a populației provinciei, de la 13 persoane/km², în 1786, la 36 persoane/km², în 1848, precum și pierderea majorității absolute de către români, Bucovina devenind o provincie care „reproducea în miniatură structura imperiului” (p. 90).

Satul Cupca avea în perioada analizată o structură ocupațională specifică tuturor satelor românești din zonă, determinată și de faptul că acesta fusese proprietatea Mănăstirii Putna, până în 1793, când s-a creat Fondul Religionar Ortodox din Bucovina și satul a trecut la acesta. Ca urmare a faptului că, în 1812, pădurile au trecut într-o administrație proprie, Moșia Cupca a trecut sub administrarea Oficiului Economic Sf. Onofrei, împreună cu moșiile Tomești, Iordănești și Corcești.

Biserica satului existentă dinainte de 1787, a fost frecventată, până în anul 1807, și de locuitorii din Corcești. Parohul era obligat să îndeplinească obligațiile de stare civilă, să țină la zi condicta născuților, a morților și căsătoriților, să facă anual recensământul copiilor buni de școală și a tinerilor recrutabili, să sprijine activitatea educativă la școală.

Din lucrarea lui Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Reveca Prelipcean aflăm că vornicia satului Cupca funcționa din 1787 și că, prima pecete a primăriei Cupca datează din anul 1835.

După o prezentare cuprinzătoare a revoluției din 1848–1849 în Bucovina, autorii consemnează legăturile satului lor cu acest eveniment istoric. Apoi se detaliază, în măsura existenței surselor istorice, participarea lui George Timiș (Times), locuitor al acestei localități la aceste evenimente și alegerea lui ca deputat în parlamentul imperial în anul 1848 (p. 113).

Capitolul al IV-lea este dedicat analizei *Evoluției Bucovinei între anii 1849 și 1918 și a Satului Cupca între anii 1849 și 1918*. În acest capitol sunt prezentate *Evoluția politică a Bucovinei în perioada 1849–1918*, *Progresele înregistrate în Bucovina în perioada 1848–1918 pe tărâm economic și social*, apoi sunt prezentate *Învățămintul și cultura în Bucovina în perioada 1849–1918 și Satul Cupca în perioada 1849–1918*. Din bogăția de date cuprinse în tabele, hărți și situații cadastrale constatăm că, la mijlocul secolului al XIX-lea, suprafața medie pe familie era de 5,28 ha, din care 3,19 ha arabil și că existau 294 de imobile țărănești – din care doar 148 aveau dependințe – cu o suprafață locuibilă redusă compuse, în general, din două camere (p. 159–160). Date interesante ne sunt oferite de autori despre agricultură, silvicultură, zootehnia, meseriile, biserica, școala, instituțiile culturale și de credit, populația și participarea cupcenilor la primul război mondial, care au dat un tribut de 41 de morți și 9 invalizi. În acest context se cuvine să menționăm și participarea locuitorilor din Cupca, pe fronturile Europei, ca voluntari de partea Antantei.

Capitolul al V-lea intitulat *Bucovina sub administrație românească (1918–1940)*. *Satul Cupca în perioada 1918–1940* este cel mai consistent din lucrarea pe care o prezentăm. Probabil că din cauza inexistenței unei lucrări de sinteză, pe perioada analizată, autorii insistă pe multe pagini pe analiza detaliată a fenomenelor istorice din Bucovina interbelică. În acest sens sunt edificatoare subtitlurile care detaliază această analiză: *Considerații generale*, *Viața economică*, *Viața spirituală*, *Populația și ocrotirea sănătății*. În partea a doua a acestui capitol sunt dezvoltate importante contribuții ale autorilor la cunoașterea istoriei localității Cupca. Aici se scrie detaliat despre ocupațiile locuitorilor, despre populație și asistența medicală, despre onomastica din Cupca, despre graiul cupcenilor și condițiile de locuit, despre portul popular, despre instituțiile satului și viața spirituală și despre diverse obiceiuri ale sătenilor. Prin iconografie și materialul informativ de susținere a demersului cultural autorii acestei monografii deslășoară un adevărat demers de arheologie spirituală, de redescoperire a celui sat care a dispărut, în mare, după ocupația sovietică a Bucovinei și comunizarea României.

O parte importantă a lucrării pe care o prezentăm este dedicată *Bucovinei în anii 1940–1944*. Întemeiați pe numeroasele scrieri istoriografice ce prezintă evenimentele tragice pentru această parte septentrională de neam românesc, autorii detaliază evenimentele care au dus la ocupația sovietică din 1940, măsurile politice, administrative și economice luate de ocupanți, este analizată atitudinea populației locale față de comuniști și vechilii locali ai acestora. Autohtonii acestei provincii a doua oară detrunchiați erau considerați de ocupanți ca asupritori ai popoarelor ucrainean și rus și, din această cauză, au suferit înimaginabile umilințe la care au fost supuși. La aceasta se adaugă, spun autorii, procesele social-economice și politice prin care se urmărea „distrugea bazei economice burghezo-capitaliste și crearea alteia noi, de tip socialist” (p. 365). Pagini importante sunt dedicate de autori analizei fenomenelor care au dus la „forțarea graniței” de numeroase grupuri, de pe valea Siretului și a Siretului Mic, care doreau să se repatrieze în România, folosindu-se și de precedentul plecării nemților din Bucovina, a permisiunii pentru 165 089 de evrei români de a se stabili în U.R.S.S. și de solicitarea autorităților române pentru repatrierea românilor din zonele evacuate (p. 367–373). Genocidul ce a urmat ocupației din 1940, îndreptat de sovietici împotriva românilor în Bucovina ocupată și în Basarabia, războiul nedeclarat purtat de U.R.S.S. împotriva României, în perioada iunie 1940 – iunie 1941, aveau drept scop pregătirea celei de a doua faze a invaziei sovietice în România, fapt care a legitimat atitudinea mareșalului Antonescu și a Statului Român din 22 iunie 1941 (p. 373). Din aceste considerente și ca o datorie de conștiință, Petru Ciobanu, Vasile Slănină și Reveca Prelipcean descriu *Viața cupcenilor și, în general, a țăranilor din nordul Bucovinei în perioada 22 iunie 1940 – 3 iulie 1941*, o atenție deosebită acordându-se „episodului Fântâna Albă”. Istoria orală, supraviețuitoarea acelor evenimente și puținele documente de arhivă conturează imaginea diabolică a unui regim de epurare etnică instituit de sovietici în provinciile românești ocupate.

Cele două capitole finale, *Toponimia satului Cupca* și *Fiii satului*, încheie demersul istoriografic al acestei importante lucrări monografice, ce poate fi așezată alături de cele mai bine realizate în domeniu și care conturează în chip strălucit dimensiunile spirituale ale românității Țării de Sus a Moldovei.

Prin această lucrare, inimosul președinte al Filialei Brașov a S.C.L.R.B., dr. ing. Petru Ciobanu, care s-a îngrijit de apariția acestei lucrări, împlinește unul dintre obiectivele majore ale societății pe care o reprezintă cu demnitate și sperăm că eforturile D-sale vor aduce la tipar, curând și partea a doua acestei lucrări.

Elena Olaru

Daniel Hrenciuc, Florin Pintescu, *Istoria și tradițiile minorității poloneze*, Suceava, Editura Universității din Suceava, 2004, 140 p.

Lucrarea *Istoria și tradițiile minorității poloneze*, apărută cu sprijinul Uniunii Polonezilor din România, se adresează, așa cum se arată în *Argument*, „în special tinerilor de etnie poloneză interesați să-și cunoască trecutul, originea și tradițiile, elemente fundamentale ale identității lor spirituale, istorice și culturale”. Scopul apariției acestei cărți este acela de a aprofunda cunoașterea trecutului istoric al Bucovinei și al comunităților de polonezi bucovineni, subliniindu-se „spiritul de toleranță și conviețuire interetnică pașnică manifestat în istoria Bucovinei” care oferă „un model demn de urmat de către românii și polonezii de aici, viitorii cetățeni ai Europei Unite”.

Primul capitol al lucrării, *Eu și familia mea*, oferă informații despre *Mediul natural al județului Suceava, Evoluția numerică a populației poloneze în spațiul românesc, Scrieri istorice despre minoritatea poloneză și Organizarea minorității poloneze*. De asemenea, autorii prezintă date despre *Constituirea arborelui genealogic și întocmirea Monografiei localității natale*.

Elemente ale culturii populare a minorității poloneze sunt tratate în capitolul *Portul popular, tradiții și obiceiuri*. Reținem faptul că cea mai veche colindă poloneză a fost compusă încă din secolul al XVII-lea. De asemenea, colindele poloneze, unele dintre ele cu o valoare muzicală și literară deosebită, au o muzică influențată de ritmurile marșurilor, dansurilor populare sau ale cântecelor de leagăn.

Lumea slavă în Evul Mediu, al III-lea capitol al lucrării, prezintă informații despre *Originea și migrația slavilor, Slavii de apus, Statul polonez, Relațiile moldo-polone în secolele XIV–XVI, Polonezii și Mihai Viteazul, Relațiile moldo-polone în secolele XVII–XVIII*. Din datele oferite de autorii lucrării aflăm că „istoria statului polon se împarte în trei epoci distincte: epoca «Piaștilor» (ante 963–1370), epoca «Jagielonilor» (1386–1572) și epoca «regilor electivi» (1572–1795). În epoca «Piaștilor» s-a format statul medieval polon. Epoca următoare se caracterizează prin consolidarea și extinderea statului. În epoca «regilor electivi» [...] se manifestă plenar așa-zisa «democrație nobiliară», când puterea regală era îngrădită considerabil de către nobilime. Acest fapt, coroborat cu înapoierea economică, lipsa unei burghezii naționale și ascensiunea Austriei, Rusiei și Prusiei va duce la dispariția, ca stat, a Poloniei, în 1795”. De asemenea, demne de reținut sunt informațiile despre relațiile moldo-polone din Evul Mediu, relații ce au cunoscut „o lungă evoluție, de la sfârșitul secolului XIV, până la finele veacului XVIII”. La finalul acestui capitol, autorii prezintă o antologie de texte și un vocabular cu termeni de specialitate.

Cel de al IV-lea capitol al lucrării se intitulează *Începuturile modernismului și destrămarea statului polon. Influențe culturale polone în spațiul românesc. Începuturile modernismului și destrămarea statului polon. Influențe culturale polone în spațiul românesc*. După dispariția statului polonez, datorită slăbiciunilor interne și a presiunilor externe exercitate de către statele vecine aflate în ascensiune (Austria, Rusia și Prusia), relațiile interstatuale moldo-polone au încetat, „inaugurându-se, în schimb, treptat, alt tip de legături politice, economice și culturale între polonezii și românii care nu mai trăiau în statele lor naționale ci în Bucovina austriacă”. Legăturile cultural-instituționale

polono-române din Evul Mediu, mai ales cele moldo-polone, „nu s-au desfășurat între cele două țări de același calibru, dar societatea moldovenească a găsit resursele necesare să adopte, în mod creator, influențele instituțional-administrative, militare, sociale și culturale parvenite prin filieră polonă, înscrind un capitol interesant în istoria medievală a României”. După anul 1775, când partea de nord-vest a Moldovei a fost anexată de Imperiul Austriac, acest teritoriu, numit ulterior Bucovina, a fost colonizat cu numeroase naționalități provenite din regiunile imperiale, printre care și polonezi. Aceștia au contribuit la „înflorirea și îmbogățirea tezaurului etnic și spiritual al acestei provincii etnice românești”.

Capitolul al V-lea al lucrării, *Relațiile româno-polone în prima jumătate a secolului XIX*, tratează istoria legăturilor dintre polonezii stabiliți în Bucovina și români până la revoluția din anii 1848–1849, urmărindu-se aspecte legate de: *Apariția primelor așezări poloneze în Bucovina, Istoria localității Cacica, Așezarea coloniștilor polonezi la Cernăuți, Caliceanca și Tereblecea, Apariția așezărilor poloneze de la Solonețu Nou, Pleșa, Poiana Micului și Bulai (Moara), Lupta de emancipare a poporului român și a celui polonez în anii revoluționari 1848–1849*. Polonezii au venit în Bucovina în urma împărțirii statului polonez, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, numărul lor crescând semnificativ începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aceștia s-au stabilit în provincie din motive economice și politice, ocupațiile lor fiind foarte diverse: agricultori, mineri, tăietori de lemne, meșteșugari, funcționari, clerici, învățători. În perioada revoluției de la 1848–1849, polonezii, dând dovadă de „înțelepciune și prudență”, au susținut cererile românilor de desprindere a Bucovinei de Galiția și de transformare a acesteia în ducat. De asemenea, polonezii erau interesați și de evenimentele revoluționare din Țara Românească și Transilvania. Legăturile dintre polonezi și români au continuat și după înfrângerea revoluției, iar colaborarea, „pe baza acelorași obiective, s-a menținut și ea”.

Date legate de istoria comunității poloneze din Bucovina și Regatul României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se regăsesc în capitolul al VI-lea al lucrării, *Polonezii în Bucovina și în Regatul României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. Acesta tratează următoarele probleme: *Polonezii și Alexandru Ioan Cuza, Insurecția poloneză de la 1863–1864 și Bucovina, Participarea polonezilor la viața social-economică din Bucovina, Activitatea politică a polonezilor bucovineni, Organizații poloneze în spațiul românesc*. Implicați în viața Bucovinei, polonezii au avansat rapid pe scara socială, ajungând să dețină însemnate proprietăți. De asemenea, aceștia s-au implicat și în viața politică a provinciei, activând în Dieta Țării, instituția legislativă care reprezenta Bucovina.

Un aspect important legat de evoluția comunității poloneze este cel referitor la *Viața culturală a polonezilor din spațiul românesc până la 1918*. Autorii aduc, în acest capitol, informații despre *Publicații, Asociații culturale și Activitatea teatrală și literară* a polonezilor. Aceștia și-au constituit diverse organizații: Towarzystwo Polskie Bratniej Pomocy w Czernowicach (1869), Clubul Polonezilor Bucoveneni (1890), Gwiazda (1892), Polska Kasa Zaliczkowa (1898), Towarzystwo Szkoły Ludowej (1898), Kolo Mieszane TSL (1902). Studenții polonezi de la universitatea cernăuțeană erau organizați în două societăți academice: Ognisko (1876) și Lehia (1910). Eforturile polonezilor pentru constituirea unor „simboluri ale spiritului și culturii poloneze” s-au materializat prin apariția Caselor Polone (Dom Polski). Presa polonezilor a avut „un rol important în păstrarea identității și specificului polonez, contribuind la cunoașterea trecutului și la strângerea legăturilor dintre toți polonezii, indiferent de localitățile unde se aflau”. Din anul 1864, la Cernăuți a apărut primul ziar polonez, „Bratek”, urmat de „Ogniwo” (1869), „Osa” (1880), „Przedświt” (1882), „Gazeta Polska” (1883), „Przegląd Czernowiecki” (1883). De la începutul secolului al XIX-lea, polonezii au avut și un teatru propriu.

Capitolul al VIII-lea al lucrării se referă la *Evoluția bisericilor și a școlilor minorității poloneze în secolul XIX*. Autorii aduc informații despre sanctuarul național din Cacica, catedrala romano-catolică din Suceava și bisericile din Păltoasa, Poiana Micului, Solonețu Nou, Moara. În privința școlilor cu limba de predare polonă, acestea au apărut în localitățile unde polonezii erau mai numeroși: Cernăuți, Caliceanca, Clocucica, Vijnița, Storjineț, Boian, Bănila Moldovenească, Davideni, Cozmeni, Sadagura, Zastavna, Ruda, Solonețu Nou, Poiana Micului, Pleșa, Cacica. În Bucovina existau și școli particulare unde erau înscriși numeroși elevi polonezi, iar învățământul

superior bucovinean se desfășura la Universitatea „Franz Josef” din Cernăuți, unde erau înscriși și studenți polonezi.

După prezentarea unor date referitoare la *Renașterea statului polonez. Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România*, autorii Florin Pintescu și Daniel Hrenciuc analizează în capitolul al X-lea al lucrării, *Polonezii în România Mare (1918–1940)*, evoluția acestei minorități în perioada interbelică. Sunt urmărite aspecte legate de *Situația demografică, politică și culturală a comunității poloneze din România Mare, Relații dintre România și Polonia în perioada 1918–1940, Generalul Henry Cihoski – erou al României Mari*. La finalul acestui capitol este prezentată și o *Antologie de texte*. Renașterea statului polonez, la 11 noiembrie 1918, a făcut ca un număr însemnat de polonezi din spațiul românesc să se întoarcă în patria lor mamă, astfel încât numărul polonezilor din România Mare a scăzut. Minoritatea poloneză, concentrată, mai ales, în Bucovina și Basarabia, a dispus de asociații și organizații proprii (Case polone, Societăți de lectură, Asociația Tinerimii Polone, Asociația Doamnelor Polone, Societatea Învățătorilor Poloni, Adam Mickiewicz, Polska Macierz Szkolna w Rumunii ș.a.), presă proprie („Curierul Polonez în România”, „Polonezul din România”, „Vocea Adevărului”), școli polone. Între români și polonezi s-au statornicit relații de bună colaborare, bazate pe legăturile dintre cele două state, un rol important avându-l asociațiile culturale româno-polone (Asociația amicală polono-română, Liga polono-română, Liga academică polono-română, Societatea polono-română, Asociația academică „Amicii Poloniei”, Asociația intelectuală româno-polonă, Asociația culturală româno-polonă ș.a.).

Date referitoare la *Repatrierea polonezilor bucovineni și la Polonezii bucovineni în perioada regimului comunist* se regăsesc în capitolul al XI-lea al lucrării – *Polonezii bucovineni în perioada 1945–1989*. După terminarea celui de al Doilea Război Mondial, o mare parte a polonezilor din sudul Bucovinei s-a repatriat în Polonia, în baza unui *Acord* încheiat între România și Polonia, la 9 ianuarie 1947 și a unei *Convenții de repatriere* (15 ianuarie 1947). Datorită acestui fapt, numărul minoritarilor polonezi a scăzut semnificativ. În ceea ce privește evoluția comunității poloneze din sudul Bucovinei, regimului comunist a dat o lovitură serioasă spiritualității acesteia.

Ultimul capitol al lucrării se intitulează *Minoritatea poloneză din România după 1989*, în care autorii ne informează despre *Uniunea polonezilor și drepturile minorităților naționale din România, Situația demografică și economică a comunității poloneze din județul Suceava, Viața culturală și religioasă, Legăturile polonezilor bucovineni cu patria mamă*. După prăbușirea regimului comunist, activitățile socioculturale ale comunității poloneze au fost reluate: s-a înființat Uniunea Polonezilor din România; se organizează, începând din 1999, manifestarea Zilele Culturii Poloneze; se sărbătorește, în fiecare an, Ziua Minorităților Naționale din România (18 decembrie); activează, la Suceava, Dom Polski; apare, lunar publicația bilingvă „Polonus”; funcționează două ansambluri de muzică populară polonă; din anul 2002 a fost lansat proiectul educativ Copiii Bucovinei, pentru îmbunătățirea situației învățământului în comunitățile multietnice din Bucovina.

Lucrarea *Istoria și tradițiile minorității poloneze*, avându-i ca autori pe Florin Pintescu și Daniel Hrenciuc, se încheie cu prezentarea unei *Bibliografii selective* și a unui *Dicționar de personalități*.

Rodica Iașencu

Laurențiu Dragomir, *Crasna, un colț de eternitate românească din Bucovina. Monografie etnografică și istorică*, București, Editura Coralia, Colecția Bucovina, 2004, 234 p.

Laurențiu Dragomir este muzeolog la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”. În ultimii ani publică câteva lucrări utile: *Monumente istorice și de arhitectură din Ținutul Cernăuților*, București, 2000, *Restituiri – Ilie Motrescu*, București, 2000, precum și câteva eboșe: *Crasna-Putnei. Un colț de eternitate românească din ținutul Cernăuților*, „Curierul Românesc”, București, nr. 9

(176), septembrie 2001, *File de monografie. Din trecutul Crasnei și 210 ani de la sfînțirea bisericii din Crasna*, „Crasna”, București, nr. 1, 2002, nr. 3, 4, 6, 12 (supliment), 2003. Ca editor, pe lângă revista „Crasna”, un periodic insolit în România acestor ani, se face cunoscut prin volumul Ilie Motrescu, *Însemnări, opinii și amintiri despre scriitori*, București, Biblioteca Crasna, 2003, volum îngrijit de către profesoara Eleonora Schipor din Bucovina ocupată, o contribuție la mai buna cunoaștere a operei poetului-martir de la Crasna și la promovarea sa în literatura română.

Crasna, un colț de eternitate românească din Bucovina. Monografie etnografică și istorică este precedată de un moto preluat din Nicolae Iorga: „Fiecare loc de pe pământ are o poveste a lui, dar trebuie să tragi bine cu urechea ca s-o auzi și trebuie un dram de iubire ca s-o înțelege”. Într-un cuvânt prefăcător, *Coordonatele istorice și legendare ale comunei Crasna*, p. 5–7, profesorul Grigore C. Bostan, m. o. al Academiei Române, afirmă că „satul Crasna este creștetul încununat cu brazi carpatini al unui șir întreg sau, mai bine zis, al unui corp organic de străvechi așezări românești de pe malurile și văile Sirețelului și Siretului Mare”, o „așezare legendară” pomenită „în numeroase hrisoave, documente, memorii, pagini de roman unice prin semnificația lor istorică”, „cel mai mare sat românesc din nordul Bucovinei”, cu o populație de peste 10 000 de locuitori, atestat documentar în 1431 și renumit în Europa încă din perioada administrației habsburgice.

Profesorul Grigore Bostan are convingerea că în alcătuirea acesei „sinteze” consacrate satului Crasna și în „amplul compartiment de documente cititorul va găsi informații deosebit de revelatoare, în marea lor majoritate inedite sau mai puțin cunoscute, despre așezarea geografică, populația (inclusiv metamorfozele demografice), istoria, îndeletnicirile locuitorilor Crasnei, biserica, școala, industria, portul, obiceiurile tradiționale și folclorul crăsnenilor, viața lor spirituală, precum și despre anumite personalități ale locului”. Valorificând „cartea memoriei”, păstrată în arhive, biblioteci, colecții și în istoria orală a locului, izvoare istoriografice românești și străine, lucrarea lui Laurențiu Dragomir „este concepută și realizată mai cu seamă ca o monografie istorico-geografică și etnologică, ce relevă temeinicile repere tradiționale de permanentă rezistență ale vieții satului românesc, în variate condiții politice, sociale, demografice, culturale”, semnalând totodată „elementele de progres în sferele economice, ce țin de industrializarea satului, de modernizarea relațiilor între oameni”. Subliniind „importanța monografiei autorului pentru elaborarea unei istorii autentice a civilizației românești din nordul Bucovinei”, profesorul cernăuțean crede că „această carte le va umple [crăsnenilor] inima de mândrie pentru locurile natale, le va înălța cugetul spre noi dimensiuni ale ființării neamului românesc pe acest picior de plai strămoșesc”.

Într-un al doilea cuvânt însoțitor, *Cu dor de Crasna Bucovinei*, p. 8, George Muntean evocă nostalgic vechi legături dintre satele zonei, existente încă sub „zarea copilăriei” sale, petrecute la Bilca, pe valea Sucevei, zonă în care Crasna reprezenta „un punct al perenității noastre, al forței și densității, al creației ce ne ține în aceste locuri, peste toate vitregiile”, oferind ulterior, sub opresiune sovietică, „un exemplu de inalienabil patriotism ce radiază către toate zările”.

În *Cuvânt înainte*, p. 9–10, autorul precizează că „vreme de mai bine de o jumătate de secol, localitățile românești din partea de nord a Bucovinei au constituit un subiect tabu pentru românii din Țară, precum și pentru cei aflați în fosta U.R.S.S.”, dar acestea au reușit să-și salveze românismul, prin păstrarea „cu sfințenie a tradițiilor străvechi moștenite din bătrâni”, în pofida politicii dure de deznăționalizare: „Timp de peste cinci decenii, sovieticii au încercat să înăbușe aceste tradiții și obiceiuri, visând chiar să strămutine întreaga populație românească din acest sat. Din fericire, acest plan nu a apucat să fie dus la îndeplinire”.

Potrivit afirmației autorului, monografia consacrată satului Crasna din Bucovina este „rodul cercetării vreme de șase ani” a fondurilor arhivistice din București, care au conservat, miraculos, „o sursă bogată de informații documentare”, a fondurilor documentare existente în depozitele Bibliotecii Academiei și ale Bibliotecii Naționale a României. Concomitent, autorul a efectuat mai multe stagii de documentare în Crasna, adunând „un bogat material informativ și imagistic din relatările oamenilor mai în vârstă” și efectuând relevee la diverse monumente de arhitectură: „Este primul studiu monografic pentru o localitate din ținutul Cernăuților de astăzi, care investighează așa de detaliat istoricul așezării, al așezămintelor de cultură, de viață economică și industrială, cu bogate reproduceri de documente inedite din arhive și cu aproape 200 de ilustrații alb-negru și color”.

Monografia are în structura sa 15 capitole: I. *Repere geografice. Cadrul natural*, p. 11–12 și *Noțiuni de toponimie minoră*, p. 12–15; II. *Istoricul Crasnei în acte și documente* (atestări documentare, *Charta archeologică a Bucovinei*, alcătuită de către Dionisie Olinescu, în 1894, date importante din istoria Bucovinei și a Crasnei: autonomia Ducatului și diploma împărătească din 9 decembrie 1861, serbarea de la Putna din 1871, primul război mondial, unirea Bucovinei cu România, ultimatumul sovietic din 26–28 iunie 1940 și ocuparea părții de nord a Bucovinei, evenimentele din perioada 1940–1941, eliberarea Bucovinei septentrionale, iulie 1941 și frontul de la Crasna, Crasna și Bucovina, anexată de sovietici, în perioada 1944–1991), p. 18–41; III. *Cartea memoriei* (victimele regimului stalinist sovietic din satele Crasna-Putnei și Crasna-Ilschi – 389 de țărani români deportați în iunie – iulie 1941, 61 de crâșneni dați dispăruți în perioada războiului, 1941–1945, revolta crâșnenilor din iunie 1940, rezistența armată din Crasna, 1944), p. 42–57; IV. *Locuința*, p. 58–70; V. *Populația. Locuitorii de alte naționalități* (coloniștii germani, coloniștii slovaci, evreii, bejenarii ardeleni, refugiații de la 1821), p. 71–75; *Portretul psihologic al săteanului din Crasna*, p. 76–77; VI. *Ocupații* (agricultura, păstoritul, pomicultura, albinăritul, meseriașii, băncile populare, viața satului și colectivizarea), p. 78–88; VII. *Primăria* (primari, pecetea primăriei), p. 89–94; VIII. *Școala. Societăți și cămine culturale* (școlile în districtul austriac Storोजineț, școlile din Crasna, directorii școlilor, învățători de renume în Crasna, societăți și cămine culturale, generozitatea crâșnenilor sub administrația austriacă și în perioada interbelică a secolului trecut, filme turnate în Crasna în perioada 1968–1991), p. 95–112; IX. *Biserica* (biserici construite în Crasna de-a lungul timpului, ctitori și binefăcători, preoții satului, pecetea bisericii, Mănăstirea de maici din Slatina Crasnei, Icoana Maicii Domnului făcătoare de minuni din Crasna, troițe și capelițe), p. 113–129; X. *Industria. Fabrica de prelucrare a lemnului. Fondul forestier. Linia ferată* (gare, ferăstraie mecanice, fabrica de cherestea construită de moșierul evreu Max Rosenberg în anii 1922–1923 și cumpărată de Nicolae Mavrocordat în 1930, șezători și festivaluri culturale muncitorești organizate înainte de al doilea război mondial, demontarea mașinilor și a utilajelor de către sovietici și transportarea acestora în U.R.S.S., iulie 1940, reconstruirea fabricii de către vechiul proprietar în vara anului 1941, modernizarea fabricii în anii de după război, directorii fabricii; pădurile Crasnei, rezervații forestiere, linia ferată Adâncata – Ciudei – Berhomet, linia ferată Ciudei – Crasna-Ilschi); XI. *Portul tradițional*, p. 137–147; XII. *Obiceiuri tradiționale* (obiceiuri de nuntă, obiceiuri de sărbători: malanca – obicei-spectacol, renumit la Crasna, bujorii, irozii, brâncovenii etc., vrăji și farmece, credințe, prezentate în relație cu sărbătorile din calendarul popular), p. 148–155; XII. *Folclor. Proză populară. Legende* (reproducerea celor mai vechi cântece populare din Crasna: *Frunză verde sâmâncuță*, consemnat de către profesorul Alexandru Voevidca în celebra culegere *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina. Liebeslieder*, editată de Matthias Friedwagner, Würzburg, 1940 și cele 39 de piese adunate de Ilie E. Torouțiu din Crasna și publicate în volumul *Frunză verde. Cântece populare*, București, 1914; o selecție din cele 300 de cântece populare culese din Crasna și păstrate în arhive din Chișinău, București, precum și în colecții particulare; piese folclorice culese din Crasna de către poetul Ilie Motrescu și publicate în ziarul „Glasul Bucovinei”; câteva snoave și cinci legende înregistrate în Crasna în veacul trecut), p. 156–173; XIV. *Mihai Eminescu la Crasna*, p. 174–177; XV. *Personalități. Povestitori și cântăreți* (marii proprietari ai satului: boierul Șandru, vornicul Ivan Cupcici, mazilul Gheorghe Galer, familia nobiliară Ilschi, familia baronilor Stârcea, familia Nicolae și Ioana Mavrocordat, Max Rosenberg; personalități ridicate din satul Crasna: Atanasie Gherman, Vasile Mitrofanovici, Vasile Gherman Pop, George Macrin, Andronic Motrescu, Veniamin Iliuț, Ioan Iliuț, Grigore Iliuț, Mihai Bendeveschi, Zaharie Percec, Cristofor Coroamă, Teodor Nicolae Mitric, Mitruță Popescu-Colivescu, Samuil Petrovski, Atanasie Mitric, Nicu Percec, Pavel Percec, Vasile Ghețău, Ilie Motrescu, Elena Gherman, Maria Iliuț, Dimitrie Tomiuc, Ștefan Motrescu ș.a.; povestitori și cântăreți), p. 178–202.

Cele 15 capitole ale monografiei sunt urmate de *Anexe: Documentele Crasnei (hrisoave, documente vechi)*, p. 203–220. *Bibliografie*, p. 222–229, consemnează cele 202 surse și izvoare folosite pentru elaborarea monografiei.

Cu un format elegant, în condiții grafice dintre cele mai bune și bogat ilustrată cu facsimile, fotografii alb-negru și color, cu hărți și schițe diverse, *Crasna, un colț de eternitate românească din*

Bucovina. Monografie etnografică și istorică reprezintă, potrivit mărturisirii autorului ei, „o «fugă» după Eminescu și Ștefan cel Mare și o dorință «de a se așeza și de așeza cititorul» pe vecie, în universul unei părți de românlime care a plămădit geniul și care se dovedește a fi binecuvântată de ceruri prin lumina Icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului. [...] Românii din Crasna au dăinuit pe aceste meleaguri în urgia vremurilor, prin asudarea țărânului în brazdă, în ridicarea casei și în înaintarea prin rugăciune continuă spre Dumnezeu.

Satul Crasna, cu toată vitregia vremurilor trecute, și-a păstrat fără o sfortare vrută expresia specifică a sufletului său. Viața locuitorilor de aici este plină de nuanțe bogate, oferind înțelesuri ce transcend din frumusețe în înaltă înțelepciune și unire cu Cel de Sus” (p. 10).

De aceea, poate că nicăieri în alt „colț de eternitate românească” din Țară, cuvintele lui Lucian Blaga, invocate de Laurențiu Dragomir (p. 10), nu sunt mai pline de temei și nădejde ca în Bucovina ocupată, la Crasna: „Mândria satului de a se găsi în centrul lumii și al unui destin ne-a menținut și ne-a salvat ca popor peste veacuri de nenoroc. Satul nu s-a lăsat ispitit și atras în «istoria» făcută de alții peste capul nostru. El s-a păstrat feciorelnic, neatins în autonomia sărăciei și a mitologiei sale, pentru vremurile când va putea să devină temelia sigură a unei autentice istorii românești”.

Apariția lucrării *Crasna, un colț de eternitate românească din Bucovina. Monografie etnografică și istorică* reprezintă un eveniment editorial, cel de al doilea al anului, după o altă lucrare consacrată, de asemenea, unui sat din partea de nord a Bucovinei: Petru Ciobanu, Reveca Prelipcean, Vasile Slănină, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică, Partea I (anii 1429–1944)*, Câmpulung-Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, 468 p.

Vasile I. Schipor

Mihai Bejinaru, *Natura și cercetarea biologică în Bucovina*, [București], R.A. „Monitorul Oficial”, 2004, 224 p., 6 hărți, 38 planșe.

Urmărind cu obstinație o tradiție de familie, avându-l vârf de lance pe profesorul Petru Bejinariu, autorul a patru volume intitulate *Biologi de seamă din Bucovina* și Mihai Bejinaru se apleacă meticolos asupra unui areal mirific: natura Bucovinei și pasiunea biologi sau silvicultori care i-au onorat valoarea și strălucirea.

Lucrarea profesorului Mihai Bejinaru completează, într-un mod fericit, imaginea trecută și prezintă a Bucovinei, despre care prof. univ. dr. Constantin Toma, membru corespondent al Academiei Române, în *Cuvânt înainte* afirmă: „Prin natura ei, rămâne oaza de bogăție, frumusețe și desfătare, dragă întregului neam românesc. Acolo, formele de relief, apele repezi curgătoare, covorul verde cu fauna lui, așezările umane, ocupațiile locuitorilor, tradițiile și obiceiurile, portul, vorba și aerul mereu înprospătat, oferă confortul râvnit de orice trăitor al zilelor noastre”.

Profesorul Constantin Toma face și o schiță de portret a autorului: „În vremea profesoratului, în învățământul liceal militar, la Câmpulung-Moldovenesc, pe parcursul a 34 de ani (1956–1990), dl. Mihai Bejinaru a publicat peste 30 articole metodico-pedagogice în publicații ca: «Natura», «Revista de pedagogie» și «Revista de fizică-chimie». Am avut ocazia și bucuria, atunci, să avizez unele articole, integrate în «Natura», ca având valoare didactică. După pensionare, profesorul se împlinește în ale scrisului, hărăzit fiind de Dumnezeu cu talent și rară putere de a se exprima frumos în conținut și formă. Împlinirea s-a realizat prin două monografii: *Liceul Militar «Ștefan cel Mare» – 1994* și *Zamostea – 1997*, pe lângă o carte cu titlul dilematic, *Liceul Militar – adolescență (i)recuperabilă – 2001*. Prezenta, *Natura și cercetarea biologică în Bucovina*, este dovada că Mihai Bejinaru, biologul, rămăsese cu ceva dator naturii și colegilor, datorie de care s-a achitat onorabil prin această carte”.

În primul capitol, intitulat *Bucovina – prezentare sumară*, autorul încearcă să definească spațiul fizic și istoric al Bucovinei, fără a evita să amintească și nenumăratele dispute din rândul istoricilor sau a oamenilor politici care, de-a lungul vremii, s-au întrecut în a emite tot felul de

ipoteze. Nu întâmplător autorul îl citează pe istoricul Dimitrie Onciul (1856–1923): „Nicăieri pe tot cuprinsul românesc nu se află, pe un spațiu atât de mic, atâta bogăție de istorie românească, atâtea amintiri scumpe trecutului nostru. Dacă Ardealul, cu resturile sale arheologice din epoca romană, este țara clasică a trecutului român în Dacia, Bucovina este țara clasică a trecutului românesc propriu-zis”. De altfel autorul ține să precizeze: „Aflându-ne în fața unei teme ca cea sugerată în titlul lucrării, ne expunem dificultăților majore dependente de documentare, limite teritoriale, contestări posibile și obligația firească de a nu accepta Bucovina scindată. Asumându-ne toate riscurile încercării, în tratarea subiectului vom vorbi, pe cât posibil, de Bucovina întreagă, Bucovina istorică”. După un scurt istoric, însoțit la sfârșitul lucrării de hărți ale Bucovinei etnografice și administrative, autorul prezintă relieful, hidrografia, vegetația, pădurile și fauna arealului studiat.

La începutul capitolului al II-lea, *Rezervații și monumente ale naturii*, autorul aduce un omagiu celor care, de-a lungul anilor și-au definit treptat un țel nobil, pus în slujba semenilor, care pentru mulți dintre ei s-a transformat într-o a doua religie. „În cazul în care creatorul a stabilit o anumită ordine în natura telurică, singura ființă hărăzită să descifreze acest dat este omul, deși nu chiar tot omul, ci anumiți aleși dintr-ai lui, biologii, ca meticuloși cercetători și savanți. Aceștia sunt capabili să inventarieze, clasifice și dirijeze, sub influența factorilor cosmici și a celor biotici, răspândirea, creșterea și dezvoltarea unei mici părți dintre viețuitoarele planetei pământ. Tot ei încearcă, și numai cu greu reușesc, împreună cu chimiștii, să limiteze proliferarea dăunătorilor, trecând pe nesimțite în zona poluării, marele pericol actual pentru natură și pentru om, evident”. Urmează prezentarea rezervațiilor geologice, forestiere, floristice și mixte, precum și a parcurilor de interes estetic și dendrologic din Bucovina istorică. Aici autorul dă măsura adevărată a efortului de temeinică documentare, prin enumerarea speciilor sau a formațiunilor geologice, ocrotite în cele mai însemnate rezervații, precum și oamenii care și-au legat numele de înființarea, studiul și conservarea acestora. Urmează un *Catalog parțial ilustrat al faunei și florei ocrotite din Bucovina*, cu o ilustrație bogată, neumbrit de faptul că autorul utilizează, în două cazuri, denumiri științifice ieșite din uz, și anume, pentru cocoșul de mesteacăn (*Tetrao tetrix*) folosește *Lyrurus tetrix*, ia pentru buhă (*Bubo bubo*) folosește *Agrotis segetum* (!?).

Capitolul al III-lea, *Cercetarea naturii bucovinene*, este consacrat prezentării tuturor instituțiilor, centrelor și stațiunilor experimentale, hergheliilor și păstrăvăriilor din județul Suceava, de la înființare și până în prezent: Stațiunea Experimentală de Cultura Molidului – Câmpulung-Moldovenesc, Stațiunea de Cercetări Agricole – Suceava, Stațiunea de Cercetare-Dezvoltare pentru Pomicultură – Fălticeni, Centrul de Formare și Inovație pentru Dezvoltare în Carpați – CEFIDEC – Vatra Dornei, Herghelia Lucina și Rădăuți, precum și Păstrăvăriile Brodina, Valea Putnei și Prisaca Dornei. În mod surprinzător, nu se amintește de Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei – Rădăuți, al Academiei Române, înființat în anul 1992, care are o secție specializată în probleme de mediu.

Printre consacrați și aspiranți la consacrare în cercetarea biologică din Bucovina este titlul capitolul al IV-lea, unde profesorul Mihai Bejinaru, asemenea fratelui său Petru Bejinariu, se apleacă, într-o atitudine de pioșenie pentru cei dispăruți și profund respect pentru cei care mai trăiesc, asupra unor figuri marcante de biologi, silvicultori, agronomi care au studiat și cercetat natura Bucovinei. Acest capitol, de altfel cel mai consistent al lucrării, rodul unei documentări impresionante, întregeste panopia figurilor de seamă a celor care, bucovineni prin naștere sau asimilați prin preocupările lor, au elaborat de-a lungul anilor lucrări științifice valoroase.

Pentru fiecare personalitate, autorul prezintă date biografice, lucrări și titluri obținute. Dintre aceștia îi amintim pe: Leon Cosmovici, Aurel Procopianu-Procopovici, Constantin Hurmuzachi, Eugen Botezat, Ioan Grințescu, Mihai Gușuleac, George Bujorean, Orest Marcu, Ion Tarnavski, Traian Ștefureac, Mihai Băcescu, Mihai Constantineanu, Constantin Papp, Emilian Țopa, Filimon Cârdei, Mihai Răvărut, Mihai Prodan, Radu Ichim, Taras George Seghedin. Un subcapitol, inspirat intitulat *Portrete și medalioane în devenire*, prezintă personalități în viață, dintre care îi amintim pe: Petre Ciobanu, Ion Nemeș, Nicolai Valenciu, Dumitru Mititelu, Titus Lucescu, Mircea Varvara, Constantin Toma, George Istrate, Mihai Mititiuc, Gheorghe Mustață, Ion Iordache, Dumitru Apetroaie, Radu Rey, Radu Leonte Cenușă, Ion Barbu, Nicolai Olenici.

În finalul lucrării, autorul prezintă *Hărți și Planșe*, inspirat realizate, care au darul să completeze fericit și stimulativ pentru cititor, imaginea Bucovinei pitorești. Aici apar: *Codrul Secular Slătioara, Rezervația Călimani, Tinovul Poiana Stampei, Tinovul Găina, Bistrița Aurie, Păsări, Pești, Fluturi, Ciuperci, Herghelii, Păstrăvărie* etc.

Natura și cercetarea biologică în Bucovina, scrisă de prof. Mihai Bejinaru, este prima și cea mai consistentă sinteză, cu elemente de interdisciplinaritate, apărută vreodată pe pământul bucovinean pe această temă. Rigoarea documentării, complexitatea aspectelor surprinse, excelenta ilustrare și, nu în ultimul rând, „condeiul” inspirat al autorului, fac din această lucrare o lectură instructivă și agreabilă pentru specialiști și toți cei care sunt interesați de universul fascinant al pământului bucovinean.

Sorin Trelea

Liviu Papuc, *Leca Morariu*. Studiu monografic, Iași, Editura Timpul, 2004, 306 p.

Apariția volumului *Leca Morariu. Studiu monografic* este pusă de autor, cercetătorul Liviu Papuc, sub semnul datoriei morale față de înaintași. Sortiți să trăiască într-un timp și un loc – Bucovina începutului de secol XX – dominate de frământări culturale, politice și sociale ce au favorizat manifestarea energiilor creatoare, dar nu întotdeauna și atingerea unui vârf, „o astfel de datorie ni se impune cu și mai multă acuitate în cazul unor figuri de plan secund, din zone «defavorizate», așa cum a fost cazul segmentului de Moldovă răpit de austrieci la sfârșitul secolului al XVIII-lea și denumit ulterior Bucovina”. (*Preambul*).

Motivându-și demersul critic asupra vieții și operei lui Leca Morariu (1888–1963), profesor universitar și „director de conștiințe” în Cernăuțiul interbelic, Liviu Papuc afirmă: „Destinul său postbelic a fost, însă, ca și al întregii provincii, unul al obturării, al scufundării în uitare, efect, din nou, al politicului. Chiar dacă pomenit ici și colo, mai ales ca sursă de informații, numele său a trebuit, timp de patru decenii, să fie ocolit de istoriile literare sau culturale. Ceea ce a dus, firesc, la situația în care opera i-a rămas practic, necercetată și necunoscută. Iată un motiv, considerăm noi, suficient pentru o abordare pe cât se poate de completă a personalității profesorului care a putut și poate fi în continuare model de viață și de manifestare artistică” (p. 6–7).

Volumul are în cuprins capitolele: *Cadrul familial, Anii dintâi, În vâltoarea războiului, Pe drumul idealului, „Pentru cântecul popular”, Pe urmele lui Creangă, Pagini de istoria literaturii, Note pentru... Eminescu, Profilul artistic al călătorului, Diriguitor de reviste, Expansiune teatrală, Copacii mor în piciorare*.

Pentru a da dimensiunea exactă a activității științifice și a implicării lui Leca Morariu în viața culturală din Cernăuți, autorul a adunat într-un consistent capitol, *Scrieri de-ale lui Leca Morariu*, toate studiile, articolele (79 publicate în volume; 717 apărute în periodice) și conferințele (în număr de 157) semnate de profesor. Cartea se încheie cu o *Bibliografie* și *Anexe*, acestea conținând 17 fotografii și arborele genealogic al familiei Morariu-Andrievici.

Leca Morariu s-a născut într-o familie care, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, era implicată „în aproape tot ce însemna fenomen de cultură în Bucovina”, prin mitropolitul Silvestru, profesorul Constantin Morariu-Andrievici, preotul Constantin Morariu (tatăl lui Leca) – figură simbolică a luptei pentru drepturile românilor. A respirat, din „anii dintâi”, o atmosferă impregnată de respectul pentru carte și cultură. Liviu Papuc notează, în mai multe rânduri, că școlarul Leca participa la serbări și manifestări naționale, la care „prezența [...] era obligatorie pentru familia preotului Constantin Morariu” (p. 30). Viața de student (1906–1911) înseamnă și înscrierea în Societatea Academică „Junimea” – adevărată „școală de românism”, în ale cărei acțiuni Leca Morariu s-a implicat cu dăruire, organizând excursii și congrese –, culegerea și valorificarea folclorului, debutul în presă – la „Neamul românesc” –, experiența unui an petrecut în Italia ca preceptor în casa politicianului liberal Al. Constantinescu, când face și primele excursii în satele de istoriceni de sub Monte Maggiore.

La terminarea facultății, deși se îndreaptă spre cariera universitară, pregătindu-și doctoratul, funcționează și ca profesor suplinitor la Gura-Humorului, unde organizează „pe cont propriu acțiuni culturale”, ține conferințe publice, lucrează la volumul de povești *De la noi*. Toate acestea sunt întrerupte de război. Mobilizat, Leca Morariu a fost trimis pe frontul italian, de unde, în convalescență de pe urma rănilor primite, este trimis la București. Aici, el „a avut grijă mai ales să cerceteze arhivele, bibliotecile, muzeele, teatrele și să stabilească relații asidue cu mari figuri ale culturii române, rămase sub ocupația nemțească” (p. 51). O reușită a acestei perioade este publicarea volumului de povești pe care-l pregătea dinainte de război, foarte bine primit de critică. Experiența războiului continuă. Trimis din nou pe front, Leca Morariu este luat prizonier, pentru el războiul sfârșindu-se abia în aprilie 1919.

Revenit în învățământ, Leca Morariu se implică la fel de entuziast în viața cetății, Liviu Papuc amintind de principala lui preocupare, cea de publicist, semnând (uneori, cu pseudonime) traduceri, cronici muzicale sau recenzii, de activitatea de șef al cercetașilor bucovineni, pasionat de concursuri și călătorii, dar și de teza de doctorat *Morfologia verbului predicativ român*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu și pe care Leca Morariu o susține în 21 iunie 1921. Un an mai târziu, L. Morariu este numit asistent la Facultatea de Litere a Universității din Cernăuți, iar cariera lui ia avânt, autorul monografiei observând că „începe epoca realizărilor depline” (p. 71).

Viața universitară, înfățișată de Liviu Papuc în cap. *Pe drumul idealului*, nu-l împiedică pe Leca Morariu să-și continue preocupările „deja obișnuite: munca la catedră, agregatia, conferințele publice, contribuția la redactarea «Junimii literare», a «Codrului Cosminului», a «Glasului Bucovinei» [...]” Mai mult, „debordând de energie”, publică lucrări, pentru unele fiind premiat de Academia Română (*Drumuri moldovene; Lu frați noștri; Drumuri cirebire*), scoate reviste („Făt-Frumos”, Buletinul „Mihai Eminescu”, „Fond și formă”), inaugurează, la Suceava, Muzeul Porumbescu (1928). Este președinte sau vicepreședinte al mai multor societăți culturale sau studențești (ca Societatea „Armonia”, societățile „Dacia” și „Arboroasa”, Societatea „Amicii Italiei” etc.), este numit director al Teatrului Național din Cernăuți (1933–1935), este ales decan al Facultății de Litere și Filosofie (1936–1938), înființează un Muzeu de literatură și folclor pe lângă Seminarul de literatură română modernă și folclor (1932), apoi un Institut de literatură (1938), susține conferințe și concerte publice, încât autorul volumului preia fără ezitare caracterizarea de „neastâmpărat spiriduș al vieții noastre obștești”, pe care i-o făcea profesorului, în epocă, „Glasul Bucovinei”.

În capitolul *Pentru cântecul popular*, autorul stabilește locul lui Leca Morariu în domeniul culegătorilor de folclor din Bucovina și contribuția acestuia la dezvoltarea folcloristicii ca disciplină autonomă. Titular și al unui curs de folclor, profesorul bucovinean are un loc aparte nu numai datorită volumului *De la noi. Povești bucovinene* (apărut în 1915, premiat de Academia Română, republicat în șapte ediții) sau culegerii de *Cimilituri* (cuprinzând 250 de ghicitori, într-o clasificare originală, după aprecierea lui Ovidiu Bârlea), dar și teoretizărilor înălțate în lucrările *Pentru cântecul popular (Precizări)*, *Folclor aservit filologiei?! (Pentru „epoca folclorică” a folclorului)*. Sub direcția lui Leca Morariu a apărut revista „Făt-Frumos”, „cu o continuitate demnă de laudă, între 1926 și 1944”, subintitulată, inițial, revistă de literatură și folclor. Pe lângă acestea, profesorul s-a ocupat de aspectele folclorice din opera lui Eminescu, Alecsandri, Șt. O. Iosif etc. și a susținut numeroase cursuri publice, la Cernăuți dar și în alte orașe din Bucovina, pe teme de folclor (*Excursie folclorică prin vâmile văzduhului și prin iadul județului de apoi, Cimilitura populară* ș.a.), făcând astfel o adevărată „propagandă folclorică”. Tot pe teren folcloric, cu prelungiri spre dialectologie, Leca Morariu s-a distins prin organizarea unor excursii științifice în satele de istro-români din Italia și prin contribuția la cunoașterea dialectului și a folclorului istro-român („El dă la iveală și cel mai bogat material folcloric istro-românesc”, aprecia Petru Caraman), creând la universitatea cernăuțeană o „adevărată școală” în acest domeniu: „Leca Morariu se impune ca unul din campionii studiilor cirebire, devenind acest sector o favorită a preocupărilor profesorului, care ajunge să formeze la Cernăuți o adevărată școală, în frunte cu cei doi doctori și asistenți ai săi: Petru Iroaie și Traian Cantemir” (p. 92). Volumele *Lu frați noștri. Libru lu Rumeri din Istrie* (care a fost distins, în 1930, cu premiul „V. Adamachi” al Academiei Române) și *De-ale Cirebirilor* (în patru volume) sunt rezultatele unei munci pasionate și devotate. Preocupările de lingvistică ale lui L. Morariu sunt detaliate de Liviu

Papuc în capitolul *De-ale filologiei*, făcând observația că multe dintre contribuțiile profesorului în domeniul dialectologiei „au fost ignorate, așteptându-se, încă, revalorificarea” (p. 144).

Din literatura română modernă, care făcea obiectul activității sale la catedra universitară, Leca Morariu și-a îndreptat, în mod special și constant, atenția asupra clasicilor Mihai Eminescu și Ion Creangă. Capitolele *Pagini de istoria literaturii*, *Pe urmele lui Creangă* și *Note pentru... Eminescu* îl înfățișează pe Leca Morariu ca îndreptat cu hotărâre „pe făgașul «istorismului», al «biografismului», dovedind „venerare a amănuntului (pentru el, întotdeauna semnificativ), credința în atotputernicia informației dusă până la extrema limită” (p. 178). Publicarea Buletinului „Mihai Eminescu” (1930–1944) a însemnat o reușită în viața universitară și literară bucovineană, în măsura în care a adunat documente, scrisori, autografe, traduceri în germană și italiană ale poeziilor eminesciene, studii critice pe marginea manuscriselor poetului, sub semnăturile lui I. Petrovici, I. E. Torouțiu, D. Murărașu, Lucian Predescu, Leca Morariu etc. Profesorul cernăuțean s-a preocupat cu insistență de „monumentul Eminescu” – prin care înțelegea monografia științifică meritată de poet –, evidențiind rolul elementului biografic în interpretarea /explicarea operei poetice, realizând analize stilistice ale creației eminesciene, ducând adevărate campanii împotriva traducerilor ce-i apăreau ca „proaste”, criticând ediții ori biografii dedicate lui Eminescu. Din această perspectivă, Liviu Papuc este de părere că „Leca Morariu trebuie repus, în ceea ce privește eminescologia, pe locul care i se cuvine, dând deoparte exagerările și parti-pris-urile, dar recunoscându-i-se și meritele evidente, pe nedrept escamotate” (p. 180).

Autorul monografiei nu lasă deoparte nici alte fațete ale personalității lui Leca Morariu, cum ar fi pasiunea acestuia pentru călătorii, talentul literar și aplecarea spre evocare și meditație, întâlnite în scrierile memorialistice (*Jurnalul* este încă inedit), acestea constituind subiectul capitolului *Profilul artistic al călătorului*.

Viața lui Leca Morariu, plenar și energic trăită la Cernăuți, alături de soția sa, Octavia Lupu-Morariu, care l-a acompaniat mereu – atât în munca științifică și redacțională, numele ei fiind menționat, ca secretar de redacție, în diferite perioade de apariție a publicațiilor „Făt-Frumos” (din 1940), „Buletinul «Mihai Eminescu»” (din 1939) și a broșurilor din seria „Institutul Cernăuți” (seria a III-a, ultimele numere din 1944), cât și în activitatea culturală și muzicală –, ia o turnură dramatică în 1944. Trăiește experiența refugului din fața „scorpiei roșii” și se stabilește la Râmnicu-Vâlcea. Aici a suportat, la început, umilințe „aproape inimaginabile”: a fost licențiat din serviciu, lipsit de dreptul de a vota, a avut condiții mizere de trai. Până în 1947, când a fost reintegrat în învățământ și pensionat, l-au susținut ajutoarele de la prieteni. După 1951 a continuat, totuși, să ducă o viață sub semnul scrisului și al muzicii. Până în ultimele clipe a lucrat la mai multe volume: *Hoinar* (scriere de călătorie), *Noi* (roman), *Drumuri oltene*, a făcut exerciții de traducere și de versificație. A fost angajat ca profesor de violoncel la Căminul Cultural din oraș (1951) și, fiind membru al orchestrei aceleiași instituții, a susținut peste 130 de concerte în zona Vâlcea–Pitești (p. 219).

Leca Morariu a murit la Râmnicu-Vâlcea, la 15 decembrie 1963, „în plină activitate”, scriind la „două lucrări de largă respirație – *Iraclie* și *Ciprian Porumbescu* și *Viață*”.

După moarte, numele său a fost rar amintit în context științific, nedreptate pe care Liviu Papuc – descendent și el al vechii familii a Morărenilor, cum descoperim din *Arborele genealogic* –, încearcă să o repare prin documentata lucrare monografică pe care o semnează.

Elena Pascanici

„Septentrion literar”, Cernăuți, anul V, nr. 1 (17)–5 (21), 2003.

„Septentrion literar”, revista scriitorilor români din Cernăuți, ajunge la noi la fel de greu ca orice tipăritură din partea de nord a Bucovinei. Disfuncționalitățile din sistemul de difuzare a cărților și periodicelor persistă de mai bine de un deceniu, în pofida cadrului instituționalizat de colaborare transfrontalieră, a programelor și proiectelor culturale pe care le promovează direcțiile de cultură, instituțiile și numeroasele societăți culturale din Bucovina istorică revărsată astăzi în regiunea Cernăuți și în județul Suceava.

„Septentrion literar” își păstrează colegiul de redacție: Grigore C. Bostan, Grigore Crigan, Ștefan Hostiuc (redactor-șef adjunct), Mircea Lutic, Arcadie Suceveanu, Ilie Tudor Zegrea (redactor-șef). Adresa redacției: Cernăuți, str. Stasiuk, nr. 21–23.

Editorialul nr. 1, 2003, semnat de către Ștefan Hostiuc, *Cartea română din nordul Bucovinei*, analizează problema fondului de carte românească din cele 80 de biblioteci ale românilor din regiunea Cernăuți. În anul 2003, declarat în Ucraina „Anul Culturii”, dezvoltarea culturii minorităților naționale a rămas doar un deziderat. Colectivele artistice de amatori „funcționează mai mult pe hârtie și, ocazional, pe la sărbători”, fondul de carte românească descreește îngrijorător, editurile din Republica Moldova nu-și mai pot difuza producția pe teritoriul regiunii Cernăuți, editurile din România „sunt ținute la și mai mare distanță”, editurile din Ucraina nu sunt sprijinite să mai editeze clasici ai literaturii române ori opere din literatura noastră contemporană, scriitorii români din regiunea Cernăuți sunt obligați să caute editori în afara Ucrainei. În timp ce scriitorii ucraineni din România „au edituri subvenționate de stat, unde își scot în voie bună cărțile”, scriitorii români din partea de nord a Bucovinei își tipăresc cărțile la Chișinău, Suceava, Târgoviște, Timișoara, Blaj, Baia Mare, Târgu-Mureș, deși la Cernăuți există o editură românească particulară, „Alexandru cel Bun”. Ca alternativă la retorica festivă, neproductivă, „a raportărilor de la tribună sau în cadrul unor conferințe de presă”, editorialistul îndeamnă „să vorbim deschis despre problemele reale cu care se confruntă cultura în Anul Culturii” (p. 1).

Editorialul nr. 2–3, 2003, *Lecțiile istoriei*, semnat de către Ilie Tudor Zegrea, pleacă în analiza „relațiilor noastre cu istoria”, în general, și a relațiilor dintre conducătorii de state și oamenii de cultură, în particular, de la câteva din convingerile lui Nicolae Bălcescu și Constantin Dobrogeanu-Gherea: istoria este o școală a vieții care ne „învață multe, cu condiția să pricepem învățăturile ei”, să deprindem virtuțile și să ne ferim de greșelile trecutului: „Chiar din cele mai vechi timpuri, observăm că primii au avut (cu rare excepții) o atitudine, dacă nu dușmănoasă, apoi numaidecât lipsită de orice stimă față de scriitori, pictori, compozitori sau actori, denigrându-i, discriminându-i, umilindu-i în cele mai josnice moduri. Și cu cât ne apropiem, prin istorie, de zilele noastre, cu atât găsim tot mai multe exemple. De la Ovidiu, exilat departe de casă și de țară, până la disidenții din fostul lagăr comunist, găsim mii de cazuri când unele dintre cele mai interesante personalități ale vieții culturale au fost omorâte, deportate, aruncate în închisori sau umilite în mod public. Stigmatizați ca «dușmani ai poporului» în timpul regimului totalitar stalinist, zeci și zeci de scriitori, compozitori sau artiști plastici au fost, pur și simplu, eliminați din viața culturală și socială a țării, fiind obligați să ducă o viață plină de lipsuri. Și toate acestea pentru simplul motiv că aveau coloană vertebrală și nu se căciuleau în fața mai marilor zilei”. Concluzia editorialistului este „să fim atenți la relațiile noastre cu istoria”, care nu iartă nimic și să nu repetăm greșelile trecutului, făcute de cele mai multe ori din „servilism și carierism în numele unor himere antumane” (p. 1).

Editorialul nr. 4–5, 2003, *Ideea europeană și destinul literelor bucovinene*, semnat de Ștefan Hostiuc, propune o dezbatere a realităților provinciei din perspectiva „modelului bucovinean” și a contribuției acestuia la „refacerea unității multiculturale” a Bucovinei. „Acutizarea tănuțelor complexe” ale literaturii bucovinene izvorăște – potrivit editorialistului – din „gestionarea lacunară a zestrei spirituale” a trecutului nostru literar, „caracterul sporadic” al reeditării scriitorilor de altădată, „reticența în fața programelor europene și a organismelor internaționale sensibile la modelul bucovinean”, obișnuința de a privi literatura Bucovinei „dintr-un unghi îngust”, ignorarea caracterului multicultural al Țării Fagilor, „cantonarea în discursul naționalist”, „complacerea narcisică în oglinda propriei culturi” și ignorarea „chemării culturii din preajmă”, toate cu efecte păgubitoare asupra „dialogului intercultural”.

Păstrarea caracterului unitar al Bucovinei istorice și „refacerea unității [ei] multiculturale” s-ar putea realiza prin fluidizarea frontierelor culturale, instituirea unei „atmosfera de stimă și toleranță reciprocă” în raporturile interumane, interetnice, precum și în dialogul intercultural, comunicarea reciprocă dintre literaturile diferitelor limbi vorbite aici de-a lungul timpului.

Consemnând „primele semne de apropiere interculturală” ivite în Cernăuți (realizarea unor ediții bilingve din creația poezilor Mircea Lutic și Vitali Kolodii, orientarea spre ediții multilingve ale operei scriitorilor Mihai Eminescu, Paul Celan, Yuri Fedcovič, Georg Drozdowski, Rose Ausländer),

Ștefan Hostiuc rezumă: „Bucovina este a fiecăruia dintre noi pentru că fiecare își regăsește în ea destinul. Dar ea este și o zestre a noastră comună. E timpul să ne gândim și la proiecte comune, să ne cunoaștem mai bine, să ne apropiem mai mult, să ne unim păstrându-ne alteritatea funciară fără a ne rușina de ea. Din contră, mândrindu-ne cu specificul național, căci numai astfel putem fi interesați unii altora. [...] Noi avem certitudinea că, cercetând cu mai multă insistență și nepărtinire, putem descoperi aici și Europa profundă. Și dacă nu am găsit-o încă nu e pentru că ea nu există, ci pentru că noi ori nu vrem, ori nu știm (cum) să o căutăm” (p. 1).

„Septentrion literar” are rubrici distincte, unele permanente, altele impuse de evenimente cultural-literare. În rubrica *Serpentine*, semnează: Lucia Olaru Nenati, *Bucovina, istorie și cultură*, I. (*Toposul ca sursă inspiratoare, Scrisul bucovinean la începutul secolului al XX-lea: între patriotism și comandamente estetice, Despre „academia nordului” în aula Academiei Române*), nr. 1, 2003, p. 2–3; II. (*Tânărul Eminescu și societatea bucovineană*), nr. 2–3, 2003, p. 2–3; III (*Spiritul bucovinean – instanțe de consacrare și propagare, Un patriot fervent: George Voevidca*), nr. 4–5, 2003, p. 2–3; Constantin Hrehor, *Omul unui monument*, articol consacrat lui Bartolomeu Valeriu Anania și *Bibliei sale*, nr. 1, 2003, p. 3. Rubrica *Portret în sepia* publică articole semnate de Arcadie Suceveanu, *Grădina lui Dante și Shakespeare (Sonetul între două milenii)*, nr. 1, 2003, p. 4, *George Meniuc sau întoarcerea în Ithaca*, nr. 2–3, 2003, p. 4–5 și 18, *Eminescu – planeta cu lumină proprie*, nr. 4–5, 2003, p. 8–9, *Mimoza și oșelul de Damasc*, articol închinat „omului și poetului delicat și discret” Vasile Romanciuc, nr. 4–5, 2003, p. 10. În cadrul rubricii *Eseu*, semnează Grigore C. Bostan, *Explorator de excepție al valorilor literare*, eseu închinat acad. Eugen Simion, nr. 1, 2003, p. 8–9; Ion Hadârcă, *Testamentul unui eminescolog*, nr. 4–5, 2003, p. 4–6. În oferta rubricii *Destine*, „Septentrion literar” include un material interesant: Dragoș Olaru, *„Nebenregierung-ul” de pe Dominic*, articol ce evocă Cernăuții de altădată și personalitatea profesorului Sextil Pușcariu, nr. 1, 2003, p. 10–11 și nr. 2–3, 2003, p. 16–17. În cadrul rubricii *Litterae bucovinenses*, semnează cronici literare Ștefan Hostiuc, *Grigore C. Bostan, argonaut în lumi paralele*, nr. 2–3, 2003, p. 10–11; Vlad Zbârciog, *Risipitor de tropi și de dactile*, cronică închinată cărților lui Arcadie Suceveanu, nr. 2–3, 2003, p. 12–14; Ștefan Hostiuc, *Un roman al teleportărilor temponautice*, cronică a romanului-eseu *O evadare din Eterna-I*, semnat de Grigore C. Bostan, nr. 4–5, 2003, p. 12–14. Rubrica *Etimologii neconvenționale* este susținută de către Theodor Herodot. Ion Popescu-Sireteanu semnează în *Cuvinte românești fundamentale* articolele *Doina*, nr. 2–3, 2003, p. 22 și *Însemnări despre dor*, nr. 4–5, 2003, p. 18. Note și însemnări de lectură sunt incluse în cadrul rubricii *Lecturi*: Grigore Grigorescu, *Antologia fenomenologiei etnice. Pe marginea unui studiu de Mihai Cimpoi despre ființa românească*, nr. 2–3, 2003, p. 20–21. Alte rubrici ocazionale ale periodicului cernăuțean „Septentrion literar” sunt *Comemorări (Zilele „Ilie Motrescu” la Crasna*, nr. 1, 2003, p. 16), *Restituiri* (Liliana Corobca, *Corespondență inedită: Grigore Nandriș către Al. Busuiocanu*, nr. 2–3, 2003, p. 15), *Sinteze* (Alina Ciobanu-Tofan, *Fenomenul literar basarabean între protocronism și sincronism*, nr. 4–5, 2003, p. 11), *Revista presei*, *Tribuna profesorului* (ce difuzează proiecte didactice și fișe de studiu, în sprijinul profesorilor de limba și literatura română din comunitățile românești din Ucraina), *File din istoria Bucovinei* (Constantin Ungureanu, *Delimitarea frontierei Bucovinei în anii 1775–1776*, nr. 2–3, 2003, p. 26–27 și *Structura proprietății funciare a Bucovinei la începutul stăpânirii austriece (I)*, nr. 4–5, 2003, p. 29), *Biblioteca Septentrion* (semnale editoriale pentru unele cărți din producția provinciei), *Coordonate culturale* (Ilie Tudor Zegrea, *75 de ani de radiofonie românească*, nr. 2–3, 2003, p. 31–32; Ion Filipciuc, *Centenarul George Coșbuc peste Atlantic*, nr. 4–5, 2003, p. 30–31), *Bucovina literară* (un interviu Ion Beldeanu – Ilie T. Zegrea, nr. 4–5, 2003, p. 22; Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu și Bacovia despre golul istoric și așezările lacustre*, nr. 4–5, 2003, p. 23; Niadi Cernica, *Reevaluarea suferinței în creștinism*, nr. 4–5, 2003, p. 23–24; cronici și evocări de istorie literară, semnate de Marian Barbu și Emil Satco), *vernisaaje* (Anatol Ciocianu, *Mihai Prepelîță: sub Zodia Cumpenei*, nr. 1, 2003, p. 12).

În paginile sale, „Septentrion literar” publică versuri (Vasile Târâțeanu, Vasile Levițchi, Anatol Codru, Nicolae Popa, Ileana Mălăncioiu, Grigore Bostan, Doina Bojescu, Nicolae Spătaru, Daniela Marcu, Florentina Toniță, Alexandru-Ovidiu Vântilă), proză (Grigore Crigan, Liliana Corobca, Vasile Martin), cugetări semnate de Mircea Lutic.

Din creațiile literare publicate în paginile periodicului cernăuțean „Septentrion literar”, reproducem, în final, *Descântec de dragoste*, semnat de Florentina Toniță, autoare premiată de către revista „Bucovina literară” la Festivalul de Poezie „Poni Lucașăru”, Botoșani – Ipotești, iunie 2002: „trupul meu cu tot cu dragoste îl las la poarta bisericii tale / să-ți deschizi în fiecare dimineață somnul cu semnul / crucii pe el / să spui mi se pare că odată demult am locuit în tine / urmele mâinilor tale pe zăpadă le-am simțit / în alt anotimp / talpa rostogolită în forma chipului tău / pe care zilnic îl strivesc până ce irișii / încep să mă doară / coapsele din trunchiul copacului sub care îmi adorm / tristețile / linia vieții / aruncată pe cerul meu ca un curcubeu trist și tăcut / iubirile împrăștiate peste tot în ochi / pe umeri pe glezne / de unde aceste dureri în fiecare dimineață când deschid / porțile și mă găsesc străin cu trupul obosit în zăpadă?” (nr. 4–5, 2003, p. 32).

Vasile I. Schipor

„Țara Fagilor”. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucoveneni, XII, Cernăuți – Târgu-Mureș, 2003, 256 p.

„Țara Fagilor”, almanahul cultural-literar al românilor din regiunea Cernăuți, apare din 1992, fără întrerupere, sub îngrijirea scriitorului, folcloristului și jurnalistului Dumitru Covalciuc, președintele Societății „Arboroasa” și cu sprijinul Bibliotecii Județene Mureș și al Fundației Culturale „Vasile Netea”.

În cuvântul introductiv, *Mureșenii și bucovinenii*, p. 5–6, Dimitrie Poptâmaș, directorul Bibliotecii Județene Târgu-Mureș, evocă istoricul „afinităților dintre mureșeni și bucovineni”, care „țin de domeniul spiritului și întrunesc trăsăturile comune ale unei zbuciumate istorii”: prietenia dintre Vasile Netea, Vasile Posteucă și Mircea Streinul, corespondența acestor oameni de cultură, animați de preocupări și năzuințe comune, colaborarea mureșenilor la „Glasul Bucovinei și a bucovinenilor în paginile revistelor „Glasul Mureșului”, „Jar și slovă”, „Clipa”, „Progres și cultură”. Spiritul acestei generații a fost continuat de către intelectualii bucovineni refugiați, după al doilea război mondial, la Târgu-Mureș: Radu Ștefanelli, Eugen Dașchievici, Napoleon Dașchievici, Rodica Sireteanu-Puia, Erast Abageru. „Frumoasele tradiții dintre mureșeni și bucovineni” continuă astăzi cu o nouă generație, care a înființat, după 1989, Filiala Mureș a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Reuniunile culturale anuale ale acestora și cărțile închinat Bucovinei (Lazăr Lădăriu, *Furată, trădată mereu...*, Târgu-Mureș, Editura Tipomur, 2003; Dimitrie Poptâmaș, *Philobiblon mureșean*, Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 2003; Mihai Suciu, *Prutul dintre noi*, Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 2004), care valorifică impresii, note de călătorie și interviuri cu tematică Bucovina, refac și consolidează o tradiție întreruptă în perioada totalitarismului.

Almanahul „Țara Fagilor” pe anul 2003 păstrează aceeași structură, prin care s-a impus în circuitul cultural din Bucovina. Secțiunile sale sunt, emblematic, însoțite de două texte reproduse din creația poetilor Vasile Levițchi și Mihai Prepeliță: *Țara de Sus*, p. 8 și *Unde-i dulcea Bucovină, unde-s codrii de aramă?*, p. 9–10. Versurile, cu refrenul lor obsedant, din cel de al doilea text sunt ilustrative pentru sensibilitatea unei comunități care trăiește astăzi cu sentimentul abandonării și al uitării ei la margine de neam: „Ostatic am rămas la frați – de un blestem desprecieați... / Trăiesc în Țara Nimănu, născut în cuibul cucului... / Și vai de trist pământul meu de până hât la Mojilău! / Și vai de biata maică-mea trimisă în Siberia... // Unde-i dulcea Bucovină, care-i partea mea de vină? / Unde-s codrii de aramă? De ce plâng din vamă-n vamă? // [...] Nici nu ninge, nici nu plouă... Iar se lasă Lună nouă / Peste dulcea-mi Bucovină – floare rară de sulfină... / Nici tu vie, nici tu moartă... Viitor? Speranță? Soartă? / Pe pământul vechii Dacii se desfășoară haidamaciile!” (p. 9)

În cea dintâi secțiune, *File de istorie*, publică studii și articole Mihai Iacobescu, *Bucovina și mitul habsburgic*, p. 11–21; Constantin Ungureanu, *Listele electorale din Bucovina din anul 1910*, p. 22–49; Mihai Iacobescu, *Noii stăpâni de moșie și patroni de biserică în Bucovina din ultima etapă* <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

a stăpânirii habsburgice (1862–1918), p. 50–55; Petru Ciobanu, *Structura pe familii a populației din Cupca în anii 1855 și 1919*, p. 56–62; Dumitru Covalciuc, *Românii nord-bucovenieni în exilul totalitarismului sovietic*, p. 63–77; Petre Grior, *Ținut cu vechi tradiții românești*, p. 78–81.

Secțiunea *Micromonografii* cuprinde eboșa *Despre Crasna și crășneni*, p. 82–88, ce prefațează, într-un fel, apariția monografiei *Crasna – un colț de eternitate românească. Monografie istorică și etnografică*, București, Editura Coralia, 2004, alcătuită de Laurențiu Dragomir.

Golgota neamului românesc reunește mărturii ale unor bucovenieni deportați în 1941 și după 1944, precum și despre suferințele românilor sub administrația sovietică: Aurica Mihoreanu, *Șase ani în iadul stalinist*, p. 89–91; Gheorghe Frunză, *Lacătul sovietic*, p. 92–93; Vladimir Șova, *Vieți irosite în exilul kazah*, p. 95–99; Maria Toacă, „*Plec nu se știe unde... Voi reveni peste trei luni...*”, p. 100–103; Sărbu Gireadă, *Pentru o caracterizare falsă, am fost condamnat la moarte*, p. 105–108; Gheorghe Pavel, *Foamea organizată din 1946–1947 și dezmățul bolșevic din Ținutul Herței*, p. 109–112; Octavian Bivolaru, *Un om năpăstuit pentru „idei naționaliste”*, p. 113–114. Tot aici este inclus un cântec de jale, *Nu s-ar fi născut Stalin...*, cules de profesorul Valeriu T. Zmoșu de la Silvia A. Schipor din Pătrăuții de Jos, raionul Storojineț: „Pelinaș, verde pelin, / Nu s-ar fi născut Stalin, / C-a adus necaz și chin. / Lumea toată-a-oconjurat, / Pe cei buni i-a deportat / Și i-a dus să nu mai vină, / Să moară-n țară străină. / Nu i-i jale cui citește, / Jale i-i cui pătimește. / Nu știu, Doamne, cum trăiesc, / Când stau și îmi amintesc / Atâția ani de necaz, / Toți cu lacrimi pe obraz. / Soră, frați, mamă și tată / Într-o țară-nedepărtată / Eu pe toți i-am îngropat, / Singură groapă-am săpat / Și-n mormânt i-am așezat / Fără cruci, fără scirie, – / Doamne, ce a fost să fie! / Mi-i adâncă rana-n piept, / C-am fost dusă pe nedrept; / Și azi inima mă doare / De atâta supărare” (p. 104). Ca document al unei epoci de opresiune și al unei sensibilități umane ultragiutate, textul este important și prin contribuția sa la „folclorul deportării”, tot mai consistent în culegerile tipărite în regiunea Cernăuți, după 1989.

În secțiunea *Odinioară și azi* se republică articole din presa bucovineană: Valeriu Braniște, *Starea școlilor noastre populare*, p. 115–122 (material preluat din ziarul „Patria”, Cernăuți, 1899, ilustrativ pentru politica agresivă de rutenizare); Dumitru Covalciuc, *Limba română în școlile din raionul Hliboca*, p. 122–124 (preluat din „Codrul Cosminului”, Cernăuți, 1996); *Declarația scriitorilor bucovenieni referitoare la controversata problemă a programelor școlare de limba și literatura română*, p. 124–124; Dumitru Covalciuc, *Școală este, nu-i director*, p. 126–127; Aurica Țăbuleac, *Dă-le, Doamne, un gând bun...*, p. 128–129 (toate republicate după „Zorile Bucovinei”, Cernăuți, 2002). Câteva idei aduse în discuție ilustrează temerile comunității românești de astăzi: „Oare românii nord-bucovenieni nu mai sunt cetățeni ai Ucrainei, nu se mai bucură de aceleași drepturi constituționale ca și ucrainenii? Oare doleanțele lor nu mai pot fi satisfăcute în cadrul unui stat democratic de drept?” (p. 127); „Oare statul nostru este atât de sărac, încât nu-i în stare să susțină un ziar al minorității românești? [...] Noi, oamenii de la țară, cunoaștem prețul pâinii, știm să muncim, dar nu putem trăi fără hrană sufletească. Vrem liniște în casele noastre, nu dorim să trăim numai cu supărare și nemulțumire în suflet. Poate, Bunul Dumnezeu le va trimite șefilor, care decid soarta și viitorul nostru, un gând bun și față de români. Doar nu cerem atât de mult. Pâinea cea de toate zilele ne-o câștigăm singuri, iar hrana noastră spirituală are nevoie de susținerea statului” (p. 129). Alte câteva articole din această secțiune: *Poligon de aplicare a strategiei neostaliniste*, nesemnat, p. 130–131, alcătuit pe tema „noii strategii de demolare a învățământului național” promovate de către autoritățile ucrainene; Ștefan Broască, *Un principiu imoral*, p. 132. În studiul *A treia etnie din Ucraina. Monitorizare socio-lingvistică*, p. 134–160, Ion Popescu întreprinde o analiză a rezultatelor recensământului din 2001 din Ucraina, urmărind dinamica românilor din Bucovina, Transcarpatia și Odessa, asimilarea lingvistică și rezistența lor la acest proces îngrijorător.

În cadrul secțiunii *Personalități bucovinene*, almanahul „Țara Fagilor” publică medalioane, evocări și interviuri: Mandache Leocov, *Omul enciclopedic al biologiei: Emilian Țopa*, p. 161–163; Grigore Bostan, *La izvoarele noastre carpatine*, un popas evocator închinat lui George Muntean, p. 164–167; „*Muzica este religia mea*”, un articol consacrat dirijorului basarabean Alexandru Samoilă, fiul unor bucovenieni, născut în deportare, în regiunea Tomsk din Siberia, p. 168–172; Veronica Todoșciuc, *Gheorghe Hurmuzachi*, p. 173–177; Octavian Voronca, *Dimitrie Onciul, istoricul și pedagogul*, p. 178–180; Gabriel Vasilu, *Profesorul Octavian Nandriș*, p. 181–183;

Victoria Covalciuc, *Medici români din Bucovina de altădată*, cu referiri la Ioan Volcinschi, Teofil Lupu, Ilie Piticariu, Vespasian Pauliciu-Burlă, Modest Popescu, Octavian Gheorghian, George Grigorovici, p. 184–188.

Secțiunea *Filologie* difuzează rezultatele unei anchete dialectale efectuate de către Ilie Popescu în raioanele Storojineț, Herța, Noua Suliță: *Îmbinări terminologice înregistrate în graiurile moldovenești din actuala regiune Cernăuți*, p. 189–210.

În cadrul secțiunii *Folclor bucovinean*, p. 211–217, „Țara Fagilor” publică nouă cântece (de dragoste și dor, de jale și înstrăinare) din tezaurul unei cunoscute vetre folclorice, Crasna-Storojineț. Unul dintre texte comunică sentimentul trăirii românilor bucovineni în raport cu istoria veacului trecut: „Bine-i, pădure, de tine, / Că n-ai supărări ca mine, / Da și tu ești supărată, / Că ești de dușmani tăiată. / Tu ai codru cu verdeață, / Da eu amărâtă viață. / Tu ai drumuri și cărări, / Eu amar și supărări. / În poieni cresc floricele, / Frumos cântă păsărele, / Da eu mă topesc de jale, / Ochii-s plini de lacrimi. / Bucovină, plai cu rouă, / Cum te-au tăiat rușii-n două / Și-au tras sarmă printre brazi / Și-au despărțit frați de frați, / Au tras sarmă printre flori / Și au despărțit surori” (p. 214–215).

Rubrica *Statornici în dreapta credință*, p. 218–222, cuprinde câteva materiale semnate de preoți bucovineni de astăzi, Gheorghe Florea și Adrian Acostăchioaei.

Ultima secțiune difuzează creații ale „cititorilor almanahului”, versuri semnate de Mihai Morăraș, Domnica Luchianu-Mihăilescu și un fragment de povestire, *Întâmplări de pe străduța noastră din Clocucica*, semnat de Elena Demianu, p. 229–253.

Vasile I. Schipor

„Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, X, nr. 3–4 (39–40), 2003.

Numărul 3–4 (39–40) din anul 2003 al revistei „Glasul Bucovinei” are un sumar care cuprinde următoarele rubrici: *Bucovina – procese istorice și sociale*, *Anul Ciprian Porumbescu*, *Teorie, critică și istorie literară*, *Poezie*, *Cărți, reviste*, *Conferințe*.

În cadrul rubricii *Bucovina – procese istorice și sociale* sunt grupate patru studii referitoare la diverse aspecte legate de istoria provinciei. Date despre evoluția demografică a Bucovinei în perioada austriacă sunt prezentate de Constantin Ungureanu, care semnează studiul *Populația Bucovinei în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*. Pe baza unei documentații variate autorul demonstrează că, pe parcursul celor 144 de ani de stăpânire austriacă, „Bucovina a fost transformată într-o provincie multietnică și multiconfesională, românii devenind minoritari în această provincie. Recensămintele austriece între anii 1880–1910, efectuate după criteriul limbii de conversație, nu au reușit să oglindească obiectiv situația etnică din Bucovina și, mai ales, raportul dintre cele două etnii principale ale provinciei. Informațiile statistice austriece despre numărul elevilor școlarizați, listele alegătorilor, întocmite pe principii etnice și rezultatele ultimelor alegeri parlamentare din Bucovina ne demonstrează că recensămintele austriece erau inexacte, iar românii din Bucovina erau, la sfârșitul stăpânirii austriece, numeric, cel puțin, tot atât de mulți ca și ucrainenii. Chiar dacă o parte dintre românii din localitățile cu populație mixtă nu mai cunoșteau suficient de bine limba maternă și se foloseau în conversație mai mult de limba ucraineană, totuși ei încă erau conștienți de trecutul lor românesc, iar rezultatele alegerilor parlamentare și preferințele părinților de a da copiii la învățătură în școli românești au demonstrat foarte clar acest lucru”.

Date despre actuala situație demografică din regiunea Cernăuți sunt prezentate de Ion Popescu în studiul *Românii – a treia etnie din Ucraina. Regiunea Cernăuți (nordul Bucovinei, nordul Basarabiei și Ținutul Herța. Monitorizare sociolingvistică)*. În Regiunea Cernăuți, ultimul recensământ a înregistrat 181 780 de români, dintre care 114 555 s-au declarat români și 67 225 „moldoveni”. Românii locuiau compact în suburbiile orașului Cernăuți și în 108 localități ale regiunii. Această populație, împreună cu cea românofonă (care și-a declarat o altă apartenență națională decât

cea română, dar care a înscris ca limbă maternă limba română) atinge cifra de 417 665 de cetățeni ai Ucrainei. Pe baza acestor date, autorul ajunge la concluzia că „atât din punct de vedere etnodemografic (componența etnică), cât și din punct de vedere sociolingvistic (situația lingvistică și funcționarea limbii) populația românofonă (cei care s-au declarat români și «moldoveni» ori au declarat limba română sau «moldovenească» în calitate de limbă maternă) deține locul trei în toate grupurile etnice sau lingvistice din Ucraina, fiind întrecuți doar de ucrainofoni și ucraineni, rusofoni și ruși”. Pentru a argumenta datele prezentate, autorul a întocmit și două tabele referitoare la *Populația românească și funcționarea limbii române în calitate de limbă maternă în Regiunea Cernăuți la 05.12.2001 (pe raioane – în baza statisticii oficiale)* și *Sporul natural și asimilarea românofonilor din Ucraina în ultimii 12 ani (în cele mai importante regiuni din punct de vedere numeric a populației românești)*.

Ștefan Purici, în studiul *Relații româno-ucrainene în epoca contemporană*, schițează câteva aspecte ale evoluției raporturilor politice dintre națiunile ucraineană și română în secolul al XX-lea, în special între anii 1918 și 2000. Autorul ajunge la concluzia că, „în ciuda faptului că cele două țări sunt limitrofe, nivelul de cunoștințe despre celălalt stat este redus atât în România, cât și în Ucraina. Începuturile legăturilor bilaterale se regăsesc în perioada anilor 1918–1921, când guvernul Republicii Populare Ucrainene a avut reprezentanți oficiali în România. Însă victoria comuniștilor și înglobarea Ucrainei în cadrul Uniunii Sovietice [...] au determinat sistarea raporturilor oficiale româno-ucrainene. Relații politico-diplomatice și culturale normale s-au putut stabili și dezvolta abia începând cu anii '90 ai secolului al XX-lea. În prezent, raporturile bilaterale se află într-o stare de inerție datorită perioadei de tranziție, gradului de dezvoltare a economiei, intereselor și obiectivelor internaționale adeseori diferite, atitudinii clasei politice din cele două state față de țara vecină etc., anumite progrese înregistrându-se la nivelul colaborării transfrontaliere între unitățile administrative ale celor două țări”.

Problema protecției drepturilor minorităților naționale în contextul relațiilor reciproce dintre Ucraina, România și Republica Moldova este tratată de Eugen Patraș. Autorul, insistând în mod deosebit asupra modului în care se respectă dreptul la studii în limba maternă, prezintă principalele acte internaționale și regionale privind drepturile omului, inclusiv drepturile minorităților naționale semnate de România, Republica Moldova și Ucraina. Acordurile încheiate între aceste țări „se justifică doar în măsura în care sunt respectate și aplicate cu consecvență principiile asigurării libere a dezvoltării fiecărui cetățean, indiferent de apartenența națională a acestuia. Etapa la care se află acum raporturile ucraineano-române și ucraineano-moldovene nu exprimă nici pe departe disponibilitățile privind folosirea deplină a potențialului de colaborare în domeniul protecției drepturilor minorităților naționale”. Eugen Patraș argumentează această idee prin prezentarea unor exemple de nesocotire a drepturilor românilor din Ucraina. Respectarea valorilor democratice și a drepturilor cetățenilor din cele trei state, România, Republica Moldova și Ucraina, indiferent de apartenența națională a acestora, se impune ca o condiție pentru încadrarea acestora în comunitatea europeană.

Rubrica *Teorie, critică și istorie literară* prezintă cititorului interesat câteva documente care pun în discuție aspecte legate de viața și activitatea unor literați bucovineni. Mircea A. Diaconu semnează studiul *Traian Chelariu, în căutarea unui gest de justiție literară*, autorul mărturisindu-și intenția de a „explica, pentru cei care nu știu, cine este [...] Traian Chelariu”. Este analizat jurnalul lui Traian Chelariu și sunt prezentate două memorii ale acestuia adresate ministrului învățământului în anul 1956, pentru a i se face dreptate, în timp ce fusese exclus din învățământ (fusesse șef de lucrări la Facultatea de Pedagogie și Psihologie a Universității „C. I. Parhon” din București) și era angajat al întreprinderii Ecarisajul din București.

Date interesante legate de rebeliunea legionară din anul 1941 sunt aduse în discuție de Ion Filipciuc (*Vasile Posteuca, două scrisori, o mărturie*) care prezintă două documente inedite, semnate de bucovineanul Vasile Posteuca, care era angajat al guvernului Horia Sima – Ion Antonescu în postul de „responsabil cu colportajul” editorial. Primul document este o scrisoare adresată fostului rabin șef al comunităților evreilor din România, Alexandru Șafran, la 15 august 1967. Al doilea document, datat 28 august 1971, era un răspuns la observațiile primite de Vasile Posteuca de la Constantin Vișoianu, ministru de externe în cel de al doilea guvern Sănătescu.

Legăturile dintre Vasile Postecă și I. E. Torouțiu, editorul revistei „Convorbiri literare”, director-proprietar al Tipografiei „Bucovina” din București, sunt prezentate de Ion Filipciuc (*Vasile Postecă despre I. E. Torouțiu*), care tipărește câteva fragmente din corespondența purtată de aceștia. Relațiile dintre cei doi bucovineni s-au stabilit în momentul în care tânărul profesor cernăuțean îi propune editorului din București alcătuirea unei ediții cu lucrarea lui Mihai Horodnic, *Haiducii*, aflată în manuscris.

Pomind de la ideea că ar fi necesar un studiu asupra marilor proiecte ale cărturarilor români și a condițiilor în care cei mai mulți dintre ei n-au reușit să și le împlinească, Ion Filipciuc se oprește asupra bucovineanului I. E. Torouțiu (*I. E. Torouțiu și proiectele sale*). Cariera literară a acestuia (culegeri de folclor, studii de critică literară, traduceri, publicistică) a fost marcată de împrejurări nefaste – în anul 1953 i s-a confiscat întreaga arhivă: culegeri de folclor, studii de sociologie, monografiile *Goethe* și *Istoria literaturii germane*, studii și documente literare inedite. I. E. Torouțiu a murit, subit, la vârsta de 65 de ani, „fără să-și fi împlinit vreunul din maiestroasele sale proiecte literare”.

La rubrica *Teorie, critică și istorie literară* semnează și Cecilia Popescu Latîș – *Inscripții convertite*. Autoarea vorbește despre lucrarea *Păcală și ai lui*, semnată de Ion Popescu-Sireteanu.

Revista „Glasul Bucovinei” cuprinde și rubricile *Anul Ciprian Porumbescu*, unde semnează Ilie Luceac (*Ciprian Porumbescu – un precursor al operetei românești*) și Vasile Vasile (*Vasile Alecsandri și Ciprian Porumbescu; Ciprian Porumbescu și Carol Miculi*); *Poezie* (Emilian Marcu, *Versuri*); *Cărți, reviste, conferințe* (Alexandrina Cernov, *Salonul internațional de carte românească de la Cernăuți*, Ilie Luceac, *Al XII-lea Congres de genealogie și heraldică de la Iași*).

Rodica Iațencu

„Septentrion”. Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, anul XV, nr. 21/2004, 16 p.

Aflându-ne în anul comemorării a cinci secole de la trecerea în eternitate a domnului Moldovei, Ștefan cel Mare și Sfânt, era firesc ca primele articole să fie dedicate acestei mari personalități a neamului nostru, căreia i se aduce un vibrant omagiu.

Astfel, în articolul de fond *De moartea lui Ștefan vodă celui Bun, vă leato 7012*, sunt redată câteva extrase din *Letopiseșul Țării Moldovei*, a cronicarului Grigore Ureche.

Tot în prima pagină, acad. Dimitrie Vatamaniuc semnează articolul *Domnia lui Ștefan cel Mare și Sfânt în documente din vremea sa*, în care, după ce amintește hotarele Moldovei din vremea domniei sale, „de la Carpați până la Nistru și de la Ceremuș până la Marea Neagră”, sunt prezentate unele dintre mărturiile unor cronicari polonezi și germani, contemporani cu Ștefan cel Mare. Un loc important între aceste mărturii îl are lucrarea lui Hartmann Schedel, *Cronica breviter Scripta Stephan[1] Dei gracia Voyvoda[e] Terrarum Moldoves[ium] necon Valachyeus[suim]* – descoperită de polonezul Olgried Górka în Biblioteca de Stat din München, în 1911 –, cea dintâi expunere narativă a domniei lui Ștefan cel Mare, de la urcarea pe tron (aprilie 1457) până la lupta de la Codrul Cosminului (17 octombrie 1497). În încheierea articolului, autorul reamintește necesitatea constituirii unui corpus de documente din epoca domniei lui Ștefan cel Mare, problemă care a fost pusă și la sesiunea, de la București, consacrată domnitorului Moldovei și își exprimă speranța „că nu va tece prea multă vreme și că vom avea acest corpus pe masa noastră de lucru”.

Personalitatea lui Ștefan cel Mare și Sfânt în cronica lui Grigore Ureche și în „O samă de cuvinte” de Ion Neculce este reluată, mai detaliat, în articolul cu acest titlu, semnat de Vasile Precop. Din numeroasele idei și aprecieri pe care le face autorul, este de reținut că: „Poporul român, din toate provinciile istorice, are un cult puternic pentru el, iar Putna a devenit un loc de pelerinaj întru rugăciune, meditație istorică, îmbogățire și fortificare spirituală. Mănăstirea Putna, de fapt, este catedrala mântuirii neamului românesc. La mormântul lui Ștefan-Vodă se închină țara!”; dacă „«Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă» s-au așezat, modești, în tărâmul uitării

implacabile”, „personalitatea lui Ștefan-Vodă cel Bun, cum îl numeau cei din trecut, a rămas printre ai săi, îi însoțește, parcă în carne și oase, la bine și la rău. «El nu e mort, e numai dus», ba nu e dus, e prezent în Codrul Cosminului de unde-și ceartă strănepoții uituci, la Chișinău, în fruntea urmașilor credincioși crezului său, apără limba română în fața năvălitorilor. După 500 de ani, de când ne-a lăsat Moldova moștenire, supărat și muștrător, ne pune în față harta ei. În iunie 2004, la Putna s-a adunat Țara, nu într-o petrecere, ci într-o meditație, la istoria românilor. Sub președinția activă a lui Ștefan cel Mare și Sfânt”.

Tot la personalitatea lui Ștefan cel Mare se referă și Ion Popescu-Sireteanu, în articolul *Domnul*, pe care îl vede „Stând în slujba neamului, de veacuri, cu brațul, cu inima și cu gândul, acest împărat al tuturor românilor, cu duhul lui ocrotitor și răscolitor, ne îndeamnă să apărăm strașnic hotarele și să rămânem uniți în lupta cu lăcomia neprietenilor, cu perfidia acestora și cu dorința lor de a ne scoate din istorie”.

Marile sărbători naționale românești de la Putna, începând cu cea din 1871 și continuând cu cele din 1904, 1926, 1935, 1957 și cea din acest an, 2004, manifestări care „[...] au fost – cum spune Mircea Irimescu –, fără excepție, marcate de momentul în care s-au desfășurat, despre toate putându-se spune că s-au realizat în limitele anumitor constrângeri, în funcție de ceea ce provoacă teama autorităților (de la răspândirea ideilor naționale la...atacuri teroriste!)” sunt prezentate în articolele *Serbări românești la Putna* (Mircea Irimescu) și *La Putna, în 2 iulie 2004. Comemorarea unei jumătăți de mileniu de nemurire. Ștefaniana* (Mircea Aanei).

Un profil moral și câteva date biografice ale dr. Ion Nandriș, luptător și apărător al cauzei românilor bucovineni, este prezentat de nepotul acestuia, Gheorghe Nandriș, în articolul *Ion Nandriș, observator exigent al unor vremuri de excepție*.

Mai multe numere, din anul 2004, ale revistei „Cultura”, săptămânal editat de Institutul Cultural Român, revistă care „se ambiționează să informeze intelectualul român cu tot ce se întâmplă în lume în literatură, sociologie, istorie, filozofie, artă”, sunt recenzate de profesorul Vasile Precop (*O revistă pentru intelectualii Români – „Cultura”*).

Legătura cu Bucovina – o vie arteră sufletească, este un amplu articol, semnat de Lucia Olaru Nenati, care caută să pună în lumină existența unui climat unitar al arealului nordic în care oamenii de cultură și de conștiință din instituțiile culturale pe care le-au creat, comunicau reciproc printr-o serie de reviste din Botoșani și din Bucovina și „se aflau într-un circuit al ideilor și dezideratelor, pe care le alimentau cu energiile lor spirituale în lupta pentru un ideal comun, consolidarea prin spirit a fruntariilor geografice ale aceluia moment astral al României”.

Carmen Andronachi semnează articolul *Un scriitor bucovinean uitat, Dimitrie Marmeliuc „pe drumul idealului”* în care, după ce face o scurtă biografie a personalității lui Dimitrie Marmeliuc, definindu-l ca „eminent luptător al românismului bucovinean” care a contribuit la crearea unei atmosfere propice Unirii Bucovinei cu România, autoarea se declară uimită „de actualitatea părerilor merituosului gazetar dintr-o vreme când Bucovina era întreagă”.

Paginile publicației găzduiesc și trei articole ale unor tineri studenți. În articolul *Populația României în scădere*, Sever Boțan enumeră factorii care au condus la scăderea îngrijorătoare a populației României și sugerează unele măsuri de ameliorare a fenomenului social respectiv. Ana Irimescu prezintă, în articolul *Un an de ucenicie la Universitatea Paris I Pantheon – Sorbonne*, o primă „dare de seamă” asupra cursurilor de masterat în filozofie antică și medievală, urmate la Paris, în anul universitar 2003–2004, și dilema tinerei generații angajate în studii umaniste. Mihai Cârdei subliniază, în articolul *Pierdut identitate. Caut valori*, că „schimbarea este condiția absolută a societății umane” și insistă asupra „căutării identității [...] acolo unde am abandonat binele, adevărul, dreptatea, frumosul și libertatea”.

Profilul naturalistului *Ion T. Tarnavski* este realizat succint de Petru Bejinariu, într-un articol pe care îl încheie cu elogiile ce se impun a fi aduse unei personalități a științei.

Bucovineanul Onisim Cuciureanu, mistuit de nostalgia meleagurilor natale, semnează articolul *Istoria familiei mele. Frânturi*, în care se dovedește a fi un narator inspirat și talentat.

În paginile acestui număr al revistei „Septentrion” sunt publicate și șase dintre poeziile lui George Onica.

Publicației i se adaugă un „Supliment Septentrion”, de patru pagini, care cuprind un singur mare articol aparținând lui Ion Nandriș și intitulat *Patru ani din istoria Bucovinei. Câteva aspecte din Cernăuțiul românesc (9 iulie 1941 – 24 martie 1944)*, în care autorul dorește să schițeze „scurt și insuficient, ceva din viața românească, dar și din apucăturile și scăderile oamenilor trăitori în acea vreme în Cernăuțiul românesc, din Bucovina de miază-noapte – de asemenea românească – dintre cele două ocupații rusești”.

Foaia „Septentrion” se recomandă de la sine tuturor cititorilor care doresc și prețuiesc cunoașterea istoriei locurilor românești, încărcate de aură și legendă.

Ovidiu Bătă

ANUL „ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT – 500”

În cadrul Programului „Comemorare Ștefan cel Mare și Sfânt – 500”, în Bucovina se desfășoară diverse manifestări. Calendarul instituțiilor culturale de aici cuprinde sesiuni de referate și comunicări, conferințe, simpozioane, dezbateri, adunări publice, festivaluri de folclor, obiceiuri, tradiții, ocupații și meșteșuguri, târguri ale meseriilor tradiționale, gale de filme istorice, artistice și documentare, tabere de creație, spectacole coregrafice și literar-muzicale, lansări de carte, expoziții tematice de documente, concursuri școlare pe teme de istorie, etnografie, folclor, muzică cultă, tradiții și spiritualitate românească, pelerinaje, excursii de documentare etc. Materialul nostru consemnează, selectiv, doar manifestările științifice semnificative din viața provinciei, consacrate evenimentului, precum și câteva lucrări de interes pentru cercetarea științifică (monografii, albume, antologii, studii, articole) închinată personalității domnitorului și tipărite cu această ocazie în Bucovina. Totodată sunt reținute și unele manifestări științifice organizate în alte provincii românești, în colaborare cu instituții din Bucovina.

După deschiderea oficială a „Anului Ștefan cel Mare și Sfânt – 500”, Vaslui, 10 ianuarie 2004, la Câmpulung-Moldovenesc, în perioada 2 martie – 29 iunie 2004, se desfășoară un program de conferințe, organizate în fiecare zi de marți, cuprinse în manifestarea „Cinci veacuri de la moartea domnitorului Ștefan cel Mare”. Conferențiază, aici, profesori, profesori universitari, preoți, scriitori: Mircea Romaga, *Despre familia lui Ștefan cel Mare*; Valeriu Maricari, *Ștefan cel Mare în manualele școlare de istorie a românilor*; Nicolae Cojocaru, *Ștefan cel Mare în tradițiile istorice românești*; Ion Filipciuc, *Calendarele din vremea lui Ștefan cel Mare*; Mircea Romaga, *Politica economică și dregătoriile pe timpul lui Ștefan cel Mare*; Ion Filipciuc, *Comemorarea lui Ștefan cel Mare în timp și astăzi*; Mihai Prepelită, *Chipul lui Ștefan cel Mare și Sfânt în teritoriile românești ocupate*; Dumitru Irimia, *Imaginea lui Ștefan cel Mare de la Grigore Ureche la Mihai Eminescu*; Alexandrina Cernov (Cernăuți), *Ștefan cel Mare – simbol în lupta românilor din Bucovina și Basarabia*; Ioan Șt. Lazăr, *Ștefan cel Mare în paradigma mitologică a literaturii române*. Comunicările se tipăresc în volumul *Jumătate de mileniu întru învecinirea lui Ștefan cel Mare*, Culegere îngrijită de Ion Filipciuc, Câmpulung-Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2004, 256 p.

La Suceava, în 26 martie, în cadrul Muzeului de Istorie al Complexului Muzeal Bucovina, are loc deschiderea expoziției consacrate voievodului comemorat. Aceasta prezintă epoca și personalitatea lui Ștefan cel Mare, activitatea diplomatică, administrarea Moldovei, campaniile militare și zidirile epocii sale. În expunerea obiectelor din fondul Muzeului de Istorie Suceava, multe originale, autorii expoziției urmăresc să evidențieze elementele ce sugerează mai ales atmosfera și moștenirea epocii lui Ștefan cel Mare: cahle, fragmente de frescă provenind de la paraclisul Cetății de Scaun, borne de hotar, steme, machetele mănăstirilor Pătrăuți, Putna și Neamț, picturi realizate de Eugen Ispir, sculptură de Dimitrie Loghin, Constantin Lucaci, Mihai Buculei, tapiserie (*Ștefan cel Mare pe Câmpia Dreptății*), fotografii. Personajele simbolice ale epocii, Logofătul, Oșteanul, Străjerul, măresc atractivitatea expoziției și pregătesc trecerea spre Sala Tronului, imprimând spațiului „un accent binevenit de căldură, de familiaritate”, în care personalitatea de rang european a lui Ștefan cel Mare devine un „erou apropiat” de sensibilitatea noastră. Mai este de remarcat pe marginea acestei expoziții opțiunea organizatorilor pentru exponatul original și utilizarea adecvată a unor citate din Eminescu și Delavrancea, menite a conferi evenimentului „un admirabil suflu patriotic”, într-o perioadă de criză a valorilor, de înjosire a sentimentelor și convingerilor profunde, a virtuților înalte.

În perioada 18–24 aprilie, Mănăstirea Putna găzduiește simpozionul cu participare internațională „Ștefan cel Mare și Sfânt – atlet al credinței creștine”. După un *Te Deum* și cuvintele inaugurale din prima zi, prezintă comunicări: Leon Șimanschi (Iași), *Zidirea Mănăstirii Putna; împrejurări și*

semnificații; Voica-Maria Pușcașu (București), Mormintele Putnei; Maria-Magdalena Székely (Iași), Mănăstirea Putna – loc de memorie; Dumitru Nastase (Atena), Vulturii bicefali de la Putna; Ștefan S. Gorovei, Maria-Magdalena Székely (Iași), Însemnele imperiale ale doamnei Maria Asanina Paleologhina; Constantin Rezachevici (București), Neamul doamnei Evdochia de Kiev în legătură cu descoperirea pietrei sale de mormânt la Suceava; Tatiana Yuashaeva (Sevastopol), Ținutul Cherson de la sfârșitul sec. XIV până în sec. XVI; Alexander Gersten, Nadezhda Gersten (Simferopol), Moldova și principatul Theodoro la 1475; Ioan Moldoveanu (București), Anvergura ecumenică a voievodului Ștefan cel Mare și Sfânt. Protectoratul Locurilor Sfinte; Florin Marinescu, Nikolaos Mertzemakis (Atena), Ștefan cel Mare și Mănăstirea Zografu de la Sfântul Munte; Ovidiu Cristea (București), Războiul antiotoman al lui Ștefan cel Mare în context internațional. Studiu de caz: noi mărturii venețiene cu privire la anul 1484; Nagy Pienaru (București), Ștefan cel Mare și tătarii; Raluca Iosipescu (București), Ștefan cel Mare și Dobrogea de nord în vremea marelui război cu Imperiul Otoman; Sergiu Iosipescu (București), O cronică neștiută a Moldovei sub Ștefan cel Mare; Matei Cazacu (Paris), Ștefan cel Mare și Imperiul Habsburgic; Dan-Ioan Mureșan (Paris), De la înscăunarea mitropolitului Teoctist I la încoronarea lui Ștefan cel Mare; Ștefan Andreescu (București), Pătrăuții și Arezzo: o comparație și consecințele ei; Ștefan S. Gorovei, Gesta Dei per Stephanum voievodum; Benoît Joudiou (Toulouse), Ștefan cel Mare, moștenitor și succesor; Liviu Pilat (Iași), Modelul constantinian și imaginarul epocii lui Ștefan cel Mare; Șerban Papacostea (București), Comerț, alianțe și război în politica lui Ștefan cel Mare, 1457–1462; Petre Ș. Năsturel (Paris), Din nou despre pictura exterioară a bisericilor lui Ștefan cel Mare și Sfânt; Tatiana Panova (Moscova), Mormintele de la Kremlin ale urmașilor lui Ștefan cel Mare; Mihaela Puiu (Iași), Filigranele manuscriselor ștefaniene – conservare muzeală; Lidia Romașcanu, Luminița Sănduleac (Suceava), Conservarea broderiilor medievale din colecția Mănăstirii Putna; Doina-Maria Creangă (Suceava), Aspecte inedite în conservarea copertelor din piele ale manuscriselor de la Mănăstirea Putna; Iuliana Nechita (Suceava), „Patimile Mântuitorului” în iconostasul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Mănăstirea Putna.

În cadrul manifestărilor anului, simpozionul organizat la Mănăstirea Putna reprezintă „un succes al contribuțiilor valoroase”. În cadrul dezbaterilor fructuoase pe marginea lucrărilor prezentate, sunt identificate noi perspective de cercetare a vieții, personalității și epocii lui Ștefan cel Mare. Două excursii de studii, un program artistic, cuprinzând piese corale și recitări de versuri, susținut de elevi putneni, și parastasul oficiat de către Î.P.S. Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, în memoria ilustrului domnitor și a tuturor „oamenilor Măriei Sale”, întregesc oferta manifestării științifice de la Putna. Documentele simpozionului se publică ulterior în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Atlet al credinței creștine*, Cuvânt înainte Î.P.S. Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Prefață Maria-Magdalena Székely, Ștefan S. Gorovei, Sfânta Mănăstire Putna—Editura Mușatinii, 2004, 514 p. + 8 planșe cu fotografii. Volumul, tipărit în condiții grafice de excepție, „s-a născut dintr-o idee îndrăzneată, dintr-o colaborare exemplară și dintr-o solidaritate remarcabilă” și reprezintă materializarea unei premiere la noi: „pentru prima dată, o reuniune științifică de acest gen și de o asemenea amploare s-a desfășurat într-un așezământ monahal”, evidențiind „un model de colaborare pe terenul cunoașterii, între slujitorii altarului și slujitorii adevărului istoric” (Prefață, p. 9).

La Chișinău, în perioada 13–15 mai, se desfășoară conferința științifică „Ștefan cel Mare și Sfânt – 500 de ani de la strămutarea la locurile sfinte”. Comunicările prezintă mai ales personalitatea lui Ștefan cel Mare în context sud-est european, precum și locul ocupat de acesta în cadrul Ortodoxiei. La conferință participă reprezentanți ai unor instituții de învățământ superior, teologic și laic, din Chișinău și Suceava. În programul manifestării din Basarabia mai sunt incluse dezbaterile unor proiecte de parteneriat, un recital de poezie și un pelerinaj la mănăstirile Căpriana și Țigănești.

La Vatra Dornei, în 3 iulie, are loc evocarea istorică „Ștefan cel Mare și Sfânt și comemorarea lui în 1904”, organizată de Biblioteca Municipală „G. T. Kirileanu”. Conferințiază pe această temă prof. univ. dr. Nichita Adăniloiaie, care subliniază dragostea și patriotismul cu care l-au sărbătorit românii în 1904 pe Ștefan cel Mare și dimensiunea europeană a personalității acestuia. Cu acest prilej, este prezentată și o expoziție de carte istorică dedicată domnitorului.

În 4 iulie, la Rădăuți, Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei Române organizează un seminar științific, la care participă profesori universitari, arhiviști și cercetători din

București, Iași, Suceava. Prezintă comunicări: Elena Cristuș-Pascaniuc, *Destinul folclorului în societatea de consum*; Vasile I. Schipor, *Ștefan cel Mare în legende populare române*; Vasile Adăscăliței, *Culegerea, arhivarea, interpretarea și valorificarea folclorului bucovinean – patru decenii de muncă și împliniri*. Dezbaterile tematice sunt urmate de prezentarea lucrărilor: Vasile Adăscăliței, *România de Sus. Repere etnologice*, Prefață de Vasile I. Schipor, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2004, 200 p.; Constantin Burac, *Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2004, 424 p. Fac referiri la aceste instrumente de lucru cu o largă adresabilitate Dimitrie Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, conf. univ. dr. Mihai Lazăr (Suceava) și prof. Victor Iosif. Participanților li se oferă, în programul complementar, posibilitatea de a participa la Festivalul de Folclor „Arcanul” și la Târgul Olarilor „Ochiul de Păun”.

În perioada 5–15 iulie, la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava se desfășoară Cursurile de vară ale Societății de Științe Istorice, coordonate de prof. univ. dr. Ion Scurtu, președintele societății. În programul cursurilor sunt cuprinse câteva comunicări consacrate personalității și epocii lui Ștefan cel Mare: Mihai Lazăr (Suceava), *Ștefan cel Mare în conștiința contemporanilor și a urmașilor*; Mihail M. Andreescu (București), *Cu privire la sacralizarea lui Ștefan cel Mare din vremea domniei*, dar și unele cu o tematică mai largă: Ștefan Purici (Suceava), *Mișcarea națională a românilor din Bucovina, 1774–1918*; Olimpia Mitric (Suceava), *Semnificația și circulația cărții vechi în Bucovina*; Vasile Demciuc (Suceava), *Istoriografia artei ecleziastice din Moldova, secolele XIV–XVII*; Harieta Mareci (Suceava), *Personalitatea și opera lui Eudoxiu Hurmuzachi*; Vasile I. Schipor (Rădăuți), *Centrul de Studii „Bucovina” la 12 ani de activitate științifică*; Dumitru Șandru (Iași), *Aspecte ale evoluției satului românesc între anii 1918–1944*. Dintre cărțile prezentate reținem lucrarea semnată de Paraschiva-Victoria Batariuc, *Cetatea de Scaun a Sucevei*, cu un *Cuvânt înainte* de Ștefan S. Gorovei, Suceava, 2004. La fel, menționăm dezbaterile pe tema *Armenii în istoria Moldovei și a Sucevei*.

Și alte manifestări științifice din viața provinciei cuprind în program comunicări consacrate epocii lui Ștefan cel Mare. Din programul sesiunii naționale de comunicări științifice „Artă și civilizație medievală”, ediția a XI-a, organizate de Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, în perioada 19–20 noiembrie, menționăm comunicările: acad. Răzvan Theodorescu, *Europenitatea Bucovinei. Valori culturale medievale*; Violeta-Anca Epure, *Ștefan cel Mare și tătarii*; Doina-Maria Creangă, *Investigarea copertei „Ceaslovului scris de Monahul Paladie” în 1493*; Florin Pintescu, *Arta militară în Moldova lui Ștefan cel Mare – repere în istoriografia polonă*.

De-a lungul întregului an, dar cu o frecvență mai mare în primul semestru, presa din Bucovina publică studii și articole consacrate personalității complexe și epocii domnitorului comemorat, unul dintre „marii oameni ai lumii”. Dintre acestea, pentru ideile (re)aduse în discuție și rostul lor în „pedagogia socială” a vremii noastre, unele sunt de reținut. Consemnarea o facem în ordinea alfabetică a autorilor (profesori universitari, cercetători, scriitori, ziariști. monahi cunoscuți în viața cultural-științifică bucovineană): Ioan Beleagă, *Erou al secolului al XV-lea. Politica externă promovată de Ștefan cel Mare*, „Crai Nou”, Suceava, anul XV, nr. 3 694, 29 iunie 2004, p. 5; Ioan Beleagă, *Ștefan cel Mare. Familia și viața particulară*, *ibidem*, nr. 3 654, 4 mai 2004, p. 5; Nicolae Cărlan, *Ștefan cel Mare și Sfânt în viziunea lui Eminescu*, *ibidem*, nr. 3 673, 29 mai 2004, p. 4; nr. 3 683, 12 iunie 2004, p. 4; nr. 3 688, 19 iunie 2004, p. 4; nr. 3 703, 10 iulie 2004, p. 4; nr. 3 708, 17 iulie 2004, p. 4; Teofilact Ciobăcă, *Cultul lui Ștefan cel Mare și Sfânt înainte și după canonizare*, *ibidem*, nr. 3 684, 15 iunie 2004, p. 3; nr. 3 685, 16 iunie 2004, p. 3 și nr. 3 686, 17 iunie 2004, p. 3; L. D. Clement, *Inima întregii Românii a bătut la Putna*, *ibidem*, nr. 3 698, 3 iulie 2004, p. 1 și 8; L. D. Clement, *Putna a fost confiscată*, *ibidem*, nr. 3 699, 6 iulie 2004, p. 1, 2 și 6; Tiberiu Cosovan, *Epaminonda Bucesvchi și adevăratul chip al lui Ștefan cel Mare*, „Monitorul de Suceava”, anul IX, nr. 33 (2 491), 11 februarie 2004, p. 9; Tiberiu Cosovan, *Expoziția muzeografică națională „Ștefan cel Mare și Sfânt – 500”*, *ibidem*, anul IX, nr. 74 (2 532), 30 martie 2004, p. 13; Dumitru Covalciuc (Cernăuți), *O întrebare plămădită în sufletul comunității românești dintr-un teritoriu înstrăinat prin vitregia istoriei: Te-om vedea în bronz, mărite Doamne?*, *ibidem*, anul IX, nr. 56 (2 514), 9 martie 2004, p. 13; Vasile M. Demciuc, *Binecredinciosul Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt. Relatări externe generale despre domnitor*, „Crai Nou”, nr. 3 602, 19 februarie 2004, p. 5; Vasile M. Demciuc, *Începutul domniei lui Ștefan cel Mare*, *ibidem*, nr. 3 639, 10 aprilie 2004, p. 7; Vasile Demciuc, *Ștefan cel Mare și Muntele Athos*, *ibidem*, nr. 3 688, 19 iunie 2004, p. 7; Vasile M.

Demciuc, *Ștefan cel Mare și puterea rugăciunii*, *ibidem*, anul XV, nr. 3 646, 22 aprilie 2004, p. 5; Florin Dochija, *Medicii lui Ștefan cel Mare*, „Monitorul de Suceava”, anul IX, nr. 114 (2 572), 18 mai 2004, p. 9; Gabriel Gherasim (New-York), *Ștefan cel Mare și Sfânt – unul dintre marii oameni ai lumii* (interviu realizat cu Î.P.S. Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților), „Crai Nou”, nr. 3 695, 30 iunie 2004, p. 5; Ioan Iețcu, Emil Satco, *Medici străini la Curtea lui Ștefan cel Mare*, *ibidem*, nr. 3 715, 28 iulie 2004, p. 5; nr. 3 716, 29 iulie 2004, p. 5; nr. 3 717, 30 iulie 2004, p. 5 și nr. 3 718, 31 iulie 2004, p. 6; Grațian Jucan, *Ștefan cel Mare și Sfânt în poezia eminesciană*, *ibidem*, nr. 3 579, 17 ianuarie 2004, p. 5; Grațian Jucan, *Ștefan cel Mare și Sfânt în publicistica eminesciană*, *ibidem*, nr. 3 574, 10 ianuarie 2004, p. 5; Constantin Logigan, *Ștefan cel Mare și Sfânt. Vocația de cititor*, „Monitorul de Suceava”, anul IX, nr. 62 (2 520), 16 martie 2004, p. 9; N. Moscaliuc, *Portretul lui Ștefan cel Mare*, „Crai Nou”, nr. 3 650, 28 aprilie 2004, p. 5; Mihai Prepelită, *Chipul lui Ștefan cel Mare și Sfânt în teritoriile românești înstrăinate*, *ibidem*, nr. 3 693, 26 iunie 2004, p. 5, nr. 3 698, 3 iulie 2004, p. 5; Vasile I. Schipor, *Ștefan cel Mare în legende populare române*, *Biografia unui erou civilizator*, „7 zile bucovinene”, Rădăuți, anul V, nr. 188, 1-7 iulie 2004, p. 4-5.

„Candela”, revistă de teologie și cultură a Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, consacră evenimentului un număr, 7, iulie 2004. Aici se prezintă în imagine și text, în condiții grafice deosebite, ctitoriile domnitorului Ștefan cel Mare (p. 8-13), o cronică a evenimentului culminant al anului de la Putna (1-2 iulie, p. 17-21), precum și mai multe articole semnate de profesori, studenți și seminariști teologi. Dintre acestea: Cecilia Popescu-Latiș, *Evocarea Sfântului Voievod Ștefan cel Mare în creația eminesciană*, p. 27-29; Ilie Macar, *Conștiința identității spirituale a voievodului Ștefan cel Mare și Sfânt*, p. 30-32; Ciprian-Vasile Olinici, *Ștefan cel Mare, purtător al darului lui Dumnezeu: biruința*, p. 32-34; Adrian Popovici, *Europa Creștină în vremea domniei lui Ștefan-Vodă, realități politice de la Atlantic la Urali*, p. 37-38; Oana Onisim, *Ștefan cel Mare în opera lui Barbu Ștefănescu Delavrancea*, p. 41.

„Bucovina literară”, periodicul lunar al Societății Scriitorilor Bucoveneni”, publică în cadrul rubricii *Comemorări*, articolul *Ultimele zile ale domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt*, semnat de medicul sucevean Ioan Iețcu, anul XIV, nr. 7-8 (161-162), iulie-august 2004, p. 14-15. În același număr, Niadi Cernica semnează articolul *Poetul despre Voievodul-constructor*, cuprinzând însemnări de lectură pe marginea cărții lui Sergiu Adam, *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare (1457-1504). Biserici, mănăstiri, cetăți, curți domnești*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2003, „o primă încercare de prezentare monografică” pe această temă, prin care poetul băcăuan își propune „o mai bună înțelegere a efortului constructiv al epocii” marelui domnitor.

„Țara Fagilor”, buletinul cultural al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Filiala Suceava, tipărește în cele patru numere mai multe articole. Dintre acestea, câteva rețin atenția: Gh. Giurcă, 2004 – *Anul Ștefan cel Mare și Sfânt*, anul XII, nr. 1 (46), ianuarie-martie 2004, p. 1-2; N. Adăniloae, *Comemorarea lui Ștefan cel Mare în Bucovina în anul 1904*, nr. 2 (47), aprilie-iunie 2004, p. 1-2; Tiberiu Cosovan, „*Ștefan cel Mare și Sfânt – 500*”, la Cernăuți, *ibidem*, p. 5 și 8 (un reportaj realizat pe marginea unei manifestări organizate în 10 iulie de Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”); N. Moscaliuc, *Ștefan cel Mare și Sfânt și Suceava*, nr. 3-4 (48-49), iulie-decembrie 2004, p. 15-16. Din sumarul numărului dublu 3-4, mai reținem documentarul *Anul Ștefan cel Mare și Sfânt*, realizat de Tiberiu Cosova, p. 1-6 și cronică *Putna – reper spiritual al întregii creștinătăți*, semnată de Daniela Micuțariu, p. 8-9. Cronică ziaristei de la Suceava consemnează momentele sărbătorii de la Putna, „zi încărcată de emoție și credință”, „adăncimea acestor clipe” și „pios omagiu” și „atmosfera ceremonială, de mare respect, cu momente de vibrație ascunse sau dezvăluite prin gesturi rare”: „Mitropoliți, arhiepiscopi, episcopi, preoți, atât de pe pământ românesc, cât și din țările vecine, oameni îmbrăcați în straie de sărbătoare, cu steaguri tricolore în mâini, cu icoane și lumânări, împreună au călcat pe drumul ce duce la Putna. Acolo, în oaza de creștinătate a Bucovinei, la Sfânta Mănăstire, mii de oameni și-au unit gândurile și au adus un pios omagiu celui care a fost și va rămâne în conștiința tuturor românilor ca un domn drept, credincios și făuritor de biserici” (p. 8).

Și presa științifică din Bucovina acordă spații ample comemorării. „Analele Bucovinei” îi închină un număr, 1, 2004, în care sunt incluse studiile semnate de acad. Ștefan Ștefănescu, *Ștefan cel Mare și remodelarea puterii domnești*; acad. D. Vatamaniuc, *Ștefan cel Mare și Sfânt și vremea sa*.

Cronica germană din 1502; Vasile I. Schipor, *Ștefan cel Mare în legendele poporului român*. Pe larg, sunt prezentate aici câteva lucrări realizate pe această temă și tipărite acum în Bucovina.

La fel ca în urmă cu o sută de ani, cu ocazia comemorării domnitorului Ștefan cel Mare, în Bucovina se tipăresc mai multe lucrări consacrate personalității domnitorului, epocii și moștenirii sale, unele cu bani publici, altele în regie proprie ori cu sponsorizări. Dintre acestea: Ioan Cocuz, *Moldova Măriei-Sale Ștefan cel Mare*, cu un *Cuvânt înainte* de Ștefan S. Gorovei, Gura Humorului, Editura Terra Design, 2004, 100 p. (album); Anghel Popa, *Serbările naționale de la Putna, Câmpulung-Moldovenesc*, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2004, 222 p.; Emil Satco, *Ștefan cel Mare și Sfânt. Mari aniversări, 1504–2004. Documente*, Suceava, Fundația Culturală „Leca Morariu”, 2004, 64 p.; *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Portret în legendă*, cu un *Cuvânt înainte* Î.P.S. Pimen, și un *Argument* de acad. Virgil Cândea, Sfânta Mănăstire Putna–Editura Mușatinii, 2004, 250 p.; *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Portret în istorie*, cu un *Cuvânt înainte* de Î.P.S. Pimen, și un *Argument* de Ștefan S. Gorovei, Sfânta Mănăstire Putna–Editura Mușatinii, 2004, 618 p. + 7 planșe color; *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Portret în cronică*, cu un *Cuvânt înainte* și un Î.P.S. Pimen, și un *Argument* de Ștefan S. Gorovei, Sfânta Mănăstire Putna–Editura Mușatinii, 2004, 376 p.; *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Bibliografie*, Sfânta Mănăstire Putna–Editura Mușatinii; *Ștefan cel Mare și Sfânt, 1504–2004. Biserica. O lecție de istorie*, Sfânta Mănăstire Putna–Editura Mușatinii, 2004; *Ștefan – 500. Închinare la veșnicia luminii*, vol. I–II, *Creații vocal-simfonice și simfonice* de Viorel Munteanu, București, Electrecord, 2004.

Evenimentul central al anului 2004, dincolo de manifestările științifice și lucrările tipărite cu această ocazie, rămâne însă pelerinajul la Putna și comemorarea festivă a lui Ștefan cel Mare, la împlinirea a 500 de ani de la moarte. Despre rosturile profunde ale acestui „pelerinaj pur și purificator”, săvârșit ritualic, „în plecăciune și în smerenie”, de întregi generații de români „răbdători în tăcere”, mărturisește universitarul Aurel Buzincu, un bucovinean născut și crescut aproape de miracolul Putnei: „Am băut toată copilăria, chiar de mai multe ori pe an, cărarea peste obcină până în îngrăditura zidurilor albe ale Putnei. Desculț și cu ȋțarii suflecați prin iarba cu rouă a pădurii, ca să-mi rămână straiul și încălțările noi și curate la intrarea în Templu. Așa mi-au impus îndemnul părintesc și constrângerea naturii, tradiția, mentalitatea și o Putnă care vecinătăților li s-a arătat mereu înălțată în aură de slavă și nu făcută din aburi festivi.

Sentimentul acestui pelerinaj pur și purificator trebuie să-l mai aibă mii și mii de bucovineni. Pentru ei locul nu e nicidecum ocazie de exemplificare a unei întâlniri întâmplătoare între metafora «colțului de Rai» și o realitate terestră palpabilă. E chiar întruchiparea, în înțelesul cel mai propriu și mistic, a Raiului pe pământ. De aceea, nu Ștefan și Eminescu și alții, în istorie, au ales, dintr-o multitudine prezumtivă de posibilități, Putna și i-au dat, prin asta, consacrare și faimă. Dimpotrivă, au simțit pe rând taina Putnei, i-au răspuns chemării în neputință de altă alegere și au luat astfel de la Putna semn divin de înveșnicire. Nu pământeană însă. Asta e o vorbă profană și profanatoare deopotrivă pentru Putna și pentru aleșii ei.

Întâlnirile festive de la Putna, de orice folos pentru cauzele nobile ale neamului ar fi ele, sunt coborâri ale Putnei în istorie. Poate utile uneori, poate și necesare câteodată – dar coborâri. Istoria i le-a adus. Neagră, cermită, amestecată și chiar atee. Niciodată, în orice caz, dispusă, cum nu e nici astăzi, să admită preeminența miezului sacru al Putnei, stând mai presus de făptura și de puterea de înțelegere a oamenilor concretei. [...]

Putna festivă e întotdeauna ocazie pentru altceva și ca atare, opțională, neobligatorie, de înlocuit oricând cu orice. Încât e o întrebare gravă cât anume va mai rezista Putna cea profundă asaltului Putnei serbărilor – fărnice, guralivă, superficială și capricioasă, luând mereu și tot mai adânc chipul și asemănarea administratorilor zilei. [...] Bucovenenii n-au venit vreodată la Putna nici în excursie și nici ca să se folosească în vreun scop pământesc, nemijlocit, de Lumina Putnei. [...]

La Putna, ca să fie spre sporirea locului și a neamului însuși, se calcă în plecăciune și în smerenie. Trufile și fala, ca și purtătorii de ele, sunt ale altor maluri. Bucovenenii și Putna știu asta, răbdători în tăcere” (*La Putna*, „Crai Nou”, Suceava, anul XV, nr. 3 716, 29 iulie 2004, p. 5).

BUCOVINENI LA SOCIETATEA DE ISTORIA MEDICINEI, FILIALA BUCUREȘTI

La 14 septembrie 2004, Societatea de Istoria Medicinii a împlinit 75 de ani de existență. Pentru a marca acest eveniment, s-a organizat o ședință festivă aniversară, în ziua de 4 octombrie 2004, la Facultatea de Medicină și Farmacie din București.

Activitatea societății este remarcabilă, atât prin publicațiile ei, cât și prin comunicările științifice prezentate în ședințele obișnuite. Comunicările științifice se păstrează în arhiva acesteia.

Membrii societății nu sunt numai medici și asistenți medicali, ci și istorici, filologi și juriști. Între aceștia se găsesc și bucovineni. În prezent activează la societate profesoara Antoaneta Lucasciuc și semnatul acestor rânduri. Nu mai sunt în viață dr. Octavian Lupu și dr. Victor Săhleanu.

Vom aminti acum cele două volume colective masive: 1) *Trecut în medicină* (Studii și note). București, 1981. În acest volum, dr. Victor Săhleanu publică: *C. I. Parhon: o încercare de caracterizare a personalității sale și Despre unii „viitori posibili” ai medicinei*, iar împreună cu A. Morărescu, *Generalul dr. Od. Apostol la 85 de ani – o retrospectivă*. Subsemnatul publică articolul *Medicul poet Ionel Calinciuc*, iar dr. Epifanie Cozărescu, din Roman (originar din Cernăuți), *Spitalul din Roman în Primul Război mondial*; 2) *Momente din trecutul medicinei* (Studii, note și documente), București, 1983. Aici, dr. Octavian Lupu publică articolul *O școală de moașe și o maternitate din vechea Bucovină* – este vorba despre aceste instituții din Cernăuți –, dr. Victor Săhleanu, împreună cu I. Georgescu-Viște scriu despre *Mihai Eminescu, științele vieții și problemele medico-sanitare*, M. Grigoroviță, *Medicul și poetul Nicu Dracea (Dracinschi)*. Despre un poet bucovinean, născut la Băișești, județul Suceava, scriu Tiberiu Vlad și Nicolae Marcu, *Docentul Constantin Vlad (1891–1971), promotor al școlii românești de psihanaliză*.

Semnatul acestui articol, filolog și istoric, membru al societății din 1986, a ținut următoarele comunicări științifice la societate: *Preocupări medicale în unele reviste bucovinene; O revistă medicală pentru satul românesc: „Sănătatea satelor” (Cernăuți); În memoria dr. Octavian Lupu* (cu dr. Victor Săhleanu); *Un congres al medicilor organizat de „Societatea Medicilor din Bucovina” la Vatra Dornei în 1899; Informații medicale în „Revista politică” (1886–1891) din Suceava; Informații medicale în revista „Deșteptarea” (1907–1908) din Cernăuți; Lucrările medicale ale doctorului și poetului bucovinean Ionel Calinciuc; Medici, scriitori de limba germană din prima jumătate a secolului XX; Informații medicale în ziarul „Deșteptarea” (1891–1904) din Cernăuți; Informații medicale în revista studențească „Deșteptarea” (1921), Cernăuți; Scriitori de limbă germană din familia de medici; Cursuri sanitare de gospodărie și igienă la Cernăuți în 1942; Medici în volumele biobibliografice „Știința în Bucovina”; Din viața medicală a Cernăuților la sfârșitul dominației habsburgice și la începutul perioadei interbelice; Realizări medicale la Cernăuți în perioada interbelică; Scriitori de limbă germană – foști studenți în medicină; Revista Asociației Corpului Didactic medico-pedagogic din România (1931–1936) Cernăuți; Revista „Cernăuți medical”; Buletinul Spitalului de boli mintale și nervoase din Cernăuți (1938–1939); Din activitatea spitalelor Z. I. din Cernăuți în 1941; Farmacii cernăuțene în perioada interbelică; Compozitori de operetă, mediciniști; Figuri medicale marcante în volumul biobibliografic „Personalități bucovinene. Dicționar. VIII”; Suceava; Cântăreți de operă, mediciniști; Medici în volumul „Bucovina. Contribuții cultural-științifice. Dicționar. IX”; Educația ecologică în școală și societate.*

Profesoara Antoaneta Lucasciuc, născută în 1939 la Baineș, absolventă a Facultății de Istorie și a Școlii Tehnice de Farmacie, este membră a Societății Române de Istoria Medicinii și a Societății Române de Istoria Farmaciei. Are o rodnică activitate profesională. Preocupată de unele aspecte ale medicinei din România, a elaborat studii pe care le-a publicat în reviste medicale sau le-a prezentat la întruniri cu caracter științific. Antoaneta Lucasciuc are și preocupări literare (proză și poezie). A colaborat și la realizarea unei monografii a comunei Baineș (1989). Amintim aici și de comunicările susținute la Societatea de Istoria Medicinii: *140 de ani de la înființarea spitalului Colentina; Erori istorico-medicale, pe care nu le găsim în nici o ...erată*.

La Roman, dr. Ep. Cozărescu a publicat *Poeme paramedicale și dedicații cordiale*. Menționăm că dr. Ep. Cozărescu a luat parte adesea la ședințele societății la București.

Un celebru medic din Suceava, dr. Ioan Iețcu, originar din Pârteștii de Jos, cu o bogată activitate științifică, a luat parte adesea la ședințele societății.

La societate s-a ținut o conferință despre celebrul medic și profesor universitar, originar din Bucovina, Francisc Rainer.

Acestea ar fi câteva notări fugitive despre bucovinenii care au activat și activează încă la Societatea de Istoria Medicinii, Filiala București.

Mircea Grigoroviță

A XII-A SESIUNE ANUALĂ DE REFERATE ȘI COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE A CENTRULUI PENTRU STUDIEREA PROBLEMELOR BUCOVINEI, CU TEMA: *SIMBOLISTICA NAȚIONAL-COMUNISTĂ DIN ROMÂNIA. CAZUL BUCOVINEI ISTORICE*

Rădăuți, 24 septembrie 2004

În cadrul manifestărilor „Zilele academice ieșene” (23–30 septembrie), în ziua de 24 septembrie 2004, la Rădăuți, s-au desfășurat lucrările celei de a XII-a sesiuni anuale de referate și comunicări științifice a Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei.

Lucrările sesiunii s-au desfășurat în sala de conferințe publice a Primăriei municipiului Rădăuți din Piața Unirii și au avut ca temă *Simbolistica național-comunistă din România. Cazul Bucovinei istorice*. La deschiderea festivă, orele 10–10,30, au rostit alocuțiuni: prof. dr. D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Mihai Frunză, primarul municipiului Rădăuți și Gheorghe Calancea, protopop, care a transmis mesajul Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

În cadrul primei părți a reuniunii, orele 10,30–13,30, au fost prezentate comunicările: D. Vatamaniuc, *Ștefan cel Mare în cronică germană a lui Hartmann Schedel*; Marian Olaru, *Rezistența militară anticomunistă din Bucovina, de la Vladimir Macoveiciuc la Vasile Motrescu*; Rodica Iașencu, *Forme ale rezistenței anticomuniste din România. Organizațiile studențești. Studiu de caz: bucovinenii în Mișcarea Tineretului Regalist*; Ștefănița-Mihaela Ungureanu, *Societăți studențești germane din Bucovina până la Primul Război Mondial*; Daniel Hrenciuc, *Societăți culturale ale polonezilor din Bucovina. Elemente ale consensului multiethnic în spațiul geografic al Bucovinei istorice*.

Comunicările au fost urmate de dezbateri.

După-amiază, sesiunea și-a continuat lucrările, începând cu orele 16,00. Au susținut comunicări: Dumitru Valenciuc, *Visarion Puiu, mitropolit al Bucovinei. 1935–1940*; Gheorghe Pîțu, *Contribuții la localizarea celor șapte biserici din văile Soloneț și Solca închinat de Ștefan cel Mare Episcopiei de Rădăuți, prin documentul dat la Suceava la 15 martie 1490*; Vasile I. Schipor, *Eugen Pohonțu (1897–1992) și Societatea Artiștilor și Amicilor Artelor Plastice din Bucovina, 1931–1934*; Elena Pascaniuc, *Societatea Culturală „Armonia”, 1881–1944*; Ion Filipciuc, *Eminescu la Putna*; Titus Lucescu, *Specii din genul Hieracium ierborizate în Bucovina*; Aspazia Andronache, *Cercetări de filogenie, ecologie și taxonomie ale plantelor parazite și semiparazite din județul Suceava*; Ovidiu Bătă, *Bucovina în imagini cartografice*; Sorin Trelea, *Societăți științifice românești din Bucovina istorică, 1775–1940*.

Comunicările din partea a doua a sesiunii au fost urmate de dezbateri și lansări de carte. Cercetători rădăuțeni și colaboratori ai Centrului și-au prezentat proiectele finalizate prin tipărire: Vasile Adăscăliței, *Românitatea de Sus. Repere etnologice*, Prefață de Vasile I. Schipor, Postfață Victor Iosif, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, 200 p. (Elena Pascaniuc); Mihai Horodnic, *Izvorul primăverii*, ediție îngrijită, cu o Prefață

Luca Bejenaru, *Notă asupra ediției, aprecieri critice, cronologie, bibliografie și anexe* Vasile I. Schipor, și *Indice de nume* Elena Cristuș-Pascianiu, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004, 314 p. (Vasile I. Schipor); Silvestru Morariu Andrievicei, *Proprietățile fundamentale ale Bisericii Gr. Or. în Bucovina după istorie, așteptările canonice și legile de stat*, ediție îngrijită, *Notă asupra ediției, comentarii și postfață* de preot Dumitru Valenciuc, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2004, 150 p. (Dumitru Valenciuc); Florin Pintescu, Daniel Hrenciuc, *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774–2002)*, Suceava, Editura Universității, 2004 (Daniel Hrenciuc); Petru Ciobanu, Reveca Prelipcean, Vasile Slănină, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică. Partea I, 1429–1944*, cu o *Întâmpinare* de Adrian Dinu Rachieru și *Postfață* de prof. dr. ing. Petru Ciobanu, Câmpulung-Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004, 468 p. (Marian Olaru).

Lucrările celei de a XII-a sesiuni anuale de referate și comunicări științifice a Centrului pentru Studiarea Problemelor Bucovinei, desfășurate în cadrul manifestărilor „Zilele Academice leșene”, ediția a XIX-a, s-au încheiat cu stabilirea unor concluzii și direcții privind cercetarea științifică de viitor: – pregătirea pentru tipar a comunicărilor susținute în cadrul sesiunii anuale și tipărirea acestora în „Analele Bucovinei”, anul XI, nr. 2, 2004; – lărgirea ariei de cuprindere în programul sesiunilor viitoare a unor cercetători preocupați de studierea problemelor Bucovinei în alte localități și instituții din țară (institute de cercetare ale Academiei Române, universități, biblioteci universitare, muzee, arhive ale statului din București, Cluj-Napoca, Iași, Suceava) și de peste hotare (Cemăuți, Chișinău, Augsburg, Tübingen, Viena); atragerea fondurilor necesare din surse extrabugetare (parteneri publici/de stat și privați), prin implicarea tuturor cercetătorilor într-un program coerent, care să urmărească schimbarea mentalității de așteptare și apropierea de atitudini, comportamente și responsabilități noi (inițiativă, implicare, căutare, identificare, gestionare și valorificare) față de sesiunea anuală proprie, ca proiect comun reprezentativ al Centrului și realizarea acesteia după toate exigențele contemporaneității; – organizarea sesiunii anuale proprii după modelul reuniunilor științifice internaționale, selectarea cu exigență a comunicărilor cuprinse în program și tipărirea rezumatelor tuturor comunicărilor înscrise; – introducerea, ca normă academică a sesiunii, obligației de a prezenta discheta și un exemplar listat al textului comunicării la secretariatul științific al manifestării; – continuarea cercetărilor de istorie orală pentru a culege date, informații, amintiri și mărturisiri de la supraviețuitorii rezistenței anticomuniste din Bucovina (deportați, condamnați, închiși, persecutați), ca obligație morală a tuturor cercetătorilor și colaboratorilor Centrului; – valorificarea interviurilor de istorie orală, prin publicarea acestora în „Analele Bucovinei” și în alte periodice academice din țară; – realizarea unei sinteze privind rezistența anticomunistă din Bucovina, pentru tineri și uz școlar; – găsirea unui partener public sau privat pentru tipărirea acesteia, pe bază de contract de asociere; – alcătuirea unui *Martirologiu al Bucovinei*, care să cuprindă numele tuturor bucovinenilor care au suferit persecuțiile regimului totalitar; – orientarea cercetării și spre lumea exilului românesc (politic și literar), afirmat și prin câteva personalități de seamă din Bucovina (Vianor Bendescu, Paul Celan, Eugen Drăgulescu, Ovidiu Găină, Teodor Mardare Gherasim, Petru Iroaie, Claudiu Isopescu, Norman Manea, Grigore Nandriș, Doina-Margareta Onica, Vasile Postecă, Visarion Puiu, Adrian Rezuș, Marin Tarangul, Matei Vișniec); – continuarea cercetărilor pentru realizarea unor monografii de localități din Bucovina; – colaborarea cu cercetătorii români din regiunea Cemăuți (Catedra de filologie clasică de la Universitatea de Stat, Institutul Pedagogic „Aron Pumnul”, Centrul de Cercetări Istorice Actuale) pe bază de proiect comun, instituționalizat de cercetare, avizat de consiliul științific al Centrului și aprobat de Secția de specialitate a Academiei Române, proiect care să cuprindă termene de execuție, recepția lucrării și modalități de valorificare; – construirea bugetului aferent acestui tip de proiect și obținerea surselor de finanțare extrabugetare prin contracte de asociere cu parteneri publici și privați, cu respectarea legislației în vigoare; – obținerea unei mărimi a plafonului alocat deplasărilor pentru documentare în țară (Arhivele Statului București, Biblioteca Academiei Române), în cadrul temelor de plan aprobate; – cercetarea realităților trecutului Bucovinei (societăți, instituții, personalități, evenimente) în cadrul paradigmei culturale a fiecărei epoci și perioade, pentru a oferi oamenilor repere în deprinderea științei de a înțelege prezentul și de a construi împreună viitorul.

RUDOLF WAGNER (1911–2004)

La 27 aprilie 2004 s-a stins din viață, în vârstă de 93 de ani, neobositul istoric și publicist german Rudolf Wagner. O moarte fulgerătoare a pus capăt unei vieți lungi, pusă în slujba germanilor bucovineni.

Viața lui Rudolf Wagner începe în Galiția, la 18 iulie 1911, în satul Dulby, lângă Strejy, unde tatăl său, angajat în armata imperială, se găsea detașat pentru moment. Foarte curând el se mută cu părinții în Bucovina, mai întâi la Jucica și apoi la Gura Humorului. În timpul Primului Război Mondial, tatăl său este trimis pe front, iar mama lui se va întoarce temporar la părinți, la Dulby. Aici, el urmează cursurile școlii elementare germane timp de doi ani, între 1918 și 1920. Întors la Gura Humorului, va urma școala elementară evanghelică germană, apoi liceul românesc. După bacalaureat se înscrie, în 1930, la Universitatea din Cernăuți, unde studiază germanistica și istoria. Totodată, el urmează, ca auditor, cursurile de *graecum* și *hebraicum* în cadrul anului preparator la Facultatea de Teologie Ortodoxă.

În semestrul de iarnă 1930/1931 devine membru activ în Societatea studentescă germană „Arminia”, căreia îi va rămâne credincios până la sfârșitul vieții. În prezent „Arminia” își desfășoară activitatea în orașul austriac Linz, deoarece a fuzionat cu „Arminia” din această localitate.

În anul 1932, Rudolf Wagner își satisface stagiul militar la Lipcani, în Basarabia, de unde este trimis la Școala de ofițeri de rezervă, din Bacău.

Prin intermediul profesorului Karl Kurt Klein, germanist la Universitatea din Iași, primește o bursă în Germania, la Universitatea din Marburg, unde își începe studiile, în aprilie 1934, la obiectele: Științe religioase comparate, Istorie și Filozofie. În iunie 1938 își ia doctoratul în Științele religioase comparate și Filozofie cu calificativul *cum laude*.

Rudolf Wagner își începe activitatea profesională ca asistent la Institutul pentru Europa de Est din Berlin, la profesorul de origine georgiană Michael Achmeteli. Dorește să îmbrățișeze cariera de profesor universitar, pregătindu-se pentru examenul de habilitare. Din păcate, războiul va face ca el să nu-și poată realiza intențiile. Este chemat în armată și, astfel, viața lui Rudolf Wagner ia o altă turnură decât și-a dorit-o el.

Conform stipulațiilor din tratatul Ribentrop-Molotov, încheiat la 23 august 1939 la Moscova, în protocolul suplimentar secret, Germania s-a declarat dezinteresată de Basarabia, ceea ce corespundea cu acceptul ei ca URSS să ocupe

această provincie. Interesant este faptul că, despre Bucovina, nu se amintește nimic în acel protocol. Totuși, sovieticii pretind ocuparea întregii Bucovine, ca despăgubire pentru „răpirea ilegală” a Basarabiei, în anul 1918, de către România. Până la urmă, Stalin obține acceptul tacit al lui Hitler pentru ocuparea doar a nordului Bucovinei. De asemenea, se stabilește ca întreaga populație germană din teritoriile ocupate de URSS să fie repatriată în Germania.

Rudolf Wagner, care se afla atunci la Berlin, este delegat la Cernăuți în funcția de împuternicit pentru tratativele cu partea sovietică, în comisia germană de repatriere. Aici el a găsit o situație îngrozitoare. Printre cei rămași se găseau mulți intelectuali, profesori, și reprezentanți ai clerului ortodox. Unii dintre ei se manifestaseră, în trecut, împotriva ocupantului sovietic și se așteptau la represii serioase. În disperarea lor, s-au adresat comisiei germane de repatriere, cerând ajutor. Declarându-se ca fiind de origine germană, ei au fost trecuți pe listele de repatriere ca germani. Chiar dacă Rudolf Wagner nu a fost singurul care a putut să decidă asupra soartei acestor persoane, este neîndoios faptul că el a avut un rol important în rezolvarea favorabilă a cererii a mii de români și a altor oameni, de alte naționalități (ucraineni, armeni, poloni), care au fost salvați, plecând în Germania. Lista nominală a românilor salvați și repatriați prin Germania a fost publicată de D. Vatamaniuc în „Analele Bucovinei” nr. 2/2001 și nr. 1/2002 și cuprinde 1 501 persoane, întoarse în patrie. Nu se cunoaște numărul celor rămași în Germania.

Activitatea comisiei de repatriere a început la 9 septembrie și s-a terminat la 14 noiembrie 1940.

În ianuarie 1942, R. Wagner este trimis, ca ofițer, pe frontul de est, unde este rănit, la Orel. Ajunge la un spital din Berlin, iar după refacere este trimis la Jermer, în Boemia, apoi la capul de pod de la Küstrin, unde îl surprinde sfârșitul războiului. Eliberat din prizonieratul englez, ajunge la Passau, în Bavaria, unde o cunoaște pe viitoarea lui soție, Sofia, cu care se căsătorește în anul 1947 și cu care va avea două fete. Până la moartea sa, soția i-a fost cel mai prețios prieten și colaborator la redactarea vastei sale opere.

De la Passau, este chemat de către superintendentul Edgar Müller la München, unde își va începe activitatea la Oficiul pentru ajutor și sfătuire pentru refugiații din Bucovina al Crucii roșii bavareze, una dintre instituțiile, alături de cele bisericești, admise pe atunci în Germania.

La 3 decembrie 1946 ia ființă Societatea cooperatistă de construcție a bucovinenilor, la Stuttgart-Büsnau, cu scopul de a construi locuințe pentru repatriații din Bucovina. Printre inițiatorii acestui proiect s-a numărat și Rudolf Wagner.

Împreună cu Max Zelgin, R. Wagner se găsește în conducerea Organului pentru Ajutorarea Compatrioților a Bisericii Evanghelice, până în aprilie 1947, când locul lui este preluat de Hans Ulrich. Pentru rezolvarea problemelor majore ale refugiaților din estul Europei, ia naștere Uniunea Exilaților, al cărei membru a fost și R. Wagner. În această calitate el a semnat *Charta Uniunii Exilaților*, la

5 august 1950, la Stuttgart – Cannstadt. Acest act, de importanță istorică deosebită, exprima voința nestrămutată a exilaților germani din țările lor de baștină de renunțare la orice act de răzbunare sau de revanșă, dorința fermă de a trăi în pace și prietenie. Semnatarii se declarau potrivnici oricărui conflict armat, niciodată în Europa să nu mai fie război. Importanța deosebită a *Chartei* este că ea a definit năzuințele și recomandările pentru făurirea viitorului în pace și libertate al exilanților.

După 50 de ani de la semnarea acestui document, la 20 septembrie 2000, Rudolf Wagner a fost sărbătorit, la Berlin, ca ultim semnatar rămas în viață. Cu această ocazie, el a fost decorat cu placheta de onoare a BdV (Uniunea Exilaților). La 18 februarie 2002 apare, în ziarul „Die Welt” din Hamburg, articolul lui Wolfgang Büscher intitulat *Politică și nu răzbunare – Rudolf Wagner și Charta exilaților*.

Odată cu crearea Republicii Federale Germania, la 14 august 1949, problema milioanei de refugiați din est implica o rezolvare urgentă. Pentru a evita dispariția acestor grupuri, prin asimilare în masa germanilor autohtoni sau prin strămutarea lor în străinătate (Brazilia, Canada), guvernul federal decide să sprijine aceste grupuri prin organizarea lor, pentru ca ele să-și poată păstra identitatea și cultura. Astfel, iau naștere „Grupările repatriatilor germani”, numite „Landmannschaft”, pentru fiecare grupă de germani din estul Europei, în total 20 la număr. Pentru refugiații din România au luat naștere „Landmannschafturile” germanilor ardeleni, bănățeni și bucovineni.

La 9 octombrie 1949, ia naștere, la München, „Landmannschaftul” germanilor din Bucovina, în care Rudolf Wagner se va găsi în comitetul director. Organul de presă „Der Südostdeutsche” va fi condus tot de el. Ca redactor-șef al ziarului germanilor bucovineni a fost obligat să fie la curent cu toate evenimentele, în special cu cele privitoare la Bucovina. Aceasta l-a determinat să studieze în amănunt istoria Bucovinei. Pentru depistarea documentelor din arhivele austriece a fost ajutat și îndrumat de fostul bibliotecar al Universității din Cernăuți, Erich Prokopowitsch, stabilit la Viena. La început, R. Wagner se mulțumește cu ziaristica dar, pe măsură ce cunoștințele sale despre Bucovina devin tot mai temeinice, începe să scrie căutând să dezvăluie cât mai mult din istoria acesteia. Pentru aceasta el a fost numit și „enciclopedia ambulantă a Bucovinei”.

În perioada 1954–1958, R. Wagner este ales deputat în Parlamentul landului Bavaria, din München. În această calitate, prin interpelările făcute în parlament, a putut să rezolve multe dintre problemele germanilor bucovineni.

În anul 1959 este profesor la Școala de Științe Politice din München, la Catedra de științe sociale pentru estul Europei. De acum încolo, activitatea lui R. Wagner va fi stâns legată de „Landmannschaftul” bucovinenilor și de ziarul „Der Südostdeutsche”, al cărui redactor-șef va fi până în anul 2000.

În anul 1975, R. Wagner a fost promotorul organizării festivităților ce au avut loc la Linz, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la înființarea Universității din Cernăuți, la 11 noiembrie 1875. Cu această ocazie el scrie lucrarea jubiliară

intitulată *Alma Mater Francisco Josefina – Universitate de limba germană în Cernăuți la aniversarea a 100 de ani*, München, 1974. Această lucrare tratează cu lux de amănunte toate fazele, începând cu demersurile făcute de profesorul dr. Constantin Tomasciuc la Viena pentru înființarea Universității din Cernăuți, în 1875. Universitatea din Cernăuți i-a decernat, la 5 septembrie 1997, diploma de Doctor Honoris Causa.

Personalitatea lui Rudolf Wagner este omagiată în volumul care i se consacră, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, apărut la Augsburg, în 1991. O parte dintre lucrările sale sunt incluse în cel de al doilea volum, tipărit cu același titlu, tot la Augsburg, în 1933.

Rudolf Wagner ocupă, între cercetătorii germani, un loc important în istoriografia bucovineană.

Aurel Constantin Onciul

GEORGE MUNTEAN (1932–2004)

La 1 iunie 2004 a trecut în eternitate criticul și istoricul literar George Muntean, personalitate de marcă a vieții literare românești, unul dintre mentorii Societății pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina.

S-a născut la 17 noiembrie 1932, în comuna Bilca, județul Suceava, fiu al țăranilor gospodari Tănase și Varvara Muntean. A absolvit școala primară în satul natal și apoi Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți. Dând satisfacție unor pomiri lăuntrice, în anul 1954 s-a prezentat la examenul de admitere și, fiind declarat reușit, a urmat cursurile Facultății de Litere a Universității din București, obținând, în 1959, licența.

Afirmându-se de pe timpul studenției cu diverse articole, studii și cercetări în domeniul literaturii, George Muntean obține postul de cercetător științific principal la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu”, unde lucrează timp de 36 de ani, adică în perioada 1960–1996. Concomitent, a îndeplinit și alte funcții de răspundere. Astfel, între anii 1959 și 1968 a fost redactor la revista „Contemporanul”, iar între 1974 și 1979 redactor-șef la „Revista de istorie și teorie literară” a Academiei Române, de unde a fost destituit pentru întreținerea de legături cu români aflați în exil și pentru unele afirmații „neconforme cu realitățile din România” făcute cu prilejul unor cuvântări ținute în Canada și la Congresul de Literatură Comparată care a avut loc la Paris, în anul 1974. Cu toate acestea, George Muntean nu abdică de la preocupările sale de istorie și critică literară, ceea ce îi aduce, în anul 1977, premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române. Ulterior, a obținut și alte premii ca, de exemplu, premiul pentru critică literară al revistei „Literatura și arta” din Republica Moldova, în 1993, Medalia Națională „Mihai Eminescu”, în 2000, premiul internațional „Mihai Eminescu”, Diploma de Excelență și premiul Mihai Eminescu „Teiul de aur”, precum și alte premii, diplome, medalii și diferite însemne ale unor societăți civile.

Membru al Uniunii Scriitorilor din România, George Muntean a fost, totodată, și membru al altor asociații și fundații, între care menționăm: Asociația de Istorie „Nicolae Iorga”, Asociația Națională a Folcloriștilor, Asociațiunea Transilvană pentru Literatură și Cultura Poporului Român (ASTRA), unde a îndeplinit, timp de câțiva ani, funcția de primvicepreședinte, Fundația Culturală „Iancu Flondor”, Fundația Culturală „Centrum”, Asociația Culturală Pro Basarabia și Bucovina, Societatea Culturală „Ținutul Herța”, Societatea de Științe Filologice, Societatea pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți. De asemenea,

a fost membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști. La multe dintre aceste societăți și asociații a făcut parte din organele de conducere ca și din colegiile de redacție ale unor reviste cultural-științifice.

În anul 1992 a fondat Partidul Democrat de Centru, care a fuzionat apoi cu Partidul Pensionarilor, din partea căruia a candidat la funcția de Președinte al României, în anul 1996.

George Muntean s-a căsătorit, în anul 1956, cu poeta Adela Popescu, absolventă a Facultății de Litere a Universității din București, autoarea volumului de versuri bilingv, româno-francez, *Între noi – timpul*, tradus apoi în opt limbi și lansat de autoare, împreună cu soțul, în SUA, Franța și Japonia.

George Muntean a luat parte la diferite congrese, simpozioane, conferințe, sesiuni, întâlniri și dezbateri internaționale în mai multe țări din Europa, America și Asia. Dintre acestea amintim pe cele din ultimii 10–15 ani: Ucraina, Federația Rusă, Estonia, Letonia, Republica Moldova, Franța, SUA, Japonia, India.

Începând cu anul 1954, George Muntean a publicat peste 3 000 de articole, cronici literare, eseuri, recenzii, studii de istorie, teorie și critică literară, estetică, folcloristică, politologie, reportaje, portrete literare, evocări, interviuri în diferite reviste și ziare românești și străine. Numele său figurează în peste 80 de volume apărute în țară și în străinătate. Activitatea sa de critic și istoric literar, folclorist, editor, conferențiar public, militant politic și al societății civile, de organizator de manifestări științifice, culturale și politice a interesat diverse personalități ale culturii române și străine contemporane. Numele său, preocupările sale și activitatea sa cultural-științifică au fost menționate de diferite personalități de prestigiu din țară și din străinătate. De asemenea, numele său se află citat în diferite articole, manuale, studii, cursuri universitare, culegeri și antologii, monografii, lucrări de sinteză, ediții, culegeri de documente, bibliografii, almanahuri, dicționare românești și străine.

Preocuparea permanentă și susținută a lui George Muntean a fost Bucovina. Dragostea față de această provincie românească, de aceste meleaguri, de satul său natal, de locuitorii lui l-au determinat să inițieze, să organizeze și să conducă numeroase acțiuni. Amintim dezbaterile pe care le organiza prin anii 1972–1975 cu diverse personalități pentru ca județul Suceava să devină un județ al turismului românesc și internațional. Încă prin anii 1974–1975 a organizat în București întâlniri ale bucovinenilor cu diverși scriitori ca: Iulian Vesper, Dragoș Vicol, Ion Țugui, Pavel Țugui, Eugen Frunză, E. Ar. Zaharia, Dr. Arcadie Percek, Liviu Rusu și mulți alții care lecturau din scrierile lor despre frumusețile Bucovinei, despre oamenii de pe aceste meleaguri. Împreună cu Vasile Cârdei a realizat monografia *Bilca, o așezare din Valea Sucevei*, pe care a publicat-o în 1971. Totodată, în 1987, împreună cu poetul Ion Brad și cu graficianul Ion Miclea a realizat lucrarea *Bilca*, cu peste 50 de fotografii color și cu o succintă reliefare a acestei așezări, a istoricului și specificului ei în raport cu satele din împrejurimi.

După anul 1989, George Muntean a contribuit nemijlocit, alături de alte personalități, la înființarea Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților ca și a Universității

„Ștefan cel Mare” din Suceava, precum și a caselor memoriale „Dimitrie Onciul”, din satul Straja și „Ion Nistor” din orașul Vicovu de Sus, precum și a Casei de Creație „Mihai Eminescu” din Călinești.

Împreună cu un grup de intelectuali bucovineni din București precum și cu personalități din județul Suceava, a contribuit la reînființarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, la pregătirea primului congres al acestei societăți, în luna iunie 1990, fiind investit în funcția de vicepreședinte pentru legătura cu instituțiile culturale centrale.

De comun acord cu alte personalități, a înființat Filiala București a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, fiind președintele ei timp de șapte ani. În această perioadă a organizat cinci simpozioane privind destinul tragic al Bucovinei, comemorarea unor date de importanță istorică din trecutul acestui colț de țară, a unor personalități ale vieții culturale și științifice bucovinene.

Relevând, succint, viața și activitatea criticului și istoricului literar George Muntean, nu putem trece cu vederea peste calitățile lui de OM care a dovedit în toate împrejurările solicitudine în a ajuta pe toți acei care se aflau în diverse situații mai mult sau mai puțin precare. Trebuie, totodată, relevate harul lui de povestitor, relatările lui despre numeroasele vizite făcute în țară și străinătate, vocea lui clară, fluiditatea vorbirii, darul său de a întreține permanent o atmosferă plăcută, plină de optimism, de voie bună.

Prin dispariția lui George Muntean, cultura românească a pierdut un critic și istoric literar de prestigiu. Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina este din nou lipsită de încă o personalitate care a pus bazele reînființării și revigorării ei.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

George Galan

Notă: George Muntean a fost colaborator al revistei „Analele Bucovinei” și îi închinăm cele mai alese gânduri la trecerea dincolo de hotarele acestei lumi.

Imprimat în România

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei“, eine Publikation des Studienzentrums „Bukowina“ der Rumänischen Akademie, mit dem Sitz in Radautz (Bezirk Suceava), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten, die die Bukowina betreffen. Es wird den Persönlichkeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina geleistet haben, die gebührende Aufmerksamkeit geschenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und Stiftungen auch der Presse. Die kirchlichen, zum grössten Teil fürstlichen Einrichtungen, so wie die Monumente der Natur und Probleme der Ökologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Auch die aktuelle literarische und wissenschaftliche Bewegung durch Rezension der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften wird verfolgt.

Die „Analele Bucovinei“ beabsichtigen die in verschiedenen Jahren durchführten Volkszählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Ältere Werke, namentlich deutsche Referenzbücher betreffend die Bukowina werden in Erinnerung gebracht; die meisten dieser Bücher sind nur im Dokumenten – Fond dieser neuer Radautzer Institution zu finden.

Die „Analele Bucovinei“ stehen zur Verfügung des Studienzentrums für die Bukowina der Czernowitzer Universität sowie des Bukowina-Instituts in Augsburg, mit denen das Zentrum in Radautz die besten Verbindungen pflegt. Das Zentrum nimmt auch an gemeinsamen Veranstaltungen und wissenschaftlichen Tagungsteil, die der Bukowina gewidmet sind.

CĂRȚI NOI DESPRE BUCOVINA

- Vasile Adăscăliței, *Românitatea de Sus. Repere etnologice*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004.
- Mihai Horodnic, *Izvorul primăverii*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004.
- Silvestru Morariu Andrievici, *Proprietățile fundamentale ale Bisericii Gr.-Or. în Bucovina după istorie, așezămintele canonice și legile de stat*, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2004.
- Florin Pintescu, Daniel Hrenciuc, *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774–2002)*, Suceava, 2004.
- Petru Bejinariu, *Familia Isopescu în mișcarea națională din Bucovina*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004.
- George M. Galan, *Un sat din Bucovina: Gălănești*, București, 2004.
- Petru Ciobanu, Vasile Slănină, Rebeca Prelipcean, *Cupca, un sat din Bucovina. Monografie istorică. Partea I (anii 1429–1944)*, Câmpulung-Moldovenesc, Editura Amadoros, 2004.
- Liviu Apostol, C. Emil Ursu, *Valea inferioară a Bistriței Aurii. Monografie*, Suceava, Editura „Bucovina Istorică”, 2004.
- Liviu Papuc, *Leca Morariu, studii din monografie*, Iași, Editura Timpul, 2004.
- Mircea A. Diaconu, *Studii și documente bucovinene*, Iași, Editura Timpul, 2004.
- Emil Satco, *Ștefan cel Mare și Sfânt. Documente*, Suceava, Fundația Culturală „Leca Morariu”, 2004.
- Vlad Zbârțog, *Ștefan cel Mare și Sfânt, voievodul românilor*, Chișinău, Editura Pontos, 2004.
- Bucovina, anul cultural Ștefan cel Mare și Sfânt*, Grupul Editorial Crai Nou – Mușatinii – Bucovina Viitoare, 2004.
- Jumătate de mileniu întru învecinirea lui Ștefan cel Mare*, Câmpulung-Moldovenesc, Fundația Biblioteca „Miorița”, 2004.
- Mihai-Aurelian Căruntu, *Bucovina în al Doilea Război Mondial*, Iași, Editura Junimea, 2004.

ISSN 1221 – 9976